

Selvitys erityiskoulujen ja sairaalaopetuksen asemasta, tehtävistä ja rahoituksesta kehittämisehdotuksineen

Opetusministeriön julkaisuja 2009:37

Erkki Merimaa

Selvitys erityiskoulujen ja sairaala- opetuksen asemasta, tehtävistä ja rahoituksesta kehittämissihtöuksineen

Opetusministeriön julkaisuja 2009:37

Erkki Merimaa

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Opetusministeriö / Undervisningsministeriet
Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto /
Utbildnings- och forskningspolitiska avdelningen
PL / PB 29
00023 Valtioneuvosto / Statsrådet

<http://www.minedu.fi/OPM/julkaisut>

Taitto / Ombrytning: Teija Metsänperä, opetusministeriö
Yliopistopaino / Universitetstryckeriet, 2009

ISBN 978-952-485-752-9 (nid.)
ISBN 978-952-485-753-6 (PDF)
ISSN 1458-8110 (Painettu)
ISSN 1797-9501 (PDF)

Opetusministeriön julkaisuja / Undervisningsministeriets publikationer 2009:37

Selvitys erityiskoulujen ja sairaalaopetuksen asemasta, tehtävistä ja rahoituksesta kehittämisehdotuksineen

Tiivistelmä

Vuonna 2008 Suomessa oli 148 erityiskoulua, joista 133 kuntien ylläpitämää sekä 7 yksityisten tahojen ja 8 valtion ylläpitämää erityiskoulua. Tämän lisäksi kaikkiaan 18 sairaanhoidopiirin alueella perusopetusta antoi 32 kuntien omistamaa sairaalakoulua tai sairaalaopetusta antavaa yksikköä.

Selvitysmiehen tehtävänä oli laatia arvio erityiskoulujen ja sairaalakoulujen nykyisestä toiminnasta sekä tehdä esityksiä siitä, miten niiden järjestämää opetusta ja palvelutoimintaa voidaan parantaa ja tehostaa ottaen huomioon toimintaympäristössä tapahtuneet muutokset.

Kehittämisehdotusten tuli kattaa kyseisten koulujen

- 1 rooli ja tehtävät osana koulujärjestelmää
- 2 alueellinen sijoittuminen ja opetuksen saatavuus
- 3 henkilöstön kelpoisuus, saatavuus ja osaamistarpeet
- 4 hallinto ja johtaminen
- 5 oppilaaksiotto
- 6 kuntoutus ja palvelutoiminta resurssikeskustoimintoihin
- 7 rahoitusvastuut
- 8 kustannusvaikutukset

Selvitysmies teki kaikkiaan 25 ehdotusta erityiskoulujen ja sairaalakoulujen opetuksen, ohjauksen, kuntoutuksen, palvelukeskustoiminnan, henkilöstön koulutuksen sekä hallinnon ja muun toiminnan kehittämiseksi. Seuraavassa ovat selvitysmiehen tekemät keskeisimmät ehdotukset:

- 1 Valtion erityiskoulujen omistussuhteisiin ei tehdä muutoksia. Niiden ylläpitäminen jatkuu valtion tehtävänä.
- 2 Määritellään säädösten avulla valtion erityiskoulujen tehtävä.
- 3 Muodostetaan valtion erityiskouluista yksi kokonaisuus, valtion erityiskoulu, jolla on useita toimipaikkoja, ja jonka keskuspaikka on Jyväskylä. Ehdotuksessa koulusta käytetään työnimeä Valteri-koulu.

- 4 Perustetaan Valteri-koulun yhteyteen laaja-alainen erityisen tuen ohjaus- ja palvelukeskus.
- 5 Jyväskylän kaksi valtion erityiskoulua, Haukkarannan koulu sekä Jyväskylän näkövammaisten koulu yhdistetään sekä hallinnollisesti että toiminnallisesti uudeksi kouluyksiköksi, jolle rakennetaan uudet toimitilat.
- 6 Erityisopettajakoulutuksen sisäänottoa lisätään siten, huomioon ottaen jo tehdyt lisäykset, että Opettajankoulutus 2020 -selvityksen mukainen tavoite noin 4600 uutta erityisluokan- ja erityisopettajaksi opiskelevaa saavutetaan vuoteen 2020 mennessä.
- 7 Käynnistetään maahanmuuttajataustaisille henkilöille tarkoitettu erityisopettajan koulutusohjelma.
- 8 Varhaiskasvatus siirretään hallinnollisesti osaksi koulutointa.
- 9 Erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden ohjaus- ja palvelukeskustoiminta rakennetaan kaksiportaiseksi, siten että valtion erityiskoulut toimivat valtakunnallisina ohjaus- ja palvelukeskuksina ja kunnalliset erityiskoulut sekä sairaalakoulut alueellisina erityisen tuen ohjaus- ja palvelukeskuksina.
- 10 Sairaalakoulujen ohjaus- ja palvelukeskustoimintaa kehitetään osana erityisen tuen palvelukeskusten kehittämistä. Määritellään koulupäivämaksuun kuuluvat suoritteet. Kehitetään kalliin sairaalakouluopetuksen kustannusten tasaamiseksi uudenlaisia maksumenettelyjä.
- 11 Valtionosuuslainsäädäntöä uudistettaessa pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä olevien sekä vaikeimmin vammaisten oppilaiden lukumäärän perusteella määräytyvä korotettu valtionosuus säilytetään nykyisellään ja maksetaan samojen periaatteiden mukaisesti kuin nykyisin (2,5 x korotus pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä olevat oppilaat ja 4,0 x korotus vaikeimmin kehitysvammaiset oppilaat).
- 12 Käynnistetään toimenpiteet erityiskoulujen ja sairaalakoulujen opettajien kokonaistyöaikaan siirtymiseksi.

Asiasanat: Erityisopetus, erityiskoulut, sairaalakoulut, vammaisten lasten koulut, valtion erityiskoulut

Utredning om specialskolornas och sjukhusundervisningens ställning,
uppgifter och finansiering jämte förslag till utveckling

Sammandrag

År 2008 hade Finland 138 kommunala, 7 privata och 8 statligt drivna specialskolor. Inom totalt 18 sjukhusdistrikt meddelades grundläggande utbildning i 32 kommunalt ägda sjukhusskolor eller enheter med sjukhusundervisning.

Utredarens uppgift bestod i att ta fram en utvärdering av den aktuella verksamheten i specialskolorna och sjukhusskolorna och ge förslag till förbättring och effektivisering av undervisningen och servicefunktionerna i dem med hänsyn till förändringarna i omvärlden.

Utvecklingsförslagen avsågs täcka de ifråga varande skolornas

- 1 roll och uppgifter som en del av skolsystemet
- 2 regionala placering och tillgång på undervisning
- 3 behörighet och kunskapsbehov för samt tillgång till personal
- 4 administration och ledning
- 5 elevantagning
- 6 rehabilitering och servicefunktion inklusive resurscenteraktiviteter
- 7 finansieringsansvar
- 8 kostnadsberoende

Utredaren lade fram totalt 25 utvecklingsförslag för undervisning, handledning, rehabilitering, servicecenterverksamhet, personalutbildning samt administration och annan verksamhet i specialskolorna och sjukhusskolorna. Utredarens viktigaste förslag är:

- 1 Inga förändringar görs i ägarförhållandet vid statens specialskolor. Det är statens uppgift att fortsättningsvis driva dem.
- 2 Uppgifterna för statens specialskolor regleras på lagnivå.
- 3 Statens specialskolor omdefinieras till en helhet kallad statens specialskola med flera filialer och Jyväskylä som centralort. Den föreslagna skolan har arbetsnamnet Valter-skolan.
- 4 I nära anslutning till Valter-skolan inrättas ett handlednings- och servicecenter för särskilt stöd som har en bred funktion.

- 5 Statens två specialskolor i Jyväskylä, Haukkarannan koulu samt Jyväskylän näkövammaisten koulu fusioneras både administrativt och arbetsmässigt till en ny skolenhet för vilken nya utrymmen byggs.
- 6 Antagningen till speciallärarutbildning ökas med beaktande av att en ökning redan gjorts enligt utredningen Lärarutbildning 2020 som satte ett mål på omkring 4600 nya studerande för specialklass- och speciallärarkompetens fram till 2020.
- 7 Ett utbildningsprogram för personer med invandrabakgrund startas.
- 8 Småbarnspedagogiken införlivas administrativt med skolväsendet.
- 9Handlednings- och servicecenterverksamheten för elever som behöver särskilt stöd byggs upp som en tvåstegsverksamhet, så att statens specialskolor blir nationella handlednings- och servicecentra och de kommunala specialskolorna samt sjukhusskolorna regionala handlednings- och servicecentra för särskilt stöd.
- 10 Sjukhusskolornas handledning och servicecentra utvecklas till delar av servicecentra för särskilt stöd. Avgiften per skoldag och betalningen av den anges. Nya betalningsformer utvecklas för utjämning av kostnaderna för den dyra sjukhusundervisningen.
- 11 Den förhöjda statsandel som är fastslagen enligt dels antalet elever med förlängd läroplikt, dels de svårast handikappade eleverna förblir på nuvarande nivå när lagstiftningen om statsandelar förnyas och utbetalas enligt samma principer som nu (2,5 x höjning för elever med förlängd läroplikt och 4,0 x höjning för de svårast handikappade eleverna).
- 12 Åtgärder vidtas med sikte på en övergång till total arbetstid för lärare i specialskolor och sjukhusskolor.

Nyckelord: Specialundervisning, specialskolor, sjukhusskolor, skolor för handikappade barn, statens specialskolor

Opetusministeriölle

Opetusministeriö kutsui 17.6.2008 tekemällään asettamispäätöksellä (dnro 49/040/2008) kouluneuvos Erkki Merimaan selvittämään ja arvioimaan kokonaisvaltaisesti valtion ja kuntien erityiskoulujen sekä sairaalaopetuksen asemaa, tehtäviä ja rahoitusta. Tehtävänä oli laatia arvio erityiskoulujen ja sairaalakoulujen nykyisestä toiminnasta sekä tehdä esityksiä siitä, miten niiden järjestämää opetusta ja palvelutoimintaa voidaan parantaa ja tehostaa ottaen huomioon toimintaympäristössä tapahtuneet muutokset.

Kehittämisehdotusten tuli kattaa kyseisten koulujen

- 1 rooli ja tehtävät osana koulujärjestelmää
- 2 alueellinen sijoittuminen ja opetuksen saatavuus
- 3 henkilöstön kelpoisuus, saatavuus ja osaamistarpeet
- 4 hallinto ja johtaminen
- 5 oppilaaksiotto
- 6 kuntoutus ja palvelutoiminta resurssikeskustoimintoihin
- 7 rahoitusvastuut
- 8 kustannusvaikutukset

Valtioneuvoston hyväksymässä koulutuksen kehittämissuunnitelmassa (Koulutus ja tutkimus 2007) yhdeksi kehittämistavoitteeksi kaudelle 2007–2012 on asetettu erityisopetuksen vahvistaminen. Selvitys toteuttaa osaltaan kehittämissuunnitelman tavoitetta erityisopetuksen vahvistamisesta.

Selvitysmies teki kaikkiaan 25 ehdotusta erityiskoulujen ja sairaalakoulujen opetuksen, ohjauksen, kuntoutuksen, palvelukeskustoiminnan, henkilöstön koulutuksen sekä hallinnon ja muun toiminnan kehittämiseksi.

Selvitystä varten on toteutettu kolme sisällöltään varsin laajaa kyselyä sekä kuultu erityisopetuksen ja sairaalaopetuksen asiantuntijoita. Selvityksessä on hyödynnetty myös aiemmin toteutettuja erityisopetuksen ja sairaalaopetuksen arviointeja ja kehittämisehdotuksia sekä aiheeseen liittyvää kirjallisuutta.

Erityisesti haluan kiittää seuraavia henkilöitä, jotka ovat huolella paneutuneet esittämieni kysymyksiin: Irmeli Halinen, Oiva Ikonen, Anneli Kangasvieri, Pirjo Koivula, Sirpa Lautjärvi, Pirkko Luukkonen, Tuomo Lähdeniemi, Anne Martikainen, Armi Mikkola,

Terhi Ojala, Jussi Pihkala, Hannu Pesola, Asko Peuraniemi, Päivi Rajala, Hanna-Mari Sarlin, Reino Tapaninen, Pirjo Tilus, Pirkko Virtanen, Tuula Vähäkainu-Hujanen ja Tuula Väisänen.

Olen saanut työni kuluessa runsaasti apua myös muilta asiantuntijoilta. Monet henkilöt ja yhteisöt ovat avustaneet selvitysmiestä työssään, josta kaikille parhaat kiitokset.

Luovutan kunnioittavasti selvityksen opetusministeriön käyttöön.

Helsingissä 31. päivänä toukokuuta 2009

Erkki Merimaa

Sisältö

1	<u>Johdanto</u>	12
2	<u>Selvityksen toimeksianto ja toteuttaminen</u>	13
3	<u>Erityis- ja sairaalaopetuksen kehittämissuunnitelmat ja -toimenpiteet</u>	14
	3.1 Kehittämislinjaukset hallitusohjelmassa ja koulutuksen kehittämissuunnitelmassa	14
	3.2 Kehittämissstrategiat	15
	3.3 Viimeaikaiset kehittämishankkeet ja -ohjelmat	15
4	<u>Katsaus erityis- ja sairaalaopetusta koskevien säädösten kehittymiseen</u>	18
5	<u>Vammaisten oikeuksia koskevat sopimukset</u>	22
6	<u>Erityiskoulujen sekä sairaalakoulujen toimintaa ohjaavat säädökset</u>	25
	6.1 Perustuslaki	25
	6.2 Perusopetuslaki ja sen nojalla annetut säädökset	26
	6.3 Muut säädökset	27
7	<u>Perusopetuksen järjestäminen</u>	30
8	<u>Hallituksen esitys perusopetuslain muuttamisesta yleisen, tehostetun ja erityisen tuen antamiseksi</u>	31
9	<u>Erityisen tuen tarve ja erityisopetus</u>	35
	9.1 Erityisen tuen tarve	35
	9.2 Osa-aikainen erityisopetus	36
	9.3 Erityisopetukseen siirtopäätösten taustalla olleet syyt	37
	9.4 Erityisopetuksen järjestämisen muodot	38
	9.5 Erityisopetus ja yksilölliset suunnitelmat	43
	9.6 Henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma HOJKS	44
	9.7 Pidennetty oppivelvollisuus	46
	9.8 Opetus toiminta-alueittain	47
	9.9 Erityistä tukea tarvitsevan lapsen esiopetus	47
	9.10 Erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan lisäopetus	48
	9.11 Nykytilan arviointia, erityisopetus	49
10	<u>Ruotsinkielinen erityisopetus</u>	53

11	<u>Vieraskieliset oppilaat ja erityisopetus</u>	55
12	<u>Erityisopetuksen tilastot</u>	57
13	<u>Oppilaan tukipalvelut</u>	61
	13.1 Oppilaalle annettava yleinen tuki	61
	13.2 Oppilaalle annettava erityinen tuki	67
	13.3 Muut tukipalvelut	67
14	<u>Muuttuvat toimintaympäristöt</u>	71
	14.1 Yhteiskuntarakenteen muutos	71
	14.2 Kunta- ja palvelurakenteen uudistus	72
	14.3 Koulun toimintaympäristön kehittyminen ja erityisopetus	73
15	<u>Erityiskoulujen ja sairaalakoulujen asema ja tehtävät osana koulutusjärjestelmää</u>	74
	15.1 Opetuksen järjestäminen erityiskoulussa	74
	15.2 Valtion erityiskoulut	76
	15.3 Nykytilan arviointia, valtion erityiskoulut	84
	15.4 Kunnalliset erityiskoulut	86
	15.5 Rekisteröidyt yhdistykset ja säätiöt erityiskoulujen ylläpitäjinä	88
	15.6 Nykytilan arviointia, kunnalliset ja yksityiset erityiskoulut	88
	15.7 Sairaalaopetus	90
	15.8 Sairaalakoulun monenlaiset oppilaat	93
	15.9 Nykytilan arviointia, sairaalaopetus	95
	15.10 Lastensuojelun yksiköissä annettava perus- ja erityisopetus	99
	15.11 Nykytilan arviointia, perhekodit	99
16	<u>Erityiskoulujen ja sairaalakoulujen alueellinen sijoittuminen ja opetuksen saatavuus</u>	100
	16.1 Erityiskoulujen lukumäärän ja oppilasmäärän kehitys	100
	16.2 Valtion erityiskoulujen alueellinen sijoittuminen	101
	16.3 Kunnallisten ja yksityisten erityiskoulujen alueellinen sijoittuminen	102
	16.4 Sairaalaopetuksen alueellinen sijoittuminen	104
17	<u>Henkilöstö, sen kelpoisuus, saatavuus ja osaamistarpeet</u>	106
	17.1 Erityisopettajat ja erityisluokanopettajat	106
	17.2 Sairaalakoulujen opettajat	114
	17.3 Erityislasterhanopettajat	116
	17.4 Koulunkäyntiavustajat	116
	17.5 Oppilashuollon henkilöstö	117
18	<u>Hallinto ja johtaminen</u>	119
	18.1 Erityis- ja sairaalakoulujen ohjausjärjestelmä	119
	18.2 Paikallinen koulutoimen hallinto	120
19	<u>Oppilaaksi ottaminen</u>	124

19.1	Oppilaaksi ottaminen valtion erityiskouluun	124
19.2	Oppilaaksi ottaminen oman koti- tai asuinkunnan erityiskouluun	126
19.3	Oppilaaksi ottaminen muun kunnan ja yksityiseen erityiskouluun	127
19.4	Oppilaaksi ottaminen sairaalaopetukseen	127
20	Kuntoutustoiminta	129
20.1	Kuntoutus säädöksissä	129
20.2	Lääkinnällinen, pedagoginen ja sosiaalinen kuntoutus	130
20.3	Valtion erityiskouluissa järjestettävä kuntoutus	131
20.4	Kuntoutus ja kuntouttava opetus kunnan erityiskouluissa	136
21	Ohjaus- ja palvelukeskustoiminta	138
21.1	Ohjaus- ja palvelukeskustoiminta opetuksen järjestäjän tehtävänä	138
21.2	Valtion erityiskoulut valtakunnallisina ohjaus- ja palvelukeskuksina	140
21.3	Palvelukeskustoiminta kunnallisissa erityiskouluissa	152
21.4	Alueelliset erityisopettajat	154
21.5	Palvelukeskustoiminta sairaalakouluissa	155
22	Ohjaus- ja palvelukeskustoiminnan kehittäminen	157
22.1	Valtion erityiskoulujen ohjaus- ja palvelukeskustoiminnan kehittäminen	157
22.2	Kunnallisen ja alueellisen palvelukeskustoiminnan kehittäminen	159
22.3	Sairaalakoulujen palvelukeskustoiminnan kehittäminen	159
22.4	Ohjaus- ja palvelukeskustoiminnan	160
23	Valtion erityiskoulujen uudis- ja korjausrakentamisen tarve	163
23.1	Tilantarvetta aiheuttavat tekijät	163
23.2	Valtion erityiskoulujen rakennushankkeet	164
24	Rahoitusvastuut	166
24.1	Koulutuksen rahoitusjärjestelmä	166
24.2	Valtion erityiskoulujen rahoitusvastuu	167
24.3	Kunnallisen koulutoimen rahoitusvastuu	167
25	Kustannusvaikutukset	170
25.1	Perusopetuksen ja erityisopetuksen käyttökustannukset	170
25.2	Valtion erityiskoulujen käyttökustannukset	172
25.3	Sairaalakoulujen käyttökustannukset	173
26	Selvitysmiehen ehdotukset	175
26.1	Valtion erityiskoulujen rooli ja tehtävät osana koulutusjärjestelmää	175
26.2	Erityiskoulujen toiminnan kehittäminen	184
26.3	Sairaalakoulujen toiminnan kehittäminen	187
26.4	Henkilöstön kelpoisuus, saatavuus ja osaamistarpeet	191
28	Lopuksi	194
	Kirjallisuus ja lähteet	195

1 Johdanto

Erityiskoulujen ja sairaalaopetuksen järjestämisen lähtökohdat on määrätty perusopetuslaissa. Suomi on oman lainsäädäntönsä mukaisesti sekä monin kansainvälisin sopimuksin sitoutunut järjestämään koko ikäluokalle perusopetuksen siten, että kaikkien oppilaiden matkat ovat asutuksen, koulujen ja muiden opetuksen järjestämispaikkojen sijainti sekä liikenneyhteydet huomioon ottaen mahdollisimman turvallisia ja lyhyitä. Säädösten mukaan kunnan tehtävänä on osoittaa oppilaalle lähikoulu tai muu soveltuva paikka, jossa annetaan perusopetusta. Erityisen tuen päätöksen saaneella oppilaalla se voi olla erityiskoulu.

Valtioneuvoston hyväksymässä koulutuksen kehittämissuunnitelmassa (Koulutus ja tutkimus 2007) yhdeksi kehittämistavoitteeksi kaudelle 2007–2012 on asetettu perusopetuksen opetusryhmien pienentäminen sekä tuki- ja erityisopetuksen vahvistaminen. Tavoitteeksi on asetettu myös kouluhyvinvointi ja siihen liittyvät muut tekijät, turvallinen ja virikkeellinen ympäristö ja kouluyhteisö. Tämä selvitys tukee osaltaan kehittämissuunnitelmassa asetettuja tavoitteita.

Jos yleisopetuksessa annettava opetus ei sellaisenaan sovellu oppilaalle, jos se ei joltain osin ole riittävää tai jos oppilas tarvitsee sellaista tukea opiskeluunsa, jota yleisen opetuksen puitteissa ei ole mahdollista saada, oppilaalle voidaan antaa erityisen tuen yhteydessä erityisopetusta. Tilastokeskuksen mukaan perusopetusta sai 561 100 oppilasta vuonna 2008. Erityisopetuksen tukea on saanut Tilastokeskuksen tilastojen mukaan noin 127 000 oppilasta, mikä on noin 20 % perusopetuksen koko oppilasmäärästä. Kokonaismäärä sisältää sekä lievät että vaikeat oppimisen pulmat. Erityisopetuspäätöksen saaneita oppilaita oli vuonna 2008 noin 46 000.

Sairaalassa potilaana olevan oppilaan oppivelvollisuuskoulu on yleensä tilapäisesti sairaalakoulu tai muu sairaalaopetusta antava yksikkö. Sairaalaopetus on sairaalassa potilaana olevalle oppilaalle annettavaa perusopetusta. Sairaalaopetuksessa opiskelee vuosittain noin 4 000 perusopetusikäistä lasta tai nuorta.

2 Selvityksen toimeksianto ja toteuttaminen

Opetusministeriö kutsui 17.6.2008 kouluneuvos Erkki Merimaan selvittämään ja arvioimaan kokonaisvaltaisesti valtion ja kuntien erityiskoulujen sekä sairaalaopetuksen asemaa, tehtäviä ja rahoitusta. Tehtävänä oli laatia arvio erityiskoulujen ja sairaalakoulujen nykyisestä toiminnasta sekä tehdä esityksiä siitä, miten niiden järjestämää opetusta ja palvelutoimintaa voidaan parantaa ja tehostaa ottaen huomioon toimintaympäristössä tapahtuneet muutokset.

Selvitysmies on ottanut työssään huomioon Sairaalakoulujen toimintaedellytysten ja rahoitusaseman kehittämistyöryhmän muistion, (Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2004:8), sairaalaopetuksen kehittämishanke SAIREKKEEN tulokset, vuonna 2006 laaditun valtion erityiskoulujen tilan ja toiminnan selvityksen, koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelman vuosille 2007–2012 sekä opetusministeriön erityisopetuksen strategian (Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007: 47). Selvityksessä on hyödynnetty myös Opetushallituksen alkuvuonna 2008 toteuttaman aamu- ja iltapäivätoiminnan valtakunnallisen arviointikyselyn tuloksia.

Selvityksen yhteydessä tehtiin kolme Internetin avulla toteutettua kyselytutkimusta, jotka oli osoitettu

- erityis- ja sairaalakoulukuntien sivistystoimenjohtajille sekä yksityisten tai valtion erityiskoulujen johtokuntien edustajille
- erityiskoulujen ja sairaalakoulujen rehtoreille
- erityiskoulujen ja sairaalakoulujen opettajille.

Kyselyjen teknisen toteuttamisen suoritti Fountain Park Oy. Tekijänoikeudellisista syistä selvityksessä mainittuja lakeja ei ole linkitetty suoraan lakitietokanta Finlex:stä saatavana oleviin lakiteksteihin. Selvityksessä käytetään valtion vammaisten lasten kouluista eli valtion yleissivistävistä erityiskouluista nimitystä valtion erityiskoulut.

Selvityksessä käsitellään erityisopetusta soveltuvien osien perusopetuslain muutosesityksen (HE 109/2009) mukaisesti.

3 Erityis- ja sairaalaopetuksen kehittämissuunnitelmat ja -toimenpiteet

Kuluva vuosikymmenen erityisopetuksen kehittämissuunnitelmille ja -toimenpiteille pohjan loi Opetushallituksen suorittama erityisopetuksen tilan kokonaisarviointi. Opetushallitus toimitti laajassa sidosryhmäyhteistyössä julkaisun ”Erityisopetuksen tila” (Arviointi 2/1996; Opetushallitus 1996), jonka artikkelit muodostavat evidenssiaineiston. Siinä erityisopetusta tarkastellaan taloudellisuuden, tehokkuuden ja vaikuttavuuden näkökulmista. Seuraavien vuosien valtakunnalliset kehittämistoimenpiteet ovat pitkälti perustuneet näiden arviointien johtopäätöksiin.

3.1 Kehittämislinjaukset hallitusohjelmassa ja koulutuksen kehittämissuunnitelmassa

Hallitusohjelma

Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen (2007–2011) ohjelmassa otetaan huomioon erityistä tukea tarvitsevat oppilaat. Sen koulutusta käsittelevässä luvussa todetaan, että

”Perusopetuksen voimavaroja vahvistamalla ehkäistään ja lievennetään lasten ja nuorten syrjäytymistä. Tavoitteena on ryhmäkokojen oppilashuollon pienentäminen sekä tuki- ja erityisopetuksen, opinto-ohjauksen sekä vahvistaminen ja koulujen kerhotoimintaan panostaminen.”

Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelma

Koulutuksen suunnittelun kannalta perustan luo valtioneuvoston kunkin toimikautensa alussa viideksi vuodeksi kerrallaan hyväksymä koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelma.

Viimeisin valtioneuvoston 5.12.2007 hyväksymä koulutuksen kehittämissuunnitelma koskee vuosia 2007–2012. Esi-, perus- ja lisäopetusta koskevat osuudet käsittelevät sekä yleisopetuksen että erityisopetuksen järjestämistä. Suunnitelman mukaan muun muassa valtionosuusuudistuksen yhteydessä varmistetaan erityisopetuksen, sairaalaopetuksen ja vammaisten lasten opetuksen rahoitus.

3.2 Kehittämisstrategiat

Erityisopetuksen ja sairaalaopetuksen viimeaikaiset kehittämistoimet ovat toteutuneet kahdella tavalla: on laadittu kaksi erityis- ja sairaalaopetusta käsittelevää ”Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä” -julkaisusarjassa ilmestynyttä muistiota sekä kehitetty toimintaa erityisopetuksen kehittämishankkeiden avulla.

Tähän lukuun on koottu keskeisimmät erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden opetuksen kehittämissuunnitelmat, -hankkeet ja -ohjelmat.

Sairaalakoulujen toimintaedellytysten ja rahoitusaseman kehittäminen

Vuonna 2004 opetusministeriön asetti työryhmän, jonka tehtävänä oli laatia ehdotukset sairaalakoulujen toimintaedellytysten ja rahoituksellisen aseman kehittämiseksi. Kehittämistarvetta olivat lisänneet sairaalaopetuksen toimintaympäristössä tapahtuneet muutokset, joita olivat aiheuttaneet muun muassa lasten- ja nuorisopsykiatriseen hoitoon kohdennetut kasvaneet voimavarat 2000-luvun alussa. Työryhmä kartoitti sairaalakoulujen toimintaa oppilastilanteen, henkilöstön, opetuksen toteutumisen ja siirtymävaiheen osalta kyselyn ja asiantuntijakuulemisten avulla.

Työryhmä jätti muistion ”Sairaalakoulujen toimintaedellytysten ja rahoitusaseman kehittäminen.” (2004:47) vuonna 2004. Siinä työryhmä teki yhteensä kaksitoista ehdotusta sairaalaopetuksen kehittämiseksi. Ehdotukset koskivat ennen kaikkea rahoituksen järjestämistä, opettajien työaikaa, sairaalaopetuksen nivelvaiheiden joustamistarvetta sekä sairaalakoulujen fyysistä ympäristöä.

Erityisopetuksen strategia

Opetusministeriön asettama ohjausryhmä sai valmiiksi vuonna 2007 muistion ”Erityisopetuksen strategia” (2007:47). Se sisälsi kaikkiaan 17 ehdotusta, jotka koskivat laajasti opettajankoulutusta, erityisopetukseen ottamista ja siirtämistä sekä erityisopetuksen järjestämistä, ja joista osa edellytti säädösmuutoksia. Työryhmä korosti ennaltaehkäisevän ja varhaisen tuen merkitystä.

Strategiassa on otettu käyttöön uusi termi, tehostettu tuki. Tehostettu tuki tarkoittaa ennaltaehkäisevien tukitoimenpiteiden tehostamista määrällisesti ja laadullisesti sekä opetuksen järjestämistä riittävän pienissä opetusryhmissä.

Erityisopetuksen strategian pohjalta on perusopetuslainsäädäntöön ja perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin valmisteltu strategian esitysten mukaiset tarkistukset. Hallituksen esitys annettiin 26.6.2009. Uusi lainsäädäntö tulee voimaan vuonna 2010.

3.3 Viimeaikaiset kehittämishankkeet ja -ohjelmat

Erityisopetuksen kehittämistä on viety eteenpäin useiden eri kehittämishankkeiden ja -ohjelmien avulla. Keskeisenä tavoitteena on ollut lisätä opetuksen järjestäjien edellytyksiä vastata erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden opetuksen ja tukipalveluiden järjestämisestä.

Laatu-hanke

Vuosina 1997–2001 toteutettiin Erityisopetuksen laadullisen kehittämisen hanke, Laatu-hanke. Sen avulla etsittiin ratkaisuja erityisopetuksen käytännön ongelmiin ja kehitettiin malleja erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten opetukseen.

Latu-hanke

Vuosina 2002–2004 toteutettiin uusi hanke, Erityistä tukea tarvitsevien opetuksen kehittäminen yleis- ja erityisopetuksessa, Latu-hanke. Hanke oli jatkoa Erityisopetuksen laadullisen kehittämisen hankkeelle ja hyödynsi sen tuloksia. Hanke koski esiopetusta, perusopetusta ja toisen asteen koulutusta sekä niihin liittyviä tukijärjestelmiä, joita tulee kehittää sidosryhmiin perustuvan verkostotyöskentelyn avulla.

Erilaiset oppijat yhteinen koulu -hanke

Opetushallitus käynnisti vuonna 2004 Erilaiset oppijat yhteinen koulu -**hankkeen**. Sen päätavoitteeksi määriteltiin löytää keinoja alisuoriutumisen vähentämiseksi ja edistää käytänteitä, joilla oppilaat voivat optimaalisesti käyttää hyväkseen omia oppimisen edellytyksiään.

Erityiset opetusjärjestelyt syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tukena -hanke

Erityiset opetusjärjestelyt syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tukena -hankkeen tuloksena tuotettiin julkaisu Selviytymisen polkuja, joka ilmestyi keväällä 2005.

Alpo-hanke

Seudullisten palvelujen kehittäminen erityisopetuksessa, Alpo-hanke, käynnistyi vuonna 2005. Hankkeen tavoitteena oli kehittää seudullisia ratkaisuja erityistä tukea tarvitsevien opetukseen ja tukitoimiin. Alpo-hanke oli jatkoa Laatu ja Latu -hankkeille.

JOPO – Joustavaan perusopetukseen

Jopo-toiminta tapahtuu opetusministeriön vuonna 2006 käynnistämässä hankkeessa perusopetuksen yhteydessä ja yleisopetuksen tavoittein ja sisällöin. Työskentelymuodoissa on otettu käyttöön joustavia toimintamalleja, joissa opetusta sovitetaan oppilaiden yksilöllisiin tarpeisiin ja tilanteisiin. JOPO:n kohderyhmänä ovat ensisijaisesti peruskoulun yläluokkien oppilaat, joilla havaitaan sosiaalisten ja koulunkäyntiin liittyvien ongelmien kasautumista ja jotka tarvitsevat sosiaalista vahvistamista.

SAIREKE -hanke

Sairaalaopetuksen kehittämishanke SAIREKE käynnistyi vuonna 2005. Se on saanut jatkokseen kolme toimeksiantoa siten, että SAIREKE-hankkeesta käynnistyi neljäs vaihe vuoden 2009 alussa. SAIREKE-hankkeen tavoitteena on kehittää sairaalaopetusta antavien yksiköiden valmiuksia järjestää sairaalassa oleville oppilaille opetusta riittävästi ja laadukkaasti. Tavoitteena on myös hoitoa tarvitsevien hoidossa olevien tai sairaalahoidosta

omaan kouluun palaavien oppilaiden integraation ja osallisuuden parantaminen ja sairaalaopetuksen kehittäminen osana seutukunnallista erityisopetuksen ja oppilashuollon osaamista. SAIREKKEEN aikana on valmistunut useita raportteja ja loppuraportti kolmannesta vaiheesta ilmestyi syksyllä 2008.

Erityisopetuksen virtuaalikouluverkosto

Opetushallituksen virtuaalikouluhankkeen tavoitteena on kehittää pedagogisia malleja ja hyödyntää tieto- ja viestintätekniikan tarjoamia mahdollisuuksia organisaatioiden kehittämisessä ja erityistä tukea tarvitsevien opetuksen järjestämisessä.

Kelpo-kehittämistoiminta

Kansallinen KELPO -tehostetun ja erityisen tuen kehittämistoiminta käynnistyi osana POP – Perusopetus paremmaksi kehittämiskokonaisuutta 233 kunnassa keväällä 2008. Kehittämistoiminnan perustavoitteena on ollut toteuttaa uuden erityisopetuksen strategian linjauksia paikallisissa käytänteissä. Kehittämistoiminnassa on päämääränä se, että tehostetun tuen muodot otetaan käyttöön entistä aktiivisemmin ja mahdollisimman aikaisessa vaiheessa ennen kuin oppilaalle harkitaan erityisopetukseen siirtopäätöstä.

4 Katsaus erityis- ja sairaalaopetusta koskevien säädösten kehittymiseen

Erityisopetusta kuten kaikkea muutakin koskevalla lainsäädännöllä on poliittinen synty-perusta, joka on sidoksissa oman aikakautensa arvoihin ja joka heijastaa kulloinkin vallitsevia yhteiskunnallisia päämääriä ja painotuksia. Koulutuksen erityisopetusta koskevalla lainsäädännöllä on merkittäviä ja pitkäkestoisia vaikutuksia vammaisten ja sairaiden lasten ja nuorten aseman, opetuksen ja kuntoutuksen kehittymiselle. Suomessa alettiin antaa kouluopetusta vammaisille lapsille 1800-luvulla.

Erityisryhmien kouluttamisen tarpeen heräämiseen vaikuttivat 1800-luvulla ajan aatteet, erityisesti humanismi, filantropia, valistus ja saksalainen pietismi. Jo 1840-luvulla perustettiin erityislaitoksia kuuromykkien, sokeiden ja kehitysvammaisten opetusta ja kasvatusta varten. Kehityskelvottomiksi luokitettiin vain vaikeimmin kehitysvammaiset eli sen ajan termillä ilmaistuna ”tylsämieliset”.

Alkuvaiheita

Suomessa alettiin antaa kouluopetusta vammaisille lapsille 1800-luvulla. Erityisopetuksen uranuurtajana pidetään Carl Oskar Malmia ja ensimmäisenä erityiskouluna hänen vuonna 1846 Porvooseen perustamaansa ruotsinkielistä kuurojen koulua. Ensimmäinen valtion ylläpitämä kuurojen koulu perustettiin vuonna 1860 Turkuun. Pian sen jälkeen alkoi syntyä uusia kuurojen kouluja, esimerkiksi Kuopioon vuonna 1862 ja Huittisiin vuonna 1883. Jyväskylän kuuromykkäin koulu, Jyväskylässä sijaitsevan Haukkarannan koulun varhainen edeltäjä, perustettiin vuonna 1894 antamaan aluksi opetusta vain varsinaisen kouluiän ylittäneille kuulonsa menettäneille henkilöille.

Uno Cygnaeus perusti Helsinkiin Suomen ensimmäisen ja yhä edelleen toimivan sokeainkoulun, Svenska skolan för synskadade, vuonna 1865. Puoli vuosikymmentä myöhemmin perustettiin myös Kuopioon sokeainkoulu.

Vuonna 1866 annettiin **kansakouluasetus**, joka merkitsi koulunkäynnin mahdollisuuden ulottamista koskemaan suurinta osaa kouluikäisistä lapsista. Kansakouluasetus määräsi kaupunkiseurakuntien velvollisuudeksi ylläpitää sekä ”alhaisempaa” että ”ylhäisempää” kansakoulua. Maaseudun osalta taas asetus sääti, että kodin velvollisuus on opettaa entiseen tapaan lukemaan ja ymmärtämään äidinkieltä sekä kristinoppia. Kansakouluasetus määritteli myös luokan oppilaiden enimmäismäärät. Ensimmäisellä luokalla sai olla enintään 40 ja muilla luokilla enintään 60 oppilasta. Kansakouluasetus loi perustan laaje-

nevalle kansansivistykselle ja valmisti samalla tietä myös vammaisten ja muiden erityistä tule tarvitsevien opetukselle.

Vuonna 1892 annettiin **asetus aistivalliskouluista**, jonka perusteella kuurojen ja sokeiden lasten ja nuorten opetus alkoi vähitellen vakiintua. Asetus määräsi kuurojen ja sokeiden opetuksen valtion tehtäväksi. **Asetus aistivallisten kouluista** vuodelta 1904 toi kuurojen kouluihin jakojärjestelmän, jonka mukaan oppilaat jaettiin luokille ja osastoille sen mukaan, miten he kykenivät opetusta seuraamaan.

Kehitysvammaisten opetus alkoi koulumuotoisena vuonna 1877, kun Pietarsaaren perustettiin oma koulu kehitysvammaisille lapsille. Kehitysvammaisten opetuksen käynnistäjän Edvin Hedmanin toimesta alettiin kiinnittää huomiota myös vaikeimmin kehitysvammaisten koulutukseen. Vuonna 1890 aloitti Helsingissä ensimmäinen ”tylsämielisten kasvatuslaitos”.

Suomessa pohdittiin jo 1890-luvulla erityisluokkien perustamista heikkolahjaisille oppilaille. Helsingin kansakoululaitoksessa toimi lukuvuosina 1895–1899 ”huonolahjaisten” luokka. Turkuun perustettiin ”heikkokikyisten” erikoisluokka vuonna 1901. Helsinkiin apukoulu tuli vuonna 1903 ja Vaasaan vuonna 1905.

Toisinaan käy niin, että ensin alkaa toiminta ja myöhemmin sitä aletaan lainsäädännöllä ohjata. Näin tapahtui sairaalaopetuksenkin osalta. Suomussalmella noussut huoli lasten ”opillisesta sivistyksestä sairauden aikana” johti vuonna 1906 tuberkuloosiin sairastuneiden lasten ja nuorten opetuksen aloittamiseen lastenparantolassa. Vuonna 1909 lastentarhanopettaja ja sairaalaopetuksen uranuurtaja Barbara (Bärbi) Luther perusti päiväkodin lapsille, jotka olivat joutuneet sairaalaan jonkin pitkäaikaisen sairauden, kuten tuberkuloosin vuoksi. Tuolloin aloitettiin Helsingin kirurgisen sairaalan lastenosastolla askartelunohjaus, joka vähitellen laajeni Bärbi Lutherin ansiosta sairaalassa annettavaksi kouluopetuksiksi.

Yleinen oppivelvollisuus

Vuonna 1921 säädettiin **laki yleisestä oppivelvollisuudesta** (101/1921). Laki koski 7–13-vuotiaita lapsia. Yleinen oppivelvollisuus ei kuitenkaan vielä tässä vaiheessa koskenut kaikkia lapsia. Lain mukaan oppivelvollisuudesta vapautettiin lapset, joiden koulumatka oli yli viisi kilometriä niissä kunnissa, joiden keskimääräinen asukasluku neliökilometriä kohti ei noussut kolmeen sekä ”tylsämieliset lapset”, joista säädettiin erikseen. Koulun johtokunnalle annettiin oikeus vapauttaa lapsi oppivelvollisuudesta heikon käsityskyvyn perusteella. Lääkärintodistuksen perusteella oppilas voitiin vapauttaa oppivelvollisuudesta ruumiinvian tai heikon terveyden takia.

Kaupunkikunnan, jossa oli vähintään kymmenen tuhatta asukasta tuli järjestää erityisopetusta heikon käsityskyvyn omaaville oppilaille ja oppilailla oli velvollisuus osallistua erityisopetukseen.

Oppivelvollisuuslain toimeenpanoasetuksessa (**asetus 15 päivänä huhtikuuta 1921 annetun oppivelvollisuuslain täytäntöönpanosta** (183/1921)) oppivelvollisiksi luettiin myös aistivikaiset lapset. Kansakoulujen johtokuntien tehtävänä oli ilmoittaa kouluhallitukselle kuurot ja sokeat lapset. Kouluhallitus määräsi oppilaan koulun, ellei hänen todettu muulla tavoin saavan asianmukaista opetusta.

Erityisopetuksen kasvu ja eriytyminen

Erityisopetuksen määrällinen kasvu ja erikoistuminen sen eri sektoreille sattuiivat 1940–1960-luvuille. Vuonna 1939 alkoi tunne-elämältään häiriytyneiden ja sosiaalisesti sopeutumattomien oppilaiden tarkkailuopetus. Helsinkiin perustettiin ensimmäinen tarkkailuluokka vuonna 1939, Turkuun sellainen perustettiin vuonna 1942 ja Tampereelle vuonna 1947.

Puheopetus on lukemisen ja kirjoittamisen opetuksen ohella perinteisin ja vanhin osa-aikaisen erityisopetuksen muoto. Puhe- ja lukiopetus alkoivat 1940-luvulla.

Vuonna 1946 annettiin **invalidihuoltolaki** (907/1946), joka osaltaan sääteli vammaisten lasten asemaa ja välillisesti vammaisten lasten opetusta.

Vuonna 1952 annettiin **apukouluasetus** (32/1952), jossa määrättiin lievästi kehitysvammaisten opetuksesta. Asetuksella määrättiin myös niin tarkkailuluokilla kuin kuulo- ja näkövikaisten sekä sairaiden ja vajaaliikkeisten erityisluokilla annettava opetus.

Kunnallisten kuulovammaisten koulujen perustamiselle antoi sysäyksen valtioneuvoston vuonna 1950 asettama Huonokuuloisten lasten opetuskomitea, joka totesi mietinnössään: ”Jo kauan on oltu tietoisia siitä, että maassamme on huomattava määrä sellaisia oppivelvollisia lapsia, jotka huonokuuloisuutensa vuoksi eivät menesty kansakouluissa, ja joita ainakin osittain puhetaitoisina ei voida sijoittaa oppilaiksi kuuromykkäinkouluihin.” Komitea suositteli perustettavaksi huonokuuloisten kansakouluja.

Vuosien 1957 ja 1958 **kansakoululakien muutoslaeissa** (246/1957 ja 321/1958) erityisopetus sai erityisaseman. Uusissa säädöksissä annettiin muun muassa määräykset erityisopetuksen antamisesta, edellytyksistä ja kustannuksien jakautumisesta.

Vuoden 1958 kansakoululaissa säädettiin, että oppilasta, joka oli siirretty apukouluun, tarkkailuluokalle tai muuhun erityisopetukseen, ei saatu ottaa varsinaiseen kansakouluun tai kansalaiskouluun. Johtokunta saattoi siirtää tarkkailuluokalle kansakouluntarkastajan suostumuksella oppilaan, joka ei syystä tai toisesta menestynyt kansakoulussa eikä häntä voitu sijoittaa apukouluun tai muuhunkaan erityiskouluun.

Sairaalaopetuksen asema selkiytyi, kun vuoden 1957 kansakoululain nojalla sairaaloissa olevat lapset otettiin oppivelvollisuuden piiriin.

Vammaisten lasten erityiskoulut

Normalisaation periaate ja integraatioajattelu kehittyivät voimakkaasti erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden koulutuksessa 1970-luvun alusta alkaen. Tavoitteena pidettiin sosiaalista integraatiota eli erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden mahdollisuutta osallistua mahdollisimman suuressa määrin yleisopetukseen siinä koulussa, jossa he opiskelisivat, jos heillä ei olisi vammaa tai sairautta. Sosiaali- ja terveysministeriö asetti vuonna 1973 toimikunnan selvittämään, miten peruskoulutus voidaan järjestää sellaisille vaikeasti vammaisille, joita ei voida kouluttaa yleisopetuksen yhteydessä.

Asetus vammaisten lasten erityiskouluista (398/1976) sääteli silloisten valtion erityiskoulujen asemasta ja loi pohjaa nykyisille valtion erityiskouluille.

Kehitysvammaisten opetus alkoi kehitysvammahuollon ja erityishuoltopiirien toimesta. Uudet koulut olivat useimmiten erityishuoltopiirien ylläpitämiä, koska harjaantumisopetus oli silloin kokonaisuudessaan **kehitysvammalain** (519/1977) mukaisesti sosiaalitoimen hallinnoimaa. Kehitysvammaisille annettavasta opetuksesta käytettiin tuolloin nimitystä *harjaantumisopetus*.

Koululainsäädäntö uudistettiin vuonna 1979, jolloin laki velvoitti kunnat perustamaan harjaantumiskouluja ja -luokkia kehitysvammaisille oppivelvollisille. Lievemmin kehitys-

vammaisille oppilaille annettavasta opetuksesta käytettiin lyhennettä EHA1 ja vaikeammin vammautuneille annettavasta opetuksesta lyhennettä EHA2. EHA2-opetus kytkettiin tiiviisti hoidollisen vuorovaikutuksen yhteyteen.

Vuonna 1983 annettiin **laki kuulovammaisten ja näkövammaisten kouluista** (481/1983), jonka mukaan valtio saattoi perustaa ja ylläpitää erityiskouluja peruskouluopetuksen järjestämiseksi oppivelvollisuusikäisille kuulovammaisille ja näkövammaisille. **Asetus kuulovammaisten ja näkövammaisten sekä liikuntavammaisten kouluista** (724/1984) määritteli tarkemmin valtion erityiskoulujen aseman.

Peruskoululain (476/83) tultua voimaan elokuussa 1985 oppivelvollisuusikäistä lasta ei enää voitu vapauttaa oppivelvollisuudesta. Lievästi ja keskiasteisesti kehitysvammaisten opetus siirtyi sosiaalitoimesta opetustoimen tehtäväksi. Oppivelvollisuudesta vapauttaminen poistettiin vaikeimmin kehitysvammaisten lasten osalta samoin vuonna 1985.

Vuonna 1986 määriteltiin uusilla lainsäädännön muutoksilla valtion erityiskoulujen toimintaa, kun niiden asemasta ja tehtävistä annettiin **laki kuulovammaisten ja näkövammaisten kouluista annetun lain muuttamiseksi** (36/1986). Kuulo- ja näkövammaisten koulut siirtyivät illoin Sosiaalihallitukselta Kouluhallituksen yleisen valvonnan piiriin. Vuonna 1986 annettiin myös toinen säädös, kun voimaan tuli **asetus kuulovammaisten ja näkövammaisten sekä liikuntavammaisten kouluista** (312/1986).

Kaikki oppivelvolliset koulutoimen piirissä

Vuonna 1997 viimeisetkin oppivelvollisuusikäiset lapset tulivat koulutoimen piiriin **peruskoululain muutoksella** (1368/1996), kun vaikeimmin kehitysvammaisten lasten opetus siirrettiin sosiaalitoimen vastuulta koulutoimen tehtäväksi.

Vuonna 1998 uudistettiin koko koulutusta koskeva lainsäädäntö. Uusi **perusopetuslaki** (628/1998) velvoitti erityisopetukseen otetulle tai siirretylle oppilaalle hänen tarpeidensa ja edellytystensä mukaiseksi sovitettun henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman, HOJKSin, laatimisen. Samalla se mahdollisti yksittäisen oppiaineen oppimäärän yksilöllistämisen. Uusi lainsäädäntö hälvensi rajaa yleisopetuksen ja erityisopetuksen välillä.

5 Vammaisten oikeuksia koskevat sopimukset

Kansainvälisten suositusten ja julistusten tavoitteet ovat vaikuttaneet Suomen perustuslakiin, jonka mukaan oppilaan tulee tarvitessa saada yksilölliset opetus- ja tukipalvelut. Lapsella on sekä perustuslain että Lapsen oikeuksien yleissopimuksen perusteella oikeus erityiskohteluun. Vammaisten lasten ja nuorten sivistykselliset oikeudet toteutuvat siten, että heidän edellytyksistään osallistua opetukseen huolehditaan riittävästi.

Kansainväliset sopimukset

Kansallisten lakien ohella Suomi on liittynyt noin 40:een, pääosin Yhdistyneissä Kansakunnissa YK:ssa, Euroopan Neuvostossa ja Kansainvälisessä työjärjestössä ILO:ssa laadittuun kansainväliseen ihmisoikeuksia koskevaan sopimukseen. Suomi on sitoutunut näiden sopimuksien sekä useiden ohjelmien ja julistusten perusteella kehittämään omalta osaltaan vammaisten lasten ja nuorten opetusta. Tähän lukuun on koottu keskeiset kansainväliset vammaisten oikeuksia koskevat sopimukset, joihin Suomi on liittynyt.

Hallinnollisina käsitteinä vammainen ja vammaisuus ovat suhteellisen uusia. Ne vakiintuivat hallinnon kieleen vasta 1970-luvulla. YK:n yleiskokouksen vuonna 1975 hyväksymän **Vammaisten oikeuksien julistuksen** mukaan vammainen määritellään henkilöksi, joka fyysisten tai henkisten ominaisuuksiensa synnynnäisen tai muun puutteellisuuden vuoksi on täysin tai osittain kykenemätön tyydyttämään normaaliin yksilölliseen tai sosiaaliseen elämään liittyviä tarpeitaan.

Erityisopetusta sivuavista sopimuksista ehkä laajimmin ajattelutapaan vammaisten opetuksen kehittämisestä on vaikuttanut **Yleissopimus lapsen oikeuksista** eli Lapsen oikeuksien sopimus, josta päätettiin YK:n yleiskokouksessa 20.11.1989. Sopimuksessa on yleisesti hyväksytty oikeudet, jotka kaikilla lapsilla ja nuorilla pitää olla ”ihonväriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittisiin mielipiteisiin, kansallisuuteen, etniseen tai sosiaaliseen alkuperään, varallisuuteen, vammaisuuteen tai syntyperään” katsomatta.

Lapsen oikeuksien yleissopimuksen mukaan koulutuksen tulee pyrkiä muun ohella kunnioituksen edistämiseen lapsen vanhempia, sivistyksellistä identiteettiä sekä kieltä ja arvoja kohtaan. Sopimus astui voimaan 2. syyskuuta 1990, sen jälkeen kun riittävä määrä valtioita oli liittynyt siihen. Suomessa Lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus, joka on eri maissa laajimmin ratifioitu ihmisoikeussopimus, tuli voimaan 1991.

Unescon **Salamancan julistus** vuodelta 1994 on erityisopetuksen maailmakonferenssin antama julistus erityisopetuksen periaatteista, toimintatavoista ja käytännöistä. Julistuksen

tärkein viesti on että kaikilla oppilailla on yhtäläinen oikeus oppia riippumatta hänen erityisistä tarpeistaan. Jokaisella erityistä tukea tarvitsevalle lapsella on oikeus koulutukseen kykyjensä mukaisesti.

Jo koulutukseen suunnitteluvaiheessa tulee ottaa huomioon lapsen ominaisuudet, luonteenpiirteet, kiinnostuksen kohteet, kyvyt ja oppimisen tarpeet. Lisäksi jokaisella erityistä tukea tarvitsevalle lapsella tulee olla mahdollisuus päästä tavalliseen kouluun. Yleisopetuksen koulut, joihin otetaan erityistä tukea tarvitsevia lapsia ja nuoria, on tehokkain keino syrjivien asenteiden voittamiseksi. Niiden avulla luodaan ”yhteisöjä, joihin kaikki toivotaan tervetulleiksi”.

Merkittävä viimeaikainen asiakirja, jossa vammaisten opetusta on linjattu, on **Luxemburgin peruskirja** (The Charter of Luxemburg. 1996. European commission, DG XXII. Brussels. Belgium). Sen mukaan kaikille tarkoitettu koulu, ”A School for All”, on keskeinen lähtökohta erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden yhtäläisten mahdollisuuksien turvaamiseksi. Peruskirjassa kuvattu inklusiivinen opetus, josta käytetään myös muotoa ”osallistava opetus”, edellyttää joustavia koulutusrakenteita, jotta koulutus kykenisi vastaamaan yksittäisten oppilaiden monenlaisiin tarpeisiin.

Kaikille yhteisessä koulussa vammaiset oppilaat ovat kouluyhteisön tasavertaisia jäseniä. Inklusiivisessa opetuksessa kaikki oppilaat opiskelevat mahdollisuuksiensa mukaan omassa lähikoulussaan, missä erityistä tukea tarvitseville järjestetään yksilöllistä opetusta ja hänen tarvitsemansa tukipalvelut. Lasten lähiyhteisöjen tulee arvostaa yksilöiden erilaisuutta ja hyväksyä heidän rajoituksensa.

YK:n yleissopimus vammaisten oikeuksista astui voimaan 3.5.2008, kun yli 120 maata oli sen allekirjoittanut. Myös Suomi on allekirjoittanut sopimuksen. Sopimus vahvistaa jo ennestään vammaisille kuuluvia ihmisoikeuksia kuten oikeuden laadukkaaseen elämään, liikkumisvapauden sekä oikeuden koulutukseen ja työssäkäyntiin. YK:n pääsihteeri Ban Ki-moon on luonnehtinut sopimusta siten, että se on voimakas työkalu vammaisten jokapäiväisessä elämässä kohtaamien ongelmien poistamiseksi.

Muita vammaisten lasten asemaan ja opetuksen järjestämiseen vaikuttavia merkittäviä sopimuksia ovat

- YK:n **Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus** vuodelta 1948
- Euroopan neuvoston **Vammaispoliittinen kokonaisuohjelma** vuodelta 1991
- **Kommunikoinnin perustuslaki** (Communication Bill of Rights; the National Joint Committee for the Communication Needs of Persons with Severe Disabilities) vuodelta 1992.
- YK:n **Vammaisten henkilöiden mahdollisuuksien yhdenvertaistamista koskevat yleisohjeet** vuodelta 1993

Eri oppilasryhmien koulutuksen laadun parantaminen, tasa-arvoisten koulutusmahdollisuuksien tarjoaminen sekä elinikäisen oppimisen mahdollistaminen ovat sopimusten pohjalta laadittuja koulutuspoliittisia tavoitteita Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestöön OECD:hen sekä Euroopan unioniin kuuluvissa maissa. Suomessa koulutukselle asetetut tavoitteet noudattavat OECD:n ja EU:n koulutuspoliittisia linjauksia.

Suomalaiset vammaispoliittiset asiakirjat

”Kohti yhteiskuntaa kaikille”, **Suomen vammaispoliittinen ohjelma**, on vuodelta 1995. Vammaispoliittisen ohjelman laatimiselle loi pohjan YK:n vuonna 1993 hyväksymät yleisohjeet, Standard Rules, vammaisten henkilöiden mahdollisuuksien yhdenvertaistamisesta, joiden toteuttamiseen myös Suomi on sitoutunut.

Valtioneuvoston vammaispolitiittisessa selonteossa todettiin toukokuussa 2006, että suomalaisen vammaispolitiikan perusteena on kolme keskeistä periaatetta:

- vammaisten henkilöiden oikeus yhdenvertaisuuteen
- vammaisten henkilöiden oikeus osallisuuteen
- vammaisten henkilöiden oikeus tarpeellisiin palveluihin ja tukitoimiin

Kaikissa edellä mainituissa asiakirjoissa tunnustetaan lasten ja nuorten oikeus opetukseen vammasta tai sairaudesta riippumatta. Sopimusten mukaan vammaisten tulee saada käyttää tasavertaisesti kaikille tarkoitettuja palveluja ja niin muodoin myös opetuspalveluita.

6 Erityiskoulujen sekä sairaalakoulujen toimintaa ohjaavat säädökset

Erityis- ja sairaalakoulujen toimintaa säätelevät keskeisesti perustuslaki, perusopetuslaki sekä sen valtuuttamana annetut opetussuunnitelmien perusteet, perusopetusasetus sekä eräät muut lait, joiden perusteella säädetään muun muassa vammaisten lasten asemasta ja oikeuksista. koulutuksessa.

6.1 Perustuslaki

Vuonna 1999 annettu **perustuslaki** (731/1999) määrittelee arvopohjan, jolle koululaitos rakentuu.

Perustuslaki säättää muun muassa vammaisten tasavertaisesta asemasta yhteiskunnassa. Perustuslain 6 §, niin kutsuttu syrjinnänkieltopykälä, määrittää yhdenvertaisuuden ihmisen perusoikeudeksi. Sen mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia keskenään, eikä ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan esimerkiksi terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Perustuslain 16 §:n mukaan jokaisella on oikeus maksuttomaan perusopetukseen. Julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus saada kykyjensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta sekä kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä.

Perustuslain mukaan jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Julkisen vallan on turvattava jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut ja edistettävä väestön terveyttä. Julkisen vallan on myös tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuutta turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu.

Perustuslaki takaa lapsille tasa-arvoisen kohtelun yksilöinä ja antaa heille oikeuden vaikuttaa kehitystasonsa mukaan itseään koskeviin asioihin. Perustuslain 22 §:ssä on julkiselle valalle säädetty perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamisvelvoite ja 6 §:ssä ihmisten yhdenvertaiseen kohteluun liittyvät velvoitteet. Perustuslain 6 §:n mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan esimerkiksi terveydentilan, vammaisuuden tai muuhun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Muun muassa viittomakieltä käyttävien henkilöiden kielelliset oikeudet tulee turvata.

Perustuslain 2 §:n mukaan kansanvaltaan sisältyy yksilön oikeus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen.

6.2 Perusopetuslaki ja sen nojalla annetut säädökset

Koululainsäädännön säädöksillä oppivelvollisuudesta ja esi-, perus- ja lisäopetuksen antamisesta turvataan koulutuksellinen tasa-arvo ja yhdenvertaiset koulutuspalvelut kaikille.

Perusopetuslaki

Tärkeimmät erityis- ja sairaalakoulujen toimintaa säätelevät säädökset ovat **perusopetuslaki** (628/1998) ja sen nojalla annetut B (852/1998) sekä **valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta** (1435/2001). Perusopetuslakia on tarkennettu hallituksen esityksellä (HE 109/2009) oppilaalle annettavan erityisen tuen ja erityisopetuksen sekä salassapitosäännösten osalta.

Perusopetuslaissa säädetään perusopetuksesta ja oppivelvollisuudesta. Lisäksi laissa säädetään oppivelvollisuuden alkamista edeltävänä vuonna annettavasta esiopetuksesta, perusopetuksen oppimäärän suorittaneille annettavasta lisäopetuksesta, maahanmuuttajille järjestettävästä perusopetukseen valmistavasta opetuksesta sekä aamu- ja iltapäivätoiminnasta.

Perusopetuslain mukaan perusopetuksen tavoitteena on tukea oppilaiden kasvua ihmisyyteen ja eettisesti vastuukykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen sekä antaa heille elämässä tarpeellisia tietoja ja taitoja. Opetuksen tulee edistää sivistystä ja tasa-arvoa yhteiskunnassa sekä oppilaiden edellytyksiä osallistua koulutukseen ja muutoin kehittää itseään elämänsä aikana. Opetuksen tavoitteena on lisäksi turvata yhdenvertaisuus koulutuksessa koko maan alueella. Opetus järjestetään oppilaiden ikäkauden ja edellytysten mukaisesti ja siten, että se edistää oppilaiden tervettä kasvua ja kehitystä.

Perusopetusasetus

Perusopetusasetuksen erityisopetusta koskevat kohdat koskevat opetusryhmän suuruutta. Perusopetuslain 17 §:n 2 momentissa tarkoitetuille erityisopetuspäätöksen saaneille oppilaille annettavassa opetuksessa opetusryhmässä saa olla, eräin poikkeuksin, enintään kymmenen oppilasta. Opetusryhmän enimmäiskoko voidaan ylittää, jos se on oppilaiden edellytysten tai opetuksessa käytettävän työskentelytavan takia perusteltua, eikä järjestely vaaranna opetuksen tavoitteiden saavuttamista. (1194/1998)

Perusopetuslain 25 §:n 2 momentissa tarkoitetun pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä oleville oppilaille annettavassa opetuksessa opetusryhmässä saa olla enintään *kahdeksan* oppilasta. Vaikeimmin kehitysvammaisista oppilaista muodostetussa opetusryhmässä saa olla kuitenkin enintään *kuusi* oppilasta. Jos tässä momentissa tarkoitetun oppilaan opetus annetaan yhdessä muiden kuin tässä tai 2 momentissa tarkoitettujen oppilaiden kanssa, saa opetusryhmässä olla *enintään 20* oppilasta.

Valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta

Valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta säätelee esiopetuksen, perusopetuksen, lisäopetuksen ja maahanmuuttajille järjestettävän valmistavan opetuksen yleisistä valtakunnallisista tavoitteista sekä perusopetukseen käytettävän ajan jakamisesta eri oppiaineiden ja aineryhmien opetukseen sekä oppilaanohjaukseen.

Perusopetuksen tuntijako koskee kaikkia perusopetusta riippumatta siitä, missä koulussa oppilaat opiskelevat tai mikä on opetuksen järjestämismuoto. Näin ollen valtioneuvoston asetuksessa mainittu tuntijako koskee myös kaikkia erityiskouluja. Valtioneuvoston asetuksen 9 §:ssä määritellään, miten tuntijaosta on mahdollista poiketa erityisopetuspäätöksen saaneiden opetuksessa.

Perusopetuslain 25 §:n 2 momentissa tarkoitettujen pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä olevien oppilaiden opetus voidaan tarvittaessa järjestää siten, ettei yhteisenä aineena opeteta toista kotimaista kieltä eikä vierasta kieltä.

Pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä olevien oppilaiden opetuksessa oppiaineita voidaan yhdistää oppiainekokonaisuuksiksi ja jakaa osa-alueisiin siten kuin opetussuunnitelmassa määrätään.

Vaikeimmin kehitysvammaisten oppilaiden opetus voidaan järjestää oppiainejaon sijasta toiminta-alueittain siten kuin opetussuunnitelmassa määrätään.

Opetussuunnitelmien perusteet

Erityisopetuksessa ja sairaalaopetuksessa noudatetaan samoja opetussuunnitelmien perusteita kuin muussa perusopetusta antavassa koulutoimessa. Opetushallituksen päättämässä **Oppivelvollisille tarkoitetun perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 1/011/2004** (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004) on määrätty eri oppiaineen ja aineryhmien, aihekokonaisuuksien, oppilaanohjauksen sekä muun perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen tavoitteista ja keskeisistä sisällöistä sekä kodin ja koulun yhteistyön ja oppilashuollon keskeisistä periaatteista ja opetustoimeen kuuluvan oppilashuollon tavoitteista. Samoin siinä on määrätty erityisopetuksen toteuttamisesta, henkilökohtaisesta opetuksen järjestämisestä koskevasta suunnitelmasta sekä opetuksesta toiminta-alueittain. Opetussuunnitelman perusteet määräävät myös siitä, miten oppilaan fyysisestä, psyykkisestä ja sosiaalisesta hyvinvoinnista on huolehdittava.

Lisäksi Opetushallitus on antanut **Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2000** (64/011/2000), **Lisäopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004** (3/011/2004) sekä **Perusopetuksen valmistavan opetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004** (02/011/2004), joilla myös säädetään perusopetuslain mukaisesta opetuksesta ja muusta toiminnasta.

6.3 Muut säädökset

Keskeisiin erityisopetusta sivuaviin säädöksiin kuuluvat myös muun muassa

- **kansanterveyslaki** (66/1972)
- **laki ja -asetus vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista** eli vammaispalvelulaki (380/1987) ja -asetus (759/1987) sekä
- **laki potilaan asemasta ja oikeuksista** eli potilaslaki (785/1992)
- **laki kehitysvammaisten erityishuollosta** (519/1977) sekä
- **lastensuojelulaki** (417/2007)

jotka yhdessä perusopetuslain ja -asetuksen kanssa määrittävät vammaisten lasten saamat palvelut koulussa ja kouluajan ulkopuolella.

Kansanterveyslain mukaan kunnan tulee ylläpitää kouluterveydenhuoltoa, johon sisältyy kunnassa sijaitsevien perusopetusta antavien koulujen ja oppilaitosten kouluyhteisön terveellisuuden ja turvallisuuden valvonta ja edistäminen yhteistyössä henkilökunnan työterveyshuollon kanssa, oppilaan terveyden seuraaminen ja edistäminen suun terveydenhuolto mukaan lukien, yhteistyö muun oppilashuolto- ja opetushenkilöstön kanssa sekä terveydentilan toteamista varten tarpeellinen erikoistutkimus.

Vammaispalvelulaissa vammaiseksi on määritelty henkilö, jolla vamman tai sairauden johdosta on pitkäaikaisesti erityisiä vaikeuksia suoriutua tavanomaisista elämän toiminnoista. Vammaispalvelulain mukaisia palveluja ja tukitoimia järjestettäessä noudatetaan lisäksi **sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionosuudesta annetun lain** (733/1992) 4 §:ssä tarkoitetussa valtakunnallisessa suunnitelmassa annettuja ohjeita.

Potilaslaissa säädetään potilaan asemasta ja oikeuksista terveyden- ja sairaanhoitoa järjestettäessä. Jokaisella Suomessa pysyvästi asuvalla henkilöllä on oikeus ilman syrjintää hänen terveydentilansa edellyttämään terveyden- ja sairaanhoitoon niiden voimavarojen rajoissa, jotka kulloinkin ovat terveydenhuollon käytettävissä.

Lastensuojelulaki säättää lapsen oikeudesta turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Lastensuojelulain mukaan kunnan tulee järjestää koulupsykologi- ja koulukuraattoripalveluita, jotka antavat oppilaille riittävän tuen ja ohjauksen koulunkäyntiin ja oppilaiden kehitykseen liittyvien sosiaalisten ja psyykkisten vaikeuksien ehkäisemiseksi ja poistamiseksi. Palveluilla tulee edistää myös koulun ja kodin välisen yhteistyön kehittämistä.

Kunnan on sosiaali- ja terveydenhuoltoa, opetustoiminta sekä muita lapsille, nuorille ja lapsiperheille tarkoitettuja palveluja järjestäessään ja niitä kehittäessään huolehdittava siitä, että näiden palvelujen avulla tuetaan vanhempia, huoltajia ja muita lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavia henkilöitä lasten kasvatuksessa ja saadaan selville lasten, nuorten ja lapsiperheiden erityisen tuen tarve.

Lastensuojelulain 25 §:n mukaan muun muassa opetustoimen palveluksessa tai luottamustoimessa olevat henkilöt sekä opetuksen tai koulutuksen järjestäjän taikka koululaisten aamu- ja iltapäivätoimintaa harjoittavan yksikön palveluksessa olevat henkilöt ovat velvollisia viipymättä ilmoittamaan salassapitosäynnösten estämättä kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, jos he tehtävässään ovat saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä (ilmoitusvelvollisuus).

Valtion ja yksityiset erityiskoulut toimivat opetuksen järjestäjinä pääosin saman lainsäädännön alaisina kuin kunnan koululaitokseen kuuluvat koulut. Poikkeuksen tekee näiden koulujen hallinto, josta säädetään **laissa valtion ja yksityisten koulujen hallinnosta** (L 634/98).

Valtion erityiskoulut järjestävät oppilaan koulunkäynnin lisäksi lastensuojelulain tarkoittaman tarpeellisen tuen ja ohjauksen siten, että kunnan on mahdollista toteuttaa vammaisten lasten osalta lastensuojelulain velvoitteet hankkimalla palvelut valtion erityiskouluilta.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (1983/361) määrää, että lapsen huoltajia ovat hänen vanhempansa tai henkilöt, joille lapsen huolto on uskottu.

Yhdenvertaisuuslaki (94/2004) säättää muun muassa koulutuksen järjestäjän velvollisuudesta toimenpiteisiin ryhtymisestä vammaisen henkilön koulutukseen pääsemiseksi.

Moniammatillinen yhteistyö tuo usein mukanaan tietosuoja- ja salassapitokysymykset, joita koskevia keskeisiä säädöksiä ovat **julkisuuslaki** (621/1999), **sosiaalihuollon asiakaslaki** (812/2000), **henkilötietolaki** (523/1999) ja potilaslaki. Lisäksi salassapitosäynnöksiä

on lukuisissa eri ammattiryhmien toimintaa säätelevissä laeissa. Perusopetuslakia on tarkistettu salassapitosäädösten ja tietojen luovuttamisen osalta perusopetuslain muutoslailla (HE 109/2009).

- Kuntoutuksen yhteistyössä noudatetaan, mitä **kuntoutuksen asiakasyhteistyöstä annetussa laissa** (497/2003) säädetään.
- Kuntoutuksen etuuksista säädetään **Laissa kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuuksista** (566/2005).
- Henkilökohtaisen opiskelu- ja kuntoutussuunnitelman laatimisesta ja sen sisällöstä on säädetty **asetuksella kuntoutusraha-asetuksen muuttamisesta** (726/1999).

Kaikkien lasten kanssa työskentelevien rikostausta tulee selvittää siten kuin **laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä eli rikostaustalaki** (504/2002) määrää.

Lisäksi erityisopetuksen järjestämiseen liittyvistä asioista on säädetty

- **päivähoitolaissa** (1290/1999)
- **laissa lasten kotihoidosta ja yksityisen hoidon tuesta** (1291/1999)
- **laissa sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista** (1292/1999)
- **laissa opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta** (328/2000)
- **laissa viranomaisten toiminnan julkisuudesta** (621/1999) ja
- **valtionneuvoston asetuksessa koulutuksen arvioinnista** (150/2003).

7 Perusopetuksen järjestäminen

Kunta on velvollinen järjestämään sen alueella asuville oppivelvollisuusikäisille perusopetusta sekä oppivelvollisuuden alkamista edeltävänä vuonna esiopetusta. Lisäksi kunta on velvollinen järjestämään oppivelvollisuuden alkamisvuonna esiopetusta pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä oleville lapsille ja niille lapsille, jotka aloittavat perusopetuksen vuotta säädettyä myöhemmin. Lisäopetuksen järjestämisestä kunta voi päättää itse.

Perusopetuksen organisointi ja opetusryhmien muodostaminen ovat koulutuksen järjestäjän, tavallisesti kunnan, päätettävissä olevia asioita. Kunta voi järjestää perusopetuslaissa tarkoitetut palvelut itse tai yhdessä muiden kuntien kanssa taikka hankkia ne muulta perusopetuksen järjestäjältä. Opetusryhmiä muodostettaessa voidaan joustaa oppilaiden erilaisten pedagogisten ja muiden tarpeiden mukaan. Paikallisen joustovaran tarve korostuu oppilaiden heterogeenisyyden ja yksilöllisyyttä korostavien vaatimusten myötä. Kunta vastaa siitä, että sen hallinnoimat palvelut järjestetään perusopetuslain mukaisesti.

Opetukseen osallistuvalla oppilaalla on työpäivinä oikeus saada opetussuunnitelman mukaista opetusta, oppilaanohjausta sekä riittävää oppimisen ja koulunkäynnin tukea heti tuen tarpeen ilmetessä.

8 Hallituksen esitys perusopetuslain muuttamisesta yleisen, tehostetun ja erityisen tuen antamiseksi

Hallitus on antanut 26.6.2009 perusopetuslain muutosesityksen (HE 109/2009), jossa annetaan määräykset yleisestä, tehostetusta ja erityisestä tuesta. Tarkoituksena on, että muutokset tulevat voimaan syyslukukauden alussa 2010.

Oppilaan tulee olla ennen erityisen tuen päätöstä tehostetun tuen piirissä. Jos tehostettu tuki ei riitä auttamaan oppilasta opiskeluvaikeuksissa, tehdään erityisen tuen päätös. Oppilaalle annettava erityinen tuki muodostuu erityisopetuksesta ja muusta perusopetuslain mukaisesti annettavasta tuesta.

Erityisopetus on näin ollen osa oppilaalle annettavaa erityistä tukea. Erityisopetus tuen muotona säilyy, mutta erityisopetukseen ottamisen ja siirtämisen käsitteistä luovutaan ja tilalle tulee erityisen tuen päätös.

Yleinen tuki

Oppimisvaikeuksissa oleville oppilaille annetaan yleistä tukea. Yleisen tuen tukimuodot ovat ensisijaisesti

- eriyttäminen,
- oppilaanohjaus,
- tukiopetus sekä
- ohjaus ja tukipalvelut.

Jos yleinen tuki ei riitä auttamaan oppilaan oppimisvaikeuksissa, aletaan pedagogisen arvion perusteella antaa tehostettua tukea.

Tehostettu tuki

Oppilaalle annettava tuki voi olla *tehostettua tukea* (16 a §).

Oppilaalle, joka tarvitsee oppimisessaan tai koulunkäynnissään säännöllistä tukea tai samanaikaisesti useita tukimuotoja, on annettava tehostettua tukea hänelle tehdyn *oppimissuunnitelman* mukaisesti. Tehostettu tuki sisältää oppilaalle annettavia, erityisesti perusopetuslain 16, 31 ja 31 a §:ssä tarkoitettuja tukimuotoja sekä tarvittavia pedagogisia järjestelyjä.

Tehostettu tuki järjestetään laadultaan ja määrältään oppilaan kehitystason ja yksilöllisten tarpeiden edellyttämällä tavalla. Tehostetun tuen aikana käytetään esiopetuksessa lapsen esiopetuksen suunnitelmaa ja perusopetuksessa oppimissuunnitelmaa, jotka otetaan käyttöön tehostetun tuen alkaessa ja joita käytetään tehostetun tuen aikana. Opetuksen ja tukitoimien suunnittelun tulee perustua ensisijaisesti pedagogiseen arvioon, jota voidaan täydentää tarvittaessa lääketieteellisellä tai psykologisella lausunnolla.

Tehostettu tuki tarkoittaa näin ollen esi- ja perusopetuksen yleisten tukikäytänteiden, kuten opetuksen eriyttämisen, samanaikaisopetuksen ja tukiopetuksen sekä osa-aikaisen erityisopetuksen ja oppilashuollon tehostamista sekä määrällisesti että laadullisesti ja opetuksen järjestämistä.

Tehostetun tuen ja oppimissuunnitelman sisällöstä määrätään opetussuunnitelman perusteissa. Tehostetun tuen aloittaminen ja järjestäminen käsitellään opettajien pedagogiseen arvioon perustuen moniammatillisesti perusopetuslain 31 §:n 1 ja 2 momentissa tarkoitettussa oppilashuoltotyössä.

Tehostetun tuen aloittaminen ja järjestäminen käsitellään moniammatillisessa oppilashuoltoryhmässä tai muulla tavalla järjestettävässä oppilashuoltotyössä, jotta oppilaan tilanne ja tuen tarpeet pystytään arvioimaan mahdollisimman kattavasti. Käsittelyn jälkeen oppilaalle järjestettävä tuki kirjataan oppilaalle laadittavaan oppimissuunnitelmaan.

Tehostetun tuen aikana

- esiopetuksessa lapselle laaditaan esiopetuksen suunnitelma ja
- perusopetuksessa käytetään oppimissuunnitelmaa, joka otetaan käyttöön tehostetun tuen alkaessa ja käytetään tehostetun tuen ajan
- lisäopetuksessa laaditaan tarvittaessa opinto-ohjelma ja sen lisäksi voidaan laatia oppimissuunnitelma
- sairaalakoulujen oppilaille laaditaan oppimissuunnitelma, johon määritellään ne oppimisalueet, jotka oppilaan tulisi sairaalajakson aikana suorittaa.

Tehostetun tuen suunnitelmalliseksi toteuttamiseksi opetuksen järjestäjä vahvistaa oppilaalle oppimissuunnitelman. Opetushallitus antaa opetussuunnitelman perusteissa tarkemmat määräykset tehostetun tuen ja oppimissuunnitelman sisällöstä.

Erityinen tuki

Tuen tarpeen kasvaessa oppilaalla on oikeus saada suunnitelmallista, monimuotoista tai pitkäaikaista tehostettua tukea oppimiseensa ja kehitykseensä. Kun oppilaalle annettu tehostettu tuki ei riitä, oppilaalle on annettava erityistä tukea (17 §). Erityinen tuki muodostuu erityisopetuksesta ja muusta perusopetuslain mukaan annettavasta tuesta. Oppilaalle annettavaan erityiseen tukeen kuuluvat

- osa-aikainen erityisopetus,
- erityisopetus,
- opetuksen järjestäminen toiminta-alueittain
- oppilashuollon tuki,
- henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma HOJKS,
- apuvälineet,
- avustajapalvelut sekä
- ohjaus- ja tukipalvelut.

Erityinen tuki järjestetään omassa koulussa, tai jos lapsen etu niin vaatii, sellaisessa koulussa, jossa tuki voidaan antaa. Menettelyllä vahvistetaan oppilaiden yhdenvertaisuutta tarvittavan tuen määrästä riippumatta ja lisätään kaikkien oppilaiden osallisuutta omassa yhteisössään.

Erityisen tuen ensisijaisena tavoitteena on tukea oppilasta opiskelussaan siten, että yleisen oppimäärän mukaiset tavoitteet on mahdollista saavuttaa.

Erityisen tuen päätöksen tekeminen

Perusopetuslain 17 §:n mukaan, kun oppilaalle annettu tehostettu tuki ei riitä, oppilaalle on annettava erityistä tukea. Erityinen tuki muodostuu erityisopetuksesta ja muusta perusopetuslain mukaan annettavasta tuesta. Erityisopetus järjestetään oppilaan edun mukaisesti ensisijaisesti muun opetuksen yhteydessä.

Erityisen tuen antamiseksi opetuksen järjestäjän tulee tehdä kirjallinen päätös, jota tarkistetaan ainakin toisen vuosiluokan jälkeen sekä ennen seitsemännelle vuosiluokalle siirtymistä. Päätöksessä tulee määrätä oppilaan opetuksen järjestämispaikka, ensisijainen opetusryhmä, mahdolliset tulkitsemis- ja avustajapalvelut sekä oppilashuollon palvelut sekä tarvittaessa oppilaan opetuksen poikkeava järjestäminen. Erityisen tuen tarve ei edellytä oppilaan siirtämistä toiseen opetusryhmään tai kouluun.

Ennen erityistä tukea koskevan päätöksen tekemistä opetuksen järjestäjän on kuultava oppilasta ja tämän huoltajaa tai laillista edustajaa siten kuin **hallintolain** (434/2003) 34 §:ssä säädetään. Hallintolain 44 §:n mukaan päätöksestä on tultava ilmi muun muassa päätöksen tehnyt viranomainen ja ajankohta, jolloin päätös on tehty, henkilöt, jota päätös koskee sekä päätöksen perustelut. Päätöstä kunnissa tehtäessä noudatetaan myös **kuntalakia** (365/1995).

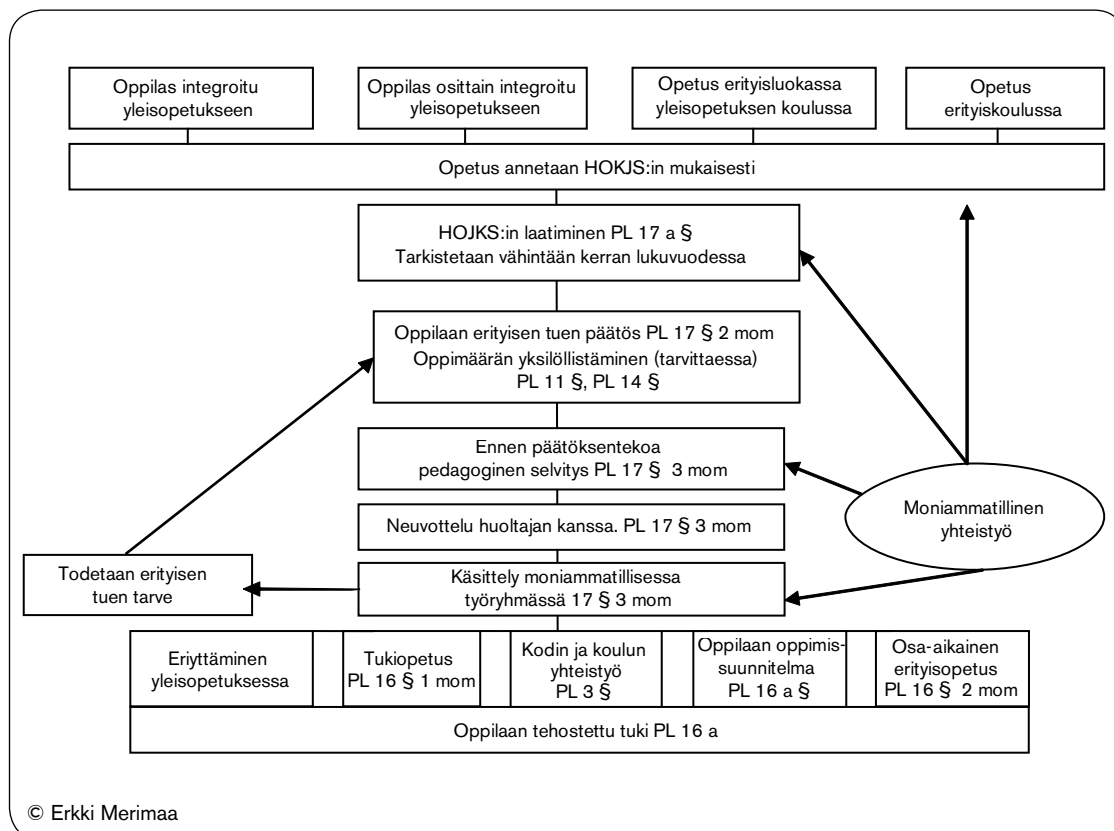
Ennen päätöksen tekemistä on myös hankittava oppilaan opetuksesta vastaavilta opettajilta selvitys oppilaan oppimisen etenemisestä ja moniammatillisena oppilashuollon yhteistyönä tehty selvitys oppilaan saamasta tehostetusta tuesta ja oppilaan kokonaistilanteesta, sekä tehdä näiden perusteella arvio erityisen tuen tarpeesta eli laatia pedagoginen selvitys. Pedagogista selvitystä tulee tarvittaessa täydentää psykologisella tai lääketieteellisellä asiantuntijalausunnolla tai vastaavalla sosiaalisella selvityksellä.

Erityisen tuen päätös voidaan tehdä jo ennen esi- tai perusopetuksen alkamista ilman sitä edeltävää pedagogista selvitystä ja oppimisen tehostetun tuen antamista, jos psykologisen tai lääketieteellisen arvion perusteella ilmenee, että oppilaan opetusta ei vamma, sairauden, kehityksessä viivästymisen tai tunne-elämän häiriön taikka muun vastaavan erityisen syyn vuoksi voida antaa muuten. Tässä tilanteessa erityisen tuen päätös voidaan tehdä koko perusopetuksen ajaksi. Erityisen tuen päätöstä tarkistetaan tällöin siten kuin 17 §:n 2 momentissa säädetään.

Erityisen tuen päätöksen saaneiden oppilaiden opetusryhmien muodostamisesta säädetään valtioneuvoston asetuksella.

Kouluissa tarvitaan joustavuutta, tietoa ja taitoa tunnistaa kunkin oppilaan yksilölliset tarpeet. Opettajalla on suuri vastuu diagnoosin oikeellisuudesta silloin, kun oppilas määritellään siinä määrin sairaaksi, vammaiseksi tai sosiaalisesti sopeutumattomaksi tai jonkin muun syyn perusteella sellaiseksi että hän tarvitsee erityisen tuen päätöksen, erityisopetusta ja mahdollisesti sijoituksen erityisryhmään.

Poikkeavuuden määrittely ei aina ole kovin yksinkertaista. Oppilaan ongelmien taustalla voi olla yhtäaikaan useita syitä, erityisesti jos lapset ovat monivammaisia. Vammaisuus muodostuu yksilön ja ympäristön suhteesta eikä ole pelkästään yksilön tilaa kuvaava käsite. Päätös tehdään yleensä ensisijaisen sairauden tai vamma perusteella. Joskus kun oppilas on monivammainen, päätöstä tehdessä on vaikea määrittää jonkin tietyn vammatyyppin ensisijaisuus.

Kaavio 8.1. Erityisen tuen päätös prosessikaaviona

Koska erityisen tuen päätöksestä voi lain perusopetuslain muuttamisesta annetun lain (477/2003) 42 §:n mukaan voi valittaa lääninhallitukseen (jatkossa aluehallintokeskukseen), tulee päätökseen liittää valitusosoitus. Lääninhallituksen päätöksestä on mahdollista valittaa hallinto-oikeudelle siten kuin **hallintolainkäyttölaissa** (586/1996) säädetään.

Jatkossa erityisen tuen päätöksiä tehtäessä sovellettavaksi tulevat yleiset henkilötietojen käsittelyä ja tietojen julkisuutta ja salassapitoa koskevat säännökset, lähinnä **henkilötietolaki** (523/1999), perusopetuslain 40 ja 41 §:t sekä **viranomaisten toiminnan julkisudesta annetun lain** (621/1999) 18 §:n hyvää tiedonhallintatapaa koskevat säännökset.

Julkisuuslaki (621/1999) määrää, että salassa pidettäviin tietoihin kuuluu tieto siitä, että oppilas on erityisopetuksen piirissä.

Erityisen tuen päätöksen saaneelle oppilaalle laaditaan henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma HOJKS, jossa kuvataan millaisin opetusjärjestelyin ja tukitoimin opetus annetaan. Myöskään HOJKS ei ole julkinen asiakirja.

Monessakin mielessä maassamme on saavutettu erityisopetuksen lakipiste. Erityisen tuen tarpeessa olevien oppilaiden asemaa ei voida parantaa jatkuvasti vain erityisopetuksen määrää kasvattamalla, vaan on kehitettävä myös uudenlaisia opetuksen työskentelytapoja ja tukitoimia etenkin yleisopetuksen ryhmissä.

Esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet

Esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet uudistetaan esityksen vaatimalla tavalla. Opetushallitus valmistelee tarvittavat muutokset.

9 Erityisen tuen tarve ja erityisopetus

Perusopetuslaissa (628/1998) erityisopetus muodostaa suhteellisen yksityiskohtaisesti määritellyn kokonaisuuden. Erityisopetus on velvoite ope yleisopetusta yksilöllisempää, ja sen avulla pyritään toteuttamaan perusopetuslain edellyttämä tuksen antamisesta oppilaan edellytysten mukaisena. Erityisopetuksen tavoitteena on tukea oppilasta siten, että hänellä on tasavertaiset mahdollisuudet suorittaa oppivelvollisuus yhdessä ikätovereidensa kanssa. Sen tarkoituksena on turvata jokaisen lapsen ja nuoren mahdollisuudet tasapainoiseen kasvuun ja kehitykseen.

Erityisopetus edellyttää tavallisesti myös erityisjärjestelyjä. Järjestelyt koskevat muun muassa opetussuunnitelmaa ja siitä johdettua henkilökohtaista opetuksen järjestämistä koskevaa suunnitelmaa eli HOJKSia, opetusmenetelmiä, oppilaan arviointia, apuvälineitä, oppimateriaaleja, oppilaan kommunikointitapaa ja -keinoja sekä eri tukimuotojen hankkimista oppilaan opiskelun parantamiseksi.

9.1 Erityisen tuen tarve

Oppilaan oppimisen ongelmat, vuorovaikutukseen liittyvät pulmat ja vammaisuuden aiheuttamat vaikeudet voivat aiheuttaa oppilaalle erityisen tuen tarpeen. Vaikeudet voivat olla yhtäaikaan päällekkäisiä, eriasteisia ja sellaisia, joissa kodin mahdollisuudet tukea lapsen koulunkäyntiä ovat rajoitetut.

Erityistä tukea edellyttävät oppilaan oppimisvaikeudet saattavat ilmetä esimerkiksi hitaana tai poikkeavana taitojen kehittymisenä. Usein tällaiset vaikeudet havaitaan jo ennen kouluikää muun muassa motoriikan, kielellisen kehityksen, tarkkaavaisuuden tai hahmottamisen ongelmina. Kouluiässä ne ilmenevät lukemisen, luetun ymmärtämisen, kirjoittamisen tai laskemisen perustaitojen oppimisen vaikeuksina sekä keskittymisen ja tarkkaavaisuuden ylläpitämisen vaikeuksina.

Ongelman laadusta riippuen erityistä tukea edellyttäviä vaikeuksia voivat olla

- Oppimisen vaikeudet, kuten
 - kielelliset vaikeudet ja matematiikan oppimisvaikeudet
 - tarkkaavuuden vaikeudet
 - hahmotusvaikeudet
 - motoriikan ja koordinaation vaikeudet
 - kehitysviivästyminen
 - muistitoiminnan pulmat

- vuorovaikutukseen liittyvät pulmat, kuten
 - autismi ja Aspergerin oireyhtymä
 - erilaiset muut oireyhtymät, kuten Touretten syndrooma
 - masennus ja muut tunne-elämän häiriöt
 - käytöshäiriöt
- vammaisuuden tai sairauden aiheuttamat vaikeudet, kuten
 - kehitysvamma
 - liikuntavamma
 - kuulovamma
 - näkövamma
 - erilaiset psyykkiset, somaattiset ja muut vastaavat sairaudet

Esiopetuksen ja koulun välisen nivelvaiheen haasteena on riittävän tiedon saaminen hyvissä ajoin ennen koulun alkua erityistä tukea tarvitsevista oppilaista ja heidän ongelmistaan. Tiedonsaanti on tärkeää erityisen tuen tarpeen määrittelyn kannalta. Erityisen tuen päätöksen saaneen lapsen aloittaessa koulunkäynnin tarvitaan yksityiskohtaista tietoa siitä, mitkä ovat olleet päätöksen perusteet ja millaista tukea oppilas tarvitsee.

9.2 Osa-aikainen erityisopetus

Erityisopetukseen kuuluvat osa-aikainen erityisopetus, jota voidaan antaa kaikille oppilaille sekä erityisopetus, jota annetaan erityisen tuen päätöksen saaneille oppilaille.

Oppilaalla, jolla on lieviä oppimisvaikeuksia, on oikeus saada erityisopetusta muun opetuksen ohessa eli osa-aikaisena erityisopetuksena. Osa-aikainen erityisopetus ei edellytä erityisen tuen päätöstä, mutta sitä voidaan antaa myös erityisen tuen päätöksen saaneelle oppilaalle.

Tavallisesti osa-aikaista erityisopetusta annetaan puhe, lukemis- ja kirjoittamisvaikeuksiin. Lisäksi voi olla muita syitä, kuten oppiaineiden opiskelussa ilmeneviä vaikeuksia tai käyttäytymishäiriöitä taikka sosiaalista sopeutumattomuutta.

Osa-aikaisessa erityisopetuksessa käytettyjä muotoja ovat yksilö-, pienryhmä- ja saman-aikaisopetus. Oppilas opiskelee omassa oppilasryhmässään koko ajan, tai suurimman osan opiskeluajastaan. Hän saa laaja-alaisen erityisopettajan tukea suunnitellusti muun opetuksen yhteydessä tai ohessa.

Osa-aikaista erityisopetusta kuvataan oppilasmäärien avulla eikä esimerkiksi osa-aikaisen erityisopetuksen oppilasmäärään suhteutetulla tuntimäärällä. Lukuvuonna 2006–2007 osa-aikaiseen erityisopetukseen osallistui noin 128 600 oppilasta eli 22 % perusopetuksen oppilaista. Maassamme osa-aikaista erityisopetusta annettiin lukuvuonna 2006–2007 eniten Varsinais-Suomen maakunnassa. Etelä-Karjalan maakunnassa oli puolestaan suhteellisesti eniten siirtopäätöksen saaneita erityisoppilaita, kun taas osa-aikaisen erityisopetuksen suhteellinen osuus oli siellä maan alhaisimpia.

Osa-aikaisen erityisopetuksen käyttäminen varhaisen tuen välineenä on tuloksellista ja vaikuttaa myönteisesti sekä oppilaan itsetuntoon että oppimistuloksiin.

Opiskelun järjestäminen osittain toisin

Perusopetuslain 18 §:n mukaan oppilaan opiskelu voidaan järjestää osittain toisin kuin perusopetuslaissa säädetään, jos perusopetuksen oppimäärän suorittaminen olisi oppilaalle olosuhteet ja aikaisemmat opinnot huomioon ottaen joltakin osin kohtuutonta tai jos se on perusteltua oppilaan terveydentilaan liittyvistä syistä.

Oppilaan opiskelu voidaan järjestää osittain toisin jos

- oppilaalla katsotaan joltakin osin ennestään olevan perusopetuksen oppimäärää vastaavat tiedot ja taidot
- perusopetuksen oppimäärän suorittaminen olisi oppilaalle olosuhteet ja aikaisemmat opinnot huomioon ottaen joltakin osin kohtuutonta
- se on perusteltua oppilaan terveydentilaan liittyvistä syistä.

Oppilaan terveydentilan asettamia rajoituksia arvioidaan lähinnä lääketieteellisin perustein. Mikäli mahdollista, oppilaan edellytyksistä neuvotellaan myös huoltajan kanssa. Erityisopetuksessa oppilaan terveydentila asettaa usein esteitä yleisen tuntijaon noudattamisessa, ja silloin perusopetuslain nojalla voidaan muuttaa oppilaan osalta koulun noudattamaa tuntijakoa.

Jos oppilaan opiskelu järjestetään osittain toisin, se kirjataan oppilaan oppimissuunnitelmaan ja erityisoppilaiden kohdalla henkilökohtaiseen opiskelun järjestämistä koskevaan suunnitelmaan.

9.3 Erityisopetukseen siirtopäätösten taustalla olleet syyt

Pojista oli vuonna 2008 erityisopetuspäätöksen saanut 11,2 % ja tytöistä 5,5 %. Tilastokeskuksen mukaan eniten edellisvuodesta lisääntyi niiden erityisopetuspäätöksen saaneiden oppilaiden määrä, joilla oli kielen kehityksen häiriöistä johtuvia oppimisvaikeuksia. Tilastotiedot erityisopetuksesta kuvaavat tilannetta 20. syyskuuta 2008.

Erityisopetuspäätöksiä tehdään merkittävästi enemmän pojille kuin tytöille; päätöksen saaneista oppilaista poikien osuus oli esimerkiksi vuonna 2005 noin 68 % ja tyttöjen osuus noin 32 %.

Erityisopetuspäätöksen perusteena olevat diagnoosit on tilastokeskuksen tiedonkeruussa ryhmitelty seuraavien Tilastokeskuksen käyttämien määrittelyjen mukaisesti:

Käytetty lyhenne	Erityisopetuspäätöksen ensisijainen peruste
autasp	autismiin ja Aspergerin oireyhtymään liittyvät oppimisvaikeudet
kieli	kehityksen häiriöistä johtuvat oppimishäiriöt
vaike	vaikkea kehitysviivästymä
kuulo	kuulovamma
lieke	lievä kehitysviivästymä
näkö	näkövamma
sosem	tunne-elämän häiriö tai sosiaalinen sopeutumattomuus
neuro	eristyneisyys aivotuominnon häiriö, liikuntavamma tai vastaava
muu	muu kuin edellä mainittu

Tilastokeskuksen laatiman tilaston mukaan erityisopetuspäätöksen saaneita oppilaita oli vuonna 2008 kaikkiaan 47 257 oppilasta.

Taulukko 9.1. Erityisopetukseen siirretyt peruskoulun oppilaat otto- tai siirtopäätöksen perusteella vuonna 2008

Otto- tai siirtopäätöksen peruste	Vuosisluokka				Muutos edellisestä vuodesta		Yht.	Poikia	Tyttöjä
	Esiopetus	1–6	7–9	Lisäopetus	Yht.	%			
Vaikea kehitysviivästymä	358	1 906	1 070	103	80	2,4	3 437	2 068	1 369
- joista vaikeimmin kehitysvammaisia	143	691	391	38	-19	-1,5	1 263
Lievä kehitysviivästymä	241	4 129	4 081	74	-962	-10,1	8 525	5 158	3 367
Aivot toiminnan häiriö, liikuntavamma tai vastaava	100	4 654	2 383	38	325	4,7	7 175	5 166	2 009
Tunne-elämän häiriö tai sosiaalinen sopeutumattomuus	14	3 296	2 500	41	399	7,3	5 851	4 908	934
Autismiin tai Aspergerin oireyhtymään liittyvät oppimisvaikeudet	62	827	497	22	22	1,6	1 408	1 168	240
Kielen kehityksen häiriöstä (dysfasia) johtuvat oppimisen vaikeudet	431	5 821	3 249	8	585	6,6	9 509	6 427	3 082
Näkövamma	13	166	120	14	28	9,8	313	184	130
Kuulovamma	24	281	135	2	0	0,0	442	268	174
Muu syy	163	5 290	5 088	56	695	7,0	10 597	6 830	3 767
Yhteensä	1 406	26 370	19 123	358	1 172	2,5	47 257	32 176	15 081
Osuus peruskoulun oppilasmäärästä, %	10,7	7,5	9,8	27,6			8,4	11,2	5,5
Peruskoulun oppilasmäärä	13 128	351 095	195 543	1 295	-9 628	-1,7	561 061	287 311	273 750

1 oppilaat, jotka on ilmoitettu vaikeimmin kehitysvammaisiksi peruskoulujen valtionosuustiedonkeruussa.
Lähde: Tilastokeskus 2009

9.4 Erityisopetuksen järjestämisen muodot

Erityisopetuksen järjestämisen päämuodot ovat

- osa-aikainen erityisopetus muun opetuksen ohessa
- opetuksen antaminen kokonaan yleisopetuksen opetusryhmässä, johon on sijoitettu erityisen tuen päätöksen saaneita oppilaita,
- opetuksen antaminen osin erityisopetuksen, osin yleisopetuksen ryhmässä,
- opetuksen antaminen kokonaan yleisopetuksen koulun erityisluokassa sekä
- opetuksen antaminen kokonaan erityiskoulussa.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa annetaan määräykset sekä osa-aikaisen erityisopetuksen että erityisen tuen päätöksen saaneiden oppilaiden opetuksesta ja niiden huomioon ottamisesta opetussuunnitelmassa.

Erityisopetusta saavien oppilaiden opetuksen järjestäminen on mahdollista myös yhdistämällä yleisopetus ja erityisopetus. Muun muassa Pirtin koulussa Kuopiossa on yhdistetty yleisopetuksen ja erityisopetuksen opetusryhmät yhdeksi kokonaisuudeksi, jolla on kaksi opettajaa, yleisopetuksen opettaja ja erityisopettaja, sekä koulunkäyntiavustaja. Koulun esitteen mukaan menettelyn tavoitteena on tukea jokaisen oppilaan kasvua ja oppimista sekä sopeutumista ja edistää erilaisuuden hyväksymistä oppilasta leimaamatta.

Normalisaatio

Normalisaatioperiaate kouluopetuksessa tarkoittaa pyrkimystä siihen, että vammaisten lasten ja nuorten elämä on myös koulussa samankaltaista kuin muidenkin oppilaiden eli ”normaalia” niin pitkälle kuin suinkin mahdollista. Tavoitteena on mahdollistaa vammaisille lapsille samanlaiset olosuhteet ja arkielämän mallit kuin muille iältään, sukupuoleltaan ja taustaltaan samankaltaisille oppilaille. Ajattelutavan mukaan poikkeavuudessa ei sinänsä ole mitään poikkeavaa. Ihmisiä ei määritellä vammansa, sairautensa tai erilaisuutensa kautta, vaan heitä tarkastellaan yksilöinä ja ryhminä, joilla voi olla erilaisia ominaisuuksia. Ei ole olemassa yhteisöä, jossa poikkeavuutta ei esiinny, joten poikkeavuus on sinänsä normaalia. Oppilaiden integraatio ja inklusio ovat normalisaation muotoja.

Segregaatio

Vaikka inklusio on monien tutkijoiden ja erityisopetuksen asiantuntijoiden mukaan tavallisesti tavoiteltavin tapa järjestää erityistä tukea tarvitsevien opetus, se ei ole kuitenkaan saanut varauksetonta tukea kaikilta yleisopetuksen eikä erityisopetuksen toimijoilta. Kasvatus -lehden palstoilla kiisteltiin jokin aika sitten muun muassa erityispedagogiikan termien ja käsitteiden luokittelevasta ja segregoivasta luonteesta.

Erillisen erityisopetuksen puolestapuhujat pyrkivät ylläpitämään erityisopetusjärjestelmää, jossa erityistä tukea tarvitsevia oppilaita opetetaan omina ryhminään. Perusteluksi esitetään muun muassa, että opettajat kokevat ongelmalliseksi opettaa liian heterogeenisiä ryhmiä sekä pitävät vaikeana ja raskaana hallita luokkatilanteita, joissa on mukana erityistä tukea tarvitsevia oppilaita. Puutteelliset opetusjärjestelyt vaikeuttavat erityisoppilaan opiskelua varsinkin jos integroidulle erityisoppilaalle ei järjestetä riittäviä tukitoimia. Vaikka ideologisessa mielessä pidettäisiin suotavana, että mahdollisimman moni pystyisi opiskelemaan yhdessä ikätovereidensa kanssa, yleisopetukseen integroitujen erityisoppilaiden opettaminen ilman riittäviä tukipalveluja koetaan kuitenkin usein liian vaativaksi tehtäväksi.

Vammaisten ja muiden erityisoppilaiden opetuksen järjestämisen yhtenä ongelmallisena piirteenä on yleinen koulukiusaaminen. Esko Korkeakosken (2005 b) selvityksen mukaan noin 40 % erityisoppilaille Turussa tehdyn kyselyn vastaajista koki tulleen kiusatuksi ja katui siirtoaan erityisopetukseen.

Vaikeimmin sopeutumattomat oppilaat kaipaavat hyvin toimivaa vuorovaikutusta itsensä ja opettajan välillä. Matti Kuorelahti (2000) tutki sopeutumattomien oppilaiden luokkamuotoisen erityisopetuksen tuloksellisuutta. Hänen mukaansa sopeutumattomat oppilaat kokivat pienet erityisluokat opiskelunsa kannalta tuloksellisiksi. Oppilaiden kokemus koulumotivaatio nousi ja oppimistulokset paranivat, kun he siirtyivät opiskelemaan erityisluokkaan. Vanhemmat vahvistivat lasten kokemukset.

Integraatio

Perusopetuslain määrätessä erityisopetuksen järjestettäväksi oppilaan edun mukaisesti ensisijaisesti muun opetuksen yhteydessä, se korostaa integraatiota ja inklusiota. Suhtautuminen integraatioon kuitenkin vaihtelee.

Perusopetuslain edellyttämän integraatioajattelun lähtökohta on, että vammaisen lapsen oikeus on olla sen yhteisön jäsen, jossa hän elää ja toimii. Integraation pyrkimyksenä on antaa erityisopetus yleisopetuksen yhteydessä. Tavoitteena on silloin erityisoppilaiden

opettaminen yhdessä ikätoverien kanssa. On perusteltua olettaa, että kouluaikainen integraatio auttaa aikanaan erityisoppilaan sopeutumista yhteiskuntaan.

Integraatio käsitteenä voi tarkoittaa sekä *laadullista toimintaa* että *fyysistä toimenpidettä*. Laadullinen integraatio merkitsee, että oppilaan opiskeluolosuhteet pyritään rakentamaan sellaisiksi, että oppilas selviää opinnoistaan huolimatta sairauden tai vamman aiheuttamista opiskeluvaikeuksista. Fyysinen integraatio tarkoittaa vammaisen oppilaan sijoittamista lähimpään hänelle soveltuvaan kouluun, joka voi olla muukin kuin erityiskoulu. Pyrkimyksenä on, että se on oppilaan lähikoulu, jolla tarkoitetaan koulua, josta oppilaalle osoitettaisiin oppilaspaikka siinä tapauksessa, että hänelle ei olisi tehty erityisopetus päätöstä.

Erityisoppilaalle voidaan antaa opetus myös osaksi erillisessä erityisopetuksen ryhmässä ja osaksi yleisopetuksen ryhmässä. Oppilas integroidaan silloin osaksi aikaa yleisopetuksen ryhmään. Integraatiolla tarkoitetaan tällöin erityisopetuksen ja yleisopetuksen toisiinsa sulautumista.

Erityisoppilaiden integroitumista yleisopetuksen kouluun tukevat

- oppilaanohjaus
- tukitoimet yleisopetuksessa opiskelua varten
- sujuvan kommunikoinnin varmistaminen kuten kuulovammaisten tulkkipalvelut, kuunteluolosuhteiden optimointi ja puhetta tukevat kommunikointitavat ja
- näkövammaisten opiskeluympäristön järjestämistä esteettömäksi ja valaistukseltaan sopivaksi.

Tärkeää oppilaan integroitumisen kannalta ovat myös opettajien koulutus ja oppilaalle vertaisryhmän tuki.

Osa oppilaista, joilla on oppimisvaikeuksia, voi opiskella yleisopetuksen ryhmään integroituna, usein tukipalvelujen avulla. Osalle erityisopetuksen oppilaista yleisopetukseen osallistuminen takaa fyysisen osallisuuden mutta ei opetuksellista osallisuutta. Tämän vuoksi integraatio voi osoittautua joillekin oppilaille ylipääsemättömäksi esteeksi opinnoissa suoriutumiselle. Tällaisille oppilaille opiskelu erityisryhmässä tarjoaa silloin vaihtoehdon selviytyä opinnoista.

Osa lapsista ja nuorista on kuitenkin niin vaikeasti vammaisia, että kunnilla on vaikeuksia järjestää heidän opetuksensa. Kaikkein vaikeimmin vammaiset ja sairaat lapset ja nuoret tarvitsevat kokonaisvaltaisia opetus- ja kuntoutus- sekä hoito- ja asumispalveluja, joita esimerkiksi valtion erityiskoulut tarjoavat. Sitä myöten kun yleisopetuksen koulujen opettajien erityisopetukselliset taidot kasvavat ja kunnat ovat valmiit järjestämään oppilaiden tarvitsemat tukipalvelut, integroituminen voi laajeta. Kaikkien vaikeimmin aisti- ja liikuntavammaisten ja sairaiden oppilaiden opiskelu kunnan omassa erityiskoulussa ei yleensä ole mahdollista tukitoimienkaan avulla.

Integraatioon kohdistuu myös pelkoja. Jos erityisoppilaita integroidaan yleisopetukseen, pelätään esimerkiksi että heidän opintosuorituksensa heikkenevät ja että he tulevat leimatuksi tai koulukiusatuksi. Sen vastapainona nähdään, että erillisessä erityisluokassa tai -koulussa oppilas saa vertaistukea ikätovereiltaan, opetusryhmät ovat pienempiä ja opettajat tehtäväänsä erikoiskoulutettuja.

Seuraavassa taulukossa on esitetty integraatiokehitys vuosina 200 – 2006. Kokonaan integroitujen oppilaiden määrä kasvoi vuodesta 2001 vuoteen 2006 kaikkiaan lähes seitsemällä tuhannella ja osittain integroitujen määrä lähes viidellä tuhannella.

Taulukko 9.2. Yleisopetukseen kokonaan tai osittain integroidut sekä erityisryhmässä tai -luokassa opiskelevat oppilaat vuosina 2001–2008

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2008
Kokonaan integroitu yleisopetukseen	4 653	6 061	7 224	8 718	10 184	11 580	13 147
Osittain integroitu yleisopetukseen	5 602	6 190	7 439	8 144	8 931	10 441	11 442
Erityisryhmässä tai -luokassa	20 577	21 766	22 176	22 936	23 663	22 678	22 668
Yhteensä	308 32	34 017	36 839	39 798	42 778	44 699	47 257

Lähde: Tilastokeskus – Opetushallituksen WERA – web-raportointipalvelu ja raportointitietokanta ROPTI

Vaikeasti käyttäytymishäiriöiset, sosiaalisesti sopeutumattomat, mielenterveydellisistä ongelmista kärsivät tai väkivaltaisesti käyttäytyvät oppilaat aiheuttavat paitsi itselleen myös luokkatovereilleen ja koko kouluyhteisölle sellaisia ongelmia, että heidän opiskelunsa erityisryhmässä, erityiskoulussa tai sairaalakoulussa on usein tuloksellisempaa. Väkivaltaisesti ja uhkaavasti käyttäytyvät oppilaat muodostavat myös turvallisuusriskin kouluille. Tällaisten oppilaiden opetus tulee toteuttaa strukturoidusti pienryhmä- tai yksilöopetuksena jokaiselle oppilaalle laadittavan henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman, HOJKSin mukaan.

Seuraavassa on erään äidin laatima kuvaus, jonka hän kertoo esimerkkinä siitä, miten vaikeaa voi olla, kun lapsella on syvä kehityksen häiriö ja millaisiin pulmiin saatetaan joutua integraatiota pohdittaessa.

Esimerkki integraation vaikeudesta

Tapaus "Antti"

Äiti kertoo:

"Antti kerkesi käydä kolme viikkoa ensimmäistä luokkaa erityiskoulussa ja oli useita kertoja ensiavussa raivareita saaneena, kun opettaja otti yhteyttä rehtorin kanssa keskussairaalaan. Neuvottelussa ilmeni, ettei heillä ollut mitään keinoja pärjätä Antin kanssa. Raivarit sai aikaan hälinä luokassa tai jonkun hännäys. Kun menin jonkun kerran käymään koululla, oli koulun pihalla välitunnilla pari poikaa toistensa kimpussa vähän väliä, niin että kolme avustajaa repi heitä irti toisistaan. Raivarit tunnilla hoidettiin koulun käytävällä ja ovia auottiin toisista luokista ja töllötettiin raivarin saanutta. Ei ainakaan helpottanut pojan rauhoittamista. Pääasiassa raivarit aiheutti ilmeisesti liian suuri luokkakoko ja häly siinä. Ainoa oma avustaja oli Antilla.

Neuvottelun jälkeen Antti päätyi lopulta sairaalakouluun 3 kk:ksi ja palasi sitten kotiin. Tarkoitus oli kokeeksi pitää osin kotikoulua ja käydä erityisluokalla osittain. Ei onnistunut. Hankittiin kaikki mahdollinen opetusvälineistökin kotiin, mutta kerran Antti sitten pisti kodin uuteen uskoon ja hakkasi avustajaa ja kokeilu päättyi siihen. Silloin ensimmäisen kerran tajusin miten vaarallista voi olla hänen kanssaan, hän saattoi tulla nyrkillä iskemään selkään yhtäkkiä. Kerran yritin sitoa hänet sylini raivokohtauksessa, kun hän yritti purra kiinnipitävästä kädestä ja lyödä takaraivolla minua naamaan ja putosimme tuolilta. Ei paljon naurattanut hänen kanssaan siihen aikaan."

Hotula & al (2008) tutkivat Helsingin erityisopetuksen laatua ja siinä yhteydessä integroitujen erityisoppilaiden vanhempien mielipiteitä integraation onnistumisesta. Selvityksen mukaan

- huoltajat olivat pääosin tyytyväisiä integraation onnistumiseen
- aistivammaisten ja Asperger –oppilaiden huoltajat kokivat integraation kaikkein myönteisimmin
- käytökseltään ja tunne-elämältään häiriöisten oppilaiden huoltajat kokivat integraation kielteisimmin
- lähikoulun ulkopuolelle sijoitettujen oppilaiden huoltajat kokivat integraation kielteisempänä kuin lähikouluun sijoitettujen oppilaiden huoltajat

Integraatiota on pyritty edistämään myös poliittisella tasolla. Pääministeri Matti Vanhasen [ensimmäisen] hallituksen ohjelmassa 24.6.2003 kohdassa ”Koulutus ja tiedepolitiikka” todetaan, että ”Erityistä tukea tarvitsevien lasten mahdollisuutta integroitua tavalliseen kouluopetukseen edistetään kaikilla varhaiskasvatuksen ja koulutuksen tasoilla.”

Inklusio

Inklusiolla tarkoitetaan Aimo Naukkarista (2003) soveltaen, että

- kaikki oppilaat käyvät koulua yhdessä,
- yhteinen opetus on järjestetty oppilaiden yksilöllisten edellytysten mukaisesti,
- jokainen kouluyhteisön jäsen tuntee olevansa hyväksytty ja arvostettu ja että
- koulussa ja muussa ympäristössä tapahtuu jatkuvaa oppimisen ja osallistumisen esteiden purkamista.

Inklusiivisen opetuksen käytännön toteuttaminen liittyy sekä koulun rakenteisiin sekä koulun kulttuuriin. Inklusiossa ei ole kyse pelkästään koulutyön käytänteiden muuttamisesta, vaan myös koulutyötä koskevien asenteiden ja uskomusten muuttamisesta.

Inklusiiviselle lähestymistavalle on ominaista yhteisöllisyyden kehittäminen, erilaisuuden kunnioittaminen, oikeudenmukaisuus, oppilaan oikeus osallistua sekä kaiken kattavana ihmisoikeuksien kunnioittaminen. Inklusiivisen opetuksen edistäjät tavoittelevat kaikille yhteistä koulua ja pitävät sitä ennen muuta ihmisoikeuskysymyksenä.

Perusopetuksessa pyritään edistämään inklusion tavoitteisiin kuuluvaa lähikouluperiaatetta. Sen mukaan jokaisella oppilaalla tulee olla mahdollisuus opiskella omassa lähikoulussaan. Inklusion toteutuessa erityistä tukea tarvitsevien lasten ei enää ole välttämätöntä vaihtaa koulua voidakseen osallistua opetukseen, vaan he voivat olla osallisina kaikessa lähikoulunsa toiminnassa.

Inklusiivisessa koulussa opettajat ja erityisopettajat työskentelevät yhdessä ja oppilaat työskentelevät taidoiltaan heterogeenisessä ryhmässä. Onnistuneen inklusion toteuttaminen edellyttää riittävää pysyvää henkilökuntaa, opettajien ja koulunkäyntiavustajien yhteistyötä. Lähikouluperiaatteen ja inklusiivisen ajattelutavan noudattaminen edellyttää erilaisia joustavia opiskelumuotoja sekä uusien muotojen kehittämistä. Perusopetuslain hengen mukaisesti opetuksen järjestäjän tulee taata riittävät tukipalvelut opiskelun onnistumiseksi.

Nykyisin voimistuneen inklusioajattelun vaikutus näkyy muun muassa siinä, että vaikka erityisopetuspäätöksen saaneiden määrä on viime aikoina kasvanut, erityisoppilaiksi diagnosoitujen oppilaiden sijoittaminen erityiskouluihin ei ole kuitenkaan lisääntynyt. Samalla kasvaneesta erityisoppilaiden määrästä huolimatta erityiskoulujen määrä on vähentynyt. Perusopetuslain mukainen opetuksen järjestäminen siten, että kaikki oppilaat, myös erityisopetuspäätöksen saaneet oppilaat, opiskelevat tasavertaisena muiden oppilaiden kanssa lähimmässä hänelle soveltuvassa koulussa, joka tavallisesti on myös oppilaan lähikoulu, on siltä osin alkanut toteutua.

Paikallisten koulujen ja kouluverkkojen erityisenä haasteena on tarjota riittävää tukea oppilaille, jolla on sosiaalisia, sopeutumisen ja tunne-elämän ongelmia. Samoin kehitys-, aisti- ja liikuntavammaisten opiskelun järjestäminen inklusiivisessa opiskeluympäristössä vaatii erilaisten pedagogisten ratkaisujen etsimistä. Erityis- ja sairaalakoulut ovat ottaneet merkittävästi kehittämisvastuuta tarjoamalla muille kouluille konsultaatio- ja ohjauspalveluitaan.

Sosio-emotionaalisiin ongelmiin vaikuttaminen vaatii moniammatillista yhteistyötä. Koululta ei voida edellyttää, että se yksinään kykenisi tehokkaaseen puuttumiseen saati ongelmien ratkaisemiseen. Englantilainen tutkijaryhmä Avramidis & al (2000) tutki yleisopetuksen opettajien suhtautumista erityistä tukea tarvitsevien lasten inklusiiviseen opetukseen. Heidän tutkimuksensa mukaan kaikkein eniten huolta ja painetta opettajille loivat ne oppilaat, joilla oli tunne-elämän tai käyttäytymisen häiriöitä.

9.5 Erityisopetus ja yksilölliset suunnitelmat

Erityisopetus kohdistuu erilaisin opetusjärjestelyin ja tukipalveluin oppilaisiin, joilla on oppimisen, käyttäytymisen tai sopeutumisen ongelmia taikka sairaudesta tai vammasta johtuvia vaikeuksia, jotka asettavat oppimiselle erityisiä vaatimuksia. Oppilaat tarvitsevat usein yksilöllisempää opetusta ja tukipalveluja kuin mihin yleisopetuksessa on mahdollisuutta. Lainsäädäntö velvoittaa ottamaan kouluopetuksessa huomioon oppilaiden yksilölliset erot.

Yksilölliset suunnitelmat

Oppilaan yksilölliset opiskelujärjestelyt suunnitellaan opetussuunnitelman pohjalta ja kirjataan hänelle laadittavaan henkilökohtaiseen suunnitelmaan.

Lapsen varhaiskasvatussuunnitelma

- Lapsen varhaiskasvatussuunnitelma sisältää muun muassa lapsen tuen tarpeen määrittelyn ja tuen järjestämisen lapsen siirtyessä esiopetukseen ja kouluun.

Lapsen esiopetuksen suunnitelma

- Esiopetuksen aloitusvaiheessa opettaja voi laatia lapsen esiopetuksen suunnitelman. Lapsen esiopetuksen suunnitelma on laadittava silloin, kun lapsi tarvitsee oppimisessaan tehostettua tukea.

Oppimissuunnitelma

- Oppilaalle, joka tarvitsee tehostettua tukea, laaditaan oppimissuunnitelma. Oppilaalle järjestettävä tuki kirjataan oppilaalle laadittavaan oppimissuunnitelmaan.

Oppilaan oman opinto-ohjelma

- Vuosiluokkiin jakamattoman oppimäärän mukaisesti opiskelevalle oppilaalle laaditaan oma opinto-ohjelma. Useissa erityiskouluissa opetus on järjestetty osin vuosiluokkiin sitomattomasti.

Lisäopetuksen opinto-ohjelma

- Lisäopetusta varten ei ole valtakunnallista oppimäärää, vaan kullekin opiskelijalle laaditaan henkilökohtainen lisäopetuksen opinto-ohjelma, joka perustuu hänen yksilöllisille tarpeilleen sekä edeltäville opinnoille.

Valmistavan opetuksen opinto-ohjelma

- Maahanmuuttajille tarkoitettua perusopetukseen valmistavaa opetusta varten ei ole valtakunnallista oppimäärää, vaan kullekin oppilaalle laaditaan oma opinto-ohjelma.

Henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma, HOJKS

- Erityisopetuspäätöksen saaneelle oppilaalle laaditaan hyväksyttyyn opetussuunnitelmaan perustuva henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma, HOJKS.

9.6 Henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma HOJKS

Erityistä tukea koskevan päätöksen toimeenpanemiseksi oppilaalle on laadittava henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (17 a §). Suunnitelma on laadittava, ellei siihen ole ilmeistä estettä, yhteistyössä oppilaan ja huoltajan tai tarvittaessa oppilaan muun laillisen edustajan kanssa. Suunnitelmasta on käytävä ilmi oppilaan erityistä tukea koskevan päätöksen mukaisen opetuksen ja muun tuen antaminen. Henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman, HOJKSin, keskeisestä sisällöstä määrätään opetussuunnitelman perusteissa.

HOJKS muodostaa oppilaan yksilöllisen oppimisprosessin kokonaissuunnitelman. Suunnitelmasta tulee ilmetä oppilaan erityisopetuspäätöksen mukaisen opetuksen ja muun tuen antaminen. Suunnitelma tarkistetaan tarvittaessa, kuitenkin vähintään kerran lukuvuodessa, oppilaan tarpeiden mukaisesti.

Henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma ei ole hallintopäätös perusopetuslain muutoslain tultua voimaan, vaan erityisen tuen päätöksen suunnitelmallista toimeenpanoa ohjaava pedagoginen asiakirja. Oppilaan oikeusturvan ja opetuksen järjestämisen kannalta merkittävät asiat päätetään erityistä tukea koskevassa päätöksessä. Tämän tarkoituksena on keventää erityisen tuen järjestämistä koskevaa hallintomenettelyä siten, että aikaisemman kahden eri päätöksen sijasta tehdään yksi päätös. Koska henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma ei ole päätös, siitä ei ole muutoksenhakuoikeutta.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan HOJKSin laatimiseen osallistuu moniammatillisessa yhteistyössä oppilaan opettajat, oppilashuollon asiantuntijoita sekä mahdollisuuksien mukaan oppilaan opettajat.

Henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman tehtävänä on tukea pitkäjänteisesti oppilaan oppimisprosessia. Oppilaan arviointi perustuu yleiseen oppimäärään niissä oppiaineissa, joiden oppimäärää ei ole yksilöllistetty ja yksilölliseen oppimäärään niissä oppiaineissa, joissa päätös yksilöllistamisestä on tehty.

Erityisoppilaan opetuksessa voidaan poiketa oppiaineita koskevista määräyksistä siten kuin perusopetuslain 14 §:n nojalla määrätään. Perusopetuslain 18 §:n nojalla voidaan erityisoppilaan osalta poiketa koulun yleisestä tuntijaosta. Valtioneuvoston **tuntijakoasetuksen** (1435/2001) 9 §:n mukaan erityisopetus päätöksen saaneen oppilaan opetus voidaan järjestää tuntijakopäätöksestä poiketen.

Oppilaan yksilöllisestä oppiaineen oppimäärästä päätetään erityisen tuen päätöksen yhteydessä. Kahden vuoden kuluttua tehdään uusi erityisen tuen päätös, ja siinä yhteydessä ratkaistaan yksilölliset oppimäärät uudelleen sen hetkisen tilanteen mukaisesti.

Pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä oleville oppilaille voidaan tuntijakoasetuksen mukaan opettaa vain yhtä vierasta kieltä tai ei opettaa kieltä lainkaan. Pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä olevien oppilaiden opetuksessa oppiaineita voidaan yhdistää oppiainekokonaisuuksiksi ja jakaa osa-alueisiin siten kuin opetussuunnitelmassa määrätään. Oppiaineen opiskelusta vapauttaminen ja oppiainekokonaisuudet merkitään oppilaan HOJKSiin.

HOJKSin toteutumista tulee seurata ja arvioida säännöllisesti ja erityisesti opiskelun nivelvaiheissa. HOJKS laajenee vuosien mittaan asiakirjaksi, josta on luettavissa oppilaan koko oppimishistoria erilaisine tukitoimineen.

Selvitysmiehen tekemän kyselyn mukaan 80 % opettajista koki opetussuunnitelman perusteissa olevat nykyiset HOJKS-ohjeet selkeiksi ja ymmärrettäviksi. HOJKSia pidetään yksilöllisyyttä tukevana, tavoitelähtöisenä ja selkeänä ohjenuorana.

Oppimäärän yksilöllistäminen

Yksilöllistetyillä oppimäärillä tarkoitetaan oppilaan edellytysten mukaisia koulussa määriteltäviä oppimääriä, joissa poiketaan perusopetuksen yleisopetuksen oppimäärästä. Yksilöllistämässä opetuksen tavoitteet ja sisällöt asetetaan oppilaan oppimisedellytysten mukaisiksi.

Oppimäärän yksilöllistamisestä päätetään samalla kun oppilaalle tehdään erityisopetus päätös. Yksilöllistettyjä oppimääriä käytetään silloin kun oppilas vammautumisen, sairauden, kehityksen viivästymisen tai tunne-elämän häiriön taikka muun niihin verrattavan syyn vuoksi ei suoriudu perusopetuksen yleisopetukselle asetetuista tavoitteista ja sisällöistä.

Yksilöllistäminen voi koskea *perusopetuksen koko oppimäärää* tai vain *yksittäisiä oppiaineita*. Yksilöllisiin oppimääriin perustuvaa opetusta voidaan antaa sekä yleisopetuksen että erityisopetuksen ryhmässä. Oppilaalle määritellyt yksilölliset oppimäärät kirjataan oppilaan henkilökohtaiseen opiskelun järjestämistä koskevaan suunnitelmaan, HOJKSiin.

Oppimäärän yksilöllistämistä tulee harkita aina ensisijaisena vaihtoehtona ennen kuin oppilas vapautetaan oppiaineen oppimäärän suorittamisesta. Vapauttamisen perusteena tulee olla erityisen painavat syyt. Oppilaalle, joka on vapautettu jonkin oppiaineen opiskelusta, tulee järjestää muiden oppiaineiden opetusta tai ohjattua toimintaa siten, ettei hänen vuosiviikkotuntiansa määrä vähene.

Niiden oppilaiden määrä, joiden kaikkien oppiaineiden oppimäärä on yksilöllistetty sen jälkeen, kun yksilöllistäminen tehtiin mahdolliseksi perusopetuslain päätöksellä vuonna 1999, on vähentynyt. Vuodesta 2006 vuoteen 2007 erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen määrä kasvoi 3,1 % , mutta kokonaan yksilöllistetyn opetussuunnitelman mukaan opiskelevien määrä väheni 6 %.

Taulukko 9.3. Perusopetuksen erityisopetukseen otetut tai siirretyt oppilaat opiskelemiensa oppimäärien mukaan vuosina 2006 ja 2007

	2006				2007				Kasvu	
	Tytöt	Pojat	Yht.	(%)	Tytöt	Pojat	Yht.	(%)	Yht.	(%)
Yleinen oppimäärä	4 283	12 971	17 254	38,7	4 426	13 666	18 092	39,3	+ 838	4,9
Osittain yksilöllistetty oppimäärä	5 266	8 611	13 877	31,1	5 825	9 411	15 236	33,1	+ 1 359	9,8
Kokonaan yksilöllistetty oppimäärä	4 908	8 569	13 477	30,2	4 597	8 070	12 667	27,5	- 810	-6,0
<i>Yhteensä</i>	14 457	30 151	44 608	100,0	14 848	31 147	45 995	100,0	+ 1 387	3,1

Lähde: Tilastokeskus - Opetushallituksen raportointitietokanta ROPTI

HOJKSin luottamuksellisuus

Oppilashuoltotyöhön osallistuvalla on oikeus saada oppilasta ja hänen perhettään koskevia opetuksen järjestämisen kannalta välttämättömiä salassa pidettäviä tietoja oppilaan huoltajan kirjallisen suostumuksen mukaisesti (40 §). Oppilaan oppilashuoltotyöhön osallistuva voi oppilaan huoltajan nimenomaisella kirjallisella suostumuksella pyytää opetuksen järjestämisen kannalta välttämättömiä salassa pidettäviä tietoja myös muilta tahoilta.

Yksittäistä oppilasta koskevan asian käsittelyyn voivat osallistua vain ne oppilaan opetukseen ja oppilashuollon järjestämiseen osallistuvat henkilöt, joiden tehtäviin oppilaan asian käsittely välittömästi kuuluu. Oppilashuoltoryhmän tai vastaavan tulee järjestää yksittäistä oppilasta koskevien asioiden käsittely siten, että asioiden käsittelyyn voivat osallistua vain sellaiset henkilöt, joilla on siihen oikeus. Oikeus perustuu lakiin tai oppilaan huoltajan kirjalliseen suostumukseen.

Julkisuuslain (621/1999) mukaan viranomaisen palveluksessa oleva samoin kuin luottamustehtävää hoitava ei saa paljastaa asiakirjan salassa pidettävää sisältöä tai tietoa, joka asiakirjaan merkittynä olisi salassa pidettävä, eikä muutakaan viranomaisessa toimiessaan tietoonsa saamaan seikkaa, josta lailla on säädetty vaitiolovelvollisuus.

Tällaisia tietoja ovat muun muassa

- psykologiset testit ja soveltuvuuskokeen tulokset
- oppilashuoltoa ja oppilaan opetuksesta vapauttamista koskevat asiakirjat
- koesuoritukset sekä todistukset ja muut asiakirjat, jotka sisältävät oppilaan henkilökohtaisten ominaisuuksien sanallista arviointia koskevia tietoja

Julkisuuslain nojalla myös HOJKSin oppilasta koskevat tiedot ovat luottamuksellisia, eikä niiden sisältämiä tietoja voida luovuttaa muille, kuin niille, joille se on hoidon tai opetuksen tarkoituksenmukaisen järjestämisen vuoksi välttämätöntä.

Erityisesti vammaiselle tai vakavasti sairaalle oppilaalle siirtyminen perusopetuksesta toiselle asteelle on vaikea prosessi. Tämän vuoksi on tärkeää, että vastaanottava oppilaitos ja siellä erityisesti uusi oppilaasta vastuussa oleva opettaja saa kuitenkin heti opintojen alussa opetuksen asianmukaisen järjestämisen edellyttämät välttämättömät tiedot.

9.7 Pidennetty oppivelvollisuus

Perusopetuslain 25 § säättää pidennetystä oppivelvollisuudesta. Jos perusopetukselle säädettyjä tavoitteita ei lapsen vammaisuuden tai sairauden vuoksi ilmeisesti ole mahdollista saavuttaa yhdeksässä vuodessa, alkaa oppivelvollisuus perusopetuslain 25 §:n 2 momentin

mukaisesti vuotta aikaisemmin ja kestää 11 vuotta. Kyseessä on siis sekä oppivelvollisuusajan vuodella pidentäminen että samalla sen vuodella aikaistaminen.

Kunta on velvollinen järjestämään oppivelvollisuuden alkamisvuonna esiopetusta pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä oleville lapsille.

Pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä olevan tulee osallistua oppivelvollisuuden alkamisvuonna järjestettävään esiopetukseen.

9.8 Opetus toiminta-alueittain

Valtioneuvoston **tuntijakoasetuksessa** (1435/2001) määrätään, että vaikeimmin kehitysvammaisten oppilaiden opetus voidaan järjestää oppiainejaon sijasta toiminta-alueittain siten kuin opetussuunnitelmassa määrätään.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 2004 määrätään, että silloin kun opetusta ei voida oppilaan vaikean vamman tai vaikean sairauden järjestää oppiaineittain laaditun oppimäärän mukaisesti, opetus tulee järjestää toiminta-alueittain. Opetussuunnitelmaan kuuluvat toiminta-alueet ovat

- motoriset taidot,
- kieli ja kommunikatio,
- sosiaaliset taidot,
- päivittäisten toimintojen taidot sekä
- kognitiiviset taidot.

Toiminta-alueet tulee opetussuunnitelmassa jakaa osa-alueiksi.

9.9 Erityistä tukea tarvitsevan lapsen esiopetus

Lapselle voidaan antaa ennen oppivelvollisuuden alkamista esiopetusta. Esiopetus kestää yhden lukuvuoden. Kunta voi hankkia esiopetuspalvelut muulta julkiselta tai yksityiseltä palvelujen tuottajalta. Kuntien välistä yhteistyötä varten voidaan myös perustaa kuntayhtymä.

Esiopetuksessa olevia lapsia koskevat samat lainsäädännön turvaamat oikeudet kuin perusopetuksessa olevia oppilaita ja esiopetuksen järjestäjiä koskevat samat määräykset kuin perusopetuksen järjestäjiä.

Erityistä tukea tarvitsevien lasten oppimisvaikeudet voidaan tiivistää kuuteen ryhmään:

- kehitysviivästymä
- kielen kehityksen erityisvaikeus
- sosiaalis-emotionaalinen vaikeus
- tarkkaavaisuuden vaikeus
- muu ei-kognitiivinen vaikeus sekä
- laajat kehityshäiriöt

Erityistä tukea tarvitsevalle lapselle tulee laatia lapsen esiopetuksen suunnitelma yhdessä huoltajan ja tarvittavien asiantuntijoiden kanssa. Suunnitelman tulee sisältää lapsen kasvulle ja kehitykselle asetettavat tavoitteet sekä arvio lapsen vahvuuksista ja oppimiseen liittyvistä riskitekijöistä ja vaikeuksista. Suunnitelmaan kirjataan lapsen oppimisympäristöön

liittyvät muutostarpeet sekä opetukseen osallistumisen edellyttämät tuki- ja oppilashuoltopalvelut, niistä vastaavat tahot ja edistymisen seuranta ja arviointi. Niille lapsille, joilla on erityistä tukea koskeva päätös, suunnitelma laaditaan henkilökohtaiseksi opetuksen järjestämistä koskevaksi suunnitelmaksi.

Esiopetusta saavalle voidaan opetuksen järjestämispaikaksi osoittaa myös päivähoitopaikka tai muu soveltuva esiopetuksen järjestämispaikka.

Erityistä hoitoa ja kasvatusta tarvitsevan lapsen kuntoutuksen ja päivähoitotoiminnan yhteensovittamiseksi laaditaan lapselle päivähoitolain (36/1973) mukaan kuntoutussuunnitelma yhteistyössä huoltajien, kunnan sosiaalihuollon, terveydenhuollon sekä koulutoimen kanssa.

Pidennetty oppivelvollisuus

Laki mahdollistaa vaikeasti vammaisten ja sairaiden erityisopetuspäätöksen saaneiden oppivelvollisuuden pidentämisen, jolloin se kestää 11 vuotta ja alkaa vuotta aikaisemmin kuin muilla lapsilla. Pidennetyn oppivelvollisuuden piiriin kuuluvilla lapsilla on oppivelvollisuuteen kuuluva esiopetusvuosi ennen perusopetuksen aloittamista.

Vapaaehtoinen esiopetus

Ennen oppivelvollisuuden alkamista erityisopetukseen otetuilla lapsilla on oikeus osallistua vapaaehtoiseen esiopetukseen, jolloin pidennetyn oppivelvollisuuden piiriin kuuluvien lasten esiopetus saattaa kestää muusta esiopetuksesta poiketen kaksi vuotta. Koska lapsella on oikeus osallistua vapaaehtoiseen esiopetusvuoteen ennen oppivelvollisuuden alkamista, hän voi aloittaa esiopetuksen sinä vuonna kun hän täyttää viisi vuotta. Jotta tämä oikeus voisi toteutua, tulee päätös pidennetystä oppivelvollisuudesta tehdä jo ennen kuin vapaaehtoisen esiopetuksen mahdollisuus alkaa, eli se pitää tehdä viimeistään sen vuoden keväänä, jona lapsi täyttää viisi vuotta.

9.10 Erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan lisäopetus

Perusopetuksen oppimäärän suorittaneille nuorille voidaan järjestää perusopetuslain mukaista yhden lukuvuoden kestävää lisäopetusta. Lisäopetukseen voidaan ottaa opiskelijaksi nuori, joka on saanut perusopetuksen päättötodistuksen samana tai edellisenä vuonna. Myös erityisopetuksesta perusopetuksen päättötodistuksen saaneelle opiskelijalle voidaan antaa lisäopetusta. Lisäopetus antaa erityisopetuksesta tulleen opiskelijalle usein tarpeellisen lisäajan kasvulle ja kehitymiselle sekä valmentautumiselle toisen asteen opintoihin siirtymiselle. Lisäopetus on nuorelle vapaaehtoista.

Opetuksen järjestäjällä ei kuitenkaan ole velvollisuutta lisäopetuksen järjestämiseen, eikä nuorella ole näin ollen subjektiivista oikeutta sen saamiseen. Opetuksen järjestäjä päättää lisäopetuksen järjestämistavasta ja -paikasta.

Valtion erityiskouluille on niiden järjestämisluvista määriteltä myös lisäopetustehtävä. Yleensä opiskelijat otetaan valtion erityiskoulujen järjestämään lisäopetukseen oppilaan asuinkunnan ja valtion koulun välisellä sopimuksella, jossa kunta ja koulu sopivat kustannusten vastuiden jaosta.

Lisäopetusta voidaan antaa erityisopetuksesta tulleen opiskelijalle muun perusopetuksen yhteydessä, erillisessä lisäopetusryhmässä tai muussa soveltuvassa paikassa, esimerkiksi kansanopistoissa. Lisäopetuksen yhtenä tavoitteena on löytää kullekin opiskelijalle opiske-

luvuoden aikana soveltuva jatko-opintovaihtoehto tai eräissä tapauksissa mahdollisuudet tuettuun asumiseen.

Kynnys siirtyä perusopetuksesta toisen asteen koulutukseen on erityisopetuksen oppilailta, erityisesti vammaisilla ja sairailta lapsilla ja nuorilla, korkea ja sen vuoksi on tavalista, että perusopetuksen suorittaneet erityisoppilaat jatkavat vielä vuoden lisäopetuksessa.

9.11 Nykytilan arviointia, erityisopetus

Erityisopetuspäätöksen tekeminen

Erityisopetukseen siirtopäätös on voitu tehdä määräaikaisena tai pysyvästi voimassa olevaksi. Vain osassa kunnista päätökset on tehty määräaikaisina. Päätös tulisi kuitenkin tehdä mieluiten aina määräaikaisena, lukuun ottamatta niitä vaikeasti ja vaikeimmin vammaisia ja sairaita oppilaita, joiden erityisopetuspäätös tehdään jo ennen oppivelvollisuuden alkamista. Hallituksen esitys perusopetuslain muuttamiseksi (HE 109/2009) tukee tätä ajattelua.

Erityisopetuspäätöksen tekemiseen on kytkeytynyt myös päättäminen siitä, millaisiin tukitoimiin oppilas on oikeutettu. Kunnissa tuntuu olevan epäselvyyttä esimerkiksi siitä, kenelle tai milloin tulee tehdä erillinen oppilaskohtainen päätös avustajapalveluista ja miten laajalti koulunkäyntiavustajan velvollisuus avustaa jatkuu esimerkiksi kotimatkoilla, iltapäivähoidossa tai sairaan oppilaan kotona annettavan opetuksen aikana.

Esi- ja perusopetuksessa tulisi nykyistä vahvemmin korostaa varhaista tukea ja ennalta ehkäisevää toimintaa. Sosiaali- ja terveysministeriön toimialaan kuuluvan asetusluonnoksen neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta 10 §:n mukaisesti terveysneuvonta ja terveystarkastukset olisi järjestettävä siten, että tunnistetaan alle kouluikäisen lapsen, oppilaan, oppilajan ja perheen erityisen tuen tarve mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja järjestetään tarpeenmukainen tuki viiveettä. Myös uusi lastensuojelulaki korostaa ehkäisevää lastensuojelua.

Eri oppiaineiden kasvaneet oppisisällöt ovat osoittautuneet osalle oppilaista liian vaativiksi, mikä myös on aiheuttanut erityisopetuspäätöksiä aikaisempaa enemmän. Erityistä tukea tarvitseville oppilaille avuksi tulevat yksilölliset suunnitelmat ja oppimäärien yksilöllistäminen, jotka takaavat oppivelvollisuuden suoriutumisen ja joustavan siirtymisen toisen asteen koulutukseen.

Suurin ongelma erityisopetuksen suunnittelussa liittyy siihen, ettei sen todellista tarvetta tunneta riittävän tarkasti. Kun puhutaan tarpeen kasvusta, saatetaan tarkoittaa tarjonnan lisääntymistä, jota myös tilastot osoittavat. Tilastojen perusteella on tulkittavissa, että erityisopetuksen tarve ja tarjonta eivät kohta. Tämän vuoksi jatkossa tarvitaan suunnittelun tueksi diagnosointiaineistoa sekä arviointitietoa eri toimintamuotojen laadusta, kohdentumisesta ja vaikuttavuudesta.

Pidennetty oppivelvollisuus

Oppilaiden pidennetty oppivelvollisuus koetaan ongelmalliseksi, koska 5–6-vuotiaitten lasten kehityksen ennustaminen ja sen arvioiminen millaiset mahdollisuudet heillä on saavuttaa 10-vuotisen oppivelvollisuuden puitteissa perusopetukselle asetetut tavoitteet, on usein vaikeaa tai jopa mahdotonta. Pidennetyn oppivelvollisuuden merkitys pedagogisena ratkaisuna voidaan asettaa kyseenalaiseksi, kun jo nykysäädösten puitteissa on oikeus esi-

opetukseen, opettamisen ja yksilöllisen oppimisen tukena on HOJKS sekä mahdollisuus joustaviin koulunaloitusjärjestelyihin, joiden avulla oppilas kykenee edistymään täsmälleen omien kykyjensä mukaisesti.

Tukipalvelut ja valtionosuus

Merkityksellistä oppilaiden kannalta on varmistaa se, että erityisopetuspäätös takaa tarvittavat tukipalvelut ja että henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma turvaa yksilölliset opetusjärjestelyt. Nykyinen lainsäädäntö ja valtionosuusjärjestelmän perusteella kuntiin kehittyneet rahoitusjärjestelmät ovat ohjanneet tekemään erityisopetuspäätöksiä. Hallituksen esitys perusopetuslain muuttamiseksi (HE 109/2009) tuo tähän parannusta.

Erityisopetuspäätösten tekemisellä pyritään usein myös siihen, että näin oppilaalle voidaan antaa enemmän tukitoimia ja että valtionosuus kattaa paremmin opetuksen järjestämisestä aiheutuvia kustannuksia. Voidakseen saada valtionosuutta myös opetuksen tukitoimiin, kunnissa on pitänyt tehdä erityisopetuspäätöksiä, sillä kuntien saamat korotetut valtionosuudet ovat perustuneet erityisopetuspäätöksiin.

Erityisopetuspäätökset eivät kuitenkaan aina ole perustuneet oppilaiden todellisiin tuen tarpeisiin eivätkä korotetut valtionosuudet kohdentuneet opetuksen ja tukitoimenpiteiden järjestämiseen. Myöskään pidennetyn oppivelvollisuuden tuoma korotettu valtionosuusresurssi ei ole aina kohdentunut niiden oppilaiden tukitoimiin, joille se on myönnetty.

Psykososiaalista tukea tarvitsevien oppilaiden määrän lisääntyminen, puutteet nuorisopsykiatrisen hoidon saamisessa sekä muuttuneet hoitokäytännöt ovat ilmeisesti myös olleet vaikuttamassa erityisopetuksen määrälliseen kasvuun. Nykyinen valtionosuusmenettely, jossa erityisopetuspäätöksen saanut oppilas tuo kuntaan korotetun valtionosuuden, on pikemminkin edistänyt kuin vähentänyt erityisopetuspäätösten tekemistä.

Menettely, jossa oppilaan erityisopetuspäätös on turvannut erityisen tuen edellyttämän rahoituksen, on ollut perusteiltaan kestävä. Ainoastaan poikkeuksellisen korkeisiin oppilaskohtaisiin kustannuksiin tulee osoittaa korotettua valtionosuutta.

Uudistuva valtionosuuslainsäädäntö tuonee muutoksen aikaisempaan käytäntöön siten, että muiden kuin vaikeasti ja vaikeimmin vammaisten ja sairaiden erityisopetuskorotus menee valtionosuuspohjiin. Oikeuden korotettuun valtionosuuteen tuovat silloin ainoastaan vaikeasti ja vaikeimmin vammaiset ja sairaat oppilaat.

Tilastot

Erityisopetuksen siirtopäätöksen määrä on kasvanut tasaisesti vuosittain. Erityisopetuksen määrälliseen kasvuun ei ole vain yhtä syytä vaan taustalla on useita yhtäaikaan vaikuttavia syitä. Sitä selittävät esimerkiksi tilastotekniset tekijät, erityispedagogisen tutkimuksen tuottama uusi tieto sekä opetuslainsäädännön muuttuminen.

Määrällisen kasvun taustalla ovat myös palvelun tarjonnan lisääntyminen, oppimisvaikeuksien ja erityisen tuen tarpeen lisääntyminen sekä tarkentunut oppimisvaikeuksien diagnosointi ja tunnistaminen. Yksittäisten oppiaineiden oppimäärän yksilöllistäminen on kasvattamassa erityisopetuspäätösten tilastoja, sillä oppimäärää yksilöllistettäessä tehdään aina erityisopetuspäätös.

Tilastojen valossa näyttää myös siltä, että erityisopetuspäätöksiä tehdään myös sellaisille oppilaille, joita olisi mahdollista tukea vahvistamalla kaikille tarkoitettuja tukimuotoja. Yksilöllisiä tukimuotoja ja opetusjärjestelyjä sekä valtionosuusjärjestelmää kehittämällä

tarve erityisopetussiirtoihin vähenee. Hallituksen esitys (HE 109/2009) tehostetusta tuesta tuo tilanteeseen kohennusta.

Toimintakulttuurin muutokset

Koko maata tarkastellen suuresta osasta erityiskouluja luovutaan vähitellen. Erityisluokista ja -kouluista luopuminen ja siirtyminen joustavia opetusjärjestelyjä edellyttäviin heterogeenisiin ryhmittäisiin edellyttävät yleisopetuksen koulujen toimintakulttuureilta radikaaleja muutoksia.

Keskeistä on koulutyön kehittyminen *yhteistoiminnalliseksi*. Se edellyttää muun muassa opettajien ja muiden kasvattajien ammatillisuuteen liittyviä asennemuutoksia, oppimiskäsityksen tarkistamista sekä päivittäin eteen tulevien ongelmien ratkaisutaidon kehittämistä. Erityisopettajatarve ei kuitenkaan tule vähenemään. Uudenlaiset joustavat järjestelyt lisäävät tulevaisuudessa erityisopetusosaamisen kysyntää.

Tulevaisuudessa, ennen kuin erityisopetuspäätöksiä tehdään, tarvitaan entistä tarkempaa diagnosointia ja yhä useammin sellaisen hyväksymistä normaaliksi, jota nykyisin pidetään erityisenä. Tarvitaan niukkojen resurssien kohdentamista siten, että ne oppilaat jotka ovat erityisen tuen tarpeessa, myös sitä saavat. Lakiesityksellä tuetaan toimintakulttuurin kehittymistä siten, että se kannustaa ja harjaannuttaa yhteiskunnassa tarvittavaan erilaisuuden kohtaamiseen ja monimuotoiseen vuorovaikutukseen. Erityistä tukea tarvitsevien lasten opetuksessa käytettävät menetelmät hyödyttävät kaikkia oppilaita.

Yhden haasteen muodostaa erityistä tukea tarvitsevan oppilaan oman mielipiteen ja osallistumisen mahdollisuuksien kehittäminen. Opetusministeriön hanke ”Osallistuva oppilas – yhteisöllinen koulu” (2005) kehitti oppilaskuntatoimintaa. Oppilaiden osallisuuden lisäämiseksi annettiin oppilaskuntaa koskeva perusopetuslain muutos (239/2007) vuonna 2007.

Jatkokoulutukseen hakeutumisen ongelmat

Erityistä tukea tarvitsevan oppilaan kannalta erilaiset muutosvaiheet ovat kaikkein riskialtteimpia. Suurimmat haasteet oppilailla ovat perusopetuksen nivelvaiheissa sekä väylien löytämisessä perusopetuksesta jatkokoulutukseen, ammattiin ja työelämään. Sopivista jatkokoulutuspaikoista on puute eikä kaikilla aloilla pystytä muokkaamaan olosuhteita erityisoppilaille soveltuviksi. Osalla erityisoppilaista on vaarana syrjäytyä perusopetuksen päätyttyä, kun sopivaa jatkokoulutuspaikkaa tai työtä ei ole saatavissa. Ammatillisessa koulutuksessa eivät opettajien erityisopetukselliset asenteet ja valmiudet ole yleensä yhtä hyvällä tasolla kuin perusopetuksessa.

Oppimateriaalit

Erityistä tukea tarvitsevat oppilaat tarvitsevat opiskelunsa tueksi yleensä yksilöllisiä ja havainnollisia oppimateriaaleja. Kuhunkin oppiaineeseen tulee tämän vuoksi olla saatavilla eri tavoin laadittuja oppimateriaaleja. Selkokielisiä materiaaleja tarvitaan kaikkiin oppiaineisiin.

Eri aistit ja hahmottamistavat huomioon ottavista materiaalista on puutetta. Sama teksti, jonka voi kuulla luettuna ja nähdä kirjoitettuna samanaikaisesti, auttaa hahmotushäiriöistä lasta hahmottamaan tekstikokonaisuuksia ja parantaisi hänen taitoaan ymmärtää lukemaansa. Jossain määrin on tarvetta oppimateriaalien tietoteknisistä sovelluksista, joissa fontin kokoa voi muuttaa.

Kaikkiin oppiaineisiin on jatkuva tarve saada lisää työkirjoja, joissa on riittävän iso riviväli sekä selvät kuvat ja taulukot, jotta oppilaat, joilla on hienomotoriikassa ongelmia mahtuvat kirjoittamaan riveille. Tarvetta on myös työkirjoihin, joita saa monistaa laillisesti. Työkirjoihin tulee laatia vaikeustasoltaan erilaisia tehtäviä, sillä jo samassa ryhmässä oppilaiden suoritustaso vaihtelee merkittävästi. Oppi- ja tehtäväkirjat on usein kirjoitettu liian pienellä fontilla ja niissä on liian vähän tilaa sanojen kirjoittamiselle. Oppilas, jolla on häiriö hienomotoriikassa, kirjoittaa suurikokoisin kirjaimin ja tarvitsee paljon tilaa kirjoittamiselleen.

Tarvetta oppiainekokonaisuuksien mukaisen materiaalin valmistamiseen on olemassa, mutta materiaalien laatijat tekevät materiaalit oman koulunsa oppilasjoukkoa varten määritetyjä kokonaisuuksia. Niistä on kuitenkin runsaasti apua, kun yksilöllistetään sisältöjä ja tavoitteita tietyille oppilaalle.

Erityistä tukea tarvitsevat oppilaat tarvitsevat opiskelunsa tueksi yleensä yksilöllisiä ja havainnollisia oppimateriaaleja. Kuhunkin oppiaineeseen tulisi tämän vuoksi olla saatavilla helppotajuisessa muodossa olevia tekstejä. Selkokieliä materiaaleja tarvittaisiin miltei kaikkiin oppiaineisiin.

Monikanavamateriaalista on puutetta. Sama teksti, jonka voi kuulla luettuna ja nähdä kirjoitettuna samanaikaisesti, auttaisi hahmotushäiriöistä lasta hahmottamaan tekstikokonaisuuksia ja parantaisi hänen taitoaan ymmärtää lukemaansa. Jossain määrin on tarvetta oppimateriaalien tietoteknisistä sovelluksista, joissa fontin kokoa voi muuttaa.

Kaikkiin oppiaineisiin on jatkuva tarve saada lisää työkirjoja, joissa on riittävän iso riviväli, jotta oppilaat, joilla on hienomotoriikassa ongelmia mahtuvat kirjoittamaan riveille. Tarvetta olisi myös työkirjoihin, joita saisi monistaa laillisesti. Työkirjoihin tulisi laatia vaikeustasoltaan erilaisia tehtäviä, sillä jo saman ryhmän sisällä oppilaiden suoritustaso vaihtelee merkittävästi. Kirjat ja tehtäväkirjat on usein kirjoitettu liian pienellä fontilla ja niissä on liian vähän tilaa sanojen kirjoittamiselle. Oppilas, jolla on hienomotoriikassa häiriöitä, kirjoittaa suurikokoisin kirjaimin ja tarvitsee paljon tilaa kirjoittamiselleen.

Tarvetta oppiainekokonaisuuksien mukaisen materiaalin valmistamiseen on olemassa, mutta materiaalien laatijoiden kannalta alue on ongelmallinen, koska oppiainekokonaisuudet ovat koulujen omilla opetussuunnitelmapäätöksillä määritetyjä kokonaisuuksia.

10 Ruotsinkielinen erityisopetus

Samoin kuin suomenkielisten myös ruotsinkielisten oppilaiden erityisen tuen tarve on kasvanut 2000-luvulla, vaikka ruotsinkielisistä oppilaista on edelleen suhteellisesti pienempi osa erityisopetuksen piirissä kuin suomenkielisistä.

Oppilaat

Ruotsinkielisessä erityisopetuksessa ei ole merkittäviä eroja kaikki Suomen peruskoululais-
set kattaviin tilastoihin verrattaessa.

Noin 6,2 % ruotsinkielisistä peruskoululaisista oli vuonna 2006 otettu tai siirretty erityisopetukseen kun koko maassa vastaava luku oli 7,7 %. Osa-aikaista erityisopetusta sai samana vuonna kaikkiaan 6 862 ruotsinkielistä oppilasta, mikä on 18,9 % ruotsinkielistä perusopetuksen oppilaista, kun suomenkielisellä puolella vastaava luku on noin 22 %..

Seuraava taulukko kertoo, kuinka ruotsinkielisessä koulutuksessa erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen määrä on tasaisesti kasvanut. Vuodesta 2001 vuoteen 2006 erityisoppilaiden määrä on kasvanut lähes yhdeksällä sadalla oppilaalla.

Taulukko 10.1. Perusopetuksen erityisopetukseen otetut tai siirretyt ruotsinkieliset oppilaat vuosina 2001–2006

Vuosi	Oppilaita
2001	1 361
2002	1 541
2003	1 727
2004	1 891
2005	2 099
2006	2 237

Lähde: Tilastokeskus/Opetushallitus

Kaikkiaan noin 25 % ruotsinkielisistä perusopetuksen oppilaista sai osa-aikaista erityisopetusta tai oli otettu tai siirretty erityisopetukseen. Perusopetuksen oppilaista koko maassa erityisopetusta sai noin 30 %.

Valtaosa sekä erityisopetukseen otetuista ja siirretyistä että osa-aikaista erityisopetusta saaneista oppilaista on myös ruotsinkielisessä koulutuksessa poikia.

Integraatio on ruotsinkielisissä kouluissa yleisempää kuin suomenkielisissä kouluissa. Ruotsinkielisistä erityisoppilaista yleisopetukseen kokonaan tai osittain integroituina opis-

keli kaikkiaan 73 %, samaan aikaan kun suomenkielisistä oppilaista 49 % oli joko kokonaan tai osittain integroitu yleisopetukseen. Vuonna 2006 kaikista Suomen erityisopetukseen otetuista ja siirretyistä oppilaista 51 % sai opetusta erityisluokalla.

Taulukko 10.2. Erityisopetukseen otetut ja siirretyt oppilaat vuosina 2000–2006, ruotsinkielinen opetus

Erityisopetukseen otetut ja siirretyt	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Kokonaan integroitu yleisopetukseen	385	443	490	601	687	794
Osittain integroitu yleisopetukseen	444	561	642	687	798	848
Erityisryhmässä tai -luokassa	532	537	595	603	614	595
<i>Yhteensä</i>	1 361	1 541	1 727	1 891	2 099	2 237
Erityisopetukseen otettujen tai siirrettyjen oppilaiden % -osuus kokonaisoppilasmäärästä	3,8	4,2	4,7	5,2	5,8	6,2

Lähde: Tilastokeskus – Opetushallituksen WERA – web-raportointipalvelu ja raportointitietokanta ROPTI

Opettajat

Ruotsinkielisessä koulutuksessa opettajista on muodollisesti kelpoisia erityis- ja erityisluokanopettajia kaikkiaan 70,3 %. Sopeutumattomien opetuksessa, vaikeasti kehitysvammaisten opetuksessa sekä näkövammaisten opetuksessa muodollisesti kelpoisten ruotsinkielisten opettajien osuus on alle 60 %.

Merkillepantavaa on, että kuulovammaisten opetuksessa ei ollut yhtään opettajaa ruotsinkielisessä perusopetuksessa. Ruotsinkielisessä koulutuksessa ei myöskään ole yhtään ruotsinkielistä kuulovammaisille tarkoitettua koulua.

Taulukko 10.3. Ruotsinkielisessä koulutuksessa muodollisesti kelpoisten opettajien prosentuaalinen osuus erityisluokanopettajista ja erityisopettajista kevätlukukaudella 2008 hoitamansa tehtävän mukaan

Tehtävätyyppi	Opetuskielenä ruotsi		
	Opettajia kaikkiaan	Muodoll.kelpoisia	
	f	f	%
Erityisluokan- ja erityisopettajat	320	225	70,3
Sopeutumattomien opetus	11	6	54,5
Yksilöllistetty opetus	79	58	73,4
Vaikeasti kehitysvamm. opetus	25	13	52,0
Kehitysvammaisten opetus	3	*	*
Näkövammaisten opetus	6	3	50,0
Kuulovammaisten opetus	0	0	0,0
Dysfasiaopetus	7	5	71,4
Autistien opetus	3	*	*
Muu erityisopetus	53	24	45,3
Osa-aikainen erityisopetus	133	112	84,2

* = tietoa ei ole ilmoitettu tietosuojasyyistä

Lähde: Tilastokeskus. Opettajakysely keväällä 2008

11 Vieraskieliset oppilaat ja erityisopetus

Maahanmuuttajien määrät ja osuus väestöstä ovat kasvaneet tasaisesti ja heidän osuutensa kasvanee jatkossakin. Maahanmuuttajien määrä vaihtelee kuitenkin alueellisesti. Se keskittyy suurimpiin kaupunkeihin ja niissäkin määrättyille alueille.

Ei ole aina helppo havaita, mistä vieraskielisen oppilaan heikko koulumenestys kulloinkin johtuu, kielitaidon ongelmista vai kehityksen hidastumisesta, kehitysvammasta, sairaudesta tai toiminnanvajavuudesta vai jostain muusta syystä. Kun suomen tai ruotsin kielen taito puuttuu, niin opiskelu ei ota sujuakseen. Niinpä vieraskielisiä oppilaita on saatettu sijoittaa erityisopetuksen oppilaiksi heidän puutteellisen kielitaitonsa vuoksi, ei niinkään siitä syystä, että heillä olisi kehitysviivästyminen tai toiminnan vajavuutta. Usein perusteena on se, että erityisopetuksessa oppilaat voivat saada yksilöllistä opetusta omien edellytystensä mukaisesti ja heidän kielelliset valmiutensa otetaan huomioon.

Erityisen ongelmalliseksi maahanmuuttajaoppilaan koulunkäynti muodostuu, jos hän ei tukitoimien jälkeen kykene opiskelemaan yleisen oppimäärän mukaisesti, ja hänet siirretään erityisopetuksen oppilaaksi. Tällöin puutteellinen kielitaito yhdistyneenä kehityksen pulmiin muodostavat vakavan esteen oppimiselle ja siten helposti myös koulunkäynnille ja jatko-opintoihin hakeutumiselle.

Anne Laaksonen (2008) tutki maahanmuuttajia erityiskoulussa. Hänen mukaansa maahanmuuttajat kokivat, että heidän suurimmat vaikeutensa yleisopetuksessa olivat suomen kielen osaamattomuus ja keskittymisvaikeudet. Maahanmuuttajaoppilaille jäi epäselväksi itse erityisopetussiirtoprosessi ja heidän omat vaikutusmahdollisuutensa erityisopetussiirtoon jäivät vähäisiksi. Maahanmuuttajaoppilaat viihtyivät luokkamuotoisessa erityisopetuksessa hyvin, he kokivat oman oppimisensa ja keskittymiskykynsä parantuneen erityiskoulun pienissä opetusryhmissä. Maahanmuuttajaoppilaat olivat hyötynyt siitä yksilöllisestä tuesta, jota he saivat luokkamuotoisessa erityisopetuksessa.

Erityisesti vieraskieliset oppilaat, joilla on erityisopetuspäätös, jättävät helposti hakeutumatta jatko-opintoihin tai eivät pääse niihin taikka keskeyttävät opintonsa ennenaikaisesti. Yksilöllistetyn oppimäärän suorittaneista jää toisen asteen ulkopuolelle moninkertainen määrä suhteessa yleisen oppimäärän suorittaneisiin sekä kantaväestöön että vieraskielisiin kuuluvista oppilaista.

Seuraava taulukko kertoo Opetushallituksen selvityksen mukaisesti tilanteen vieraskielisten oppilaiden jatko-opintoihin valikoitumisessa silloin kun heillä on yksilöllistettyjä oppimääriä päättötodistuksessaan verrattuna yleisopetuksessa olleisiin vieraskielisiin sekä kantaväestöön kuuluvien oppilaisiin.

Taulukko 11.1. Vieraskielisen ja kantaväestön jatkokoulutukseen valikoituminen, erot yleisopetuksen oppilaiden ja erityisopetus päätöksen saaneiden (yksilöllistetty oppimäärä) oppilaiden välillä vuonna 2006

	Vieraskieliset, yksilöllistetty oppi- määrä (n=238)	Vieraskieliset, yleinen oppimäärä (n=5083)
Ammatillinen koulutus	51,3 %	34,4 %
Lukio	2,9 %	44,4 %
Luokalle jääneet	3,4 %	1,6 %
Ulkopuolelle jääneet	8,8 %	5,8 %
Keskeyttäneet	9,7 %	4,4 %
Hakematta jättäneet	12,2 %	3,0 %
Lisäopetus	11,8 %	6,4 %
	Kantaväestö, yksilöllistetty oppi- määrä (n=8308)	Kantaväestö, yleinen oppimäärä (n= 272482)
Ammatillinen koulutus	67,9 %	35,9 %
Lukio	0,5 %	56,0 %
Luokalle jääneet	1,5 %	0,4 %
Ulkopuolelle jääneet	2,6 %	1,3 %
Keskeyttäneet	9,4 %	2,7 %
Hakematta jättäneet	11,2 %	0,9 %
Lisäopetus	6,9 %	2,8 %

Lähde: Opetushallitus 2008

Opetushallituksen selvityksen mukaan vieraskieliset oppilaat kävivät peruskoulua kantaväestön nuoria useammin yksilöllistettyjen oppimäärien mukaan ja jäivät peruskoulun päättyessä useammin ilman päättötodistusta. Vieraskielisyys vaikuttaa selkeästi oppilaiden koulumenestykseen. Yksilöllistettyjä oppimääriä suorittaneita vieraskielisiä oli suhteessa lähes kaksinkertainen määrä verrattuna kantaväestön päättöluokkalaisiin ja ilman perusopetuksen päättötodistusta jääneitä reilut kolminkertainen määrä.

Seuraava taulukko kertoo vieraskielisten ja kantaväestöön kuuluvien yhdeksäsluokkalaisten suorittaman oppimäärän. Kokonaan tai osittain yksilöllistetyn oppimäärän ja toiminta-alueittain järjestetyn opetuksen suorittaneita oli vieraskielisistä päättöluokkalaisista 5,7 prosenttia kun kantaväestöön kuuluvista päättöluokkalaisista heitä oli 3,4 prosenttia.

Taulukko 11.2. Vieraskielisten ja kantaväestöön kuuluvien perusopetuksen yhdeksäsluokkalaisten suorittama oppimäärä (% , n)

	Vieraskieliset		Kantaväestö	
	%	n	%	n
Perusopetus, yleinen oppimäärä	92,8	13 325	96,1	663 703
Perusopetus, osittain yksilöllistetty oppimäärä	2,1	306	1,3	9 001
Perusopetus, toiminta-alueittain järjestetty	0,2	32	0,2	1 159
Perusopetus, pääosin tai kokonaan mukautettu oppimäärä	3,4	484	1,9	13 321
Oppivelvollisuuden suorittaminen keskeytynyt	1,5	209	0,5	3 145

Lähde: Opetushallitus 2008

12 Erityisopetuksen tilastot

Tilastokeskus tekee vuosittain 20. syyskuuta perustietokyselyn perusopetuksen oppilaista. Siinä yhteydessä Tilastokeskus laatii tilastot myös peruskoulujen erityisopetukseen otetuista ja siirretyistä sekä osa-aikaiseen erityisopetukseen osallistuneista.

Erityisopetuksen oppilasmäärät

Erityisopetuksen oppilasmäärät Tilastokeskuksen perustietokyselyn 20.9.2008 mukaan olivat yhteensä seuraavat.

Taulukko 12.1. Erityisopetuksen oppilasmäärät vuonna 2008

Perusopetuksen oppilaita yhteensä	10-vuotinen oppivelvollisuus	11-vuotinen oppivelvollisuus	
	Erityis- oppilaita	Vaikeimmin kehitysvammaisia	Muita vammaisoppilaita
604 416	36 713	1 368	10 737

Lähde: Tilastokeskus, perustietokysely

Vammaisten oppilaiden määrän kehitys

Vammaisia oppilaita oli erityiskouluissa vuosina 2005–2007 vajaat 10 000. Sekä vaikeimmin kehitysvammaisten että muiden vammaisoppilaiden määrä kasvoi mainittuina vuosina vähän yli seitsemälläsadalla oppilaalla.

Taulukko 12.2. Vammaisten oppilaiden määrän kehitys perusopetuksessa

	2005	2006	2007	2008
Vaikeimmin kehitysvammaisia oppilaita	1 043	1 099	1 169	1 368
Muita vammaisoppilaita	7 971	8 327	8 571	10 737
<i>Yhteensä</i>	9 014	9 426	9 740	12 005

Lähde: Tilastokeskus ja Opetushallitus

Erityisopetukseen otetut ja siirretyt

Tilastokeskuksen laatimista tilastoista voi havaita, että vaikka perusopetusta saavien oppilaiden määrä on vähentynyt, on erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen määrä jatkuvasti kasvanut. Vuonna 2008 määrä kasvoi noin 1 200 oppilaalla.

Syksyllä 2008 noin 8,4 % perusopetuksen oppilaista eli kaikkiaan noin 47 250 oppilasta oli otettu tai siirretty erityisopetukseen. Runsaassa kymmenessä vuodessa erityisopetukseen otettujen/siirrettyjen osuus on kasvanut vuoden 1995 prosenttiosuudesta 2,8 % vuoden 2008 osuuteen 8,4 %:iin. Mistä ilmiö johtuu, siitä ei vallitse yksimielisyyttä.

Erityisopetuspäätöksen taustalla on aina koulussa tehty harkinta, joka tuntuu vaihtelevan huomattavasti oppilaan asuinkunnan mukaan. Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2007 esimerkiksi Artjärvellä oppilaista 16,5 % ja Velkualla 16,7 % oppilaista oli otettu tai siirretty erityisopetukseen kun taas Askaisissa, Särkisalossa, Iniössä, Hailuodossa, Köyliössä, Leivonmäellä sekä useissa Ahvenanmaan kunnissa siirtoja oli 0,0 %. Kuntia, joissa oppilaista oli otettu tai siirretty erityisopetukseen yli 10 %, oli kaikkiaan 56.

Ahvenanmaalla noin 3 000 oppilaasta oli vuonna 2008 siirretty erityisopetukseen kaikkiaan 79 oppilasta, mikä oli 2,7 % oppilasmäärästä.

Taulukko 12.3. Erityisopetukseen otetut ja siirretyt perusopetuksen oppilaat vuosina 1995–2008

Vuosi	Erityis- koulussa	Osuus perusopetuksen oppilasmäärästä %	Muussa perus- koulussa	Osuus perusopetuksen oppilasmäärästä %	Yht.	Osuus perusopetuksen oppilasmäärästä %	Perus- opetuksen oppilas- määrä
1995	10 871	1,8	6 142	1,0	17 013	2,9	588 162
1996	11 270	1,9	6 608	1,1	17 878	3,0	589 128
1997	11 901	2,0	8 099	1,4	20 000	3,4	592 375
1998	12 002	2,0	9 824	1,7	21 826	3,7	591 679
1999	11 884	2,0	12 481	2,1	24 365	4,1	591 272
2000	15 204	2,6	11 770	2,0	26 974	4,6	593 451
2001	10 986	1,9	19 846	3,3	30 832	5,2	595 727
2002	10 849	1,8	23 168	3,9	34 017	5,7	597 356
2003	10 461	1,8	26 378	4,4	36 839	6,2	597 414
2004	10 043	1,7	29 755	5,0	39 798	6,7	593 148
2005	9 663	1,6	33 115	5,6	42 778	7,3	586 381
2006	8 657	1,5	36 042	6,2	44 699	7,7	578 918
2007	8 169	1,4	37 916	6,6	46 085	8,1	570 689
2008	7 380	1,4	39 877	7,0	47 257	8,4	561 061

Lähde: Tilastokeskus 2009

Erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen määrän kasvaminen noin kolmen prosentin osuudesta reilussa kymmenessä vuodessa yli kahdeksaan prosenttiin herättää kysymyksiä:

- saavatko kaikki erityisopetusta tarvitsevat sellaisia erityisopetuksen palveluja, joita he tarvitsisivat,
- annetaanko erityisopetusta myös sellaisille oppilaille, jotka eivät oikeastaan kuuluisi erityisopetuksen piiriin,
- kohtelee nykyinen erityisopetukseen siirtomenettely tasapuolisesti erityisopetusta tarvitsevia oppilaita eri puolilla Suomea ja

- pystyykö nykyinen koulujärjestelmä takaamaan kaikille tukea tarvitseville tasavertaisesti yksilöllistä tukea oppilaan asuinpaikasta ja koulutuksen järjestäjän taloudellisesta tilanteesta riippumatta?

Tilastosta ei voi päätellä, mikä on ollut erityisopetuksen tarve suhteessa tarjontaan. Tilastojen valossa näyttää kuitenkin siltä, että yhä useampi perusopetuksen oppilas tarvitsee erityistä tukea koulutyöstä selviytyäkseen.

Oppilaat erityisopetuksen järjestämispaikan mukaan

Erityiskoulujen osuus erityisopetuksen antajana on vähentynyt. Suomessa oli vuonna 2008 kaikkiaan 148 erityiskoulua, kun niitä kaksi vuosikymmentä aikaisemmin eli vuonna 1987 oli kaksinkertainen määrä, 365 koulua. Seuraavassa taulukossa näkyy erityiskoulujen lukumäärässä tapahtuneet muutokset:

Taulukko 12.4. Perusasteen erityiskoulujen lukumäärän muutokset

Vuosi	Erityiskoulujen lukumäärä
1980	294
1990	362
1995	295
2000	260
2005	195
2008	148

Lähde: Tilastokeskus, oppilaitostilastot

Kun vuonna 2007 erityiskouluissa oppilaita oli 7 745, erityiskouluissa opiskeli vuonna 2008 yhteensä 7 380 oppilasta. Heitä oli siis 365 vähemmän kuin edellisenä vuonna, mikä merkitsee 4,7 % vähennystä.

Taulukko 12.5. Erityisopetukseen otetut ja siirretyt perusopetuksen oppilaat erityisopetuksen järjestämispaikan mukaan vuonna 2008

Erityisopetuksen järjestämispaikka	Vuosiluokka				Yht.	Muutos edellisestä vuodesta	
	Esi-opetus	1–6	7–9	Lisä-opetus		Yht.	%
Opetus kokonaan yleisopetuksen ryhmässä	326	8 446	4 336	39	13 147	978	8,0
Opetus osin yleisopetuksen ryhmässä	71	4 746	6 609	16	11 442	485	4,4
Erityisryhmä, muu kuin erityiskoulu	624	9 206	5 368	90	15 288	74	0,5
Erityisryhmä, erityiskoulu	385	3 972	2 810	213	7 380	-365	-4,7
Yhteensä	1 406	26 370	19 123	358	47 257	1 172	2,5
Perusopetuksen oppilasmäärä	13 128	351 095	195 543	1 295	561 061	-9 628	-1,7

Lähde: Tilastokeskus 2009

Ryhmäkoko luokkamuotoisessa erityisopetuksessa ja erityiskoulussa

Tilastokeskuksen vuonna 2008 tekemän Peruskoulun opetusryhmät -selvityksen mukaan erityisopetuksen keskimääräinen ryhmäkoko oli muissa kuin erityiskouluissa alle kuusi oppilasta. Suurin ryhmäkoko vaihteli 20 oppilaasta 28 oppilaaseen. Kymmenen oppilaan ja sitä pienempien opetusryhmien osuus oli kuitenkin luokkamuotoisessa erityisopetuksessa 96 %.

Erityiskoulujen keskimääräinen ryhmäkoko oli alle seitsemän oppilasta ja suurimmat ryhmät olivat korkeintaan 12 oppilaan suuruisia.

Taulukko 12.6. Opetusryhmien oppilasmäärä erityisopetuksessa yleisopetuksen kouluissa ja erityiskouluissa 2008

Luokka-aste	Opetusryhmien keskiarvo	Suurin ryhmäkoko	Enintään 10 oppilaan ryhmien osuus
Peruskoulut			
Luokat 1–6	5,71	23	95,8%
Luokat 7–9	5,59	20	94,8 %
Erityiskoulut			
Luokat 1–6	6,75	11	96,1 %
Luokat 7–9	6,89	12	96,8 %

Lähde: Tilastokeskus ja opetusministeriö

Erityisopetuksen ryhmät olivat pääosin pieniä ja täyttivät muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta säädösten vaatimukset.

13 Oppilaan tukipalvelut

Jokaisella oppivelvollisuusikäisellä lapsella ja nuorella tulee olla mahdollisuus saada tarvitsemansa terveydenhoito- ja kuntoutuspalvelut, ohjausta jatkokoulutukseen hakeutumisessa sekä muut palvelut, jotka tukevat hänen koulunkäyntiään sekä auttavat ja nopeuttavat hänen sijoittumistaan yhteiskuntaan, ja edellytystensä mukaisesti myös työelämään. Erityistä tukea vaativasta oppilaasta huolehtiminen edellyttää oppilaan oppimisesta ja kehittymisestä vastaavien henkilöiden vuorovaikutusta ja yhteistyötä hänen kokonaisvaltaisen terveen kasvunsa ja hyvän oppimisensa tukemiseksi.

Oppilaalle annettavasta tuesta säädetään perusopetuslain 31 §:ssä ja oppilashuollosta 31a §:ssä.

Vammaisella ja muulla erityistä tukea tarvitsevalle oppilaalla on oikeus saada maksutta opetukseen osallistumisen edellyttämät

- tulkitsemis- ja avustajapalvelut,
- muut opetuspalvelut,
- erityiset apuvälineet ja
- erityisopetuksen yhteydessä annettava kuntoutus

Jos opetusministeriö on perusopetuslain 39 §:n nojalla määrännyt valtion erityiskoululle tehtäväksi huolehtia erityisopetuksen yhteydessä annettavasta kuntoutuksesta, oppilaalla on oikeus saada näitä palveluja maksutta.

Myös perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004 määrittelevät oppilaalle annettavan tuen muodot. Opetussuunnitelma perusteiden mukaan tuki voi olla yleistä tukea, tehostettua tukea sekä erityistä tukea, johon kuuluu erityisopetus eri muotoineen. Oppimisvaikeuksissa olevalle oppilaalle opetus voidaan järjestää myös osittain toisin kuin muille oppilaille laatimalla hänelle oma opinto-ohjelma.

13.1 Oppilaalle annettava yleinen tuki

Oppilaalle annettava tuki jakautuu oppilaalle annettavaan yleiseen tukeen sekä erityiseen tukeen.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan oppilaalle annettava tuki voi olla yleistä tukea, johon kuuluvat

- kodin ja koulun välinen yhteistyö
- oppimissuunnitelma,

- ohjauksen järjestäminen,
- tukiopetus,
- oppilashuolto ja
- kerhotoiminta

Lisäksi on erilaisia edellisen jaottelun ulkopuolella olevia tukitoimintoja.

Oppimissuunnitelma on suunnitelma oppilaan opinto-ohjelman toteuttamiseksi ja se laaditaan yleisen tuen tarpeessa olevalle oppilaalle tarvittaessa sekä tehostetun tuen tarpeessa olevalle oppilaalle.

Oppilaanohjaus

Oppilaalle tulee perusopetuslain mukaan antaa oppilaanohjausta ja oppilaalla on myös oikeus sitä saada. Oppilaanohjausta annetaan kaikilla vuosiluokilla. Luokkamuotoisena sitä annetaan perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaisesti vuosiluokilla 7–9 opetussuunnitelmassa päätettävällä tavalla.

Oppilaanohjauksen tehtävä

Tavoitteena on, että mahdollisimman monella erityisopetuksen oppilaalla on mahdollisuus perusopetuksen jälkeen edellytystensä mukaiseen jatkokoulutukseen toisella asteella. Jatkokoulutus on portti työelämään ja siten merkittävä yhteiskunnallisen osallistumisen edistäjä.

Oppilaanohjauksen tehtävänä on tukea oppilaan kasvua ja kehitystä siten, että

- oppilaan opiskeluvalmiudet paranevat
- oppilaan sosiaaliset taidot kehittyvät ja
- oppilas oppii arvioimaan ja tunnistamaan elämänsuunnittelunsa kannalta tarpeellisia tietoja ja taitoja.

Koulutusvaihtoehtojen etsintä

Ohjaukseen kuuluu oppilaiden yksilöllisten tarpeiden ja edellytysten määrittäminen sekä oppilaiden mahdollisten koulutus- ja työllistymispolkujen rakentaminen.

Keinoja edistää erityisopetuksessa olevien oppilaiden valintojen tekemistä ja nivelvaiheen sujumista perusasteelta toiselle asteelle siirryttäessä ovat esimerkiksi:

- TET-jaksojen suorittaminen ammatillisessa oppilaitoksessa
- koulutuskokeilut
- kuntoutustutkimukset
- koulujen tapahtumat, avoimet ovet
- jonkin oppiaineen opiskelu ammatillisessa oppilaitoksessa
- tutustumiskäynnit, oppilaitos- ja työpaikkavierailut
- ammatillisen koulutuksen opettajien ja opiskelijoiden esitykset
- koulutusmessut
- hakuoppaat, esitteet, tietoiskut
- verkkopalvelut kuten www.koulutusnetti.fi
- työ- ja elinkeinotoimiston tietopalvelu

AmmatINVALINTAPSYKOLOGI

Oppilaiden on mahdollisuus saada tietoa jatko-opinnoista ja ammatinvalintaan liittyvistä kysymyksistä opinto-ohjaajan lisäksi myös työ- ja elinkeinotoimiston ammatinvalintapsykologilta. Työ- ja elinkeinotoimistojen ammatinvalinnanohjaus ja urasuunnittelupalvelut on tarkoitettu sekä nuorille että aikuisille. Niiden tarkoituksena on auttaa asiakasta etsimään hänelle soveltuvia ratkaisuja ammatinvalintaan, työhön ja koulutukseen liittyvissä kysymyksissä sekä tekemään toteuttamiskelpoinen toimintasuunnitelma.

Koulutusvaihtoehdon valitseminen

Perusopetuksen jälkeen on useita erityisoppilaille mahdollisia koulutusvaihtoehtoja. Vamman tai sairauden vakavuudesta ja laadusta riippuen oppilas voi esimerkiksi

- osallistua yhden lukuvuoden kestävään lisäopetukseen
- osallistua ammatilliseen peruskoulutukseen valmentavaan ja kuntouttavaan opetukseen ja ohjaukseen (Valmentava I 20–40 ov)
- osallistua työhön ja itsenäiseen elämään valmentavaan ja kuntouttavaan opetukseen ja ohjaukseen (Valmentava II 40–120 ov)
- osallistua yleiseen ammatilliseen koulutukseen
- osallistua kansanopistojen järjestämään koulutukseen
- osallistua oppisopimuskoulutukseen
- osallistua lukiokoulutukseen

Valmentava I ja II

Ammatilliseen koulutukseen perehdyttävä opintokokonaisuus on Valmentava I koulutus, joka on tarkoitettu erityisoppilaille, joiden tarkoituksena on jatkaa ammatillisessa koulutuksessa. Valmentava II koulutus antaa vaikeimmin vammaisille ja sairaille opiskelijoille valmiuksia työhön ja itsenäiseen elämään. Valmentavassa ja kuntouttavassa opetuksessa ja ohjauksessa opetus annetaan HOJKSiin kirjattujen yksilöllisten tavoitteiden ja sisältöjen mukaisesti. Ammatilliset erityisoppilaitokset ovat erikoistuneet vammaisten opiskelijoiden ammatilliseen opetukseen ja kuntoutukseen.

Koulutuskokeilut

Koulutuskokeilut ammatillisissa oppilaitoksissa antavat oppilaille mahdollisuuden tutustua eri ammattien koulutuksiin. Tavoitteena on helpottaa koulutuskokeilijan ammatinvalintaa ja auttaa häntä löytämään soveltuva koulutus. Koulutuskokeiluja tarjoavat pääasiassa ammatilliset erityisoppilaitokset. Kokeilun kesto vaihtelee muutamasta päivästä muutamaa viikkoon.

Nivelvaiheen yhteistyö

Sekä lähettävän koulun että vastaanottavan oppilaitoksen tulee osallistua siirtymävaiheen yhteistyöhön. Tavallisesti erityiskoulut kirjaavat toimintasuunnitelmiinsa oppilaiden niin kutsutun saattaen vaihtamisen seuraavalle asteelle. Toimintaan osallistumista edistävät

työskentelymallit, yksilölliset suunnitelmat sekä varhainen puuttuminen perusopetuksen nivelvaiheiden ongelmiin auttavat nuoren siirtymistä seuraavalle asteelle. Oppilaan koulutuksen onnistumisen varmistamiseksi tulisi perusopetuksen aikana hankitut tiedot hänen vahvuuksistaan, erityistä huomiota vaativista rajoitteistaan ja kuntoutustarpeistaan siirtää salassapitosäännöksiä noudattaen uuden koulutusyksikön käyttöön.

Nivelvaiheen onnistumisesta ovat vastuussa niin lähettävä kuin vastaanottava oppilaitos. Oppilaitosten välisen yhteistyön kehittämiseksi on valtakunnan tasolla tehtävä vielä paljon työtä, jotta se olisi tehokasta, luontevaa ja joustavaa.

Asumisharjoittelu

Valtion erityiskouluissa oppilaiden mahdollisuuksia siirtyä opiskelemaan seuraavalle asteelle tuetaan esimerkiksi järjestämällä asumisharjoittelua. Olosuhteet asumisharjoittelussa pyritään järjestämään siten, että ne vastaavat mahdollisimman yhdenmukaisesti jatko-opintopaikkojen asumistilannetta.

Valtion erityiskoulujen oppilaat ja jatko-opinnot

Valtion koulujen oppilaat saavat perusopetuksen oppimäärän suoritettuaan päättötodistuksen ja voivat hakeutua jatko-opintoihin samoin oikeuksin kuin muutkin oppilaat. Vamma tai sairaus kuitenkin rajoittaa jatko-opintojen valinnan mahdollisuuksia.

Perusopetusvaiheen päättäneistä nuorista sijoittui vuonna 2007 jatko-opintoihin noin 97 prosenttia. Seuraavassa on tilasto siitä, miten valtion erityiskoulujen oppilaat ovat sijoittuneet perusopetuksen jälkeen.

Taulukko 13.1. Valtion erityiskoulujen oppilaiden sijoittuminen jatko-opintoihin perusopetuksen jälkeen vv. 2006–2008

Perusopetuksen jälkeinen jatko-opiskelupaikka	Toteutunut		
	2006	2007	2008
lisäopetus	35	41	17
lukio-opetus	6	7	3
ammattiin valmentava koulutus	15	14	17
amatillinen peruskoulutus	32	19	29
muu	6	2	6
<i>Yhteensä</i>	94	83	72

Lähde: Opetushallitus

Nykytilan arviointia, oppilaanohjaus

Erityisesti vammaiselle ja vaikeasti sairaalle nuorelle siirtyminen perusopetuksesta toisen asteen koulutukseen on haastavaa niiden erityistarpeiden vuoksi, jotka tulee ottaa huomioon jatko-opinnoissa. Tämän vuoksi vammaisen ja sairaan oppilaan siirtyminen toiselle asteelle edellyttää hyvää valmistautumista. Perusopetuksen päättövaiheessa tulee huolehtia, että oppilaat saavat tarkoituksenmukaisen ohjauksen jatko-opintoihin.

Vaikeasti vammaisille ja sairaille luontevasti soveltuvia jatko-opiskelupaikkoja on suhteellisen vähän. Käytännössä heille soveltuvaa toisen asteen koulutusta ei ole riittävästi. Lukio-opintoihin kykenevillä nuorilla on suurin mahdollisuus päästä peruskoulun jälkeiseen koulutukseen, sillä lukioverkko on laaja ja kattava. Yleiset ammatilliset oppilaitokset eivät toistaiseksi pysty järjestämään riittävästi vaikeavammaisille ja sairaille soveltuvaa

opetusta tai oppimisympäristöjä, joten heidän koulutuksensa on ammatillisten erityisoppilaitosten vastuulla.

Vammaiset lapset ja nuoret ovat vaarassa syrjäytyä jo kouluaikana ja he omaksuvat helposti sivullisen aseman myös jatkokoulutuksessa ja myöhemmässä elämässään, jos heidän tarpeitaan ei kyetä ottamaan riittävästi huomioon. Niukkojen opiskelumahdollisuuksien lisäksi vammaisten ja sairaiden opiskelijoiden sijoittumista vaikeuttavat sopivan asunnon tai avustuksen puuttuminen. Kaikissa jatko-oppilaitoksissa ei ole mahdollista saada asumispalveluja.

Vain pieni osa vaikeasti vammaisista opiskelijoista on kouluvuosien jälkeen ansiotyössä, jolla he hankkivat elantonsa. Apuvälineiden, kuljetusten ja avustajien saannin hankaluus vaikeuttavat tai jopa estävät työnsaannin. Ilman jatko-opintopaikkaa jäävällä nuorella on uhkana jäädä vaille tulevaisuuden suunnitelmia ja pahimmassa tapauksessa syrjäytyä kokonaan jatkokoulutuksesta ja työelämästä.

Tukiopetus

Oppilaalla, joka on tilapäisesti jäänyt jälkeen opinnoissaan tai muutoin tarvitsee oppimisessaan lyhytaikaista tukea, on perusopetuslain mukaan oikeus saada tukiopetusta (16 §). Koska tukiopetusta annetaan pääasiassa tilapäisissä opiskeluvaikeuksissa oleville, ei sillä voi korvata erityisopetuksen antamista.

Stakes käynnisti keväällä 2006 tutkimus- ja kehittämishankkeen, TedBM-hankkeen, jossa selvitettiin muun muassa tukiopetuksen toteutumista. Selvityksen mukaan tukiope- tusta ei ole annettu kaikille niille oppilaille, jotka siihen olisivat olleet oikeutettuja. Ope- tushallituksen ja Stakesin yhdessä vuonna 2007 tekemän TedBM -hankkeen esitutkimus osoitti, että 3,3 %:ssa kouluista tukiopetusta ei ollut annettu syyslukukaudella 2006 lain- kaan ja vain 1 tunti kymmentä oppilasta kohti toteutui 23,4 %:ssa kouluista.

Tukiopetusta voidaan antaa myös ennalta ehkäisevästi. Etukäteen annettavan tukiope- tuksen avulla oppilasta voidaan perehdyttää ennalta vaikeaksi ennakoituun asiaan ennen kuin se tulee käsittelyyn omassa ryhmässä.

Oppilashuolto

Perusopetuslain 31 a §:n mukaan oppilashuollolla tarkoitetaan oppilaan hyvän oppimisen, hyvän psyykkisen ja fyysisen terveyden sekä sosiaalisen hyvinvoinnin edistämistä ja ylläpi- tämistä sekä niiden edellytyksiä lisäävää toimintaa. Perusopetuslain mukaan oppilaalla on oikeus saada maksutta opetukseen osallistumisen edellyttämä tarvittava oppilashuolto.

Oppilashuoltoon sisältyvät opetuksen järjestäjän hyväksymän opetussuunnitelman mukainen oppilashuolto ja sekä oppilashuollon palvelut, jotka ovat **kansanterveyslaissa** (66/1972) tarkoitettu kouluterveydenhuolto sekä **lastensuojelulaissa** (417/2007) tarkoi- tettu koulunkäynnin tukeminen.

Kansanterveyslain mukaan kuntien tulee järjestää peruskouluille ja lukioille kouluter- veydenhuoltoa. **Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista** (734/1994) määrää, että kouluterveydenhuoltoon kuuluvat palvelut ovat maksuttomia.

Lastensuojelulaissa säädetään palveluista, jotka antavat kunnan oppilaille riittävän tuen ja ohjauksen koulunkäyntiin ja kehitykseen liittyvien sosiaalisten ja psyykkisten vaikeuk- sien ehkäisemiseksi ja poistamiseksi. Tätä tehtävää varten kunnassa voi olla koulupsykolo- gin ja koulukuraattorin virkoja.

Oppivelvollisille tarkoitetun perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 2004 (OPH 01/011/2004) ja **Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 2000**, muutos

2004 (OPH 42/011/2004), määrätään opetustoimeen kuuluvan oppilashuollon tavoitteista. Perusteet painottavat tervettä kasvua ja kehitystä sekä vaikeuksien ennalta ehkäisemistä ja varhaista puuttumista. Lisäksi opetussuunnitelman tulee sisältää suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi kiusaamiselta, väkivallalta ja häirinnältä. Opetussuunnitelma tulee laatia oppilashuollon sekä kodin ja koulun yhteistyön osalta yhteistyössä kunnan sosiaali- ja terveyshuollon toimeenpanoon kuuluvia tehtäviä hoitavien viranomaisten kanssa.

Opiskeluympäristön tulee olla oppilaalle terveellinen ja turvallinen. Opetuksen järjestäjän tulee hyväksyä järjestyssäännöt tai antaa muut koulussa sovellettavat järjestysmääräykset, joilla edistetään koulun sisäistä järjestystä, opiskelun esteetöntä sujumista sekä koulu-yhteisön turvallisuutta ja viihtyisyyttä.

Oppilashuoltotyötä toteutetaan yhteistyössä oppilaan ja hänen huoltajiensa kanssa. Silloin, kun oppilashuoltotyössä käsitellään yksittäistä oppilasta koskevaa asiaa, asian käsittelyyn voivat osallistua vain ne oppilaan opetukseen ja oppilashuollon järjestämiseen osallistuvat, joiden tehtäviin oppilaan asian käsittely välittömästi kuuluu. Oppilaan huoltajan kirjallisella suostumuksella tai niin kuin laissa erikseen säädetään oppilaan asian käsittelyyn voi osallistua myös muita tarvittavia tahoja.

Opetuksen järjestämisestä vastaavien toimielinten jäsenet, perusopetuslain 37 §:ssä tarkoitetut henkilöt (rehtori ja opettajat), kouluterveydenhuollon edustajat, koulukuraattorit, koulupsykologit ja opetusharjoittelua suorittavat eivät saa sivullisille ilmaista, mitä he ovat perusopetuslain mukaisia tehtäviä hoitaessaan saaneet tietää oppilaiden tai perusopetuslaissa tarkoitetun henkilöstön taikka heidän perheenjäsentensä henkilökohtaisista oloista ja taloudellisesta asemasta.

Sen estämättä, mitä perusopetuslain 40 §:ssä tai salassapitovelvollisuudesta erikseen säädetään, saavat edellä mainitut henkilöt antaa toisilleen sekä oppilaan opettajalle ja perusopetuslain mukaisesta opetuksesta ja toiminnasta vastaavalle viranomaiselle opetuksen asianmukaisen järjestämisen edellyttämät välttämättömät tiedot.

Kun oppilashuoltotyössä käsitellään yksittäistä oppilasta koskevaa asiaa, kirjataan asian viireillepanija, aihe, päätetyt jatkotoimenpiteet ja niiden perustelut, asian käsittelyyn osallistuneet sekä mitä tietoja ja kenelle oppilaasta on annettu. Henkilötietojen käsittelystä vastaa rekisterinpitäjänä opetuksen järjestäjä.

Valtioneuvoston tuntijakoasetuksen (1435/2001) mukaan oppilashuollon tulee edistää oppilaan terveyttä ja sosiaalista hyvinvointia ja siten turvata hyvän kasvun ja oppimisen edellytykset. Oppimisympäristön tulee antaa oppilaalle mahdollisuuksia kasvuun ja oppimiseen yksilönä ja ryhmän jäsenenä. Erityistä huomiota tulee kiinnittää oppimisvaikeuksien varhaiseen tunnistamiseen ja voittamiseen sekä syrjäytymisen torjumiseen ja sosiaalisten taitojen oppimiseen.

Valtion erityiskouluissa koulu vastaa opetukseen osallistumisen edellyttämästä tarvittavasta oppilashuollosta.

Sairaalakoulun oppilaat ovat potilassuhteessa sairaalaan. Tavallisesti heillä on käytettävissään sairaalan terveydenhuoltopalvelut ja koulun kautta muut oppilashuoltopalvelut, jolloin oppilashuollollisista tukitoimista huolehtii hoitotaho yhteistyössä koulun kanssa. Oppilaiden terveydenhoito voidaan järjestää myös osana sairaalakoulun kanssa yhteistoiminnassa olevan koulun terveydenhuoltoa.

Kerhotoiminta

Perusopetuksen yhteydessä oppilaille voidaan järjestää kerhotoimintaa ja muuta opetukseen läheisesti liittyvää toimintaa.

Kerhotoiminta tarvitsee riittävää mitoitusta ja resursseja, jotta kaikille perusopetuksen oppilaille voidaan turvata tasavertainen mahdollisuus osallistua kouluympäristössä tapahtuvaan kerhotoimintaan.

Koulun työpäivän jälkeen järjestettävien kerhojen ongelmana ovat kuljetukset. Koulu-toimi ei järjestä oppilaiden kerhokuljetuksia. Mikäli vanhemmat eivät järjestä kuljetusta, on koulukyyditysten varassa olevien oppilaiden mahdollisuudet osallistua koulun työpäivän jälkeen järjestettävään vapaa-ajan toimintaan rajalliset.

Valtion erityiskoulujen oppilaskodeissa järjestetään koulun kerhotoiminnan lisäksi erilaista vapaa-ajan toimintaa. Joissain kouluissa oppilaskodissa asuvien oppilaiden aktiviteeteistä huolehtii vapaa-ajanohjaaja.

Kodin ja koulun yhteistyö

Kodin ja koulun yhteistoiminnasta säädetään perusopetuslain 3 §:ssä, jossa määrätään, että opetuksessa tulee olla yhteistyössä kotien kanssa. Valtioneuvoston tuntijakoasetus määrää, että opetus ja kasvatusta tulee järjestää yhteistyössä kotien ja huoltajien kanssa siten, että jokainen oppilas saa oman kehitystasonsa ja tarpeidensa mukaista opetusta, ohjausta ja tukea.

Erityiskouluissa kodin ja koulun yhteistyö on sekä tärkeää että haastavaa oppilaiden oppimisvaikeuksien, käyttäytymisongelmien tai vammaisuuden vuoksi. Valtion erityiskouluissa kodin ja koulun yhteistyö korostuu, sillä oppilas muuttaa usein myös asumaan koulun yhteydessä toimivaan oppilaskotiin. Ennen kuin lapsi sijoitetaan valtion erityiskouluun, kuntoutuksen ja koulujärjestelyjen tarve arvioidaan yhdessä huoltajien kanssa.

Sairaalakouluissa kodin ja koulun yhteistyö on välttämätöntä lapsen viettäessä sairaalassa ja uudessa kouluympäristössä joskus pitkiäkin jaksoja. Erityisesti opetuksen nivelvaiheissa yhteistyö kodin kanssa on tärkeää.

Selvitysmiehen kyselyn mukaan opettajien tekemä yhteistyö vanhempien kanssa keskittyy puhelinpalaveriin, tapaamisiin, reissuviikkoon ja sähköpostin kautta käytävään viestintään. Myös vanhempainillat ja HOJKS-neuvottelut mainittiin kyselyssä tavallisina yhteistyömuotoina.

13.2 Oppilaalle annettava erityinen tuki

Erityiseen tukeen kuuluvat osa-aikainen erityisopetus sekä erityisopetuspäätöksen saaneiden oppilaiden opetus sekä oppilaille annettavat tukitoimet.

Osa oppilaista tarvitsee koulunkäyntinsä tueksi erityistä tukea ja erityisjärjestelyjä. Erityistä tukea tarvitsevat ennen kaikkea oppilaat, joiden kasvun, kehityksen ja oppimisen edellytykset ovat heikentyneet vamman, sairauden, toimintavajavuuden tai muun vastaavan syyn vuoksi.

Opetusministeriö voi päättää, että opetuksen järjestäjän on huolehdittava perusopetuslain erityisen tuen yhteydessä annettavasta kuntoutuksesta sekä mainittuun opetukseen liittyvistä kehittämis-, ohjaus- ja tukitehtävistä.

13.3 Muut tukipalvelut

Muut tukipalvelut ovat perusopetuslakiin perustuvia palveluita, joilla parannetaan vammaisten ja sairaiden lasten opiskelun edellytyksiä.

Aamu- ja iltapäivätoiminta

Aamu- ja iltapäivätoiminta on perusopetuslain 48 a §:n mukainen oppilaille annettava tukimuoto, joka on tarkoitettu ensimmäisen ja toisen vuosiluokan oppilaille sekä kaikkien vuosiluokkien erityisoppilaille. Kunnat päättävät toiminnan organisoinnista. Toiminta järjestetään koulusta riippuen tavallisesti alueellisenä yhteistyönä esimerkiksi opetustoimen, nuorisotoimen, sosiaalitoimen, seurakuntien ja alueiden järjestöjen ja yhdistysten kanssa.

Erityisopetuspäätöksen saaneen oppilaan aamu- ja iltapäivätoiminnan järjestelyt voidaan toteuttaa muun aamu- ja iltapäivätoiminnan yhteydessä. Erityisoppilaiden toiminta voidaan järjestää myös omissa ryhmissä, jos heidän erityistarpeensa sitä edellyttävät.

Valtion erityiskoulu voi järjestää aamu- ja iltapäivätoimintaa, jolloin kunta voi ostaa halutessaan palvelun valtion koululta.

Perusopetuslain mukaisen iltapäivätoiminnan järjestämisellä ei voida korvata kehitysvammaisen oppilaan iltapäivähoitoa tai -toimintaa silloin kun se on **kehitysvammaisten erityishuollosta annetussa laissa (519/1977)** säädetyn erityishuollon toteuttamiseksi tarpeellista toimintaa.

Opetusministeriö julkaisi keväällä 2009 selvityksen koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan lainsäädännön toimivuudesta, toiminnan laadusta ja muutostarpeista (Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2009:8). Selvityksessä aamu- ja iltapäivätoiminnan keskeisimpinä kehittämiskohteina pidettiin toiminnan mahdollistamista kaikille sitä tarvitseville pienille koululaisille, aamu- ja iltapäivätoiminnan ja koulun yhteistyön vahvistamista ja syventämistä, ohjaajien työsuhteiden pysyvyyden lisäämistä sekä erityisoppilaiden ja muiden erityistä tukea tarvitsevien lasten toiminnan järjestämistä.

Opetusministeriö totesi Eduskunnalle antamassaan aamu- ja iltapäivätoimintaa koskevassa selvityksessä 2006, että erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden aamu- ja iltapäivätoiminnan järjestämisessä ja toimintaryhmien muodostamisessa tulee kiinnittää erityistä huomiota erityisoppilaan ikään ja kehitysvaiheeseen sekä tilojen, välineiden ja muiden toimintaedellytysten turvallisuuteen ja tarkoituksenmukaisuuteen. Se edellyttää muun muassa vammaisen ja sairaan oppilaan aamu- ja iltapäivätoiminnan järjestämisen selkeyttämistä lainsäädäntöä täsmentämällä.

Vuosina 2004–2008 aamu- ja iltapäivätoiminnan piirissä olleiden vuosiluokkien 3–9 erityisoppilaiden osuus kaikista aamu- ja iltapäivätoiminnan piirissä olleista oppilaista on vähentynyt 7,9 %:sta 4,7 %:iin. Vuoden 2008 syyslukukaudella vuosiluokkien 3–9 erityisopetukseen otettuja tai siirrettyjä oppilaita toimintaan osallistui vajaat 1 800. Erityisoppilaiden osuuden pientymistä selittää muun muassa se, että oppilaiden toimintaa on siirretty aamu- ja iltapäivätoiminnan piiristä kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain mukaisten palveluiden piiriin. Vaikka erityisoppilaiden osuus aamu- ja iltapäivätoiminnassa on pientynyt, on erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden määrä jatkuvasti kasvanut. Opetushallituksen tammi-helmikuussa tekemään kyselyyn vastanneista ohjaajista peräti 60 prosenttia ilmoitti ryhmässään olevan erityistä huomiota vaativia oppilaita.

Vuonna 2007 aamu- ja iltapäivätoiminnan yksikköhinta oli 21,37 euroa ohjaustuntia kohti.

Avustajapalvelut

Vammaisella ja muuta erityistä tukea tarvitsevalle oppilaalla on perusopetuslain mukaan oikeus saada maksutta muun muassa opetukseen osallistumisen edellyttämät tulkitsemis- ja avustajapalvelut, erityiset apuvälineet (PL 31 §), sekä perusopetuslain 39 §:n nojalla järjestettävät kuntoutuspalvelut.

Avustaja- ja muiden tukipalvelujen järjestämisen tarve ja tapa tulee arvioida tapauskohtaisesti ottaen huomioon oppilaan tuen tarve ja opetuksen järjestäminen hänen edellytystensä mukaisesti. Avustajapalvelujen tarpeen arvioinnissa opetuksen järjestäjät voivat tarvittaessa pyytää asiantuntijalausunnon esimerkiksi lääkäriltä. Oppilaan huoltaja voi hakea avustajapalvelua myös itse ja tällöin hän voi liittää hankkimansa asiantuntijalausunnon hakemukseensa. Päätöksen palvelun myöntämisestä tekee opetuksen järjestäjä.

Koulussa avustajapalveluita antaa tavallisesti koulunkäyntiavustaja.

Tulkitsemispalvelut

Vammaisella ja muulla erityistä tukea tarvitsevilla oppilaalla on oikeus saada perusopetuslain 31 §:n mukaan maksutta opetukseen osallistumisen edellyttämät tulkitsemispalvelut.

Tulkitsemispalvelut ovat viittomakielellä tai muilla kommunikaatiomenetelmillä oppilaille annettavia yksilöllisiä palveluja. Opiskeluun liittyvänä tulkkipalveluja järjestetään siinä laajuudessa kuin oppilas välttämättä tarvitsee niitä selviytyäkseen opinnoistaan.

Valtion erityiskouluissa opetukseen osallistumisen edellyttämät tulkitsemispalvelut kustantaa koulu.

Koulumatkakuljetusten järjestäminen

Perusopetuslain 6 §:n mukaan opetus tulee kunnassa järjestää siten, että oppilaiden matkat ovat asutuksen, koulujen ja muiden opetuksen järjestämispaikkojen sijainti sekä liikenneyhteydet huomioon ottaen mahdollisimman turvallisia ja lyhyitä. Säädos koskee myös erityisopetuksen piirissä olevia oppilaita.

Perusopetuslain 32 §:n mukaan silloin kun perusopetusta tai lisäopetusta saavan oppilaan koulumatka on viittä kilometriä pitempi, oppilaalla on oikeus maksuttomaan kuljetukseen. Jos esiopetusta saavan oppilaan matka kotoa esiopetukseen tai lasten päivähoidosta annetussa laissa tarkoitettua päivähoidosta esiopetukseen on viittä kilometriä pitempi, oppilaalla on vastaavasti oikeus maksuttomaan kuljetukseen kotoa suoraan esiopetukseen tai päivähoidosta esiopetukseen ja esiopetuksesta kotiin tai päivähoidon.

Esi-, perus- ja lisäopetusta tai saavalla oppilaalla on oikeus maksuttomaan kuljetukseen myös silloin, kun edellä tarkoitettu matka oppilaan ikä ja muut olosuhteet huomioon ottaen muodostuu oppilaalle liian vaikeaksi, rasittavaksi tai vaaralliseksi. Maksuttoman kuljetuksen vaihtoehtona on oppilaan kuljettamista tai saattamista varten huoltajille myönnettävä riittävä avustus.

Oppilaan päivittäinen koulumatka odotuksineen saa kestää enintään kaksi ja puoli tuntia. Jos oppilas lukuvuoden alkaessa on täyttänyt 13 vuotta tai jos oppilas saa perusopetuslain 17 §:n 2 momentissa tarkoitettua erityisopetusta [erityisen tuen päätöksen saaneille annettava opetus], saa koulumatka kestää enintään 3 tuntia. Vaikka odotusajoista on säädetty lain tasoisesti, on lakisääteiset maksimajat ylittäviä kuljetusaikoja lääninhallitusten tekemän peruspalvelujen toteutumista koskevan selvityksen (2008) mukaan yhteensä runsaassa kymmenesosassa kunnista.

Perusopetuslain 32 §:n 4 momentin mukaan koulukuljetusta odottavalle oppilaalle on järjestettävä mahdollisuus ohjattuun toimintaan. Säädöksessä ei ole rajattu kuljetusta odottavien oppilaiden oikeutta ohjattuun toimintaan tiettyihin vuosiluokkiin, vaan oikeus on kaikilla kuljetusta odottavilla esiopetuksen, perusopetuksen ja lisäopetuksen oppilailla. Kuljetusta odottavalle oppilaalle järjestetystä mahdollisuudesta ohjattuun toimintaan ja siitä aiheutuvista kustannuksista vastaa opetuksen järjestäjä.

Vaikeimmin vammaiset ja sairaat oppilaat eivät voi yleensä käyttää julkisia kulkuneuvoja eivätkä näin ollen voi kulkea päivittäisiä koulumatkoja julkisilla liikennevälineillä. Vammaispalvelulain 8 §:n 2 momentin mukaan kunnan on järjestettävä vaikeavammaiselle henkilölle kohtuulliset kuljetuspalvelut saattajapalveluineen, jos henkilö vammansa tai sairautensa johdosta välttämättä tarvitsee palvelua suoriutuakseen tavanomaisista elämän toiminnoista. Vammaispalvelulain mukaisia palveluita ja tukitoimia järjestetään lain 4 §:n mukaan silloin, kun vammaisen henkilö ei saa riittäviä ja hänelle sopivia palveluja tai etuuksia muun lain nojalla.

Koulukuljetuksia käyttäviä oppilaita oli koko maassa vuonna 2007 noin 128 300.

Majoituksen järjestäminen

Jos perusopetusta, lisäopetusta tai pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä olevan esiopetusta saavan oppilaan koulumatkaa ei voida järjestää perusopetuslain 32 §:n 2 momentissa säädetyllä tavalla, on oppilaalla oikeus maksuttomaan majoitukseen ja täysihoitoon. Majoitetut oppilaat ovat velvolliset majoituspaikassaan suorittamaan kohtuullisen määrän heille soveltuvia tehtäviä.

Valtion erityiskouluissa merkittävä osa oppilaista asuu koulun yhteydessä olevassa oppilaskodissa.

Majoitettavia oppilaita oli koko maassa vuonna 2007 noin 1 040.

Apuvälineet

Perusopetuslain 31 §:n perusteella vammaisella ja muulla erityistä tukea tarvitsevalla oppilaalla on oikeus saada maksutta opetukseen osallistumisen edellyttämät koulussa käytettävät koulu- ja luokkakohdaiset erityiset apuvälineet, joita tarvitaan liikkumisessa ja päivittäisissä toiminnoissa.

Apuvälineellä tarkoitetaan välinettä, laitetta tai vastaavaa, joka edistää tai ylläpitää oppilaan toimintakykyä ja osallistumista silloin, kun se on vamman tai sairauden vuoksi heikentynyt.

Asetus lääkinnällisestä kuntoutuksesta (1015/1991) määrittelee lääkinnälliseen kuntoutukseen kuuluvat apuvälineet. Ne ovat lääkinnällisin perustein todetun toimintavajavuuden korjaamiseen tarkoitetut välineet, laitteet tai vastaavat, joita vajaakuntoinen henkilö tarvitsee selviytyäkseen päivittäisissä toiminnoissaan. Apuvälineisiin luetaan myös kuntoutuksessa tarvittavat hoito- ja harjoitusvälineet sekä peruskoulua käyvän vammaisen oppilaan henkilökohtaiset koulussa ja muissa elämäntilanteissa tarvitsemat apuvälineet.

Opetuksen järjestäjän velvollisuutena on järjestää ja kustantaa erityiset esteettömän opiskelun vaatimat apuvälineet, joita ovat esimerkiksi hissit, kaiteet, luiskat, laskettavat ja nostettavat pesualtaat, valaistuksen optimointi sekä erilaiset pulpetit, tuolit ja muut vastaavat välineet. Opetustoimen vastuulla on myös järjestää opetusvälineisiin ja oppimateriaaleihin kuuluvat kommunikointia tukevat materiaalit ja välineet.

Terveystieteiden tutkimuskeskus (Terveystieteiden tutkimuskeskus) kustantaa peruskoulua käyvälle vammaiselle oppilaalle lääkinnälliseen kuntoutukseen kuuluvat henkilökohtaiset, koulussa ja muissa elämäntilanteissa tarvittavat apuvälineet kuten pyörätuolin.

Tarkoituksenmukaista olisi, että apuvälineet järjestettäisiin yhdestä paikasta silloin kun on kyse Kelan kuntoutuksen piiriin kuuluvasta oppilaasta. Siksi olisi tarpeen selvittää mahdollisuudet siirtää kaikki vajaakuntoisen opiskelijan opiskeluun tarvittavien apuvälineiden järjestäminen ja korvaaminen Kelan kuntoutuksen piiriin.

14 Muuttuvat toimintaympäristöt

Sekä kuntien että paikallis- ja aluehallinnon toimintaympäristöt muuttuvat. Toimintaympäristöjen muutostarpeita aiheuttavat muun muassa julkisen talouden tasapainovaatimukset, kiristynyt kuntatalous sekä laajeneva palvelujen järjestämisvastuu.

14.1 Yhteiskuntarakenteen muutos

Väestönkasvu

Väestörakenteen muutokset, lähinnä lasten ja nuorten sekä työikäisten määrän väheneminen ja samanaikainen ikääntyvän väestönosan määrän kasvu, vaikuttavat paitsi peruspalvelujen tarpeeseen myös kuntien ja alueiden elinvoimaisuuteen, taloudellisiin edellytyksiin ja tulopohjien kehitykseen ja siten myös monimuotoisten opetuspalvelujen rahoitusmahdollisuuksiin.

Muutosvaikutukset ovat erilaiset eri väestöryhmillä; työelämän suuret muutokset, tehokkuuden vaatimus, kilpailun ja suorittamisen kiristyminen sekä eriarvoistumisen syveneminen ja taloudellinen ahdinko ilmenevät monin eri tavoin perheiden elinoloissa ja palveluissa. Yhteiskunnan rakenteellisilla muutoksilla on sekä suoria että välillisiä vaikutuksia ihmisten arkeen ja hyvinvointiin.

Väestönkasvu keskittyy pääasiassa kasvukeskuksiin. Euroopan talousalueella Suomi sekä luovuttaa että vastaanottaa työvoimaa, muuttovirrat kasvavat molempiin suuntiin. Väestörakenteen kehityksen vaikutus koko opetustoimen rahoitusmahdollisuuksiin useissa kunnissa ja useilla eri alueilla on niin merkittävä, että myös koulutoimessa joudutaan kehittämään uudenlaisia rakenteita. Kunta- ja palvelurakenteen uudistus tuo opetuspalveluihin uusia yhteistyön malleja, joilla on merkitystä myös erityisopetuksen organisointiin ja erityisopettajatarpeen kehittymiseen. Yhteistyö eri hallinnonalojen välillä kasvaa. Peruskouluista tulee yhä suurempia yksiköitä.

Kolme neljäsosaa kunnista on uudistamassa toimintaansa muutaman vuoden sisällä joko kuntaliitoksen tai yhteistoiminta-alueen perustamisen seurauksena. Tiukkeneva kuntatalous pakottaa kunnat tarkistamaan tulomuodostustaan ja menotalouttaan. Maan sisäisen muuttoliikkeen seurauksena alueelliset erot ovat kasvussa ja vaikuttavat opetusresursseihin ja sitä kautta opetustarjontaan.

Alueellinen tasa-arvo

Peruspalveluohjelman valmistellut ministerityöryhmä nosti esille OECD:n huolen muistiossaan 2006: ”OECD:n julkaisemassa koulutuksellisen tasa-arvon toteutumista koskevassa maaraportissa kiinnitettiin huomiota kuntien välisiin eroihin muun muassa kelpoisuusvaatimukset täyttävien opettajien, erityisopettajien ja oppilashuoltohenkilökunnan osuuk-sissa. OECD:n suosituksena on kuntakohtaisten erojen selvittäminen ja tarkempi analysointi. Myös kansallisissa arvioinneissa on todettu oppilaiden saamissa oppilashuolto- ja erityisopetuspalveluissa olevan eroja, jotka eivät johdu palvelutarpeiden eroista.” OECD:n arvointiryhmä suositti valtion ja kuntakentän yhteistoimia erojen vähentämiseksi.

Ikäluokkien pieneneminen

Opetuksen saavutettavuus on hyvä keskimäärin sekä koko maassa sekä alueellisesti. Perusopetuksen kouluverkko on edelleen kattava. Kuntien välillä on kuitenkin selviä eroja.

Erityistä tukea tarvitsevien opetukseen tulee kehittää uudenlaisia toimintamuotoja ja kohdistaa tukea sinne, missä sitä tarvitaan erilaisten tarpeiden edellyttämässä määrässä. Kunta- ja aluetasolla muutokset painottuvat toimintojen uudelleen organisoimiseen ja niistä johtuviin palvelutoimintojen järjestelyihin.

Kuljetusedun piirissä olevien oppilaiden suhteellinen osuus on hieman pienentynyt. Perusopetuksen oppilaista asuu korkeintaan viiden kilometrin päässä koulusta 1–6 vuosiluokkien oppilaista 94 prosenttia ja 7–9 vuosiluokkien oppilaista 79 prosenttia.

Perusopetuksen ikäluokkien pienenemisestä johtuva laskennallinen säästö, noin 80 miljoonaa euroa, kohdennetaan koulutuksen laadun kehittämiseen tavoitteena muun muassa opetusryhmien koon pienentäminen sekä tuki- ja erityisopetuksen vahvistaminen.

Opetushallituksen KELPO- toimintakokonaisuus ohjaa ja tukee erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden uusien tavoiteasettelujen kehittämistä.

14.2 Kunta- ja palvelurakenteen uudistus

Valtionhallinto käynnisti vuonna 2005 kunta- ja palvelurakenteen uudistushankkeen eli Paras-hankkeen. Paras-hankkeen mukaisen kunta- ja palvelurakenteen kehittämistyön jatkamiseksi annettiin vuonna 2007 kaksi asiaa koskevaa lakia, **laki kunta- ja palvelurakenneuudistuksesta** (169/2007) sekä **laki kuntajakolain muuttamisesta** (170/2007). Hankkeen tavoitteena on turvata asukkaille kuntien vastuulla olevat hyvinvointipalvelut myös tulevaisuudessa. Kuntarakenteen on oltava elinvoimainen, toimintakykyinen ja eheä. Kunnat toteuttavat uudistuksen yhteistyössä valtion kanssa vuoden 2012 loppuun mennessä.

Lasten ja nuorten määrä laskee ja maan sisäisen muuttoliikkeen vuoksi väestönkasvu keskittyy pääasiassa kasvukeskuksiin. Muuttuvien toimintaympäristöjen vuoksi myös palvelutarpeet ja vaatimukset muuttuvat. Uudistusten perustaksi keskeisiä toimenpiteitä lähivuosina on selvittää, miten opetuspalvelut kohdentuvat alueellisesti ja paikallisesti, kuka palvelut tuottaa, miten ne kohdistetaan täsmällisesti ja oikea-aikaisesti ja millainen palvelurakenne vastaa parhaiten erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden tarpeisiin.

Hallitusohjelmaan kirjattujen aluehallinnon uudistamisen linjausten mukaisesti hallinnon ja aluekehityksen ministerityöryhmä päätti keväällä 2008 useiden eri viranomaisten tehtävien uudelleen organisoinnista kahteen valtion aluehallintoviranomaiseen, aluehallintovirastoon sekä elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukseen. Uudet viranomaiset aloittavat toimintansa vuoden 2010 alussa.

Oikeusturva-asioiden hoitaminen aluehallinnon uudistuksen jälkeen

Lääninhallitukset, jotka ovat toimineet muun muassa ratkaisuviranomaisena eräissä oppilaiden oikeusturvaan koskeissa kysymyksissä, lopettavat aluehallintouudistuksen yhteydessä toimintansa vuoden 2010 lopussa. Silloin oppilaiden oikeusturva-asiat siirtyvät aluehallintovirastojen tehtäväksi. Tällaisia lääninhallitusten ratkaistavia oikeusturva-asioita ovat olleet perusopetuslain 42 §:ssä mainitut asiat, jotka koskevat esimerkiksi oppilaan ottamista tai siirtämistä perusopetuslain 17 §:n 2 momentissa tarkoitettuun erityisopetukseen vastoin huoltajan tahtoa.

Kymppikunnat

Paitsi alueellista yhteistoimintaa, uudenlaisia yhteistyön muotoja on virinnyt myös yhteisten tarpeiden pohjalta. Yksi esimerkki tällaisesta on yhteenliittymä, josta käytetään nimitystä ”kymppikunnat”. Kymppikunnat on suurimpien kaupunkien opetustoimien erityisopetuksen henkilöiden neuvottelufoorumi. Neuvottelufoorumi kerää vertailutietoa ja miettii kehittämistarpeita suurten kuntien näkökulmasta.

14.3 Koulun toimintaympäristön kehittyminen ja erityisopetus

Perusopetusta saa lähes 570 000 lasta. Perusopetusta antavien koulujen lukumäärä on laskenut vuodesta 2002 vuoteen 2007 mennessä 610 koululla; 3873 koulusta 3263 kouluun. Samaan aikaan oppilaiden määrä on vähentynyt noin 27 000:lla.

Perusopetusikäisiä ennakoidaan olevan määrällisesti vähiten vuonna 2012, jolloin heitä on yli 40 000 vähemmän kuin vuonna 2007. Lasten määrän laskiessa alueelliset erot tulevat kasvamaan. Tilastokeskuksen väestötilastojen mukaan Lapissa ja itäisessä Suomessa tilanne tulee olemaan vaikein, sillä näillä alueilla on arvioitu perusopetusikäisiä olevan vuonna 2015 lähes 30 000 vähemmän kuin nykyisin.

Lasten määrän laskiessa kouluverkon harvenemisella on vaikutuksia myös erityisopetuksen keskittämiseen. Kuntien yhdistyessä kouluverkot laajenevat ja erityisopetuksen järjestäminen keskittyy suurimpiin yksiköihin, jolloin osalla oppilaista koulumatka pitenevät ja koulukuljetusten määrä lisääntyy.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 2004 on kiinnitetty huomiota oppilaiden lakisääteisiin oikeuksiin tarvitsemansa tuen saamiseksi. Oppilaiden lakisääteiset oikeudet eivät toteudu koko maassa yhtä hyvin. Erityisesti psykiatriseen hoitoon pääsyssä on ongelmia. On ilmeistä, että lasten ja nuorten vähemmistöllä on yleistyvää pahoinvointia ja pienelle nuorten vähemmistölle kasautuu lisääntyvässä määrin vaikeaa pahoinvointia. Näyttää siltä, että eri toimeentuloluokissa olevien perheiden toimeentulon edellytykset ja palveluiden saaminen ovat erilaistuneet ja jatkavat erilaistumista edelleen muun muassa tuloerojen kasvaessa.

Seutukunnallisin ratkaisuin ja uudenlaisin työskentelytavoin yhdistetään olemassa olevat resurssit, joiden riittävydestä on jatkossa huolehdittava. Hyvin järjestetty koulutus on hyvinvoinnin tae. Murrosaikana koulutuksen osuus hyvinvoinnin turvaamisessa nähdään entistä laajemmassa kokonaisuudessa ja koulun merkitys kasvuyhteisönä korostuu. Hyvin toimivan koulun toimintakulttuuri edistää parhaimmillaan kaikkien oppilaiden aktiivista osallisuutta, vuorovaikutusta ja yhteistyötä.

15 Erityiskoulujen ja sairaalakoulujen asema ja tehtävät osana koulutusjärjestelmää

Suomessa toimi syksyllä 2008 kaikkiaan 2 988 perusopetusta antavaa koulua, joista 148 oli erityiskoulua. Erityiskouluissa oli oppilaita 7900. Erityiskouluista seitsemän oli valtion erityiskoulua, kolme steinerpedagogista erityiskoulua ja neljä muuta yksityistä erityiskoulua.

15.1 Opetuksen järjestäminen erityiskoulussa

Perusopetuslain (628/1998) 4 §:n mukaan kunta on velvollinen järjestämään esi-, perus- ja lisäopetusta vaikeasti vammaisille ja sairaille lapsille. Kaikilla oppivelvollisuusikäisillä on oikeus saada opetusta eikä ketään vapauteta oppivelvollisuudesta. Kunta voi järjestää opetuksen itse tai yhdessä muiden kuntien kanssa tai hankkia sen muulta koulutuksen järjestäjältä esimerkiksi valtion erityiskoululta.

Erityistä tukea tarvitseville oppilaille annetaan opetusta kunnan yleisopetuksen ja erityisopetuksen kouluissa sekä yksityisten erityisopetuksen koulujen lisäksi kunnallisissa sairaalakouluissa ja valtion yleissivistävissä erityiskouluissa. Esiopetusta voidaan antaa lisäksi silloin, kun sitä hallinnoi sosiaalitoimi ja se on sijoitettu päivähoitoyksiköiden yhteyteen. Erityisopetus järjestetään mahdollisuuksien mukaan muun opetuksen yhteydessä taikka muutoin erityisluokalla taikka muussa soveltuvassa paikassa.

Erityiskoulujen ja sairaalakoulujen antaman opetuksen tavoitteet ja keskeiset sisällöt määräytyvät perusopetuslain (628/1998) ja -asetuksen (852/1998), perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta annetun valtioneuvoston asetuksen (tuntijakoasetuksen) (1435/2001) sekä Oppivelvollisille tarkoitetun perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (OPH 1/011/2004) pohjalta laadittujen opetussuunnitelmien ja niistä johdettujen yksilöllisten suunnitelmien mukaisesti. Myös Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet (OPH 42/011/2004), Lisäopetuksen opetussuunnitelman perusteet (OPH 3/011/2004) sekä Perusopetuksen valmistavan opetuksen opetussuunnitelman perusteet (OPH 2/011/2004) määräävät erityisopetuksen järjestämisestä.

Erityisopetus järjestetään yhä useammin kokonaan tai osittain integroituna yleisopetuksen ryhmässä. Erityisesti osittainen integraatio, jolloin oppilas osallistuu yleisopetuksen ryhmän opetukseen muutamissa oppiaineissa, on viime vuosina lisääntynyt. Lähikouluperiaatteen mukaan koululaitoksen tulee kyetä tarjoamaan opiskelumahdollisuus lähimmässä soveltuvassa koulussa koko oppilasikäluokalle. Se merkitsee yleisopetuksen ja erityisope-

tuksen sulauttamista toisiinsa yhdeksi yhtenäiseksi koulutusmuodoksi. Kyseeseen tulevat näin ollen niin vaikeimmin vammaiset ja sairaat oppilaat kuin oppilaat, joilla on muita erityisiä tarpeita opiskelussaan. Jokaiselle oppilaalle tulee löytyä tarvittava tuki opiskeluun omasta lähikoulustaan.

Erityiskouluissa noudatetaan samaa viikkotuntijakoa kuin yleisopetuksen kouluissa. Esi- ja lisäopetukselle on säädetty oma tuntimääränsä kouluvuotta kohden, mutta ei oppiaineiden viikkotuntimääriä.

Erityisopetuksen opetussuunnitelmassa ei ole oikeutta poiketa opetussuunnitelman perusteissa asetetuista oppiaineiden tavoitteista ja keskeisistä sisällöistä eikä esiopetuksen, lisäopetuksen eikä toiminta-alueittaisen opetuksen tavoitteista. Valmentavassa opetuksessa ensisijainen tavoite on suomen tai ruotsin kielen oppiminen, mutta siinäkin otetaan huomioon erityisopetuksen tarve.

Oppilas noudattaa eri oppiaineissa yleisopetuksen oppimääriä, ellei hänelle jossain oppiaineessa ole määritelty yksilöllistä oppimäärää. Oppilaiden opiskelemien oppiaineiden oppimäärien tavoitetasoa voidaan madaltaa, jos oppilaalla ei ole ilmeisesti edellytyksiä selviytyä yleisestä oppimäärästä. Poikkeamisista koulun tuntijaosta ja opetussuunnitelmasta päätetään oppilaan erityisen tuen päätöksen yhteydessä.

Toiminta-alueiden mukaan annettavassa opetuksessa ei noudateta perusopetuksen tuntijakoa, vaan toiminta-alueet muodostaan perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden määräämällä tavalla osa-alueiksi, joissa harjaannutaan erilaisiin arjen hallinnan taitoihin.

Oppilaan arviointia koskevassa perusopetuslain pykälässä (10 §) edellytetään, että arvioinnin yhtenä tehtävän on kehittää oppilaan itsearvioinnin edellytyksiä. Oppilailla on mahdollisuus itsearviointiin muun muassa HOJKSin tarkistamisen yhteydessä. Osalla oppilaista ei ole hallinnassaan tavallisia kommunikaatiomenetelmiä, jolloin itsearvioinnissa joudutaan turvautumaan vaihtoehtoisin kommunikointitapoihin, kuten käyttämään kuvasyboleita. Erityiskouluissa käytetään yleisesti samanlaisia itsearviointilomakkeita, joita käytetään muissakin kouluissa.

Oppilas saa perusopetuksen päättötodistuksen, silloin, kun hän on suorittanut kaikkien opinto-ohjelmaansa kuuluneiden opetussuunnitelman mukaisten oppiaineiden oppimäärät hyväksytysti. Päättötodistuksen saaminen ei riipu siitä, ovatko oppilaan opiskelemat oppimäärät yleisen opetussuunnitelman mukaiset vai onko niitä yksilöllistetty. Päättötodistus on todistus perusopetuksen koko oppimäärän suorittamisesta. Oppivelvollinen voi suorittaa perusopetuksen koko oppimäärän myös yksilöllistettyjen oppimäärien mukaan.

Erityiskoulujen määrä on vähentynyt ja niissä opiskelevien oppilaiden määrä on tasaisesti laskenut. Oppilaita oli erityiskouluissa vuonna 2007 yli 2000 vähemmän kuin vuonna 2003. Seuraavassa on taulukko joka kuvaa oppilasmäärissä ja koulujen lukumäärissä tapahtunutta muutosta vuosina 2003–2007.

Taulukko 15.1. Perusopetuksen erityiskoulujen lukumäärä ja oppilasmäärä koulujen koon mukaan vuosina 2003–2007 sekä niissä tapahtuneet muutokset

Kouluissa oppilaita	2003		2004		2005		2006		2007
	Kouluja	Oppilaita	Kouluja	Oppilaita	Kouluja	Oppilaita	Kouluja	Oppilaita	Kouluja
Alle 50	152	3 672	139	3 276	130	3 097	122	2 890	105
50–99	46	3 246	46	3 300	42	2 989	32	2 286	31
100–299	22	3 612	22	3 656	23	3 749	21	3 312	23
300–499	0	0	0	0	0	0	1	301	0
Yhteensä	220	10 530	207	10 232	195	9 835	176	8 789	159
Yksityinen	7	244	7	232	7	242	7	239	7
Valtion	15	618	15	627	15	636	15	654	14
Kunnallinen	198	9 668	185	9 373	173	8 957	154	7 896	138
Muutokset									
Kouluissa oppilaita	Osuus vuonna 2003 (%)		Osuus vuonna 2007 (%)		Muutos 2003–2007 (määrä)		Muutos 2003–2007 (%)		
	Kouluja	Oppilaita	Kouluja	Oppilaita	Kouluja	Oppilaita	Kouluja	Oppilaita	
Alle 50	69,1	34,9	66,0	29,8	-47	-1 203	-30,9	-32,8	
50–99	20,9	30,8	19,5	26,7	-15	-1 032	-32,6	-31,8	
100–299	10,0	34,3	14,5	43,5	1	-12	4,5	-0,3	
300–499	0,0	0,0	0,0	0,0	0	0			
Yhteensä	100,0	100,0	100,0	100,0	-61	-2 247	-27,7	-21,3	
Yksityinen	3,2	2,3	3,4	2,3	0	23	0,0	9,4	
Valtion	6,8	5,9	7,2	6,1	-1	13	-6,7	2,1	
Kunnallinen	90,0	91,8	89,4	91,6	-60	-2 283	-30,3	-23,6	

Lähde: Tilastokeskus – Opetushallituksen raportointitietokanta ROPTI

Erityiskoulujen lukumäärä on vähentynyt kahdella tavalla. Osa kouluista on kokonaan lakkautettu, osa on yhdistetty yleisopetuksen kouluun. Seuraavassa taulukossa kuvataan koulujen lukumäärien muutoksia vuosina 200–2007.

Taulukko 15.2. Peruskoulujen ja perusopetuksen erityiskoulujen kouluverkon muutokset vuosina 2004–2007

Kouluverkon muutokset	2004			2005			2006			2007		
	Perustettu	Lakkautettu	Yhdistetty	Perustettu	Lakkautettu	Yhdistetty	Perustettu	Lakkautettu	Yhdistetty	Perustettu	Lakkautettu	Yhdistetty
Peruskoulut	7	52	26	8	88	42	5	120	47	5	78	25
Perusopetuksen erityiskoulut	1	2	12		4	9		3	16	1	7	11
Yhteensä	8	54	38	8	92	51	5	123	63	6	85	36

Lähde: Tilastokeskus – Opetushallituksen raportointitietokanta ROPTI

15.2 Valtion erityiskoulut

Valtion ylläpitämiä yleissivistäviä kouluja ovat opettajainkoulutuslaitosten yhteydessä toimivat yksitoista normaalikoulua, kaksi kielikoulua sekä seitsemän vammaisten lasten erityiskoulua.

Opetuksen järjestäminen valtion erityiskoulussa

Valtion ylläpitämät erityiskoulut toimivat perusopetuslain 53 §:n nojalla perusopetuksen järjestäjinä.

Opetusministeriö on perusopetuslain 39 §:n nojalla antanut valtion erityiskouluille opetuksen järjestämislupapäätökset. Päätöksissä on määritelty valtion erityiskouluissa annettavan opetuksen ja ohjauksen lisäksi muut koulujen toimintaan kuuluvat tehtävät.

Valtion erityiskouluille on opetuksen järjestämisluvissa määrätty kolme päätehtävää:

- esi-, perus- ja lisäopetuksen järjestäminen,
- oppimisen edellytyksiä parantava kuntoutus sekä
- kuntiin suuntautuva palvelukeskustoiminta.

Valtion erityiskoulut toimivat näin ollen paitsi valtakunnallisina vammaisten ja sairaiden lasten kouluina myös kehittämis-, ohjaus- ja palvelukeskuksina. Koulujen erityispiirteet määräytyvät opetusministeriön päätösten ja koulujen oppilasryhmien erityisistä opetus- ja tukitarpeista sekä opetussuunnitelmien mukaisista painotuksista. Opetuksen järjestämislupapäätöksen mukaan valtion erityiskouluissa opetusta annetaan näkö- kuulo- ja liikuntavammaisille, neurologisesti sairaille ja pitkäaikaissairaille sekä muille vaikeasti vammaisille lapsille ja nuorille.

Vammaisuus on monitahoinen käsite, eikä sitä voi tarkasti rajata. Vammaisuuden aste vaihtelee ja samalla henkilöllä voi olla useita, mahdollisesti eriasteisia muita vammoja tai sairauksia, jolloin kyseessä on monivammaisuus. Selkeää rajaa ei myöskään vammaisuuden ja vammattomuuden välille ei voida asettaa. Vammaispalvelulaissa vammaiseksi on määritelty henkilö, jolla vamman tai sairauden johdosta on pitkäaikaisesti erityisiä vaikeuksia suoriutua tavanomaisista elämän toiminnoista.

Koulujen oppilaille on erityisopetuspäätös, jonka perusteena on vamma tai sairaus, joka vaikeuttaa hänen opiskeluaan niin paljon, että he tarvitsevat yksilöllistä opetusta, tukea ja ohjausta. Oppilaat ovat vaikeasti monivammaisia ja he kuuluvat 11-vuotisen oppivelvollisuuden piiriin.

Valtion erityiskouluissa opiskelee

- oppilaita, joilla vamma tai sairaus vaikeuttaa huomattavasti heidän elämäänsä ja koulunkäyntiään,
- oppilaita, joilla voi olla sekä vamma että jokin sairaus, jolloin ne yhdessä johtavat oppimisvaikeuksiin sekä
- oppilaita, joiden vamma tai sairaus ovat usein niin vaikeita, että he tarvitsevat opiskeluun henkilökohtaista avustamista ja tukea.

Opetuksen lisäksi koulujen tehtävänä on

- järjestää koulun oppilaille oppimisvalmiuksia parantavaa kuntoutusta,
- järjestää integroiduille oppilaille tilapäistä opetusta ja kuntoutusta sekä
- kehittää opetus- ja kuntoutusmenetelmiä, oppimateriaaleja ja opetusvälineitä.

Ohjaus- ja palvelukeskustehtävänsä mukaisesti koulut antavat ohjaus-, koulutus- ja -informaatiopalveluja

- muille opetuksen järjestäjille,

- opetustoimen viranhaltijoille,
- opettajille,
- koulunkäyntiavustajille,
- oppilaiden huoltajille sekä
- oppilaiden kanssa työskenteleville asiantuntijoille.

Oppilas voi siirtyä valtion erityiskoulusta oman kunnan kouluun heti kun se katsotaan mahdolliseksi ja tarvittavat tukipalvelut ovat kunnossa. Tämä vaatii valtion kouluilta hyvää yhteistoimintaa kuntien kanssa.

Näkövammaisten koulut

Jyväskylän näkövammaisten koulu, Jyväskylä

Svenska skolan för synskadade, Helsinki

Opetusta näkövammaisten kouluissa annetaan sokeille, muille näkövammaisille, heikkonäköisille ja monivammaisille esi- perus- ja lisäopetuksessa oleville oppilaille opetusta, jossa otetaan huomioon opetuksen ja kuntoutuksen erityistarpeet. Näkökyvyltään heikkonäköiset muodostavat heterogeenisen ryhmän, jossa oppilaiden, opetus, kuntoutus, apuvälinetarpeet ja opiskeluolosuhteet vaihtelevat paljon yksilöllisesti. Opetus perustuu näönjäänteiden hyödyntämiseen, kaikki aistit huomioon ottavaan lähestymistapaan ja erityistaitojen harjoittamiseen.

Suomeen syntyy vuosittain noin 70–100 näkövammaista lasta, joista noin 10 prosenttia luokitellaan täysin sokeiksi. Täysin sokeita perusopetuksen oppilaita on maassamme nykyisin noin 80 ja heikkonäköisiä kaikkiaan noin 500. Monet näkövammaisiksi diagnosoitut lapset ovat todellisuudessa monivammaisia.

Näkövammaisten kouluissa opetusmenetelmien valintaan vaikuttavat näön puutteen tai heikkouden korvaaminen erilaisin apuvälinein ja opetusmenetelmin. Opetuksessa käytetään runsaasti kohopainannalla tehtyjä oppimateriaaleja, joita tuottavat Näkövammaisten keskusliiton Celia-kirjasto ja osittain myös näkövammaisten koulut. Kouluissa annetaan liikkumistaidon, mobility, ja itsenäisen elämän taitojen, ADL (all day living; päivittäiset taidot), opetusta. Keskeisiä ovat oppilaiden toiminnallisen näön kartoitus liikkumisessa, liikkumisen apuvälineiden tarpeen arviointi ja käytön ohjaus sekä optisten apuvälineiden käytön ohjaus ja liikkumistaidon tekniikoiden harjoittelu.

Kouluilla opetetaan myös tietotekniikkaa sekä pistekirjoitusta ja kymmensormijärjestelmän käyttöä. Tietokoneelle laaditut opetusohjelmat ovat parantaneet näkövammaisten opiskelumahdollisuuksia merkittävästi. Tällä hetkellä tärkeimmät sovellukset, joita näkövammaisten kouluissa käytetään, ovat pistenäyttö, synteettinen puhe sekä tekstiä suurentavat ohjelmat ja ruudunlukuohjelmat. Tekstin voi tulostaa joko tavallisena tekstinä, suurennettuna tekstinä tai pistekirjoituksena. Tavallisen tekstin ja pistekirjoituksen voi kuunnella syntetisaattorin avulla. Uusi tekniikka on myös mahdollistanut entistä paremmin elektronisten kirjojen, Cd-romien sekä Internetin käytön.

Vammaisia lapsia ja nuoria, joilla on lisävammaa näönkäytön häiriö, lienee noin tuhat. Heidän tutkimisensa ja näön poikkeavuuden huomioon ottaminen opetuksessa on tärkeää.

Kun integraatio ja inklusio lisääntyvät, koulujen pitää valmistautua opetuksen muutokseen. Muutoin käy helposti niin, että integraatio toteutetaan ilman, että näkövammaisten lasten ja nuorten erityisopetusta tukitarpeineen on riittävästi viety luokkatyöskentelyyn. Jos

oppilaan kaikkia tarpeita ei oteta huomioon, osa näkövammaisen oppilaan erityistaidoista jää käyttämättä ja harjoittamatta eikä hän kykene opiskelemaan kykyjensä mukaisesti.

Erityisopetuksen ja tukitoimien tarve kasvaa silloin, kun oppilas on yleisopetuksen koulussa, koska ympäristöä ei yleensä ole suunniteltu näkövammaiselle eikä sitä aina voida riittävästi muuttaa. Näitä puutteita on usein myös monivammaisilla heikkonäköisillä oppilailla. Heillä joustovaraa on vielä vähemmän kuin heikkonäköisillä lapsilla ja nuorilla, joilla ei ole muita vammoja.

Näkövammaisten kouluissa opiskelee pääasiassa

- sokeita tai eriasteisesti heikkonäköisiä;
- NCL -tautiryhmään kuuluvia sairauksia sairastavia;
- kuulonäkövammaisia (kuurosokeita) sekä
- monivammaisia näkövammaisia.

Suomen ainoa ruotsinkielinen näkövammaisille erityisopetusta antava valtion erityiskoulu on Svenska skolan för synskadade Helsingissä, joka palvelee kaikkia ruotsinkielisiä kouluja ja luokkia.

Jyväskylän näkövammaisten koulu

www.jynok.fi

Svenska skolan för synskadade

www.blindskolan.fi

Kuulovammaisten koulut

Haukkarannan koulu, Jyväskylä

Mikael-koulu, Mikkeli

Tervaväylän koulu, Merikartanon yksikkö, Oulu

Kuulovammaisten koulut järjestävät opetusta sekä ohjaus- ja tukipalveluja oppilaille, jotka ovat

- kuuroja,
- huonokuuloisia,
- kuulo-näkövammaisia,
- kielihäiriöisiä sekä
- autisteja ja Asperger-oppilaita.

Autismin kirjoon kuuluvia oppilaita on muissakin valtion erityiskouluissa ja pääosa heistä opiskelee kunnan kouluissa.

Kuulovammaisten koulujen oppilaat ovat kuuroja, huonokuuloisia ja dysfaattisia, joiden kommunikaatiomuotona on viittomakieli, puhekieli tai oppilaat käyttävät tarvittaessa puhetta tukevia tai korvaavia kommunikaatiokeinoja kuten viittomia, piktogrammeja tai Bliss-symboleja. Kuulonäkövammaisten opetuksessa tavoitteena on löytää kullekin oppilaalle sopivin kommunikointitapa.

Kuulovammaisten kouluissa viittomakieli on osalle oppilaista ainoa kommunikoinnin väline, osalle riittävät tukiviittomat. Myös muissa valtion erityiskouluissa on oppilaita, joiden oppimiselle tukiviittomista on apua.

Kuulovammaisten kouluissa käytetään yksilöllisiin ratkaisuihin perustuen viittomakieltä, eri tavoin tuettua puhetta tai tukiviittomia. Kuulovammaisten kouluissa lisääntyneiden muiden tukevien ja korvaavien kommunikaatiomenetelmien käyttö, kuten erilaiset kuviin perustuvat kommunikaatiomenetelmät ja- apuohjelmat esimerkiksi symbolikirjoitus.

Kielihäiriöisten ja sisäkorvaistutteen, implantin, saaneiden oppilaiden opetuksessa painotetaan kielellisiä taitoja ja pyritään siihen, että puhe muodostuu oppilaan pääasialliseksi kommunikaatiokeinoksi. Sisäkorvaistute on erityinen kuulokoje, jonka käyttö vaatii leikkauksella sisäkorvaan asennetun implantin. Laitteeseen kuuluu leikkauksella asennetun osan lisäksi myös ulkoinen osa tai ulkoisia osia, jotka muuntavat äänen sähkösignaaleiksi ja välittävät sen sitten istutteeseen, joka välittää signaalit kuulohermoon. Sisäkorvaistute on tarkoitettu henkilöille, joilla on erittäin vaikea kuulovika ja joille ei tavallinen kuulokoje riitä.

Huonokuuloisten opetuksessa tavoitteena on äidinkielen taitojen kehittäminen käyttämällä puhetta tukevia kommunikointitapoja kuten viittomia tai viittomakieltä. Strukturoidun opetuksen ja muu opetusmenetelmällinen kehittäminen ovat keskeinen osa kuulovammaisten koulujen toimintaa. Opetusta visualisoidaan ja strukturoidaan sekä käytetään puhetta tukevia ja korvaavia kommunikaatiomenetelmiä.

Uutta informaatiotekniikkaa hyödyntäviä selko- ja viittomakielisiä materiaaleja on vielä vähän. Kuulovammaisten koulujen jatkuvana tavoitteena on kehittää viittoma- ja selkokielistä oppimisympäristöä, jossa voidaan hyödyntää ja kehittää erilaisia opetusmenetelmiä, aikaisemmin luotua materiaalia, multimediaa sekä lähiverkon ja internetin mukanaan tuomia mahdollisuuksia. Selko- ja viittomakielinen sähköinen oppimisympäristö soveltuu erityisesti kuuroille, huonokuuloisille, sisäkorvaistutkeen saaneille, kieli- ja aistihäiriöisille sekä muissa vastaavissa pulmatilanteissa oleville. Kuulovammaisille tarkoitetuissa ohjelmissa harjoitellaan esimerkiksi tunnistamaan asioita elämän eri alueilta kuvien, puheen, kirjoituksen ja viittomien avulla.

Syntymäkuurojen oppilaiden kieli on tavallisesti viittomakieli. Lapsen kanssa, joka on kuuroutunut vasta puhumaan opittuaan, käytetään usein viitottua suomea. Oppilaiden kanssa, joiden kuulo on alentunut, mutta jotka kuitenkin saavat auttavasti selvää puheesta, käytetään tavallisesti tukiviittomia.

Kuulovammaisten ensikieli ja äidinkieli on yleensä viittomakieli (viitottu suomi/ruotsi) tai tukiviittomin tuettu suomi/ruotsi. Kuurojen Liitto määrittelee viittomakieltä käyttävät seuraavasti:

- Viittomakielinen on kuuro, huonokuuloinen, kuurosokea henkilö, jonka äidinkieli tai ensikieli on viittomakieli.
- Viittomakieltä käyttävä on henkilö, joka käyttää viittomakieltä jokapäiväisessä elämässään.
- Viittomakommunikaatiota käyttävä on henkilö, joka käyttää jokapäiväisessä elämässään jotakin viittomakielen viittomistoa hyödyntävää kommunikaatiomenetelmää, esimerkiksi viitottua suomea tai puhetta taikka tukiviittomia.

Viittomakielisten lasten osuus valtion kuulovammaisten kouluissa on viime vuosina vähentynyt, ja tällaisen kehityksen oletetaan jatkuvan, sillä kuurojen, viittomakieltä käyttävien lasten määrä on laskenut merkittävästi 10 viimeisen vuoden aikana.

1990-luvun puolivälissä tapahtuneen sisäkorvaistutteen käyttöön oton ansiosta puolet lapsista käy lähikoulua, vaikkakin useimmiten avustajan tai tulkin avulla. Istutteen saa-

neista lapsista noin 40 % selviää hyvin puhutulla kielellä tapahtuvasta kasvokkaisesta keskustelusta, mutta hälinäisissä luokkatilanteissa kuuleminen on vaikeampaa.

Kun vuonna 1998–1999 tehdyn OPEPRO-selvityksen mukaan viittomakieltä käyttäviä oppilaita oli kuulovammaisille tarkoitetuissa erityiskouluissa kaikkiaan 258 oppilasta, niin Kuurojen Liiton projektikoordinaattori Päivi Rainõn antaman tiedon mukaan viittomakieltä käyttäviä perusopetuksen oppilaita oli lukuvuonna 2007–2008 rehtoreille tehdyn kyselyn mukaan enää 124 oppilasta.

Suurin osa kuulovammaisista oppilaista opiskelee integroituina omilla kotipaikkakunnillaan. Kuulovammaisten koulut toimivat tällöin ohjaus- ja palvelukeskuksina, joiden tehtävänä on auttaa kielihäiriöisten ja kuulovammaisten oppilaiden opiskelua omissa lähikouluissaan.

Samalla kun tarkastellaan erityiskouluissa opiskelevien viittomakieltä käyttävien määriä, on tärkeää erottaa viittomakielisen perusopetuksen ja erityisopetuksen tarve toisistaan. Viittomakielisten joukossa on paljon niitä, jotka tarvitsevat ennen kaikkea äidinkielistä opetusta. Kuurot ja huonokuuloiset oppilaat opiskelevat pääasiallisesti yleisopetuksen opetussuunnitelman mukaisesti. Opetuksen yleistavoitteena on, että oppilas hallitsee perusopetuksen jälkeen kirjoitetun suomen kielen ja viittomakielen mahdollisimman hyvin ja osaa käyttää molempia kieliä tarkoituksenmukaisella tavalla. Opetukseen kuuluu myös puheen ja huuliluvun opiskelua yksilöllisten tavoitteiden mukaisesti.

Kuulovammaisten lasten *viittomakielisestä ja viittomakielen opetuksesta* on säädetty perusopetuslaissa:

- koulun opetuskielenä voi olla viittomakieli (PL 10§)
- kuulovammaisille tulee tarvittaessa antaa opetusta viittomakielellä (PL 10§)
- äidinkielenä voidaan huoltajan valinnan mukaan opettaa myös viittomakieltä (PL 12 §)

Viittomakielinen oppilas opiskelee äidinkielen ja kirjallisuuden oppiaineena sekä viittomakieltä että suomea (ruotsia) viittomakielisille. Tällöin ruotsi tai suomi on hänelle valinnainen oppiaine.

Haukarannan koulussa on järjestetty kuulonäkövammaisten lasten opetusta vuodesta 1961 alkaen. Lapsia on ollut opetuksessa vain muutama vuosittain. Osa kuurosokeista lapsista on muussa erityisopetuksessa, usein kehitysvammaisten ryhmissä.

Mikael-koulussa annetaan perusopetuksen lisäksi lukion suorittamista edistävää opetusta.

Haukarannan koulu

www.peda.net/veraja/haukaranta

Mikael-koulu

www.mikael-koulu.fi

Tervaväylän koulu, Merikartanon yksikkö

www.tervavayla.fi

Liikuntavammaisten koulut

Mäntykankaan koulu, Kuopio

Ruskeasuon koulu, Helsinki

Tervaväylän koulu, Lohipadon yksikkö, Oulu

Erityisopetuspäätöksen saaneista oppilaista liikuntavammaisia on noin 2 000 (1 %). Erityiskouluissa heistä on vähän yli puolet ja yleisopetuksen yhteydessä olevilla erityisluokilla 40 %. Liikuntavammaisten koulut antavat liikunta- ja monivammaisille oppilaille sekä neurologisesti pitkäaikaissairaille lapsille ja nuorille esi-, perus- ja lisäopetusta, lääkinnällistä ja sosiaalista kuntoutusta sekä koulunkäynnin tukemiseksi muita tarvittavia palveluja.

Liikuntavammaisten kouluissa opiskelee pääasiassa oppilaita, joilla on

- CP-vamma
- tapaturman aiheuttama aivovamma
- etenevä lihassairaus
- vaikea epilepsia, johon liittyy oppimisvaikeuksia
- muu neurologinen sairaus tai oireyhtymä
- reumasairaus tai muu pitkäaikaissairaus

Liikuntavammaisten kouluissa opiskelevilla oppilailla on aivojen, selkäytimen, lihasten, luiden tai nivelten sairauksia tai toimintavajavuuksia. Toiminnan vajavuudet voivat vaihdella tasoltaan lievestä vaikeisiin ja lisäksi monivammaisuudesta aiheutuviin ongelmiin.

CP-vamma, Cerebral Palsy, on synnynnäinen tai varhaislapsuudessa saatu vamma, joka vaikeuttaa vartalon liikkeiden hallintaa ja lihaskoordinaatiota. Se on tavallisin diagnoosi valtion liikuntavammaisten erityiskouluissa opiskelevilla lapsilla ja nuorilla. Heidän CP-vammansa on yleensä vaikea-asteinen ja aiheuttaa runsaasti toiminnallisia ongelmia ja avustuksen tarvetta. Useimmiten CP-vamman yhteydessä esiintyy perusvamman liittyviä rakenteellisia muutoksia tai toimintahäiriöitä, kuten kommunikaatio-ongelmia, kuulon alentumaa, näkövammoja tai epilepsiaa. Vaikeassa CP-vammassa on usein myös kehitysvamman piirteitä.

Joillakin oppilailla sairaus ja siitä johtuva vammautuminen voi olla luonteeltaan vähitellen etenevää, kuten reumaattisilla lapsilla. Opiskelun sujuminen edellyttää kuntoutusta, terapioiden, apuvälineitä, avustajan tukea, opiskeluolosuhteiden yksilöllistä järjestämistä ja opetuksen strukturointia.

Osa vaikeasti vammaisista ja sairaista oppilaista ei kykene kommunikoimaan tavalliseen tapaan. Silloin opetuksessa, muussa toiminnassa ja itsearvioinnissa tarvitaan vaihtoehtoisia kommunikointitapoja.

Osalla oppilasta vammaisuus on synnynnäistä, osalla se voi ilmetä vasta kasvuiässä. Tapaturmien seurauksena syntyy erilaisia toimintakyvyn rajoituksia, joista selkäydinvammat ovat luonteeltaan pysyviä. Oppimisen kannalta erityisen vaikeasti hoidettavia ovat tapaturmaisesti aivovaurioissa syntyneet neuropsykologiset ongelmat.

Liikuntavammaisten kouluissa opiskelee myös pitkäaikaissairaita oppilaita ja oppilaita, joilla esiintyy erilaisia neurologisen kehityksen vaikeuksia, kuten Aspergerin oireyhtymä tai autismia. Liikuntavammaisten ja neurologisesti sairaiden oppilaiden joukossa eteneviä lihastauteja sairastavat oppilaat muodostavat oman erityisen ryhmän.

Oppilailla on yleensä vaikeuksia selvitä koulutyöskentelystä. Tämä johtuu vamman aiheuttamista syistä, kuten aistien toiminnan puutteista, hahmottamisvaikeuksista, kommunikaatio-ongelmista, koordinaatiovaikeuksista, silmän-käden-yhteistyön puutteista, sosiaalisten taitojen kypsyttömyydestä tai keskittymiskyvyn vähyydestä.

Tästä johtuen opetuksessa painotetaan erityisesti motoristen taitojen kehittämistä ja itseohjautuvaan toimintaan kasvamista. Viimeisen kymmenen vuoden aikana liikuntavammaisten kouluissa on erityisesti sovellettu unkarilaisen Andras Petön kehittämää konduktiivisen opetuksen periaatteita ja menetelmiä sekä Veronica Sherbornen kehittämää kehitystä tukevaa liikuntamenetelmää.

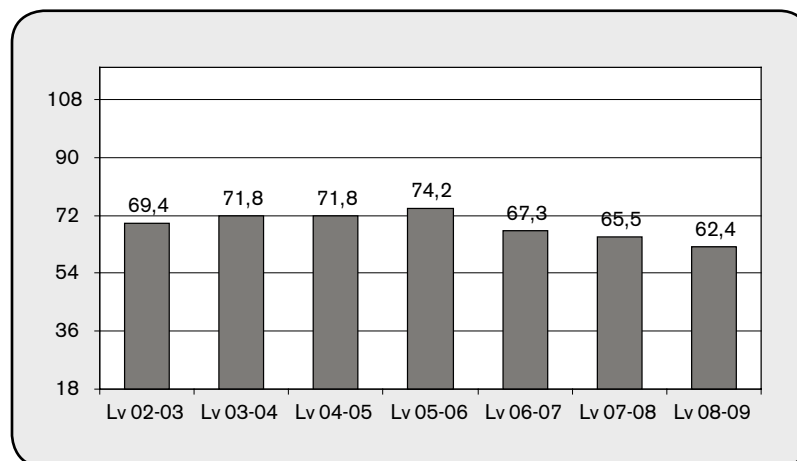
Liikuntavammaisten koulussa oppimisen kannalta on keskeistä liikkumiskyvyn parantaminen ja ylläpitäminen sekä nykyään yhä enemmän tietokoneavusteinen opetus. Tekniikan kehittyminen, erityisesti tietotekniikan uudet sovellukset, ovat lisänneet mahdollisuuksia antaa vaikeasti liikuntaesteisille yksilöllistä opetusta. Näissä kouluissa tietotekniikka mahdollistaa sellaisen laaja-alaisen oppimisen, johon ei aikaisemmin ole ollut edellytyksiä.

Tietotekniikan käyttöä helpottamaan on kehitetty erilaisia sovelluksia kuten

- Touch Window -kosketusikkuna
- hiiradapteri, jolla hiiren käyttö voidaan siirtää kytkimille tai peliohjaimelle
- hiiri on oppilaiden käytössä olevissa laitteissa korvattu pallo-ohjaimilla.
- Bläckfiskens näppäimistösovitin
- Intellikeys-näppäimistö
- Digitaalinen videokamera

Vammaisuuden astetta ja sen vaikutusta on mahdollista arvioida WeeFIM -toimintakykymittarin avulla. Ruskeasuon oppilaille on tehty WeeFIM-toimintakyvyn arviointi lukuvuosittain lukuvuodesta 2002 - 2003 saakka. Ruskeasuon koulu oli mukana, kun Kuntaliitto toi mittaria Suomeen. Mittari on standardoitu suomalaisella aineistolla. Samaa mittaria käyttää myös Mäntykankaan koulu. Myös muille kouluille ollaan laatimassa vastaavaa mittausjärjestelmää.

Ruskeasuon koulun vuoden 2008 tulossopimuksen arviointiin WeeFIM toimintakykymittarilla kootuista tiedoista käy ilmi oppilaiden toimintakyky. Suhdeluku kertoo, miten oppilas suoriutuu samanikäiseen vammattomaan koululaiseen verrattuna.

Kuvio 15.3. WeeFIM toimintakykymittarilla vuonna 2008 mitattu Ruskeasuon koulun oppilaiden toimintakyky. Pistemäärän vaihteluväli minimi 18 – maksimi 126 pistettä.

Tulosten perusteella on todettavissa seuraavaa:

- Arviointi antaa yleiskuvan oppilaiden itsenäisestä toimintakyvystä.
- Siinä arvioidaan oppilaan suoriutumista seuraavilla osa-alueilla: itsehoito, liikkuminen ja kognitio.
- Maksimipistemäärä on 126, minimi on 18. Pitkän ajan tarkastelussa huomataan,

että keskiarvo on tullut jonkin verran alaspäin. Tämän vuoden aineistossa pistemäärän keskiarvo on 62,4 p. kun se vielä 3-4 vuotta sitten oli hieman yli 70 p.

- Oppilaat *tarvitsevat aiempaa enemmän avustamista* koulupäivän aikana ja koulunkäynnin tueksi ja mahdollistamiseksi.
- Alhaisimmat pistemäärät ovat yleensä itsehoidon ja liikkumisen alueilla.
- Suhdeluku kertoo, miten oppilas suoriutuu suhteessa samanikäiseen vammattomaan koululaiseen verrattuna.
- Ruskeasuon oppilaiden suhdeluku on noin 50 %.

Tulokset osoittavat, että tuen tarve on suuri ja että kaikissa kunnissa ei ole mahdollista opettaa ja antaa sellaisia tukipalveluja, joita oppivelvollisuuden suorittaminen ja oppilaan edistyminen edellyttävät.

Noin kymmenesosa erityisopetukseen otetuista ja siirretyistä liikuntavammaisista opiskelee integroituna yleisopetuksen ryhmiin.

Mäntykankaan koulu

www.mantykankaankoulu.fi

Ruskeasuon koulu

www.ruskis.fi

Tervaväylän koulu, Lohipadon yksikkö

www.tervavayla.fi

Valtion erityiskoulujen oppilasmäärät

Valtion erityiskouluissa oli oppilaita keväällä 2006 kaikkiaan 142 kunnasta. Koulujen oppilasmäärä on viime vuosina pysytellyt keskimäärin 500 oppilaan tuntumassa.

Taulukko 15.4. Valtion erityiskoulujen oppilasmäärän kehitys vuosina 2003–2007

Vuosi	2003	2004	2005	2006	2007
Oppilasmäärä yhteensä	498	485	493	504	499

Lähde: Opetushallitus

15.3 Nykytilan arviointia, valtion erityiskoulut

Kukin valtion erityiskoulu muodostaa toimintakokonaisuuden, jossa yhdistyvät opetus-, kuntoutus-, hoito-, asumis- ja ohjauspalvelut. Koulut antavat yksilöllisten tarpeiden mukaista esi- perus- ja lisäopetusta sekä kuntoutusta niille vaikeasti vammaisille ja sairaille oppilaille, joiden kotikunnilla ei ole riittäviä mahdollisuuksia näiden palvelujen järjestämiseen.

Jos oppilas kuntoutuu niin paljon että hän kykenee palamaan kotikuntaan, koulut ohjaavat kunnan opetus- ja kuntoutustoimen henkilöstöä sekä huoltajia oppilaan koulunkäynnin järjestämisessä.

Opetuksen järjestämislupapäätöksiensä mukaisesti kuntiin suunnattu palvelukeskustointi toteutuu eri kouluissa vaihtelevasti. Kokonaisuutena ohjaustoiminta on kuitenkin laajentunut 28 % kolmen viime vuoden aikana.

Yksi palvelukeskustoiminnan kehittämistä ehkäisevä syy on, että nykyinen opetusvelvollisuuteen pohjautuva palkkausjärjestelmä ei tue ohjaus- ja palvelukeskustoiminnan järjestämistä. Valtion erityiskoulujen palkkausjärjestelmää kehitettäessä on otettava huomioon erityisesti ohjaavan opettajan työn erityisluonne, jos palvelukeskustoimintaa kokonaisuudessaan valtion kouluissa ja niiden yhteistyössä kuntien koulujen kanssa aiotaan merkittävästi kehittää. Ohjaavan opettajan toimenkuvan ja palkkauksen tulee olla uudella tavalla yhteen sovitettavissa. Vain kokonaistyöaika tuo ratkaisun ohjaavan opettajan työajan mitoituksen ongelmiin.

Ohjaustoiminnan kohteena olevat oppilaat ovat epätasa-arvoisessa asemassa riippuen siitä, missä päin Suomea asuvat. Ohjauskäynnin hinta on kaikille sama, mutta tilaava kunta kustantaa ohjaavan opettajan matkakulut ja hotellikustannukset riippumatta siitä, miten kaukana konsultointipaikkakunta sijaitsee.

Kunnat ovat valittaneet, että niille tulee kuluja silti, vaikka oppilaan koulupaikka on kunnalle maksuton. Kunnalta jää valtion erityiskoulussa opiskelevan oppilaan osalta valtionosuus saamatta. Koska kunnan on kustannettava usein avustaja ja koulumatkat, niin kustannuksia tulee sitä kautta. Kunnalle tulee näin ollen valtion erityiskoulussa opiskelevasta oppilaasta kuluja, joihin se ei saa valtionosuutta.

Joillakin oppilailla sairaus ja siitä johtuva vammautuminen voi olla luonteeltaan vähitellen etenevää, kuten reumaattisilla lapsilla. Opiskelun sujuminen edellyttää kuntoutusta, terapioita, apuvälineitä, avustaja tukea, opiskeluolosuhteiden yksilöllistä järjestämistä ja opetuksen strukturointia. Osa vaikeasti vammaisista ja sairaista oppilaista ei kykene kommunikoimaan tavalliseen tapaan. Silloin opetuksessa, muussa toiminnassa ja itsearvioinnissa tarvitaan vaihtoehtoisia kommunikointitapoja.

Koska osa oppilaista asuu koulujen yhteydessä olevissa oppilaskodeissa, muodostaa vapaa-ajan vietto merkittävän osan koulujen toiminnasta ja muovaa osaltaan niiden toimintakulttuuria. Koulujen vapaa-ajan toiminnan ohjaamiseen sekä oppilaskotien viihtyisyyteen tulee myös jatkossa panostaa.

Valtion erityiskouluilla on oma roolinsa koulutuksen kentässä. Vaikeimmin vammaisten koulutuksellisen tasa-arvon toteutuminen vaatii edelleen erillisiä vammaisten lasten opettamiseen erikoistuneita kouluyksiköitä, mutta ei välttämättä samalla tavoin hallinnoituina kuin näihin aikoihin asti on ollut.

Ongelmana valtion erityiskouluissa on, että kukin koulu määrittelee omaa toimintaansa, mutta yhteinen johto ja ohjaus puuttuvat. Tämän vuoksi koulut ovat erilaisia toimintoiltaan ja ympäröivään yhteiskuntaan suuntautuneisuudeltaan. Tästä näkyvin esimerkki ovat ohjauspalvelujärjestelyt. Osassa kouluista tehdään vahvaa ohjaustyötä ja kouluilla on paljon tukijaksoja ja ohjauskäyntejä. Kaikilla kouluilla näin ei tapahdu. Tulohajauksen avulla saadaan aikaan taloudellista kehitystä, mutta koulujen pedagoginen kehittäminen kaipaava vahventamista. Valtion erityiskouluilla tulisi olla yhteinen johto ja johdolla taloudellisen vastuun ohella myös koulujen pedagogisen toiminnan kehittämisvastuu. Eri ongelmien ratkaisuun ja kuntapalvelujen lisäämiseen tuo nykyistä tarkempi ja yhtenäisempi koulujen yhteisjohto ja -ohjaus.

Hallinnollisella ja toiminnallisella yhdistämisellä on mahdollista saada synergiaetua sellaisten oppilaiden opetukseen joiden opetus, hoito ja kuntoutus vaativat osaamista ja voimavaroja, joihin yksittäisellä kunnalla ei yleensä ole mahdollisuuksia. Tästä syystä valtion erityiskoulujen kohdalla on tarkoituksenmukaista pohtia

- kaikkien valtion erityiskoulujen yhdistämistä Valteri-kouluksi
- Valteri-palvelukeskustoiminnan voimistamista
- ohjaavien opettajien palkkausjärjestelmän kehittämistä.

15.4 Kunnalliset erityiskoulut

Suurimmassa osassa kuntien omistamista sekä yksityisistä erityiskouluista antavat opetusta kehityksessä viivästyneille, lievästi tai keskivaikeasti vammaisille ja sairaille oppilaille sekä integraatiota toteuttavissa yleisopetuksen kouluissa myös muille erityistä tukea tarvitseville oppilaille. Toisen ryhmän erityiskouluja muodostavat koulut, joissa on vaikeasti kehitysvammaisia oppilaita.

Erityiskoulujen määrä on tasaisesti laskenut. Näin ollen suhteellisesti yhä suurempi osa erityisopetuspäätöksen saaneista oppilaista opiskelee muualla kuin erityiskoulussa, esimerkiksi integroituna oman lähikoulunsa opetukseen.

Erityiskoulut, sairaalakoulut ja koulukotien koulut tarjoavat opetusta oppilaille, joiden erityisen tuen tarve on tavallista suurempi. Erityiskoulujen tarjoama tuki on edelleen merkittävä osa maahamme rakennettua palvelujärjestelmää, jossa tavoitteena on järjestää erityinen tuki mahdollisimman hyvin oppilaan yksilöllisiä tarpeita vastaavaksi.

Kunnallisissa erityiskouluissa annetaan opetusta

- kehityksessä viivästyneille, lievästi tai keskivaikeasti kehitysvammaisille oppilaille
- sosiaalisesti sopeutumattomille oppilaille
- vaikeasti kehitysvammaisille oppilaille ja
- aisti- ja liikuntaesteisille oppilaille.

Oppilaat, joiden erityisopetuspäätöksen syy on ollut sosiaalinen sopeutumattomuus tai vaikeat käytöshäiriöt, opiskelevat yleensä yleisopetuksen oppimäärien mukaisesti. Yleisopetuksen oppimäärien mukaan opiskelee myös osa aisti- ja liikuntavammaisista. Myös niiden lasten opetuksessa noudatetaan mahdollisuuksien mukaan yleisopetuksen opetussuunnitelmaa, joiden kehityksessä on neurologisia vaikeuksia, jotka ilmenevät mm. kehitysviiveinä, hahmotushäiriöinä, motorisina ongelmina, puhehäiriöinä, oppimisvaikeuksina ja tarkkaavaisuusongelmina.

Sen sijaan oppilaat, joiden ensimmäinen diagnoosi on eriasteinen kehitysvammaisuus, opiskelevat yleensä eri oppiaineissa yksilöllistettyjen oppimäärien mukaisesti. Vaikeimmin vammaisille ja sairaille oppilaille opetus järjestetään yleensä toiminta-alueittain.

Vähitellen on alettu luopua kehityksessä viivästyneiden ja lievästi kehitysvammaisten lasten erillisistä erityiskouluista. Opetus pyritään yhä laajemmin järjestämään integraatio- ja inklusioperiaatteiden mukaisesti siten, että kaikki oppilaat opiskelevat tarvittaessa tukipalvelujen avulla omassa lähikoulussaan. Esimerkin tarjoaa Pirtin koulu Kuopiossa, jossa on yhdistetty yleisopetuksen luokka ja erityisluokka yhdeksi kokonaisuudeksi, jota opettaa kaksi opettajaa. Koulun mukaan tavoitteena on tukea jokaisen oppilaan kasvua ja oppimista ketään leimaamatta.

Vaikeasti vammaisten ja sairaiden lasten ja nuorten koulut

Vaikeasti vammaiset ja sairaat oppilaat kuuluvat kaikki pidennetyn oppivelvollisuuden piiriin. Tällaisten oppilaiden opetus, josta on käytetty myös nimitystä harjaantumisopeetus, järjestetään perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaisesti tavallisesti toiminta-alueiden ja niiden osa-alueiden mukaisesti. Mitä vaikeammin vammaisesta tai sairaasta oppilaasta on kysymys, sitä yksilöllisempää koulutuksen suunnittelun ja toteutuksen täytyy olla. Keskeinen tavoite on, että koulutus tapahtuu mahdollisimman lähellä oppilaan kotia ja mahdollisimman integroidusti oppilaan omassa toimintaympäristössä.

Opetus järjestetään opetusryhmissä, joissa on enintään kuusi oppilasta. Ryhmässä työskentelee erityisluokanopettajan lisäksi yleensä myös koulunkäyntiavustajia. Opetuksessa hyödynnetään monimuotoisia toimintapisteitä ja opetusmenetelmiä sekä tietotekniikkaa.

Usein oppilas saa koulunkäynnin ohessa lääkinällistä kuntoutusta, joka perustuu hänen kuntoutussuunnitelmaansa. Lääkinällinen kuntoutus on mahdollista niveltää koulupäivän yhteyteen.

Lievästi tai keskivaikeasti kehitysvammaisten koulut

Lievästi tai keskivaikeasti kehitysvammaisten koulujen oppilaat ovat lapsia ja nuoria, joilla kehitysvamman lisäksi on usein muitakin rajoituksia, kuten aistivammoja, cp-vammaisuutta, epilepsiaa ja autismia sekä liikunnallisia haittoja. Opetustilat ja oppimisympäristö järjestetään siten, että ne tukevat strukturoitua opiskelua sekä ajan, paikan että tilan hahmottamista. Työtapojen ja opetusmenetelmien valinta tapahtuu yksilöllisesti kunkin oppilaan iän, kehitystason sekä vammojen, sairauden ja toiminnanvajavuuden asettamien vaatimusten mukaisesti. Opetus toteutetaan opettajan antamana ryhmäopetuksena, pienryhmäopetuksena tai yksilöopetuksena opetettavasta oppiaineesta ja oppilaan yksilöllisestä tavoitteenasettelusta riippuen.

Näkövammaisten opetus

Näkövammaiset lapset opiskelevat joko valtion näkövammaisten kouluissa tai integroituina omien kuntiensä yleisopetukseen. Kunnallisia näkövammaisten kouluja ei Suomessa ole. Näkövammaiselle tarkoitetut koulussa käytettävät opiskelun apuvälineet kustantaa kunnan koulutoimi. Koulutoimi kustantaa myös tilapäisen opetuksen jaksot, koulun henkilökunnan perehdyttämisen näkövammaisten opetukseen sekä oppimateriaalit. Lapsen henkilökohtaiset apuvälineet kustantaa terveydenhuolto ja 7. luokalta lähtien myös KELA. Perheen kustannettavaksi jää osa apuvälineistä, kuten tietokone aina 7. luokkaan saakka, jolloin sen saa KELAn kustantamana.

Kuulovammaisten koulut

Suomessa syntyy vuosittain 50–60 vaikeasti tai erittäin vaikeasti huonokuuloista taikka kuuroa lasta.

Yhä useamman kuulovammaisen lapsen koulunkäynnin yleisopetuksessa mahdollistavat kuulovamman varhainen toteaminen, monipuolinen kielen ja kuulon kuntoutus ennen kouluikää sekä kuulokojeiden ja apuvälineiden kehitys. Yleisopetuksessa opiskelee noin 2 900 kuulokojetta käyttävää kuulovammaista lasta.

Kuulovammaisten kouluissa opiskelee noin 300 lasta. Kunnallisia kuulovammaisten kouluja oli keväällä 2009 kaikkiaan seitsemän:

Albertin koulu, Helsinki
C.O. Malmin koulu, Turku
Pihlajapihan koulu, Joensuu
Tampereen kuulovammaisten koulu, Tampere
Myllymäen koulu, Lappeenranta
Kymenlaakson koulu, Anjalankoski
Kaikuharjun erityiskoulu, Lahti

Kuulovammaisella oppilaalla on oikeus tulkkipalveluihin silloin, kun opetuskieli on muu kuin viittomakieli. Vammaispalvelulain mukaan tulkkipalvelut ovat oppilaalle maksuttomia. Kuulovammaiselle esteettömyys merkitsee paitsi hyviä kuunteluolosuhteita myös mahdollisimman paljon visuaalisuutta opetusmenetelmissä.

Sosiaalisesti sopeutumattomien ja käytöshäiriöisten opetus

Sopeutumis- ja käyttäytymishäiriöisten opetusryhmät opiskelevat tavallisesti yleisopetuksen koulujen yhteydessä, mutta suurissa kunnissa, kuten Helsingissä on myös omia erityiskouluja heitä varten. Osa tällaisten koulujen oppilaista on huostaan otettuja ja sijoitettu erityiskouluihin, joiden yhteydessä on myös asumispalvelut. Kouluissa annetaan luokkamutoista erityisopetusta yleisopetuksen opetussuunnitelman mukaan.

Oppilaiden sopeutumattomuuteen ja käyttäytymishäiriöön on usein monia syitä, niiden aste vaihtelee ja koulun valinta on tapahtunut yleensä ensidiagnoosin perusteella ja lisädiagnoosit selviävät opetuksen aikana.

15.5 Rekisteröidyt yhdistykset ja säätiöt erityiskoulujen ylläpitäjinä

Kuten valtion erityiskouluille valtioneuvosto voi myöntää myös rekisteröidylle yhteisölle tai säätiölle luvan perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen järjestämiseen. Luvan myöntämisen edellytyksenä on, että opetuksen järjestäminen perustuu erityiseen koulutus- tai sivistystarpeeseen ja että opetuksen järjestäjä ja kunta, jossa opetusta järjestetään, ovat sopineet asiasta. Lupa erityisopetuksen järjestämiseen voidaan myöntää alueellisen tai valtakunnallisen koulutus- tai sivistystarpeen perusteella, vaikka opetuksen järjestäjä ei ole tehnyt edellä tarkoitettua sopimusta.

Luvan myöntämisen edellytyksenä on, että hakijalla on ammatilliset ja taloudelliset edellytykset opetuksen asianmukaiseen järjestämiseen. Opetusta ei saa järjestää taloudellisen voiton tavoittelemiseksi.

Yksityisinä opetuksen järjestäjinä toimii pieni joukko rekisteröityjä yhteisöjä ja säätiöitä, kuten on laita Steiner-kouluilla ja kristillisillä kouluilla. Alle kolme prosenttia kaikista perusopetuksen oppilaista saa opetusta yksityisissä peruskouluissa.

Steinerpedagogiset erityiskoulut

Steinerpedagogisissa erityiskouluissa järjestetään steinerpedagogiikkaan perustuvaa lääkintäpedagogista kasvatusta ja erityisopetusta kehitysvammaisille lapsille, joiden oppivelvollisuus kestää 11 vuotta. Steinerpedagogisissa erityiskouluissa opetus perustuu antroposofiseen maailmankuvaan.

15.6 Nykytilan arviointia, kunnalliset ja yksityiset erityiskoulut

Lisääntyneiden tasa-arvovaatimusten myötä alkoivat 1970-luvulla erilaisissa opiskeluvaikeuksissa olevien oppilaiden opetuksen järjestämiseen kohdistuvat odotukset kasvaa. Yhteistä koulua kaikille alettiin aluksi tavoitella laajentamalla erityisoppilaiden integrointia omina ryhminään yleisopetuksen kouluihin. Vähitellen se on laajentunut erityisoppilaiden integroinniksi yleisopetuksen ryhmiin samalla tavalla kuin kouluissa, joissa jo pitkään on ollut näkö- ja liikuntavammaisia oppilaita.

Kunnat päättävät itsenäisesti erityiskoulujen perustamisesta ja lakkauttamisesta. Kunnat päättävät myös opetuksen järjestämiseen käytettävistä resursseista, kuten koulujen antaman erityisopetuksen osa-alueista sekä erityisopetukseen suunnatuista virkojen määrästä, laadusta ja sijainnista. Tämä johtaa palvelujen saannissa alueelliseen eriarvoisuuteen. Ratkaisuja palveluiden alueellisen eriarvoisuuden vähentämiseksi on haettava esimerkiksi kuntien yhteistyöllä.

Erityiskoulut eivät muodosta koko maata kattavaa eheää kokonaisuutta, jossa erityisopetuksen ja oppilashuollon yhteistyö vähentäisi niitä syitä, joiden vuoksi oppilaat tarvitsevat erityisopetusta. Lainsäädäntö turvaa oppilaille erilaisia palveluita, mutta kun lainsäädäntö on pirstaleinen ja vaikeaselkoinen sen lupaamat palvelut ovat vaikeasti hahmotettavissa. Huoltajilta edellytetään huomattavaa aktiivisuutta, jotta he voisivat varmistaa lastensa oikeuksien toteutumisesta.

Yleisiä haasteita erityisopetuksen järjestämisessä ovat

- pätevien erityisopettajien puute
- pätevien sijaisten puute
- täydennyskoulutuksen vähäisyys, motivaatio koulutukseen osallistumiseen
- yleisopetuksen opettajien perehdyttäminen integraatioon ja inklusioon ja sen pohjalta erityistä tukea tarvitsevan oppilaan kohtaaminen ja opettaminen yksilöllisesti
- yhteydet yleisopetukseen jäsentymättömiä
- yhteistyötä yleisopetuksen koulujen kanssa liian vähän
- kaikissa erityiskouluissa ei ole osa-aikaisen erityisopetuksen opettajaa
- erityiskoulut vieraantuneet liiaksi yleisopetuksen kouluista
- koulunkäyntiavustajien asema vaihteleva riippuen koulukohtaisista käytännöistä

Perusopetuslain ja perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden 2004 mukainen ratkaisu, jossa erillisiä opetussuunnitelman perusteita ei enää laadita eri erityisopetuksen osa-alueille, on toimiva ratkaisu. Opetuksen yksilöllistäminen tapahtuu erityisopetuspäätöksessä, opetus tapahtuu henkilökohtaisessa opetuksen järjestämisestä koskevassa suunnitelmassa asetettujen tavoitteiden ja sisältöjen mukaisesti ja opetuksessa otetaan huomioon oppilaan tukitoimien tarve ja järjestäminen.

Erityisopetuksessa ei ole oikeutta poiketa opetussuunnitelman perusteissa olevista oppiaineiden tavoitteista ja keskeisistä sisällöistä. Poikkeamiset tuntijaosta tai opetussuunnitelmasta ovat kunkin oppilaan kohdalla yksilöllisesti päätettäviä asioita ja perustuvat yleensä oppilaan terveydentilan asettamiin rajoituksiin. Jos oppilaan opetuksessa on tarvetta poiketa yhteisistä viikkotuntimääristä tai opetuksen tavoitteista, niin niistä päätetään oppilaan henkilökohtaisessa opetuksen järjestämisestä koskevassa suunnitelmassa HOJKSissa.

Eri kunnissa on koettu tarvetta erityisopetuksen opetusjärjestelyjen monipuolistamiseen, yleis- ja erityisopetuksen yhteisten toimintojen luomiseen ja tukipalvelujen suunnitteluun sekä koulujen väliseen yhteistoimintaan. Kunnissa kehitetään yhtenäisiä kunta- tai aluekohtaisia kriteereitä erityisen tuen antamisen perusteiksi. Tällaisia ovat esimerkiksi kriteerit avustajatoiminnan organisoimiseksi tai tukiopetuksen ja osa-aikaisen erityisopetuksen järjestämiseksi.

Erityiskoulun rakennukset, erityisluokat, integroitujen oppilaiden yleisopetuksen luokkatilat sekä osa-aikaisen erityisopetuksen opetustilat muodostavat oppilaan fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen oppimisympäristön. Hyvin suunniteltu oppimisympäristö auttaa oppilasta selviytymään paremmin vammansa, sairautensa tai sopeutumattomuuden ja koulunkäynnin aiheuttamista vaikeuksista. Oppimisympäristöjen muokkaamisessa tulee ottaa huomioon erilaiset oppimisvaikeudet. Oppimisvalmiuksiltaan heikko oppilas tarvitsee toiminnallisesti monipuolisia oppimisympäristöjä. Tämän vuoksi uusia kouluja suunniteltaessa tulisi ottaa huomioon myös erityisoppilaiden tarpeet.

Erityisopetuksessa koulun toimintakulttuuri vaikuttaa merkittävästi kasvatus- ja opetustyöhön, tukitoimenpiteiden järjestämiseen sekä niiden kautta oppimiseen ja oppilaskontaktien syntymiseen myös yleis- ja erityisopetuksen oppilaiden kesken.

Erityis- ja sairaalakoulujen kehittämistoimintaa edistäisi nykyistä tiiviimpi yhteistyö yliopistojen ja korkeakoulujen kanssa. Tutkimustyön ohella korkeakoulut voisivat osallistua kehittämishankkeiden suunnitteluun, ylläpitoon ja arviointiin.

Erityiskouluissa tieto- ja viestintätekniikka muodostaa keskeisen kokonaisuuden. Oppilaita ohjataan saamaan riittävät tieto- ja viestintätekniikan hallinnan kansalaistaidot. Tieto- ja viestintätekniikka auttavat osaltaan yksilöllistämään ja eriyttämään opetusta. Siitä syystä verkko-opiskelua ja tiedonhankintaa on monissa erityiskouluissa kehitetty osaksi jokapäiväistä koulutyötä. Usein tietotekninen aines yhdistetään eri oppiaineissa opiskeltavaan asiaan. Monissa kouluissa hyvin toimivat yhteydet ja oppilaiden tietotekniset valmiudet mahdollistavat opiskelun myös verkossa.

Osa erityisopetusta tarvinneista oppilaista näyttäisi tarvitsevan vielä kokonaisvaltaisempaa tukea kuin mitä heille koulussa pystytään tällä hetkellä tarjoamaan. Monien oppilaiden ongelmat ovat päässeet kasautumaan. Sekä perheiden että terveyden- ja sosiaalihuollon ammattilaisten ja kouluhenkilökunnan välillä pitäisikin lisätä yhteistyötä ja kehittää uudenlaisia työmuotoja. Näin voitaisiin nykyistä enemmän ehkäistä ongelmien kasautumista ja järjestää ajoissa tukitoimia niitä tarvitseville oppilaille.

Kun selvitysmies kysyi erityiskoulujen rehtoreilta, millaisia puutteita he näkevät nykyisten erityiskoulujen toiminnassa, yleisimmät vastaukset olivat resurssien puute, suuret luokkakoot ja heterogeeninen oppilasaines. Seuraavassa muutamia edustavia vastauksia, joissa tulee näkyväksi erityiskoulujen tilanne rehtoreiden kokemana:

"Ryhmät liian isoja ja monimuotoisia, ei mahdollisuutta tarpeeksi yksilölliseen opetukseen."

"Koko ajan tulee heterogeenisempää oppilasainesta, mutta resurssit eivät kasva samaan tahtiin. Päinvastoin, niitä pienennetään. Laadukasta opetusta on vaikea antaa pienillä resursseilla."

"Pätevän henkilökunnan saaminen vaikeaa."

"Irrallisuus muista kouluista."

"Väkivaltaisten oppilaiden sijoitus; onko koulu oikea paikka?"

Kun samaa asiaa kysyttiin opettajilta, vastaukset olivat samansuuntaisia, mutta kohdistuivat lisäksi myös tuntitilanteisiin ja käytännön opetustyöhön.

15.7 Sairaalaopetus

Nykyisen lainsäädännön mukaan sairaalaopetus koskee vain oppivelvollisuusikäisiä. Perusopetuslaki edellyttää, että sairaalaopetusta järjestetään sairaalassa potilaana olevalle oppilaalle. Sairaalaopetuksella tarkoitetaan perusopetuksen järjestämistä oppivelvollisuusikäisille lapsille ja nuorille, jotka ovat sairaalahoidossa. Perusopetuslain 30 §:n nojalla perusopetuslain piiriin kuuluvalla oppilaalla on myös sairaalassa potilaana ollessaan oikeus opetukseen ja oppilaanohjaukseen.

Sairaalaopetuksen järjestäminen

Sairaalan sijaintikunnan opetuksen järjestämisvelvollisuus koskee sekä kotikunnassa että muussa kunnassa asuvalle, sairaalassa potilaana olevalle oppilaalle annettavaa opetusta. Oppilaalla on oikeus opetukseen heti sairaalaan saavuttuaan ja sairaalassa oloaikana. Opetusta annetaan oppilaalle niin pian, kuin vointi sen sallii.

Opetusta sairaalassa saavat oppilaat ovat tavallisesti joko lyhyen ajan sairaalassa olevia, akuutisti sairaita lapsia ja nuoria, jotka palaavat sairausjakson jälkeen takaisin omaan kouluunsa taikka kauan sairaalassa viipyviä pitkäaikaissairaita lapsia ja nuoria. Sairaalaopetusta annetaan sairaalakoulujen omissa opetustiloissa, vuodeosastoilla taikka oppilaan kotona. Sairaalaopetuksessa oleva oppilas säilyttää oman koulunsa oppilaspaikan koko sen ajan, jonka hän on hoidon vuoksi pois omalta koulultaan.

Vuonna 2008 Suomessa toimi 31 sairaalaopetusta antavaa koulua tai yksikköä. Niistä 18 koulua oli itsenäisiä kouluja, joilla on oma rehtori, muut olivat kunnan jonkin toisen koulun alaisuudessa toimivia yksiköitä.

Sairaalaopetusta järjestetään 18 sairaanhoitopiirin alueella. Poikkeuksen tekevät Länsi-Pohjan ja Itä-Savon sairaanhoitopiirit, joissa sairaalaopetusta ei järjestetä.

Sairaalaopetuksessa opiskelee vuosittain noin 4 000 perusopetusikäistä lasta tai nuorta. Sairaalaopetuksen oppilasmääristä ei ole saatavissa vuosittaista tilastoa. Vuonna 2003 sairaalaopetuksen piirissä oli 3 967 oppilasta. Lastentautiosastojen oppilaat jätetään kuitenkin jostain syystä usein huomioon ottamatta koulun kokoa laskettaessa. Eniten sairaalaopetuksessa on oppilaita lasten- ja nuortenpsykiatriosastoilla.

Moni-ilmeinen sairaalaopetus

Sairaalaopetukseen sovelletaan perusopetuslain säännöksiä, mikä edellyttää esimerkiksi, että myös sairaiden oppilaiden opetus on järjestettävä perusopetuslain 3 §:n mukaisesti oppilaan ikäkauden ja edellytysten mukaisesti. Sairaalassa annettava opetus on lähtökohtaisesti samanlaista perusopetusta kuin oppilaan omassa koulussa ja sairaalassa oleva oppilas noudattaa mahdollisuuksien mukaan oman koulunsa opetussuunnitelmaa. Opetus pyritään järjestämään siten, että oppilas voi myös sujuvasti palata oman koulunsa opetussuunnitelman mukaiseen opetukseen. Tarpeen vaatiessa koulut järjestävät oppilaalle yksilöopetusta myös osastolla.

Sairaalaopetuksen luonne poikkeaa muusta opetuksesta erityisesti siinä, että opetus on määräaikaista. Jakson pituus voi vaihdella muutamasta päivästä jopa neljään vuoteen. Oppilaan sairaalakoulupäivän pituus voi vaihdella yhdestä oppitunnista kokonaiseen koulupäivään.

Sairaalaopetusta antavien koulujen ja yksiköiden koko, opetuksen järjestämistapa, hallinnon organisointi vaihtelevat yhden opettajan antamasta opetuksesta isoihin sairaalakouluihin. Osa kouluista on itsenäisiä kunnan koululaitokseen kuuluvia sairaalakouluja, osa kouluista on kunnan koululaitokseen kuuluvien peruskoulujen toimipisteitä, jolloin yksi tai useampi opetusryhmä on sijoitettu pääkoulusta erilleen sairaalan yhteyteen. Sairaalaopetusta voidaan antaa oppilaalle myös kunnan yleisopetuksen tai erityisopetuksen yhteydessä pienryhmässä tai erityiskoulussa.

Sairaalakoulu voi järjestää koulunkäynnin tukijaksoja oppilaille, joiden oppimisen tai koulunkäynnin tilanne kaipaa selkiyttämistä, arviointia tai kuntoutussuunnitelman laatimista tai tarkistamista. Tarvittaessa oppilas voidaan ottaa kouluun niveljaksolle.

Uusia kehittymässä olevia toimintamuotoja ovat erilaiset kuntoutusjaksot, päiväsaairaala- ja päiväpoliklinikkatoiminta sekä laajeneva jälkihuollon toteuttaminen. Sairaalaopetukseen voivat osallistua myös päiväpotilaina olevat oppivelvollisuusikäiset ja erityisissä tapauksissa käydä oppilaana pelkästään sairaalakoulussa ilman osastohoitoa.

Yhtenä opetuksen muotona sairaalaopetukseen kuuluu sairaalan järjestämän kotisairaalaksi tai kotisairaanhoidoksi kutsutun avohoidon aikana oppilaalle annettava kotiopetus. Kotiopetuksesta ei ole säädöksiä.

Helsingin hallinto-oikeus linjasi vuonna 2005 sairaalaopetuksen osana annettavaa kotiopetusta päätöksessään 05/1124/2. Hallinto-oikeus katsoi, että sille esitetyistä lääkärintalouksista ilmeni, ettei syöpää sairastanut oppilas voinut osallistua opetukseen omassa koulussaan, eikä myöskään matkustaa sairaalakouluun yleisissä kulkuneuvoissa, vaan tarvitsi yksilöllisen kuljetuksen. Hallinto-oikeus katsoi myös, että oppilaalla oli ollut oikeus kuljettamista varten myönnettävään riittävään avustukseen. Hallinto-oikeus totesi edelleen, että saadun selvityksen mukaan 4 tunnin viikoittainen kotiopetus ei riittänyt täyttämään kunnalle kuuluvaa opetusvelvollisuutta. Oikeus maksuttomaan perusopetukseen voi toteutua vain sairaalakoulun ja kotiopetuksen yhdistelmällä. Tämä puolestaan edellytti, että oppilaalle järjestetään yksilöllinen koulukuljetus tai hänen vanhemmilleen suoritetaan riittävä avustus koulukuljetuksista aiheutuviin kustannuksiin.

Hoitoon odotusaika sekä hoidosta omaan kouluun siirtyminen muodostavat kaksi nivelvaihetta, joiden kummankin onnistuminen edellyttää oppilaan omalta koululta, sairaalaopetusta antavalta yksiköltä sekä oppilashuollolta valmiuksia ottaa huomioon oppilaan usein vaativat tehostetun tuen tarpeet. Toimivan yhteistyön rakentaminen hoitotahon, perusopetuksen järjestäjän ja eri sidosryhmien keskeinen on edellytys toiminnan onnistumiselle.

Nivelluokka on sairaalaopetuksen muoto sairaalapaiikkaa lasten- tai nuortenpsykiatrian yksiköistä odottaville, avohoidossa oleville tai osastohoidosta palaaville oppilaille. Nivelluokkien oppilaat tarvitsevat kuntouttavaa opetusta voidakseen palata kotikouluihinsa tai joissain tapauksissa voidakseen saada päättötodistuksen. Niveljakson pituus on keskimäärin 3–6 kk arvioidun tarpeen mukaan. Niveljakson aikana oppilaat tarvitsevat erityisen paljon aikuisen apua ja tukea. Koulun henkilökunta työskentelee yhdessä huoltajien, lastenpsykiatrian asiantuntijoiden, perheneuvolan, nuorisotoimen ja lastensuojelun kanssa. Koulun toiminta tukee osaltaan perhettä ja lapselle laadittua hoitosuunnitelmaa. Hoitosuunnitelman mukainen nivelvaiheen työskentely edellyttää perheen sitoutumista yhdessä asetettuihin tavoitteisiin.

Sairaalaopetukselle on ominaista, että sitä annetaan toisen hallintokunnan, sairaalan hallinnon, piirissä ja usein myös työ tapahtuu sen asettamien reunaehtojen puitteissa.

Sairaalakoulun oppilaan arviointi on toisinaan aiheuttanut ongelmia. Oppilas opiskelee mahdollisimman pitkälti oman koulun opetussuunnitelman mukaisesti. Käytännössä tästä periaatteesta joudutaan usein tinkimään, jolloin myös oppilaan arviointi vaikeutuu. Opetushallituksen www.edu.fi -sivuille laadittu sairaalaoppilaiden arvioinnin yhtenäistämiseksi seuraavat ohjeet:

Oppilaan arviointi sairaalaopetuksessa

Jos oppilas opiskelee sairaalakoulussa vain lyhyen jakson, todistuksen antaa oppilaan oma kotikoulu. Kotikoulun tulee ottaa todistusta antaessaan huomioon sairaalakoulun antamat tiedot sairaalakoulussa opiskellusta ajasta.

Jos opiskelu toteutetaan jaksoittain ja oppilas saa ns. jaksoarvioinnin, arvioinnin suorittaa ja antaa oppilaalle se koulu, jossa oppilas on opiskellut suurimman osan jaksosta.

Jos oppilas opiskelee sairaalakoulussa pitemmän jakson, ja aina silloin kun oppilas on sairaalakoulussa lukukauden tai sitä pitemmän ajan, todistuksen antaa sairaalakoulu omalla todistuslomakkeellaan.

Päättötodistus annetaan oppilaalle aina oppilaan kotikoulun lomakkeella ja todistuksen allekirjoittaa kotikoulun rehtori. Päättöarvioinnin suorittavat kotikoulun ja sairaalakoulun oppilasta opettaneet opettajat yhdessä.

www.edu.fi

15.8 Sairaalakoulun monenlaiset oppilaat

Sairaalaopetus on yksilöllistä oppilaan lähtökohdista lähtevää opetusta, jonka tavoitteena on, että opiskelu jatkuu välittömästi sairaalaan tultua, ja että oppilas saa opetusta sekä sairaalassa ollessaan sekä sairaalajaksojen välillä joko omassa koulussa tai kotona annettavana opetuksena. Sairaalakoulun opetus on usein joko yksilöopetusta tai pienryhmässä tapahtuvaa. Sairaalakoulussa ei voi yleensä olla kymmentä oppilasta opetettavassa ryhmässä, se on jo liian iso. Opetettavat ryhmät ovat tavallisesti yhdysluokkia ja oppilaiden diagnoosit kirjavia.

Pitkäaikaissairaiden opetus

Pitkäaikaissairaat lapset ja nuoret ovat yleensä syntymästä asti taikka myöhemmin lapsuuden aikana vammautuneita tai sairaita, jotka tarvitsevat jatkuvasti tai toistuvasti hoitoa ja kuntoutusta sairaalassa.

Lyhytaikaisesti sairaalassa olevien opetus

Lyhytaikaisesti sairaalassa potilaana olevalle oppilaalle annetaan opetusta niin pian, kuin lapsen tai nuoren vointi sen sallii. Tarvittaessa sairaalaopettaja konsultoi lapsen tai nuoren oman koulun opettajia oppilaan koulunkäynnin vaatimista järjestelyistä.

Avohoidossa olevien opetus

Oppilaalla on oikeus saada opetussuunnitelman mukaista opetusta kaikkina koulupäivinä. Perusopetuslain 18 § antaa mahdollisuuden järjestää oppilaan opetus osittain toisin kuin se koulussa annetaan, jolloin oppilaalle laaditaan oma opinto-ohjelma, jos se on perusteltua esimerkiksi oppilaan terveydentilaan liittyvistä syistä.

Sairaalassa annettavan opetuksen ja hoidon onnistuminen edellyttää, että hoidon piirissä oleva oppilas saa terveydentilansa mukaisesti opetusta myös sairaalan ulkopuolella, avo-oppilaana. Esimerkiksi osastohoitoa odottavat tai osastolta lähtevät oppilaat voivat erillisen sopimuksen mukaan käydä sairaalahoidon nivelvaiheissa sairaalakoulua avo-oppilaina. Avohoidossa olevien lasten ja nuorten tukimuotona voivat olla tuki- ja kuntoutusjaksot, silloin kun oppilas ei vielä voi terveydentilansa vuoksi siirtyä takaisin omaan kouluunsa.

Avohoitoon on kehitetty yhdeksi hoitomuodoksi *kotisairaanhoito* eli *niin kutsuttu kotisairaala*. Käytäntö on, että kotisairaanhoidon oppilas voi myös käydä sairaalakoulussa oppilaana.

Kotona annettavasta opetuksesta ei ole erikseen säädetty. ”Kotiopetus” voi tarkoittaa opetuksen järjestäjän oppilaan kotiin järjestämää opetusta tai se voi tarkoittaa huoltajan itselleen ottamaa vastuuta huolehtia lapsen oppivelvollisuuden edellyttämästä opetuksesta.

Oppilaan opetus voidaan järjestää kotona tilanteissa, joissa lapsen oireilu vaarantaa koulukuntoisuuden tai sairaus estää oppilaan osallistumisen omassa koulussa tapahtuvaan opetukseen esimerkiksi pitkäaikaissairauden tai tulehdusvaaran vuoksi. Yleensä kotona tapahtuvasta opetuksesta vastaa oppilaan oma koulu, mutta kotiopetus voi tapahtua sopimuksen mukaisesti myös sairaalakoulun toimesta.

Sairaalaopetuksen muodot

Ryhmäopetus

Sairaaloihin on järjestetty luokkatiloja, joissa opetus voi tapahtua pienissä ryhmissä. Ryhmäopetuksessa oppilas osallistuu yhteisesti annettavaan opetukseen, etenee yksilöllisesti, liittyy projekteihin ja muihin yhteisiin toimintoihin ja käyttää työskentelyssään erilaisia opetus- ja apuvälineitä.

Yksilöllinen opetus osastolla

Yksilöllisessä opetuksessa osastolla, vieriopetuksessa, opettaja opettaa oppilasta lapsen omassa huoneessa.

Somaattisesti sairaiden oppilaiden opetus

Vaikkeasti somaattisesti sairaita oppilaita ovat lähinnä pitkäaikaissairaat, kuten syöpäpotilaat, diabetes- ja epilepsiapotilaat, joilla voi olla pitkiäkin sairaalajaksoja.

Psyykkisesti oirehtivien oppilaiden opetus

Lasten- ja nuorisopsykiatriassa hoidossa sairaalaopetuksen keskeisenä tavoitteena on tukea oppilaan ikävaiheen mukaista kehittymistä, lisätä hänen todellisuuden tajuaan ja siten tukea hänen integroitumistaan sairaalajakson jälkeen omaan kotikouluunsa sekä sopeutumistaan uuteen elämänvaiheeseen.

Neurologisesti oirehtivien oppilaiden opetus

Sairaaloitten lastenneurologisilla osastoilla opetusta järjestetään muun muassa epilepsiaa sairastaville, liikunta- ja monivammaisille, autistisille sekä oppimis- ja kehityshäiriöisille lapsille ja nuorille.

Foniatriesti sairaiden oppilaiden opetus

Foniatriesti sairaiden oppilaiden opetuksen piiriin kuuluvat esimerkiksi puhe- ja lukivaikeuksissa olevat oppilaat sekä kuulovammaiset lapset ja nuoret, joilla on kuulovamman lisäksi kielen kehityksen ongelmia.

Kodin ja koulun yhteistyö

Kun oppilas siirtyy opiskelemaan sairaalakouluun, on tärkeää yhteistyö ja tietojen vaihtaminen lähettävän ja vastaanottavan koulun välillä. Sairaalaopettaja konsultoi lapsen oman koulun opettajia oppilaan koulunkäynnin vaatimista järjestelyistä. Sairaalaossa annettavan opetuksen tarkoituksena on opetussuunnitelman mukaisen opiskelun turvaaminen sairaalassa oloaikana sekä oppilaan kasvun ja kehityksen tukeminen yhdessä hoidollisten tavoitteiden kanssa.

Yhteistyö toimii tavallisesti kitkatta, mutta joskus tiedonkulussa on pulmia. Ongelmia ovat aiheuttaneet esimerkiksi erilaiset käsitykset salassapitosäännöksistä ja niiden tulkin-

nasta, sekä koululle tarpeellisen tiedon määrittelystä. Lähettävän ja vastaanottavan koulun asema on hankala esimerkiksi silloin, jos huoltajat eivät tiedota lapsen lähtemisestä sairaalaan ja sitä myöten sairaalakouluun, jolloin lähettävällä koululla ei ole tietoa siitä, että lapsi on siirtynyt sairaalahoitoon. Sairalakoulu saa olla yhteydessä lapsen omaan kouluun vasta sitten, kun huoltaja on antanut suostumuksensa siihen.

Jos lapsella on terveyteen liittyviä ongelmia, omalle opettajalle voidaan antaa tietoa lääkityksestä, apuvälineistä, terapioiden tai kuntoutumiskeinoista esimerkiksi keskusteluissa huoltajien ja koulun oppilashuoltoryhmän kanssa. Huoltajien suostumuksella oppilasta koskevia lisätietoja voi saada häntä hoitavilta henkilöiltä sekä sairaalakoulusta.

Erityisesti psykiatrisen hoidon ja sairaalakoulun toiminnan riskivaihe on silloin kun oppilas palaa takaisin kotikouluunsa. Tilanne saattaa riistäytyä helposti lähtöpisteeseen, koska oppilaan ympäristö on jälleen entinen ja ympäristön asenteet ovat samat.

Sairalakoulun opettajan työaika ja palkkaus

Opettajien työnkuvaan kuuluvat pedagogiset konsultaatiot ja interventiot, jotka koskevat kaikkia sairaalan hoidon piirissä olevia oppilaita.

Erilaisten uusien avotoimintamallien kehittäminen edellyttää toimivaa yhteistyötä oppilaiden kasvatuksesta ja opetuksesta sekä hoidosta tai kuntoutuksesta vastaavien tahojen kesken.

Sairalakoulun opettajan on vastattava oppilaiden opetuksesta, osallistuttava tarvittaessa päivän aikana hoitoneuvotteluihin, pidettävä yhteyttä oppilaan kotikouluun, vanhempiin ja saatettava oppilas takaisin omaan mukana moniammatillisessa tiimissä pedagogisena asiantuntijana ja, jos sairaalakoulu on kouluunsa hoidon päättyessä. Tämän lisäksi on oltava muun kunnan koulun sairaalassa toimiva yksikkö, oltava yhteydessä omaan hallinnolliseen yksikköön.

Erityisesti silloin, kun sairaalaopettaja toimii kunnan jonkin koulun alaisessa sairaalakouluyksikössä, rehtori saattaa olla vaikeasti tavoitettavissa. Silloin sairaalaopettajan on vastattava käytännössä yksin sairaalakouluyksikön toiminnasta.

Ryhmien koko vaihtelee ja saattaa joskus olla hyvin pieni. Joskus ei ole opetettavaa oppilasta koko päivänä, jolloin työaika kuluu muuhun kuin oppilaiden opettamiseen. Kun oppilaat ovat usein lyhyitä jaksoja kerrallaan sairaalassa hoidettavana, sairaalaopettajan työ painottuu yhteydenpitoon oppilaan kotikoulun kanssa sekä moniammatilliseen yhteistoimintaan sairaalan sisällä. Sairaalaopettajan palkka maksetaan kuitenkin opetusvelvollisuuden mukaisesti.

15.9 Nykytilan arviointia, sairaalaopetus

Sairaalassa potilaana olevalle oppilaalle järjestetään perusopetuslain mukaan opetusta siinä määrin, kuin se hänen terveytensä ja muut olosuhteet huomioon ottaen on mahdollista. Lain mainitsemien muiden olosuhteiden arvioiminen liittyy oppilaan sairaalajaksojen pituuteen ja sekä hoidon edellyttämiin erilaisiin toimenpiteisiin, terapian vaatimaan ajankäyttöön ja muihin oppilaan hoitoon ja opettamiseen liittyviin seikkoihin. Yleensä lain velvoite toteutuu hyvin, paitsi lyhytaikaisesti sairaalassa olevien oppilaiden osalta, jotka palaavat välittömästi sairaalajaksonsa jälkeen omaan kouluunsa.

Sairalakoulujen koossa on huomattavia eroja. Sairaalaopetusta antava yksikkö voi vaihdella yhden opettajan antamasta opetuksesta isoihin sairaalakouluihin. Se voi olla itsenäinen koulu tai se voi kuulua hallinnollisesti kunnan muun peruskoulun yhteyteen.

Sairaalaopetusta antavilla kouluilla voi lisäksi olla useita toimipisteitä. Pienten sairaalakouluyksiköiden toiminta on haavoittuvaa ja riippuvaista kunnan antamasta tuesta.

Sairaalaopetuksessa oppilaiden vaihtuvuus, hoitojaksojen nivelvaiheisiin liittyvät ongelmat sekä poikkeuksellinen fyysinen ympäristö asettavat sairaalaopetukselle ja sen suunnittelulle erityisiä vaatimuksia.

Lääketieteen kehittyminen sekä kiristyneet tehokkuusvaatimukset ovat osaltaan vaikuttaneet hoitoaikojen lyhenemiseen, josta johtuen erilaiset avohoidon muodot ovat lisääntyneet. Tästä johtuen sairaalaopetuksen tuloksellisuus edellyttää usein, että oppilas voi saada terveydentilansa mukaisesti vielä sairaalaopetusta, vaikka onkin jo pois sairaalasta. Esimerkiksi osastohoitoa odottavat tai osastolta lähtevät oppilaat tarvitsevat sairaalaopetusta hoidon nivelvaiheissa avohuollon oppilaina.

Opetussuunnitelman mukaisen opetuksen järjestäminen avohoidon yhteydessä kotiope- tuksena on vaate- liasta ja kallista. Selkeiden vähimmäistuntimäärien puuttuminen koulun kotona järjestämästä opetuksesta aiheuttaa ongelmia. Osa kunnista järjestää kotio- petusta, mutta muun muassa rahoitusvaikeuksiin vedoten liian vähän. Tavallisesti koulutoimen järjestämä kotio- petus jää muutamaan oppituntiin päivässä, mikä ei vastaa perusopetuslain vaatimuksia. Voimassa olevat säädökset velvoittavat opetuksen järjestäjän huolehtimaan oppilaan perusoikeuksien toteutumisesta ja mahdollistavat opetuksen joustavan järjestelyn ja turvaavat siten oppilaan oikeudenmukaisen kohtelun koulupalveluiden saatavuudessa.

Kaikille sairaalahoidon tarvitseville ei tahdo hoitotakuun puitteissa löytyä sairaalapaik- kaa, mikä vaikuttaa heidän paranemiseensa, hoidon pitkittymiseen ja sairaalaopetuksen vaikeutumiseen. Erityisesti psykiatriseen hoitoon on vaikea päästä, jonot ovat pitkät ja oppilaiden tilanne saattaa jonotusaikana radikaalisti heiketä. Sairaalakoulujen näkemyksen mukaan koulu- ihin tulevat nuoret ovat nykyisin aggressiivisempia ja moniongelmaisempia kuin aikaisemmin.

Koska hoitojaksot ja tutkimusjaksot ovat lyhentyneet, oppilaiden vaihtuvuus on nopeu- tunut. Siitä seuraa, että opettajan oppilaantuntemus jää tällöin helposti pintapuoliseksi ja varautuminen oppilaiden oppilaan hoitojakson nivelvaiheiden erityisjärjestelyihin jää vähäiseksi. Tilanne ehtii usein kriisiytyä oppilaan odottaessa pääsyä hoitopaikkaan. Var- haisempi oppilaan tuen tarpeen tunnistaminen, ongelmien ennaltaehkäisy ja paluuvaiheen huolelliset järjestelyt ovat ratkaisevia oppilaan hoitojakson tulosten pysyvyyden kannalta.

Vaikka **mielenterveysasetuksen** (1247/1990) vuonna 2001 voimaan tullut muutos (1282/2000) turvaa lapselle ja nuorelle oikeuden päästä hoidon arviointiin kolmen viikon kuluessa hoidon tarpeen määrittämisestä, asetuksen mukaiset psykiatrista hoitoa tarvitse- vien lasten ja nuorten oikeudet eivät kaikilta osin vielä- kään toteudu asetuksen edellyttä- mällä tavalla.

Käytännössä on ilmaantunut tulkintaongelmia myös siitä, mitkä kaikki toimintamu- odot kuuluvat sairaalaopetuksen piiriin nykyisten säädösten mukaan. Sairaalaopetuksen selkeyttämiseksi tulisi määritellä säädö- stasolla, mitkä eri toimintamuodot kuuluvat sairaalaopetuksen piiriin. Säädösten tulkintaongelmia esiintyy esimerkiksi siinä vaiheessa kun oppilas

- on siirretty pois osastolta, mutta ei kykene vielä osallistumaan oman koulun opetukseen.
- käy usein toistuvilla polikliinisilla hoitokäynneillä
- on tutkimus- tai niveljaksolla
- jonottaa sairaalaan pääsyä
- on sairaalasta uloskirjoitettu toipilas, joka ei vielä kykene siirtymään omaan kouluun

- on kotihoidossa avo-oppilaana, jolloin hän on hoitosuhteessa sairaalaan, mutta ei sairaalassa hoidossa.

Edellä kuvatun kaltaiset tilanteet edellyttävät, että ”sairaalassa potilaana oleva oppilas” -käsite laajennetaan koskemaan myös sairaalaan hoitosuhteessa olevaa oppilasta.

Sairaalakoulun koulupäivää ei ole määritelty, josta syystä muodostuu erilaisia laskutuskäytänteitä, jotka vaihtelevat sairaanhoitopiireittäin. Esimerkiksi eri sairaanhoitopiirit sisällyttävät sairaalakoulupäivään, hoitopäivään, erilaisia suoritteita, kuten kiinteistökuluja, ruokailukuluja sekä siivous- ja muita huoltokuluja, kun taas joskus sairaala vastaa niin kiinteistökuluista kuin ruokailuistakin.

Virkaehtosopimuksen tulkinta aiheuttaa ongelmia sairaalakoulujen erityisluokanopettajien työtehtävien osalta. Saattaa olla, että opettajalla ei ole yhtään oppituntia koulupäivän aikana, jolloin hän huolehtii muista koulutyöhön liittyvistä tehtävistä. Sairaalaopettaja voi myös esimerkiksi osallistua neuvotteluihin jo ennen oppilaan tulemistä sairaalakoulun oppilaaksi, tulopalaveriin ja muihin nivelvaiheiden kokouksiin sekä erilaisiin neuvotteluihin oppilaan koulussa oloaikana,

Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta määrää, että kunta, joka on sairaalassa olevan oppilaan kotikuntalaissa tarkoitettu kotikunta hoidon aikana, on velvollinen maksamaan oppilaasta sairaalan sijaintikunnalle maksuosuuden, joka lasketaan kertomalla hoitopäivien määrä sairaalan sijaintikunnalle opetuksesta hoitopäivää kohden aiheutuvilla keskimääräisillä todellisilla vuosikustannuksilla. Maksuosuudesta vähennetään mainitusta oppilaasta sairaalan sijaintikunnalle lasketun valtionosuuden perusteen mukainen osuus. Esimerkiksi opettajan tekemästä neuvottelu- ja konsultointityöstä aiheutuvat kustannukset kohdentuvat oppilaan hoidon aikaisiin toimenpiteisiin. Kysymys on siis siitä, mitkä kustannukset kuuluvat keskimääräisiin todellisiin vuosikustannuksiin. Tämän vuoksi olisi tarpeen määritellä, mikä suorite tai minimiopetustuntimäärä tarvitaan, jotta muodostuu laskutuksen perusteena oleva lain edellyttämä ”hoitopäivä”, sairaalakoulupäivä.

SAIREKE-hankkeen loppuraportissa 2008 esitetään, että sairaalakoulupäivämaksun perusteeksi määritellään seuraavat suoritteet:

- oppilasesittely, tietojen hankinta oppilasta
- opetustunnit
- oppilaan tulo- ja lähtöneuvottelupäivä silloin, jos kyseessä olevana päivänä oppilas ei ole osallistunut opetukseen
- kouluarvio
- kouluarvioon liittyvät hoitotiimin kokoukset
- ohjauskäynti
- seurantakäynti

Sairaalakoulua käyvien oppilaiden aiheuttamat kustannukset saattavat muodostua joillekin yksittäisille kunnille kohtuuttomiksi. Laskutus perustuu lakiin opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta (635/1998). Erillisiä sopimuksia kuntien kanssa on harvoin tehty. Tämän vuoksi poikkeuksellisen korkea sairaalaopetuksen aiheuttama lisäkustannus tulisi ottaa huomioon esimerkiksi opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetussa laissa tarkoitettua yksikköhinnan harkinnanvaraista korotusta määrättäessä.

Kohtuuttomien sairaalaopetuskustannusten välttämiseksi voisi myös harkita, olisiko mahdollista säätää korkeiden sairaalaopetuskustannusten tasausmaksu, jolloin tietyn euro-

määrän ylimenevä osa rahoitettaisiin asukaspohjaisella maksulla. Tasausmaksu olisi vastaavanlainen kuin lastensuojelun suurten kustannusten tasausmaksu sairaanhoitopiirille.

Sairaalaopetusta hankaloittaa ajoittain hoitohenkilökunnan puolelta viriävä keskustelu salassapitovelvollisuudesta ja siitä, mitä asioita voidaan käsitellä sairaalaopettajan tai oman koulun opettajan läsnä ollessa. Tähän tuleva perusopetuslain muutos tuonee kohennusta.

Nykyinen opetusvelvollisuuteen perustuva työaikamalli ei sovellu sairaalaopettajan työhön. Kokonaistyoaika toisi tähän ratkaisun.

Sairaalakoulujen palvelukeskustoiminnan selkeyttämiseksi tarvitaan päätös, miten sairaalakoulun opettajat pääsevät konsultoimaan oppilaiden omia kouluja ja kotikuntia sekä sairaalan vastuualueen kuntia koulun työpäivien aikana. Myös tähän kokonaistyoaika toisi ratkaisun.

Oppilaat tilastoidaan 20.9. sen koulun oppilaaksi, jossa he sillä hetkellä virallisesti ovat oppilaina. Menettely sopii huonosti sairaalakoulujen oppilaiden tilastointiin, sillä oppilaat ovat tavallisesti lyhytaikaisesti sairaalakoulun oppilaina. Oppilaitten vuosittainen vaihtuvuus on suuri. Tästä syystä myöskään virkaehtosopimuksen mukaista perusopetusryhmien määrittelyä ei voi sairaalakoulussa noudattaa. Kun rehtorin viran määrittelyssä lasketaan perusopetusryhmät VES:in mukaan, sairaalaopetuksessa rehtorin viran perustamisen edellytykset eivät täyty.

Vuonna 2004 opetusministeriön asettama sairaalakoulujen toiminnan edellytyksiä kehittänyt työryhmä (Sairalakoulujen toimintaedellytysten ja rahoitusaseman kehittäminen, OPM 2004:8) esitti seuraavia toimenpiteitä kehittämishdotuksinaan:

- Selkiytetään oppilaan tietosuojaa uudistamalla henkilötietojen käsittelyä ohjaavaa lainsäädäntöä.
- Kiinnitetään huomiota tilojen ja opetushenkilöoston riittävyyteen ja palkkausjärjestelmän ajantasaistamiseen.
- Otetaan huomioon sairaanhoitopiirin hallinnossa sairaalaopetuksen edustus. Sairaalaopetusta koskevat tilatarpeet otetaan huomioon jo sairaalahankkeiden suunnitteluvaiheessa.
- Uusitaan valtionosuusjärjestelmän kustannusten seurannassa käytettäviä käytänteitä sairaalaopetuksen osalta yksityiskohtaisemman tietoa-
- aineiston saamiseksi valtionosuuden ja kotikuntien maksuosuuksien
- määräytymistä ja kustannusten tasapuolista jakautumista varten.
- Parannetaan sairaalaopetuksen tieto- ja viestintätekniikan valmiuksia
- myöntämällä sairaalaopetukselle erityisiä valtionavustuksia tietoyhteis-
- kuntahankkeen määrärahoista.
- Kohdennetaan täydennyskoulutuksen resurssia sairaalaopetuksen tarpeisiin ja oppilashuoltotyön kehittämiseen.
- Arvioidaan oppilaan oikeuksien toteutumista hoitojaksojen nivelvaiheissa.
- Lyhennetään tutkimuksiin ja hoitoon pääsyn jonotusaikoja, joka edellyttää
- myös koulutyöltä suunnitelmallista toimintaa ja tarpeenmukaista resurssointia.
- Laaditaan käytännön edellytysten turvaamiseksi ja parantamiseksi erityiset sairaalaopetusta koskevat laatusuosituksen.

- Otetaan sairaalakoulut osaksi resurssikeskusverkostoja.
- Tehostetaan moniammatillista yhteistyötä sairaalaopetuksessa ja sen nivelvaiheissa.
- Lisätään tieto- ja viestintätekniikan valmiuksia.
- Lisätään tiedotusta ja kerätään hyvät käytänteet sairaalaopetusverkon käyttöön.

15.10 Lastensuojelun yksiköissä annettava perus- ja erityisopetus

Lastensuojelun avopalveluita käytti vuonna 2007 noin 60 000 lasta ja nuorta ja kodin ulkopuolelle sijoitettuja alle 18-vuotiaita lapsia ja nuoria oli yli 16 000. Osa heistä on erityisopetukseen otettuja tai siirrettyjä, mutta tilastoja siitä ei ole. Osa huostaan otetuista lapsista on sijoitettu erilaisiin yksityisiin perhekoteihin. Perhehoitoa annetaan lapselle tai nuorelle, jonka hoitoa, kasvatusta tai muuta huolenpitoa ei voida tarkoituksenmukaisesti järjestää hänen omassa kodissaan tai muita sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita hyväksi käyttäen ja jonka ei katsota olevan laitoshuollon tarpeessa.

Lastensuojelun sosiaalipalveluja tuottavia yksiköitä toimii tällä hetkellä kirjavilla nimikkeillä kuten perhekoti, ammatillinen perhekoti, perheryhmäkoti, pienryhmäkoti, lastenkoti ja nuorisokoti. Ammatilliset perhekodit ovat perhehoidon ja laitoksen väliin sijoittuva sijaishuoltomuoto. Perhekodeissa hoidetaan sellaisia lapsia, joita ei esimerkiksi vaikeahoitoisuuden takia voi sijoittaa sijaisperheeseen.

Koska perhekodeilla ei yleensä ole opetuksen järjestämislupaa, niitten opetustoiminnan tulisi olla osa kunnan perusopetusta. Kunta on velvollinen järjestämään sen alueella asuville oppivelvollisuusikäisille perusopetusta. Osassa perhekodeista perusopetus annetaan perhekodin palveluksessa olevan, usein epäpätevän henkilöstön voimin. Koska opettajana toimivat työntekijät eivät tällöin ole kunnan sivistystoimen työntekijöitä, he eivät kuulu kunnan koulutoimen piiriin eikä heillä ole todistuksenanto-oikeutta. Tällöin perhekodissa annettava opetus voidaan rinnastaa kotona annettavaan opetukseen. Vuonna 2006 koko maassa oli lääninhallitusten tekemän peruspalveluselvityksen mukaan koulujen ulkopuolissa opetuksessa 295 oppilasta, joista yli puolet oli Etelä-Suomen läänissä.

Silloin kun perhekodissa asuva oppilas ei osallistu perusopetuslain mukaisesti järjestettyyn opetukseen, niin sen kunnan, jossa perhekoti sijaitsee, joka on samalla oppilaan asuinkunta, tulee valvoa oppivelvollisen edistymistä.

15.11 Nykytilan arviointia, perhekodit

Perusopetuslaki määrää, että opetukseen osallistuvalla on työpäivinä oikeus saada opetus suunnitelman mukaista opetusta sekä oppilaanohjausta. Kaikissa perhekodeissa lain vaatimus ei toteudu. Viranomaisten tulisikin huolehtia siitä, että myös perhekoteihin sijoitetut oppivelvolliset saavat lain oikeuttaman määrän opetusta ja että heidän oppivelvollisuutensa edistymistä seurataan asianmukaisesti.

16 Erityiskoulujen ja sairaalakoulujen alueellinen sijoittuminen ja opetuksen saatavuus

Maassamme on vuonna 2009 kaikkiaan 348 kuntaa, jotka säädösten mukaan vastaavat koulutoimen järjestämisestä kukin omalla alueellaan. Perusopetusta antavista kouluista 97 % on kunnan ylläpitämiä kouluja ja muut valtion tai yksityisiä kouluja. Vuonna 2008 kaikkiaan 18 sairaanhoitopiirin alueella opetusta antoi 32 kunnan omistamaa sairaalakoulu tai sairaalaopetusta antavaa yksikköä.

16.1 Erityiskoulujen lukumäärän ja oppilasmäärän kehitys

Valtakunnallisesti tarkastellen vuosina 2003–2007 erityiskoulujen oppilasmäärä väheni 2283 oppilaalla. Seuraava taulukko kertoo sekä oppilasmäärien muutokset että erityiskoulujen lukumäärien muutokset vuosina 2003–2007.

Vuosina 2004–2007 erityiskouluja on lakkautettu 16, perustettu 2 ja yhdistetty muihin kouluihin 39. Taulukko 16.2 kertoo mainittuina vuosina tapahtuneen kehityksen.

Erityiskoulujen määrä on vähentynyt vuodesta 1980 vuoteen 2008 kaikkiaan 146 koululla. Kun koulujen määrä oli vuonna 2008 148 koulua, se oli noin puolet vuoteen 1980 verrattuna.

Taulukko 16.1. Perusasteen erityiskoulujen lukumäärä ja oppilasmäärä koulujen koon mukaan vuosina 2003–2007

Kouluissa oppilaita	2003		2004		2005		2006		2007	
	Kouluja	Oppilaita	Kouluja	Oppilaita	Kouluja	Oppilaita	Kouluja	Oppilaita	Kouluja	Oppilaita
Alle 50	152	3 672	139	3 276	130	3 097	122	2 890	105	2 469
50–99	46	3 246	46	3 300	42	2 989	32	2 286	31	2 214
100–299	22	3 612	22	3 656	23	3 749	21	3 312	23	3 600
300–499	0	0	0	0	0	0	1	301	0	0
<i>Yhteensä</i>	220	10 530	207	10 232	195	9 835	176	8 789	159	8 283
Yksityinen	7	244	7	232	7	242	7	239	7	267
Valtion	15	618	15	627	15	636	15	654	14	631
Kunnallinen	198	9 668	185	9 373	173	8 957	154	7 896	138	7 385
Muutokset										
Kouluissa oppilaita	Osuus vuonna 2003 (%)		Osuus vuonna 2007 (%)		Muutos 2003-2007 (määrä)		Muutos 2003-2007 (%)			
	Kouluja	Oppilaita	Kouluja	Oppilaita	Kouluja	Oppilaita	Kouluja	Oppilaita		
Alle 50	69,1	34,9	66,0	29,8	-47	-1 203	-30,9	-32,8		
50–99	20,9	30,8	19,5	26,7	-15	-1 032	-32,6	-31,8		
100–299	10,0	34,3	14,5	43,5	1	-12	4,5	-0,3		
300–499	0,0	0,0	0,0	0,0	0	0				
<i>Yhteensä</i>	100,0	100,0	100,0	100,0	-61	-2 247	-27,7	-21,3		
Yksityinen	3,2	2,3	3,4	2,3	0	23	0,0	9,4		
Valtion	6,8	5,9	7,2	6,1	-1	13	-6,7	2,1		
Kunnallinen	90,0	91,8	89,4	91,6	-60	-2 283	-30,3	-23,6		

Lähde: Tilastokeskus – Opetushallituksen raportointitietokanta ROPTI

Taulukko 16.2. Perusasteen erityiskoulujen kouluverkon muutokset vuosina 2004–2007

Muutokset	2004			2005			2006			2007		
	Perustettu	Lakkautettu	Yhdistetty	Perustettu	Lakkautettu	Yhdistetty	Perustettu	Lakkautettu	Yhdistetty	Perustettu	Lakkautettu	Yhdistetty
Peruskouluasteen erityiskoulut	1	2	12		4	9		3	16	1	7	11

Lähde: Tilastokeskus – Opetushallituksen raportointitietokanta ROPTI

16.2 Valtion erityiskoulujen alueellinen sijoittuminen

Valtio ylläpitää seitsemää yleissivistävää erityiskoulua, joista kuusi on suomenkielistä ja yksi ruotsinkielinen.

Valtion erityiskoulujen sijainti

Valtion erityiskoulujen nykyinen kahdeksan kouluyksikön verkosto on syntynyt vähitellen historiallisen kehityksen tuloksena. Varhaisimpien koulujen toiminta on välillä nimiä vaihtaen jatkunut 1800 -luvulta alkaen. Uno Cygnaeus perusti nykyisin vanhimman valtion erityiskouluna toimivan koulun, Svenska skolan för synskadade. Svenska skolan för synskadade, Tervaväylän koulun nykyiset Lohipadon ja Merikartanon toimintayksiköt, Haukkarannan koulu, Mikael-koulu sekä Ruskeasuon koulu ovat alkujaan 1800-luvulta ja Jyväskylän näkövammaisten koulu sekä Mäntykankaan koulu 1900-luvun puolelta.

Valtion erityiskoulujen toiminnan perustana on perusopetuslain 8 § ja sen nojalla opetusministeriön myöntämät opetuksen järjestämisluvat. Koulut ovat erikoistuneet oppilaidensa opetuksen ja kuntoutuksen kehittämiseen oppilaiden tarpeiden sekä omien lähtökohtiensa, tavoitteittensa sekä tulossopimuksilla sovittujen linjausten mukaisesti. Siitä, mitä järjestämisluvissa päätetään, ei ole säädetty.

Valtion erityiskoulut ovat sijoittuneet eri paikkakunnille seuraavasti:

Näkövammaisten koulut:

Jyväskylä	Jyväskylän näkövammaisten koulu
Helsingfors	Svenska skolan för synskadade

Kuulovammaisten koulut:

Jyväskylä	Haukarannan koulu
Mikkeli	Mikael-koulu
Oulu	Tervaväylän koulu, Merikartanon yksikkö

Liikuntavammaisten koulut:

Kuopio	Mäntykankaan koulu
Helsinki	Ruskeasuon koulu
Oulu	Tervaväylän koulu, Lohipadon yksikkö

Valtion koulukotien koulujen sijainti

Maassamme toimii kuusi valtion ylläpitämää koulukotien koulua, jotka siirtyivät koululainsäädännön uudistuksen myötä opetustoimen alaisuuteen 1.1.1999. Lisäksi maassamme on kolme yksityistä valtion määrärahoihin toimivaa koulukotikoulua. Koulukotikouluissa opiskelee vaativan lastensuojelutarpeen piirissä olevia oppivelvollisuusikäisiä oppilaita, joista suurimmalla osalla on erityisopetuspäätös. Oppilaat opiskelevat pääasiallisesti vuosiluokilla 7–9. Muutamat koulukodit toimivat myös lähialueen oppilaille erityisopetusta antavina kouluina.

Valtion ylläpitämät koulukotikoulut ovat seuraavat:

Janakkala	Harvialan koulukoti, Myllynkulman koulu
Anjalankoski	Sippolan koulukoti, Hovin koulu
Liminka	Limingan koulutuskeskus, Kylliälän koulu
Mikkeli	Kasvun Yhteisöt, Sairila ja Koivikko
Vihti	Vuorelan koulukoti, Vuorelan koulu
Pedersöre	VBU-Center, Lagmansgården

16.3 Kunnallisten ja yksityisten erityiskoulujen alueellinen sijoittuminen

Kunta- ja palvelurakenteen muutos tuo muutoksia myös koulujen alueelliseen jakautumiseen. Parhaillaan käynnissä olevan rakennemuutoksen seurauksena koulujen määrä vähenee, pieniä kouluja lakkautetaan, koulumatkat pitenevät ja koulujen saavutettavuus heikkenee. Tällä on vaikutuksia myös erityiskoulujen määrälliseen kehitykseen.

Kuntien erityiskoulujen alueellinen sijoittuminen

Erityisopetuksen järjestämisessä on selviä alueellisia eroja. Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2007 erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen oppilaiden suhteelliset osuudet olivat suurimmat Etelä-Karjalassa (9,5 %), Päijät-Hämeessä (9,3 %), Uudellamaalla (9,3 %) ja Etelä-Savossa (9,1 %) ja vastaavasti pienimmät Kanta-Hämeessä (6,4 %), Pirkanmaalla (6,3 %), Pohjois-Pohjanmaalla (5,9 %) ja Ahvenanmaalla (3,1 %).

Vuosina 1995–2007 erityiskouluissa opiskelevien määrä on jonkin verran laskenut mutta suhteellinen osuus pysynyt lähes samana. Vuonna 1995 erityiskouluissa opiskeli 1,8 % peruskoulun oppilaista kun vuonna 2007 heitä oli 1,4 %. Kun samaan aikaan erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen suhteellinen osuus oppilasmäärästä on lähes kolminkertaistunut (vuonna 1995 n. 2,8 %; vuonna 2007 n. 8,1 %), näkyy erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen oppilaiden määrän kasvu muualla enemmän kuin erityiskouluissa. Yhä suurempi osuus erityisoppilaista on integroitu omiin lähikouluihinsa, usein myös omaan aikaisempaan opetusryhmäänsä.

Erityiskoulut sijaitsevat pääasiassa Etelä-Suomessa. Oheisessa taulukossa ovat mukana kuntien omistamien erityiskoulujen lisäksi myös valtion sekä yksityiset erityiskoulut.

Taulukko 16.3. Erityiskoulujen alueellinen jakautuminen vuonna 2007

Uusimaa	37
Itä-Uusimaa	3
Varsinais-Suomi	17
Satakunta	9
Kanta-Häme	6
Pirkanmaa	12
Päijät-Häme	7
Kymenlaakso	10
Etelä-Karjala	1
Etelä-Savo	7
Pohjois-Savo	6
Pohjois-Karjala	4
Keski-Suomi	6
Etelä-Pohjanmaa	6
Pohjanmaa	6
Keski-Pohjanmaa	1
Pohjois-Pohjanmaa	17
Kainuu	1
Lappi	5
Ahvenanmaa	-
Yhteensä	159

Lähde: Tilastokeskus, oppilaitostilastot 2008

Kunnalliset kuulovammaisten koulut

Nykyisin suurin osa huonokuuloisista oppilaista on integroitu erilaisten tukitoimien avulla yleisopetukseen. Kuulolaitteiden kehitys on parantanut huomattavasti kuulovammaisten lasten opiskelumahdollisuuksia. Osa kuulovammaisista lapsista ja nuorista opiskelee erityiskouluissa tai erityisluokilla. Kuulovammaisten kouluissa opiskelee noin 300 ja integroidussa opetuksessa 2 000– 3 000 eriasteisesti kuulovikaista lasta.

Suomessa toimii kaikkiaan kymmenen kuulovammaisten koulua, joista kolme on valtion ylläpitämää, Mikael-koulu, Haukkarannan koulu sekä Tervaväylän koulun Merikartanon yksikkö. Keväällä 2009 Suomessa toimivat seuraavat kunnalliset kuulovammaisten koulut:

Helsinki	Albertin koulu,
Turku	C.O. Malmin koulu
Joensuu	Pihlajapihan koulu
Tampere	Tampereen kuulovammaisten koulu
Lappeenranta	Myllymäen koulu
Anjalankoski	Kymenlaakson koulu
Lahti	Kaikuharjun erityiskoulu

Yhdistysten ja säätiöiden ylläpitämien koulujen alueellinen sijoittuminen

Valtioneuvosto voi myöntää rekisteröidylle yhteisölle tai säätiölle luvan perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen järjestämiseen. Valtioneuvosto on myöntänyt opetuksen järjestämisluvan seitsemälle erityiskoululle:

Seinerpedagogiset erityiskoulut

Seinerpedagogiset erityiskoulut ovat kehitysvammaisille tai psyykkisesti häiriintyneille lapsille perusopetusta antavia erityiskouluja.

Helsinki	Marjatta-koulu, Hoitopedagoginen Rudolf Steiner -koulun kannatusyhdistys ry
Lahti	Sylvia-kodin steinerpedagoginen erityiskoulu, Sylvia-koti Yhdistys ry
Orivesi	Joonas-koulu, Oriveden steinerpedagogisen erityiskoulun kannatusyhdistys ry

Rinne koti-Säätiön ylläpitämä koulu

Espoo	Rinne kodin koulu, Rinne koti-säätiö
-------	--------------------------------------

Lastensuojelulaitosten yhteydessä toimivat yksityiset koulukotikoulut

Muhos	Pohjolan koulu, Nuorten Ystävät ry.
Muhos	Martti Niemelän koulu, Nuorten Ystävät ry.
Turku	Satulavuoren koulu (Lausteen erityiskoulu), Perhekuntoutuskeskus Lauste ry.

16.4 Sairaalaopetuksen alueellinen sijoittuminen

Sairaalaopetusta järjestetään 27 kunnassa 18 sairaanhoitopiirin alueella yhteensä 32 yksikössä.

Sairaalaopetuksen saatavuus on hyvä, sillä perusopetuslaki edellyttää, että jokaiselle sairaalassa olevalle oppivelvolliselle on järjestettävä opetusta. Sairaalaopetusta vaille jäävät ne lapset, joiden on todettu olevan sairaalahoidon tarpeessa, mutta jotka joutuvat jonottamaan joskus pitkäänkin sairaalapaikkaa.

Sairaalaopetusta antavat koulut ja yksiköt olivat vuonna 2008:

Etelä-Suomi

Helsinki	Auroran koulu
Helsinki	Haartmanin koulu
Helsinki	Lastenlinnan koulu
Tuusula	Kalliomaan koulu
Lahti	Kanervikon koulu
Espoo	Keinumäen koulu
Tammisaari	Ekskolan - Tammikoulu
Kerava	Tehtaanmäen koulu
Hämeenlinna	Tornin koulu
Helsingfors	Ulfäsaskolan
Hämeenlinna	Ylätalon koulu

--

Vuonna 2008 tapahtuneet koulujen muutokset: Hämeenlinnan sairaalakoulut ovat yhdistyneet Hämeenlinnan sairaalaopetuksiksi ja nykyiseen Raaseporin Tammisaareen on perustettu Tammipuiston koulu.

Itä-Suomi

Kuopio	Alavan koulu
Lappeenranta	Saimaan koulu
Mikkeli	Moision sairaalakoulu
Mikkeli	Urpolan koulun sairaalaopetus
Heinola	Reuman koulu
Joensuu	Tikkamäen koulu
Kuusankoski	Tähteenkadun koulu

Länsi-Suomi

Halikko	Halikon sairaalaopetus
Harjavalta	Harjavallan sairaalaopetus
Jyväskylä	Jyväskylän sairaalakoulu
Turku	Kiinamyyllyn koulu
Tampere	Koivikkopuiston koulu
Kokkola	Mariankadun koulu
Nokia	Pitkäniemen sairaalaopetus
Seinäjoki	Ruutipuiston koulu
Pori	Tiilimäen koulu
Vaasa	Vaasan sairaalakoulu
Uusikaupunki	Uudenkaupungin sairaalakoulu

Pohjois-Suomi

Kajaani	Kajaanin sairaalakoulu
Oulu	Sairaalarinteen koulu
Rovaniemi	Rovaniemien sairaalakoulu

17 Henkilöstö, sen kelpoisuus, saatavuus ja osaamistarpeet

Erityis- ja sairaalakouluissa toimii lastentarhanopettajia, luokanopettajia, aineenopettajia, erityisopettajia, erityisluokanopettajia, oppilaanohjaajia, koulunkäyntiavustajia ja muuta avustavaa henkilöstöä sekä erilaisia sosiaalitoimen ja terveydenhuollon henkilöstöä kuten terapeutteja.

Valtion erityiskouluissa työskentelee myös sairaanhoidon ja asuntolatoiminnan henkilöstöä sekä kehitysvammaisten kehitysvammaohjaajia.

17.1 Erityisopettajat ja erityisluokanopettajat

Erityis- ja sairaalakouluissa toimivat opettajat ovat yleensä koulutukseltaan erityisopettajia tai erityisluokanopettajia. Erityisopettajan ja erityisluokanopettajan tehtävänä on opettaa psyykkisestä, fyysisestä tai muusta syystä erityistä tukea tarvitsevia lapsia ja nuoria.

Erityisopettaja opettaa oppilaita, joilla on lieviä oppimis- tai sopeutumisvaikeuksia. Tällaisesta opettajasta käytetään myös nimitystä osa-aikaisen erityisopetuksen erityisopettaja.

Erityisluokanopettaja opettaa pienryhmässä niitä oppilaita, joilla on edellistä suurempia oppimisvaikeuksia, kuten oppilaita, joille ei vammaisuuden, sairauden, kehityksessä viivästyksen tai tunne-elämän häiriön taikka muun niihin verrattavan syyn vuoksi voida antaa opetusta yleisopetuksen ryhmässä ja jotka sen vuoksi tarvitsevat yleisopetuksesta eriytettyä, yksilöllistettyä opetusta.

Erityisopettajakoulutus

Erityispedagogiikan ja yliopistollisen erityisopettajakoulutuksen juuret ovat 1930-luvulla, jolloin suojelu- ja parantamiskasvatusoppia alettiin opettaa Jyväskylän kasvatusopillisessa korkeakoulussa. Jyväskylän kasvatusopilliseen korkeakouluun perustettiin vuonna 1948 ensimmäinen erityispedagogiikan oppituoli, jonka haltija Niilo Mäki, oli alan ensimmäinen professori Suomessa.

Erityisopettajakoulutus aloitettiin jatkokoulutuksena Jyväskylän yliopistossa vuonna 1959 ja ensimmäisen erityisopettajakurssin opettajat valmistuivat vuonna 1960.

Vuodesta 1966 lähtien erityisopettajien koulutus alkoi eriytyä muusta koulutuksesta siten, että yliopistoihin perustettiin erilaisia erityisopettajan koulutuslinjoja erityisopetuksen eri osa-alueita varten. Helsingin yliopistoon erityispedagogiikan professuuri perustet-

tiin vuonna 1986, Joensuun yliopistoon vuonna 1987 sekä Åbo Akademin Vaasan koulutusyksikköön vuonna 1988.

Kehitysvammaisten erityisopettajien koulutuksesta vastasi aiemmin sosiaalitoimi yhdessä Kehitysvammaliiton kanssa. Vuodesta 1974 silloiset Kouluhallitus ja Sosiaalhallitus alkoivat yhdessä vastata harjaantumisopetuksen valvonnasta ja ohjauksesta sekä osallistuivat erityisluokanopettajien kouluttamiseen. Kun harjaantumisopetus siirrettiin vuonna 1985 opetustoimeen, tämä koulutusvastuu vakiintui yhteistyössä Opetushallitukselle ja yliopistoille. Vaikeimmin kehitysvammaisille oli erityisopetusta annettu jo aikaisemmin sosiaalitoimen järjestämänä ja näiden erityisluokanopettajien koulutus alkoi Jyväskylässä 1986.

Ensimmäinen viittomakielinen luokanopettajakoulutusryhmä aloitti koulutuksensa vuonna 1998. Viittomakieltä käyttävien integroituminen lähikoulujen yleisopetukseen on ollut huomattavan nopeaa, ja sen vaikutus kuuroina syntyneitten lasten koulunkäyntiin, tukitoimiin ja kuulovammaisten opetukseen liittyviin rakenteisiin, kuten tulkkien koulutukseen ja opettajien koulutukseen tulee jatkossa ottaa huomioon.

Nykyisin erityisopettajakoulutusta annetaan viidessä yliopistossa: Helsingin yliopisto, Jyväskylän yliopisto, Joensuun yliopisto, Turun yliopisto sekä Åbo Akademi.

Erityisopetusta antavan opettajan koulutus ja kelpoisuus

Nykyään erityisopettajaksi opiskelevat suorittavat yliopistossa kasvatustieteen maisterin tutkinnon, jossa perusopintojen laajuus on vähintään 25 opintopistettä, perus- ja aineopintojen laajuus on vähintään 60 opintopistettä ja perus-, aine- ja syventävien opintojen laajuus 120 opintopistettä, jolloin tutkinnon laajuudeksi muodostuu yhteensä 300 opintopistettä.

Koulutukseen sisältyy pääaineen lisäksi erityisopettajan opinnot (60 op) ja opettajan pedagogiset opinnot (60 op). Jyväskylässä ja Joensuussa maisterin tutkintoon sisältyy myös opetettavien aineiden monialaiset opinnot (60 op), jolloin se antaa kelpoisuuden sekä luokanopettajan että erityisluokanopettajan tehtäviin. Toinen tapa valmistua erityisopettajaksi on suorittaa opettajankoulutuksen jälkeen erilliset erityisopettajan tai erityislastentarhanopettajan opinnot.

Erityisopettajan koulutukseen sisältyvät erityispedagogiikan pääaineopinnot, ammatillisia valmiuksia antavat opinnot ja opettajan pedagogiset opinnot. Erityisopettajan koulutukseen kuuluvan maisterin tutkinnon suorittanut saa erityisopettajan kelpoisuuden. Opiskelijalle, joka suorittaa edellisten lisäksi sivuaineena myös perusopetuksessa opettavien oppiaineiden ja aihekokonaisuuksien monialaiset opinnot, saa kelpoisuuden erityiskoulujen ja perusopetuksen erityisluokkien erityisluokanopettajan virkoihin.

Erityisluokanopettajat ovat yleensä kelpoisuusasetuksen, asetus opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista (986/1998), mukaisesti erityispedagogiikkaa opiskelleita kasvatustieteen maistereita, joilla on tavallisesti myös luokanopettajan pätevyys. Opetusministeriö voi erityisestä syystä myöntää hakemuksesta kelpoisuusvaatimuksista erivapauden.

Erityisopettajia ja erityisluokanopettajia toimii sekä yleissivistävän että ammatillisen koulutuksen oppilaitoksissa. Esiopetuksen erityisopetuksesta huolehtivat erityislastentarhanopettajat.

Erityisopetusta antavan opettajan kelpoisuudesta säädetään asetuksella opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista (986/1998).

8 § Erityisopetusta antavan opettajan kelpoisuus

Perusopetuslain 17 §:n 1 momentissa tarkoitettua (osa-aikaista) erityisopetusta on kelpoinen antamaan henkilö:

- 1 joka on suorittanut ylemmän korkeakoulututkinnon tai jolla on tässä asetuksessa säädetty kelpoisuus antaa luokanopetusta ja joka on tutkinnon tai kelpoisuuden lisäksi suorittanut erityisopettajan opinnot; tai
- 2 joka on suorittanut kasvatustieteellisen alan tutkinnoista ja opettajankoulutuksesta annetun asetuksen 14 §:n 1 momentin mukaisen erityisopettajien koulutuksen. (3.11.2005/865)

Perusopetuslain 17 §:n 2 momentissa tarkoitettua (otetuille ja siirretyille annettavaa) erityisopetusta on kelpoinen antamaan henkilö:

- 1 jolla on tässä asetuksessa säädetty kelpoisuus antaa luokanopetusta ja joka on suorittanut erityisopettajan opinnot;
- 2 joka on suorittanut kasvatustieteellisen alan tutkinnoista ja opettajankoulutuksesta annetun asetuksen 14 §:n 1 momentin mukaisen erityisopettajien koulutuksen sekä 4 a §:ssä tarkoitetut monialaiset opinnot; tai
- 3 jolla on tämän asetuksen mukaan aineenopettajalta vaadittava kelpoisuus ja joka on suorittanut 4 a §:ssä tarkoitetut monialaiset opinnot ja erityisopettajan opinnot. (3.11.2005/865)

Sen estämättä, mitä 2 momentissa säädetään, oppiainetta perusopetuslain 17 §:n 2 momentissa tarkoitettuna erityisopetuksena on kelpoinen opettamaan myös henkilö, joka on tämän asetuksen mukaan kelpoinen antamaan kyseisen aineen opetusta perusopetuksessa ja joka on suorittanut erityisopettajan opinnot. Valtion kuulo-, näkö- ja liikuntavammaisten kouluissa liikunnan opetusta on sen estämättä, mitä 2 momentissa säädetään, kelpoinen antamaan myös henkilö, jolla on kelpoisuus antaa liikunnan opetusta perusopetuksessa ja joka on suorittanut erityisliikunnassa perus- ja aineopinnot. (3.11.2005/865)

Mitä 2 momentin 3 kohdassa ja 3 momentissa säädetään, ei koske henkilöä, jonka kelpoisuus antaa aineenopetusta perustuu peruskouluasetuksen 102 §:n 2 momenttiin [Kaupallisten aineiden, kotitalouden, maa- ja metsätalouden sekä puutarhanhoidon, teknisen työn ja tekstiilityön lehtorin virkaan on lisäksi kelpoinen henkilö, jolla on virkaan soveltuva korkeakoulututkinto tai soveltuva opistoasteen tutkinto sekä vähintään 35 opintoviikon laajuiset opettajan pedagogiset opinnot.], sellaisena kuin se on peruskouluasetuksen muuttamisesta annetussa asetuksessa (294/1996).

Erityisopettajien kelpoisuustilanne

Tilastokeskuksen selvityksen mukaan perusopetuksen kouluissa työskenteli 5 391 erityisluokanopettajaa ja erityisopettajaa kevätlukukaudella 2008. Erityisopetusta antoi myös runsaat 130 päätoimista tuntiopettajaa. Suurin erityisopetuksen opettajaryhmä oli osa-aikaisen erityisopetuksen opettajat, toiseksi suurin yksilöllistetyn opetuksen opettajat.

Erityisluokanopettajaista ja erityisopettajista 50 vuotta täyttäneitä oli vuonna 2005 noin 34,7 % ja vuonna 2007 noin 33,5 %, eli yli 50-vuotiaiden osuus oli laskenut tuona aikana noin -1,2 %.

Erityisluokanopettajista ja erityisopettajista yhteensä oli 73,1 prosenttia muodollisesti kelpoisia hoitamaansa tehtävään. Suomenkielisessä erityisopetuksessa muodollisesti kelpoisten osuus oli 73,2 prosenttia ja ruotsinkielisessä opetuksessa 70,3 prosenttia. Hoitamaansa tehtävään muodollisesti kelpoisia opettajia oli suhteellisesti enemmän erityisopettajissa kuin erityisluokanopettajissa.

Taulukko 17.1. Erityisluokanopettajien ja erityisopettajien määrä ja muodollinen kelpoisuus kevätlukukaudella 2008

	Suomenkieliset koulut			Ruotsinkieliset koulut			Yhteensä		
	Opettajia yhteensä	Muodoll. kelp. hoit. tehtävään		Opettajia yhteensä	Muodoll. kelp. hoit. tehtävään		Opettajia yhteensä	Muodoll. kelp. hoit. tehtävään	
	f	f	%	f	f	%	f	f	%
Erityisluokanopettajat ja erityisopettajat	5 071	3 714	73,2	320	225	70,3	5 391	3 939	73,1

Lähde: Tilastokeskus, Opettajakysely keväällä 2008

Erityisluokanopettajan ja erityisopettajan tehtävään muodollista kelpoisuutta vailla olleista 16,0 prosentilla oli muu opettajan kelpoisuus. Kokonaan opettajakelpoisuus puuttui 10,9 prosentilta erityisluokanopettajista ja erityisopettajista.

Taulukko 17.2. Muodollisesti kelpoisten opettajien määrä ja prosentuaalinen osuus erityisluokanopettajista ja erityisopettajista kevätlukukaudella 2008 hoitamansa tehtävän mukaan

Tehtävätyyppi	Opetuskieli suomi			Opetuskieli ruotsi			Yhteensä		
	Opettajia kaikkiaan	Muodoll. kelpoisia		Opettajia kaikkiaan	Muodoll. kelpoisia		Opettajia kaikkiaan	Muodoll. kelpoisia	
	f	f	%	f	f	%	f	f	%
Erityisluokan- ja erityisopettajat	5 071	3 714	73,2	320	225	70,3	5 391	3 939	73,1
Sopeutumattomien opetus	469	267	56,9	11	6	54,5	480	273	56,9
Yksilöllistetty opetus	1 069	769	71,9	79	58	73,4	1 148	827	72,0
Vaikeasti kehitysvamm. opetus	477	387	81,1	25	13	52,0	502	400	79,7
Kehitysvammaisten opetus	63	40	63,5	3	*	*	66	42	63,6
Näkövammaisten opetus	25	22	88,0	6	3	50,0	31	25	80,6
Kuulovammaisten opetus	54	46	85,2	0	0	0,0	54	46	85,2
Dysfasiaopetus	267	207	77,5	7	5	71,4	274	212	77,4
Autistien opetus	66	44	66,7	3	*	*	69	46	66,7
Muu erityisopetus	965	609	63,1	53	24	45,3	1 018	633	62,2
Osa-aikainen erityisopetus	1 616	1 323	81,9	133	112	84,2	1 749	1 435	82,0

* = tietoa ei ole ilmoitettu tietosuojasyistä

Lähde: Tilastokeskus, Opettajakysely keväällä 2008

Suhteellisesti eniten hoitamaansa tehtävään muodollisesti kelpoisia opettajia oli liikuntavammaisten opetuksessa (85,2 %) ja suhteellisesti vähiten muodollisesti kelpoisia opettajia oli sopeutumattomien opetuksessa (56,9 %).

Taulukko 173. Muodollisesti kelpoisten erityisopettajien ja erityisluokanopettajien prosenttiosuuksien muutos kevätlukukaudesta 2005 kevätlukukauteen 2008

Tehtävätyyppi	Hoitamaansa tehtävään muodollisesti kelpoisten opettajien %-osuus								
	Suomenkieliset koulut			Ruotsinkieliset koulut			Yhteensä		
	KI 2005	KI 2008	Muutos %-yks.	KI 2005	KI 2008	Muutos %-yks.	KI 2005	KI 2008	Muutos %-yks.
Sopeutumattomien opetus	51,9	56,9	5,0	71,4	54,5	-16,9	52,2	56,9	4,7
Yksilöllistetty opetus	71,3	71,9	0,1	54,7	73,4	18,8	70,6	72,0	1,4
Vaikeasti kehitysvammaisten opetus	81,7			65,2			80,7		
Kehitysvammaisten opetus		81,1			52,0			79,7	
Kuulovammaisten opetus	63,9	63,5	-0,4	*	*	*	63,5	63,6	0,1
Näkövammaisten opetus	68,4	88,0	19,6	63,6	50,0	-13,6	66,7	80,6	13,9
Liikuntavammaisten opetus	86,5	35,2	-1,3	*			86,7	85,2	-1,5
Dysfasiaopetus	68,7	77,5	8,8	*	71,4		68,4	77,4	9,0
Autistien opetus	71,4	66,7	-4,7	*	*		73,1	66,7	-6,4
Muu erityisopetus	66,4	63,1	-3,3	62,2	45,3	-16,9	66,3	62,2	-4,1
Osa-aikainen erityisopetus	78,0	81,9	3,9	74,8	84,2	9,4	77,7	82,0	4,3
<i>Yhteensä</i>	71,3	73,2	1,9	66,3	70,3	4,0	71,0	73,1	2,1

* = tietoa ei ole ilmoitettu tietosuojasystä

Lähde: Tilastokeskus. Opettajakysely keväällä 2008

Muodollisesti kelpoisten opettajien, myös erityisopettajien ja erityisluokanopettajien, kelpoisuutta on seurattu edellisen kerran vuonna 2005 ja sitä ennen kerran vuonna 2002. Selvitysten mukaan tehtävään muodollisesti kelpoisten opettajien osuus oli kasvanut kevästä 2002 kevääseen 2005 eniten liikuntavammaisten opetuksessa eli 23,3 prosenttiyksikköä. Kuulovammaisten ja näkövammaisten erityisopetuksessa opettajien kelpoisuustilanne oli vastaavana aikana heikentynyt, samoin se oli heikentynyt hieman myös osa-aikaisessa erityisopetuksessa.

Erityisopettajien kelpoisuustilanteessa on merkittäviä alueellisia eroja. Hoitamaansa tehtävään muodollisesti kelpoisten erityisluokanopettajien ja erityisopettajien osuus vaihteli Manner-Suomessa maakunnittain 86,3 prosentista (Keski-Suomi) 61,7 prosenttiin (Itä-Uusimaa). Erityisluokanopettajien ja erityisopettajien kelpoisuustilanne oli paras Itä-Suomen läänissä, jossa 79,6 % opettajista oli muodollisesti kelpoisia hoitamaansa tehtävään. Lapin läänin alueella työskentelevistä erityisopettajista 74,5 % oli kelpoisia tehtäväänsä ja Oulun läänin alueella 77,0 %. Vaikein tilanne oli Etelä-Suomen läänissä, missä vuonna 2008 vain 64,6 % erityisopettajista ja erityisluokanopettajista oli kelpoisia. Pääkaupunkiseudulla oli lukuvuonna 2005–2006 ainoastaan noin 55 %:lla erityisopettajista viran edellyttämä kelpoisuus.

Taulukko 17.4. Erityisopettajien ja erityisluokanopettajien kelpoisuus lääneittäin vuonna 2008

Lääni	Erityis- ja erityisluokanopettajia yhteensä	Muodollisesti kelpoisia	%
Etelä-Suomen lääni	2 170	1 402	64,6
Länsi-Suomen lääni	1 921	1 524	79,3
Itä-Suomen lääni	587	467	79,6
Oulun lääni	531	409	77,0
Lapin lääni	153	114	74,5
Ahvenanmaa	27	22	81,5
Ei tietoa alueesta	2	1	50,0
Yhteensä	5 391	3 939	73,1

Lähde: Tilastokeskus. Opettajakysely keväällä 2008.

Erityisopettajatarve

Oppilasmäärän väheneminen samanaikaisesti tapahtuvan työikäisten määrän vähenemisen sekä ikääntyvän väestönosan määrän kasvun kanssa vaikuttavat kuntien taloudellisiin edellytyksiin ja tulopohjien kehitykseen ja näiden kautta myös erityisopetuspalvelujen rahoitusmahdollisuuksiin.

Erityisopetuksen henkilöstötarpeiden on arvioitu jonkin verran kasvavan. Koulutustarpeen ennakointiin ovat vaikuttaneet arviot erityisopetuksen tarpeen kasvusta sekä erityisopettajien ikärakenne ja kelpoisuustilanne. Koulutustarvetta ennakoivat opetusministeriön asettama työryhmä arvioi muistiossaan Opettajankoulutus 2020 (Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:44), että erityisopetuksen lisääntyvä tarve edellyttää opettajankoulutuksen määrien nostamista ja joustavien reittien avaamista erityisopettajan kelpoisuuden tuottavaan koulutukseen.

Lisääntyvän integraation ja erityisoppilaiden määrän kasvun vuoksi eduskunnan sivistysvaliokunta on lausunnossaan (SiVL 9/2004) korostanut, että kasvatuksellisten erityistarpeiden yleistymisen lisää kaikkien opettajien erityispedagogisen osaamisen vaatimuksia. Opettajaksi opiskelevilla tulee olla mahdollisuus jo opetusharjoittelujen yhteydessä oppia ja soveltaa erityispedagogisia tietoja käytännössä. Opettajankoulutus 2020 -työryhmä on opettajankoulutuksen kehittämisohjelmassaan painottanut erityispedagogisen tietämyksen merkitystä kaikessa opettajankoulutuksessa.

Opetusministeriö on pyytänyt yliopistoja toimittamaan viimeistään syksyllä 2009 aineiston yliopistojen opettajankoulutuksen sisältöjen kehittämiseksi. Kehittämistyön tarkoituksena on vahvistaa tulevien opettajien valmiuksia opettaa erityistä tukea tarvitsevia oppilaita.

Erityisopetuksen strategiassa ehdotettiin erityisopettajakoulutuksen vuotuisiksi sisäännotoksi vähintään 500 opiskelijaa ja erityislastentarhanopettajakoulutuksen vähintään 100 opiskelijaa. Opetushallituksen tämän hetkistä tilannetta koskevan ennakkoinnin mukaan erityisopettajavajauksen täyttäminen edellyttäisi vuositason noin 450 opiskelijan sisäänottoa erityisopettajakoulutukseen. Opettajankoulutus 2020 -opettajatarveselvityksessä arvioitiin, että mainittuun vuoteen mennessä erityisopettajakoulutukseen tulee ottaa 3 400 ja erityisluokanopettajakoulutukseen 1 450 uutta aloittajaa.

Taulukko 17.5. Erityisopetuksen opettajatarve vuoteen 2020 Opettajankoulutus 2020 mukaan

	Suomenkielinen koulutus		Ruotsinkielinen koulutus		Yhteensä	
	Laskennallinen opettajatarve 2020	Ehdotus koulutukseen otettavien määräksi vuoteen 2020	Laskennallinen opettajatarve 2020	Ehdotus koulutukseen otettavien määräksi vuoteen 2020	Laskennallinen opettajatarve 2020	Ehdotus koulutukseen otettavien määräksi vuoteen 2020
Erityisopettajat						
<i>Erityisopetus yhteensä</i>	5 200	4 610	344	240	5 544	4 850
Erityisluokanopettajat		3 230	193	170	193	3 400
Erityisopettajat		1 380	151	70	151	1 450

Lähde: Opetusministeriö. Opettajatarve 2020.

50 vuotta täyttäneiden erityisopettajien ja erityisluokanopettajien määrä

Opettajatarvetta lisää erityisopettajien ja erityisluokanopettajien ikääntyminen. Kevätkaudella 2008 erityisopettajista ja erityisluokanopettajista noin 30 % oli alle 40-vuotiaita. Vajaat 35 % heistä oli 40–49-vuotiaita ja noin 34 % yli 50-vuotiaita. Viisikymmentä vuotta täyttäneitä erityisopettajia ja erityisluokanopettajia oli suhteellisesti eniten Kanta-Hämeessä (43,8 %) ja Kymenlaaksossa (41,2 %) ja vähiten Pohjois-Karjalan maakunnassa (26,7 %). Seuraavassa taulukossa on tiedot viisikymmentä vuotta täyttäneistä erityisopettajista ja erityisluokanopettajista läänin tarkkuudella.

Taulukko 17.6. Viisikymmentä vuotta täyttäneiden erityisopettajien ja erityisluokanopettajien määrä ja prosentuaalinen osuus lääneittäin keväällä 2008

Lääni	Suomenkieliset koulut			Ruotsinkieliset koulut			Yhteensä		
	Opettajia yhteensä	Vähintään 50-vuotiaita opettajia		Opettajia yhteensä	Vähintään 50-vuotiaita opettajia		Opettajia yhteensä	Vähintään 50-vuotiaita opettajia	
		f	%		f	%		f	%
Etelä-Suomen lääni	2 031	679	33,4	139	44	31,7	2 170	723	33,3
Länsi-Suomen lääni	1 767	593	33,6	154	46	29,9	1 921	639	33,3
Itä-Suomen lääni	587	192	32,7				587	192	32,7
Oulun lääni	531	184	34,7				531	184	34,7
Lapin lääni yht.	153	57	37,3				153	57	37,3
Ahvenanmaa yht.				27	10	37,0	27	10	37,0
Ei tietoa alueesta	2	2	100,0				2	2	100,0
<i>Yhteensä</i>	5 071	1 707	31,7	320	100	31,3	5 391	1 807	33,5

Lähde: Tilastokeskus, Opettajakysely 2008

Opettajakoulutuksen laajennusohjelma

Erityisopettajakoulutukseen on jo useiden vuosien ajan kiinnitetty huomiota. Opetusministeriö on osaltaan jo reagoinut odotettavissa olevaan erityisopettajatarpeen kokonaiskasvuun.

Vuosina 2001–2009 toteutettavan opettajankoulutuksen laajennusohjelman yksi keskeisiä painopistealueita on ollut erityisopetuksen eri tehtäviin kelpoisuuden tuottavan koulutuksen lisäys opettajankoulutusta antavissa yliopistoissa. Se on ollut opettajankoulutuksessa määrällisesti suurin laajennusohjelmien kohde. Tänä aikana on koulutettu noin 1 300 erityisopettajaa. Hakijoita koulutukseen on ollut runsaasti, koulutukseen valitut opiskelijat valmistuvat tavoiteajassa ja opintojen keskeyttämisii on vähän. Ennakkotiedot koulutuksien tähänastisesta toteutumisesta osoittavat, että tavoite tullaan saavuttamaan.

Erityisopetuksen tehtäviin kelpoisuuden tuottavaa koulutusta on tarjolla viidessä yliopistossa, joilla on koulutusvastuu tästä opettajankoulutuksesta. Tämän lisäksi koulutusvastuun omaavien yliopistojen kanssa tehtyjen sopimuksien avulla on erityisopettajakoulutusta toteutettu myös muissa yliopistoissa, joten koulutuksen alueellinen saavutettavuus on ollut hyvä.

Opetusministeriö on esittänyt yliopistoille koulutusmäärien ja vuotuisen sisäänoton korottamista vuosina 2010–2012 Erityisopetuksen strategiassa ehdotetun mukaisesti.

Erityisopettajakoulutuksen laajennus näkyy myös tilastoissa kelpoisten erityisopettajien suhteellisen osuuden kasvuna. Erityisesti ruotsinkielisissä kouluissa on tapahtunut merkittävää kasvua. Silti ruotsinkielisissä kouluissa muodollisesti kelpoisten erityisopettajien ja erityisluokanopettajien osuus on pienempi kuin suomenkielisissä kouluissa.

Taulukko 17.7. Muodollisesti kelpoisten erityisopettajien ja erityisluokanopettajien osuuksien muutos vuodesta 2005 ja vuoteen 2008

KI = kevätlukukausi	Suomenkieliset koulut			Ruotsinkieliset koulut			Kaikki yhteensä		
	KI 2005	KI 2008	Muutos	KI 2005	KI 2008	Muutos	KI 2005	KI 2008	Muutos
Erityisluokanop. ja erityisop.	71,3 %	73,2%	1,9 %	66,3 %	70,3 %	4,0 %	71,0 %	73,1%	2,1 %

Lähde: Tilastokeskus, Opetushallitus. Opettajat Suomessa 2008

Nykytilan arviointia, erityisopettaja- ja erityisluokanopettajakoulutus

Vaikka erityisopettajakoulutuksen sisäänottoa on lisätty, opettajatilanne ei ole olennaisesti parantunut. Erityisopettajista tulee olemaan pulaa. Kaikki erityisopettajiksi koulutetut eivät hakeudu erityisopettajan tai erityisluokanopettajan virkaan. Erityisopettajana toimimiselle olisi saatava joitain houkuttimia, jotta ala koettaisiin vetovoimaisena. Alan vetovoimaa vähensi opettajien eläkeikiä harmonisoitaessa erityisluokanopettajien eläkeiän nosto. Eläkeikä nostettiin eläkeuudistuksen yhteydessä samaksi muiden opettajien kanssa, joka tarkoitti sitä, että se nostettiin 55 vuodesta 65 vuoteen. Myöskään palkkaus ei tee alasta erityisen kilpailukykyistä; erityisluokanopettajan palkkaus vastaa luokanopettajan saamaa palkkaa.

Kun selvitysmies kysyi rehtoreilta, mitä henkilöstöä he katsovat tarvitsevänsä lähitulevaisuudessa, niin lähes viidennes ilmoitti tarvitsevänsä lähitulevaisuudessa erityisluokanopettajia. Myös koulukuraattoreita ja avustavaa henkilöstöä katsotaan tarvittavan. Kun kysyttiin, mitä tukihenkilöstöä rehtorit kaipaavat lähitulevaisuudessa, niin rehtorien mielestä kouluihin tarvitaan lisää koulusihteereitä, lääkäreitä ja kuraattoreita ja psykologeja.

Suurimmaksi lähitulevaisuuden ongelmaksi nousee syrjäseutujen koulujen asema, koska niihin on jo nykyisin ollut vaikeuksia saada erityisopettajia. Tulevaisuudessa on pelättävissä, että pahimmassa tapauksessa sinne ei saada palkatuksi lainkaan kelpoisia erityisopettajia. Tämän vuoksi koko opettajakunnan osaamista erityispedagogisissa kysymyksissä tulee vahvistaa sekä opettajakoulutuksessa että täydennyskoulutuksen keinoin. Erityistä huomiota tulee kiinnittää aineenopettajien osaamisen vahvistamiseen.

Täydennyskoulutus

Selvitysmiehen tekemän kyselyn mukaan

- rehtorit kaipaavat eniten johtajuus-, koululainsäädännön ja kouluhallinnon koulutusta. Myös erityisopetuksen ajankohtaisiin teemoihin kaivataan koulutusta. Rehtorien mielestä opettajat kaipaavat koulutusta, joka liittyy moniammatillisuuteen, haastavien oppilaiden kohtaamiseen sekä tiimityötaitoihin. Erityisesti hallinnon kehittämisessä nähdään suurimpana haasteena ja sitä kautta koulutustarpeena johtamisen kehittäminen.
- erityisopettajien koulutustarpeet liittyvät pedagogisiin valmiuksiin, erityisvaikeuksien kohtaamiseen ja lastensuojelun erityisosaamiseen.
- erityisluokanopettajien koulutustarpeet liittyvät muun muassa päivittäiseen koulunkäyntiin yhteydessä oleviin käytännön asioihin, oppilaiden kohtaamiseen ja oppimisvaikeuksien tunnistamiseen ja kohtaamiseen.

Steiner-koulun opettajan kelpoisuus

Steinerkoulun erityisopettajan opinnot tuottavat yhdessä steinerkoulun luokanopettaja-koulutuksen kanssa Opetushallituksen määräyksen mukaisen kelpoisuuden steinerkoulun erityisopettajan tehtävään.

Steinerpäiväkodin erityisvarhaiskasvattajan opinnot valmistavat yhdessä steinerpäiväkodin varhaiskasvattajan koulutuksen kanssa steinerpäiväkodin erityisvarhaiskasvattajan tehtävään.

17.2 Sairaalakoulujen opettajat

Sairaalakoulun opettajina toimii luokanopettajia, erityisluokanopettajia ja erityisopettajia ja harvoin aineenopettajia.

Kelpoisuus

Sairaalakouluissa oli lukuvuonna 2005–06 päätoimisia opettajia 193. Heistä erityisopettajan virassa toimi 29 ja erityisluokanopettajan viroissa 106 opettajaa. Muodollisesti kelpoisia opettajia oli noin 95 %.

Moniammatillinen yhteistyö ja konsultointi

Sairaalakoulun opettajan työnkuva poikkeaa muiden opettajien tehtäväkuvasta siten, että työhön liittyy opetuksen antamisen lisäksi oppimisen tukeminen sairaan oppilaan omien oppimisedellytysten mukaisesti sekä moniammatillista yhteistyötä sairaalan muun henkilökunnan, hoitajien ja muiden asiantuntijoiden kanssa. Opettajat toimivat myös runsaasti konsultatiivisissa tehtävissä.

Sairaan hoitohenkilökunta, sairaalakoulun ja oppilaan oman koulun henkilöstö sekä hoitajat osallistuvat yhdessä moniammatillisen yhteistyön avulla sairaalakoulussa oppilaana olevan lapsen ja nuoren opetuksen, hoidon ja kuntoutuksen suunnitteluun ja toteutukseen. Sairaalakoulun opettaja toimii moniammatillisen työryhmän pedagogisena asiantuntijana ja tekee yhteistyötä oppilaan hoitajien ja lapsen oman koulun opettajien kanssa. Laaja-alaista

erityisopettajaa tarvitaan pedagogisena asiantuntijana. Sairaalaopettajien pedagogiset konsultaatiot suuntautuvat yhteistyöhön kotikoulun kanssa. Tällaista konsultatiivista ohjaustoimintaa tehdään sekä puhelimitse että käynnein oppilaan omalle koululle. Esimerkiksi ADHD-lasten arviointi tapahtuu parhaiten lapsen omassa ympäristössä.

Sairaalaopettaja tekee yhteistyötä sairaalan henkilökunnan lisäksi oppilaan huoltajien ja oppilaan oman koulun kanssa. Tavallisesti yhteydenpitotehtäviin kuuluu neuvonpito oppilaan oman koulun henkilöstön kanssa jo ennen poliklinikkakäyntiä tai osastojaksoa. Konsultointiin voi sisältyä myös koulutilanteen arviointia oppilaan omassa koulussa sekä neuvotteluja koulunkäynnin järjestämisestä. Sairaalaopettaja saattaa esimerkiksi konsultoida vaikkapa kuntoutusohjaajan kanssa oppilaan omaa koulua oppilaan tarvitsemista tukitoimista, kotiopetuksen järjestämisestä, koulun mahdollisista tilajärjestelyistä ja apuvälineiden tarpeesta.

Neuvottelut hoitotiimin, huoltajien, oppilaan sekä kentällä toimivien asiantuntijoiden kanssa jatkuvat osastojaksojen aikana ja tarpeen mukaan jaksojen välillä. Jos opettaja toimii hoitotiimin jäsenenä, hänen työhönsä ei pidä kuulua terveydenhuollon alaan liittyviä tehtäviä.

Opettaja arvioi oppimisen edistymistä säännöllisesti yhdessä huoltajien kanssa pidettävissä palaverissa. Sairaalaopettaja voi auttaa ja ohjata huoltajia myös kotiopetuksen järjestämisessä. Kodin ja koulun yhteistyöllä on havaittu olevan myönteinen vaikutus oppilaan oppimiseen ja kuntoutumiseen. Keskinäinen yhteistoiminta hälventää vanhempien huolta lapsen tervehtymisestä ja oppimisesta.

Virkaehtosopimuksen tulkinta aiheuttaa ongelmia sairaalakoulujen erityisluokanopettajien työtehtävien osalta. Ryhmien koko vaihtelee ja saattaa joskus olla hyvin pieni. Joskus ei ole opetettavaa oppilasta koko päivänä, jolloin työaika kuluu muuhun kuin oppilaiden opettamiseen. Kun oppilaat ovat usein lyhyitä jaksoja kerrallaan sairaalassa hoidettavana, sairaalaopettajan työ painottuu yhteydenpitoon oppilaan kotikoulun kanssa sekä moniammatilliseen yhteistoimintaan sairaalan sisällä. Opetusvelvollisuuteen perustuva työaika-malli ei sovellu tällaiseen työhön.

Hoitojaksojen lyhentyminen ja oppilaiden aikaisempaa nopeampi palaaminen omaan kouluun on lisännyt palvelukeskustoiminnan kysyntää. Rehtorit ja opettajat kouluttavat muita opettajia kohtaamaan sairaan lapsen, järjestävät tutustumiskäyntejä kouluille sekä antavat asiantuntijaohjausta ja neuvontaa sairaiden lasten opettamiseen liittyvissä kysymyksissä. Itsenäiset sairaalakoulut voivat toimia laaja-alaisesti aluettaan palvelevina palvelukeskuksina.

Suuri osa sairaalaopetusta antavista yksiköistä on kuitenkin niin pieniä, että niiden mahdollisuudet toimia laajemmin ohjaus- ja palvelukeskuksina ovat rajalliset. Siitä huolimatta sairaalakoulun opettajien mahdollisuuksia toimia palvelukeskustoiminnassa tulisi parantaa virkaehto kehittämällä.

Opetusalan virkaehdoista sovittaessa tulisi sairaalaopettajalle määritellä kokonaistyöaika ja sen mukainen kokonaispalkkaus. Kokonaistyöajan puitteissa opetus, hoitoneuvottelut, konsultoiva työ, ohjaus- ja palvelukeskustoiminta sekä opetus kotisairaanhoidossa mahdollistuvat säädösten mukaisesti.

Sairaalaopettajatarve

Sairaalaopetuksessa opettajat ovat pääosin kelpoisia hoitamaansa tehtävään. Pulaa kelpoisista sairaalaopetusta antavista opettajista on alueellisesti havaittavissa. Kuitenkin koko maassa päätoimisista sairaalaopettajista vain 5 % oli vuonna 2006 vailla muodollista kelpoisuutta.

17.3 Erityislastentarhanopettajat

Esiopetuksessa toimii erityislastentarhanopettajia. Erityislastentarhanopettajan opinnot voi suorittaa lastentarhanopettajan peruskoulutuksen pohjalta sen jälkeen kun on saanut riittävästi työkokemusta.

Varhaiskasvatuksessa toimivat ”keltot” ovat kiertäviä erityislastentarhanopettajia ja ”eltot” erityislastentarhanopettajia, joilla on yleensä oma opetusryhmä Erityislastentarhanopettajan työssä tavoitteena on tunnistaa mahdollisimman varhain lapsen kehitykseen liittyvät vaikeudet ja siten ennalta ehkäistä lapsen kehitykseen liittyviä ongelmia ja niiden syvenemistä.

Erityislastentarhanopettajia on Kunnallisen työmarkkinalaitoksen tilaston mukaan virassa noin 660. Heistä vallitsee pula, josta kertoo, että vuonna 2008 erityislastentarhanopettajien viroista oli täyttämättä vajaa 18 prosenttia.

17.4 Koulunkäyntiavustajat

Perusopetuslain 31 §:n mukaan vammaisella tai erityistä tukea tarvitsevalla oppilaalla on oikeus saada maksutta opetukseen osallistumisen edellyttämät tulkittamis- ja avustajapalvelut, muut opetus- ja oppilashuoltopalvelut sekä erityiset apuvälineet.

Koulunkäyntiavustajat ovat uusimpia työntekijöitä koulun monien työntekijöiden joukossa. Kunnallisen työmarkkinalaitoksen tilaston mukaan vuonna 2006 koulunkäyntiavustajan nimikkeellä työskenteleviä oli noin 2 150.

Koulunkäyntiavustaja auttaa ja tukee oppilasta tehtävissä, joissa tämä ei kehitysvaiheensa, vammansa tai sosiaalisen tilanteensa vuoksi selviydy itsenäisesti. Avustajan työ painottuu eri-ikäisten ja usein myös kulttuuritaustaltaan erilaisten oppilaiden kasvatus-, ohjaus- ja huolenpitotehtäviin. Oppilaan vamman tai sairauden laatu vaikuttaa siihen, minkälaista apua hän tarvitsee koulupäivän aikana, jonka vuoksi oppilaan tuen tarve vaikuttaa koulunkäyntiavustajan tehtävien määrittelyyn.

Koulunkäyntiavustajan avulla erityistukea tarvitsevat oppilaat voivat opiskella integroidusti muiden oppilaiden kanssa ja saada luokkatilanteessa sitä erityistukea, jota he opetuksessa tarvitsevat. Inklusion yleistyessä erityisopetuksen tarpeessa olevia oppilaita on yhä enemmän yleisopetuksessa, ja moni heistä saa avustajan tuekseen.

Koulunkäyntiavustaja saattaa työskennellä vain yhden ainoan oppilaan kanssa tai hänellä voi olla avustettavanaan samanaikaisesti useita oppilaita. Koulunkäyntiavustajan tulee työssään osata ottaa huomioon oppilaan toimintakyvyn esteet ja mahdolliset sairaudet.

Kehitysvammaisten ja monivammaisten koulupäivään voi kuulua myös hoitotoimenpiteitä. Kuntouttava hoitotyö ja avustaminen painottuvat silloin koulunkäyntiavustajan työssä. Kuntouttavan hoitotyön tavoitteena on oppilaiden itsenäisen tekemisen kehittäminen ja kehitysprosessissa auttaminen. Silloin kun oppilaan omat voimat ja kyvyt eivät riitä itse tekemiseen, kuntouttava hoitotyö voi olla myös oppilaan puolesta tekemistä.

Päävastuu varsinaisesta opetustyöstä on opettajalla ja koulunkäyntiavustajan tärkein tehtävä on toimia koulun eri tilanteissa oppilaan avustajana. Sujuva yhteistoiminta opettajan kanssa on keskeinen edellytys kouluavustajan työssä menestymiselle. Samalla kun koulunkäyntiavustaja avustaa oppilasta hänen tulee myös edistää oppilaan itsenäistä selviytymistä ja omatoimisuutta.

Määräaikaiset ja osa-aikaiset työsuhteet ovat koulunkäyntiavustajien työsuhteiden kielteinen puoli. Kaikki kunnat eivät tue koulunkäyntiavustajien työsuhteiden vakinaistamista, vaikka työlle olisi jatkuvaa tarvetta. Stakesin tekemän selvityksen mukaan henkilökohtainen

avustajajärjestelmä ei toistaiseksi vastaa riittävästi vammaisten henkilöiden tarpeisiin. Vaikeasti liikuntavammaiset vaativat avustajajärjestelmää subjektiivisen oikeuden piiriin, mikä merkitsisi aikaisempaa vahvempaa henkilökohtaisen avuntarpeen mukaista oikeutta.

Osa oppilaista on niin vaikeavammaisia, että he tarvitsevat henkilökohtaisen avustajan apua ympärivuorokautisesti. Henkilökohtaisen avustajan palvelut voidaan järjestää sellaisille vaikeasti vammaisille oppilaille, jotka eivät pysty käymään koulua ilman avustajan antamaa tukea ja joille koulunkäynti ilman avustajaa tuottaa kohtuuttomia vaikeuksia tai olisi mahdotonta. Vaikeimmin vammaisilla ja sairailta lapsilla on tarve saada henkilökohtaisen avustajan apua ja tukea sekä kouluaikana että vapaa-ajalla. Oppilaan tarvitseman henkilökohtaisen avustajan kustantaa oppilaan asuin- tai kotikunta. Valtion erityiskouluissa henkilökohtaiset koulunkäyntiavustajat ovat yleensä palvelussuhteessa oppilaitokseen, joka laskuttaa oppilaan asuin- tai kotikuntaa, jolloin kouluavustajatoiminta kuuluu julkisoikeudellisten suoritteiden piiriin.

Opetushallitus on määrännyt **koulunkäyntiavustajan ammattitutkinnon perusteet** (Määräys 28/011/2003) ja **koulunkäyntiavustajan erikoisammattitutkinnon perusteet** (Määräys 24/011/2004). Perusteissa määrätään, millaista osaamista näyttötutkinnon suorittajalta edellytetään ja mitkä ovat näyttötutkinnon osat. Koulunkäyntiavustajan ammatillinen osaaminen voidaan jakaa kolmeen eri osa-alueeseen: oppilaan kasvun tukeminen, opiskelun ja oppimisen ohjaaminen sekä oppilaan toimintakyvyn tukeminen. Koulutuksen tavoitteena on antaa koulunkäyntiavustajalle sellainen ammattitaito, että hänen tukevanaan oppilas selviytyy mahdollisimman hyvin koulupäivän eri tilanteissa.

Koulunkäyntiavustajien tehtäviä on tarpeen yhdistää aamu- ja iltapäiväohjaajan tehtäviin henkilöstön työsuhteiden kokoaikaisuuden ja pysyvyyden turvaamiseksi. Koulunkäyntiavustajan ja aamu- ja iltapäiväohjaajan ammattitutkinnot olisi tarkoituksenmukaista yhdistää kouluohjaajan ammattitutkinnoksi.

Selvitysmiehen tekemän kyselyn mukaan 86 %:lla opettajista oli vähintään yksi koulunkäyntiavustaja mukana luokassa. 60 % opettajista oli sitä mieltä, että koulunkäyntiavustajia oli riittävästi.

17.5 Oppilashuollon henkilöstö

Oppilashuoltotyön organisointi tapahtuu yleensä moniammatillisessa oppilashuoltoryhmässä, johon kuuluvat tavallisesti apulaisrehtori, psykologi, terveydenhoitaja/sairaanhoitaja, kuraattori/sosiaalityöntekijä, toimintaterapeutti ja koulusta riippuen muita oppilaan huollosta vastaavia asiantuntijoita.

Moniammatillinen oppilashuoltotyö

Selvitysmiehen koulujen rehtoreille osoittaman kyselyn perusteella on nähtävissä, että kouluissa on pulaa koulutetusta oppilashuollon henkilöstöstä. Koulujen ongelmatilanteet kriisiytyvät usein juuri oppilashuollon henkilöstön riittämättömyyden vuoksi. Stakesin tekemä selvitys osoittaa, että oppilashuollon henkilöstön vastuulla on useissa huomattavasti enemmän oppilaita, kuin mitkä ovat suositukset. Useimmilla paikkakunnilla ei päästä lähellekään suositusta, yksi psykologi 600 ja yksi kuraattori 1 000 oppilasta kohti. Pienimpien kuntien tilanne on todella huono. Oppilashuollollisten palveluiden lisäämiseen on tarvetta käytännöllisesti katsoen kaikissa kunnissa.

Valtion erityiskouluissa opetus, oppilashuolto ja kuntoutus muodostavat kiinteän kokonaisuuden. Kaikissa liikuntavammaisten kouluissa on oma erikoislääkäri, joka toimii

kokopäiväisenä oppilaitoksessa. Lääkäri johtaa, ohjaa ja kehittää oppilaiden terveydenhuoltoa sekä kuntoutusta sekä vastuualueensa palvelutoimintaa. Valtion erityiskouluissa oppilaiden terveydenhoidosta vastaavat lääkärin ohella sairaanhoitajat/terveydenhoitajat.

Kuntoutushenkilöstö

Koulusta ja oppilaiden vammaisuuden vaikeudesta riippuen kouluilla toimii opetushenkilöstön kanssa tiiviissä yhteistyössä kuntoutushenkilöstö.

Erityisesti valtion liikuntavammaisten kouluissa kuntoutus muodostaa merkittävän kokonaisuuden koulun toiminnassa, mutta myös muissa kouluissa kuntoutus on oleellinen osa koulun toimintaa. Periaatteena kaikissa kouluissa on toiminnan kokonaiskuntouttava luonne.

Valtion kouluissa annetaan lähinnä fysioterapiaa, toimintaterapiaa ja puheterapiaa sekä psykologista kuntoutusta, joissa tehtävissä on oma henkilöstönsä. Muita terapioita, kuten ratsastusterapiaa, annetaan mahdollisuuksien mukaan, mutta terapeutteja tällaiseen toimintaan ei ole rekrytoitu. Näihin terapiaihin tarvitaan ulkopuolinen maksusitoumus.

Oppilaskodin henkilökunta

Oppilaskodin johtaja johtaa, ohjaa, kehittää ja arvioi oppilaskodin kasvatus- ja hoitotyötä, kuntoutusta sekä vapaa-ajantoimintaa yhteistyössä oppilaskotihenkilöstön ja muun henkilökunnan kanssa.

Oppilaskodissa toimii ohjaajia tai hoitajia ja hoitoapulaisia, jotka huolehtivat lapsen kuntouttavaan perushoittoon, asumiseen ja vapaa-aikaan kuuluvista tehtävistä. Oppilaskodin henkilökunta huolehtii osaltaan myös yhteydenpidosta huoltajiin ja kotiympäristöön. Joissain kouluissa on ohjaajia tai hoitajia, jotka toimivat lastenhoitajan nimikkeellä. Kun lastenhoitajat siirtyvät eläkkeelle, osassa kouluista heidän virkansa muutetaan ohjaajan viroiksi.

18 Hallinto ja johtaminen

Koulujen hallinnosta ja johtamisesta säädetään useissa eri laeissa. Osa laeista säätelee suoraan koulun toimintaa, kuten perusopetuslaki (628/1998), osalla laeista on välillisesti vaikutusta koulutyön ja oppilaiden kuntoutuksen järjestämiseen, kuten lailla opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta (635/1998) taikka lailla kuntoutuksen asiakasyhteistyöstä (497/2003). Kouluja koskevien hallinnon sisäisten ja ulkoisten normien kokonaisuus muodostaa koulujen ohjausjärjestelmän.

18.1 Erityis- ja sairaalakoulujen ohjausjärjestelmä

Erityiskoulujen ja sairaalakoulujen kasvatusta ja opetustyö määräytyy useitten eri säädösten perusteella. Kouluja koskevien hallinnon sisäisten ja ulkoisten normien kokonaisuus muodostaa erityis- ja sairaalakoulujen ohjausjärjestelmän.

Erityiskoulujen ja sairaalakoulujen ohjausjärjestelmä muodostuu pääasiallisesti seuraavista säädöksistä, määräyksistä ja sopimuksista:

- perustuslaki
- opetusalan lainsäädäntö
- yleislainsäädäntö, kuten lastensuojelulaki, vammaispalvelulaki ja kehitysvammalaki
- menettelytapasäännökset, kuten hallintolaki, laki valtion ja yksityisen järjestämän koulutuksen hallinnosta
- muut normit,
 - organisaatio- ja toimivaltanormit, kuten koulun johtosääntö ja
 - toimintanormit, kuten koulun opetussuunnitelma ja mahdollinen tulossopimus
- talous- ja hallintosäännöt
- esimiehen antamat ohjeet ja määräykset (työnantajan direktio-oikeus)

Perustan erityiskoulujen ja sairaalakoulujen ohjausjärjestelmälle luovat kansainväliset sopimukset ja julistukset, joihin Suomi on sitoutunut, kuten

- YK:n Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus ja
- YK:n Yleissopimus lapsen oikeuksista

18.2 Paikallinen koulutoimen hallinto

Kunnan sivistyspalveluista vastaa sivistyslautakunta tai muu monijäseninen lautakunta, jonka toimialaan kuuluvat opetuspalvelut, kirjasto, kulttuuripalvelut ja vapaa-aikapalvelut sekä muut erilaiset sivistystoimen alaiset toiminnot.

Monijäseninen lautakunta

Monijäsenisen sivistyspalveluista vastaavan lautakunnan tehtävänä on turvata kunnan ajanmukaiset kasvatusta- ja koulutuspalvelut, jotka mahdollistavat jatkuvan itsensä kehittämisen, henkisen kasvun ja ammatillisen osaamisen.

Lautakunnan tehtävänä on huolehtia säädöksissä esiopetukselle, perusopetukselle, lisä- ja valmentavalle opetukselle sekä oppilaiden iltapäivätoiminnalle määrätystä tehtävistä. Tässä tarkoituksessa lautakunta

- huolehtii ja vastaa sivistystoimialan toiminnan, talouden ja organisaation kehittämisestä,
- asettaa tavoitteita,
- seuraa ja arvioi toiminnan tuloksia sekä
- ohjaa ja valvoo toiminnan suunnittelua ja toteutusta.

Lautakunta valmistelee myös kunnallishallituksen käsiteltäväksi kuuluvat asiat sekä huolehtii ja vastaa päätösten täytäntöönpanosta.

Sivistystoimesta vastaavan lautakunnan ratkaisuvallasta kuuluu päättäminen oppilaan ottamisesta tai siirtämisestä erityisopetukseen. Lautakunta voi antaa päätösvaltaa johtosäännöllä esimerkiksi koulun rehtorille tai sivistystoimen johtajalle. Jos huoltaja vastustaa oppilaan erityisopetukseen siirtoa, voi kunnan sivistyslautakunta ottaa kuitenkin päätöksenteon itselleen. Huoltaja voi valittaa tehdystä päätöksestä perusopetuslain 42 §:n mukaisesti lääninhallitukseen.

Valtion ja yksityisen koulun johtokunta

Laki valtion ja yksityisen järjestämän koulutuksen hallinnosta (634/1998) määrää että koulutuksen järjestämisestä ja kehittämisestä sekä hallinnosta vastaa johtokunta, jossa on vähintään kolme jäsentä. Valtion oppilaitoksen johtokuntaa asetettaessa noudatettavasta menettelystä ja johtokunnan kokoonpanon perusteista päättää asianomainen ministeriö. Rekisteröidyn yhteisön tai säätiön järjestämässä koulutuksessa johtokunnan asettaa mainittu yhteisö tai säätiö. Johtokuntana voi toimia myös yhteisön tai säätiön hallitus. Johtokunta voi olla usean oppilaitoksen yhteinen.

Koulutuksen järjestämisestä määrätään tarkemmin johtosäännössä. Rekisteröidyn yhteisön tai säätiön järjestämässä koulutuksessa johtosäännöstä päättää koulutuksen järjestäjä ja valtion järjestämässä koulutuksessa johtokunta. Johtosäännössä määrätään koulutuksen järjestämisen yleisistä perusteista, hallinnosta, toimielinten ja henkilöstön toimivallasta ja tehtävistä sekä muista tarpeellisista asioista.

Opetusministeriön päätös eräistä eräiden valtion oppilaitosten johtokunnista (384/1993) määrittelee valtion koulun johtokunnan toiminnasta sekä johtokunnan asettamista koskevista menettelyistä. Johtokunnan toimiaika on neljä vuotta. Johtokuntaan voi kuulua enintään kymmenen jäsentä. Johtokunnan kokoonpanosta päättää ja sen asettaa

Opetushallitus. Johtokuntaan kuuluu opettajien, oppilaiden huoltajien, koulun muun henkilökunnan ja valtionhallinnon edustus. Opetushallitus määrää johtokunnan jäsenistä puheenjohtajan ja varapuheenjohtajan. Valtion oppilaitoksen johtokuntaa asetettaessa noudatettavasta menettelystä ja johtokunnan kokoonpanon perusteista päättää opetusministeriö.

Valtion ja yksityisen järjestämän koulutuksen hallinnosta annetun lain mukaan koulujen johtokuntia asetettaessa on koulujen hallinnossa mukana oleville yhteisöille ja muille tahoille varattu mahdollisuus ehdottaa johtokuntaan nimitettäväksi yhteisöjä edustavia jäseniä. Johtokuntaan voidaan valita jäseniksi opiskelijoiden, opettajien ja muun henkilöstön edustajia. Valtion oppilaitoksen johtokunnan puheenjohtajalle, jäsenille ja sihteerille maksettavista palkkioista ja korvauksista on voimassa, mitä niistä valtion komiteoiden osalta säädetään tai määrätään.

Kunnan koulun johtokunta

Peruskoulun johtokunta ei ole lakisääteinen, mutta usein sellainen on asetettu. Peruskoulujen johtokunnat voivat olla joko koulukohtaisia tai useamman koulun yhteisiä. Silloin kun johtokunta on asetettu, siinä voi olla oppilaiden vanhempia, koulun henkilökunnan edustajia sekä ylempien luokkien kouluissa myös oppilaita.

Johtokunnalla on merkitystä koulun opetuksen ja kasvatuksen kehittämisessä sekä työrauhan ylläpitämisessä. Joskus sivistyslautakunnan päätösvaltaa on annettu johtokunnille. Johtokunnat voivat esimerkiksi päättää lukuvuosisuunnitelmasta, koulun määrärahojen käyttösuunnitelmasta eli toimintasuunnitelmasta ja koulun opetussuunnitelmasta. Lisäksi johtokunta voi hyväksyä koulun järjestyssäännöt.

Johtosääntö

Kunnan koulutointa ohjataan kunkin kunnan koulutoimesta vastaavan lautakunnan hyväksymällä johtosäännöllä. Johtosäännössä määrätään koulutuksen järjestämisen yleisistä perusteista, hallinnosta, toimielinten ja henkilöstön toimivallasta ja tehtävistä sekä muista tarpeellisista asioista.

Myös valtion ja yksityisten koulujen toimintaa ohjataan kunkin koulun johtokunnan hyväksymällä johtosäännöllä.

Rehtori

Jokaisella koululla, jossa järjestetään perusopetuslaissa tarkoitettua opetusta, tulee olla rehtori. Rehtori valitaan määräajaksi tai toistaiseksi.

Peruskoulun rehtorilta vaaditaan

- ylempi korkeakoulututkinto
- pätevyys peruskoulussa opettamiseen
- riittävä kokemus peruskoulun opettajana toimimisesta
- opetuskielen täydellinen hallinta
- opetushallinnon tutkinto tai vastaavat, vähintään 15 opintoviikon laajuiset opinnot

Rehtorin vastuulla erityis- ja sairaalakoulussa on hoitaa

1 lakisääteiset tehtävät

- suorittaa hänelle säädetyt ja määrätyt hallinto-, taloudenhoito- ja opetustehtävät
- hoitaa johtosäännön, opetussuunnitelman ja työsuunnitelman mukaan hänelle kuuluvat tehtävät ja muut erikseen säädetyt ja määrätyt tehtävät

2 pedagoginen työ ja tukipalvelut

- johtaa, ohjata, valvoa ja kehittää koulun kasvatusta ja opetustyötä sekä tukipalveluiden kokonaisuutta yhteistyössä opettajien ja koulun muun henkilökunnan sekä muiden asiantuntijoiden kanssa
- kehittää koulun opetustoimintaa niin, että opetukselle asetetut tavoitteet saavutetaan
- ohjata koulun toimintakokonaisuuksien kehittämishankkeita sekä kokeilu- ja tutkimustoimintaa
- ohjata palveluskeskustoimintaa

3 yhteistyö

- organisoida yhteistyö koulun henkilöstön oppilaiden, näiden huoltajien ja muiden asiantuntijoiden kanssa
- ohjata ja edistää yhteistoimintaverkkojen luomista
- huolehtia kansainvälisestä yhteistyöstä

4 koulutus

- huolehtia henkilöstön koulutuksesta

5 tiedottaminen

- huolehtia ulkoisesta tiedottamisesta yhdessä henkilöstön kanssa

Voidakseen johtaa ja kehittää kouluaan tavoitteellisesti rehtorin on tunnistettava koulun johdon ja henkilöstön käsitykset oppimisesta, oppilaan ja opettajan roolista, opettajien välisestä yhteistyöstä ja koulun johtamisesta.

Valtion erityiskouluissa rehtorin tehtäväkuvaan kuuluu olennaisena osana oppilaitoksen johtamisen lisäksi palvelukeskustoiminnasta vastaaminen ja palvelutoimintojen kehittäminen. Rehtorin tehtäviin kuuluu yleensä myös valtion tai eri hallinnonalojen neuvotteluviranomaisen määräyksestä virkaehtosopimuksista käytävissä neuvotteluissa ja niiden valmisteluissa sekä virkaehtosopimusten soveltamista ja tulkintaa koskevilla neuvotteluilla edustaminen ja muutoinkin toimiminen työantajan edustajana oppilaitoksessa.

Osa *sairaalaopetusta* antavista yksiköistä on itsenäisiä kunnan koululaitokseen kuuluvia kouluja, joilla on oma rehtori. Toinen osa sairaalaopetusta antavista yksiköistä on kunnan jonkin koulun sivutoimipisteitä. Pääkoulun rehtori on tällöin myös sairaalaopetusta antavan yksikön rehtori. Silloin kun sairaalaopetusyksikkö on jonkin muun koulun toimipiste, sairaalaopetuksesta vastaavasta opettajasta käytetään usein nimikettä vastuuopettaja.

Apulaisrehtori

Apulaisrehtori on tavallisesti koulun pedagoginen johtaja. Apulaisrehtori vastaa pitkälti koulun opetustoiminnan kehittämisestä.

Valtion liikuntavammaisten kouluilla pedagoginen johtaja vastaa koulun pedagogisesta toiminnasta, työjärjestyksistä, opetussuunnitelmista ja toiminnan organisoinnista. Muissa valtion erityiskouluissa apulaisrehtori toimii ohjaus- ja tukipalvelutoiminnan esimiehenä. Apulaisrehtori toimii yleensä myös rehtorin sijaisena.

Valtion erityiskoulujen tulossopimus ja henkilöstötilinpäätös

Opetushallitus soveltaa valtion erityiskouluihin tulosohtausmenettelyä ja tekee oppilaitosten kanssa vuosittain tulossopimukset, joissa määritellään tavoitteet koulutyön ja palvelukeskustoiminnan osalta sekä koulujen käyttöön tulevat määrärahat, ja tarkistaa niiden toteutumisen uutta tulossopimusta valmisteltaessa.

Valtioneuvoston asetuksen opetusministeriöstä (379/2003) 2 §:n mukaan opetusministeriön toimialaan kuuluvat muun muassa Opetushallitus ja sen toimialaan kuuluvat valtion oppilaitokset. **Valtion talousarviosta annetun asetuksen (1243/1992)**, jota on muutettu asetuksella (927/1994), 24 §:n mukaan valtionvarainministeriö määrää asianomaisen ministeriön esityksestä, mitkä virastot ja laitokset toimivat tilivirastoina. Valtionvarainministeriön määräyksestä Opetushallitus on toiminut tilivirastona. Tiliviraston toiminnasta määrätään **talousarviolaisissa (423/1988)** ja **talousarvioasetuksessa (1243/92)**.

Opetusministeriö on päättänyt 2.11.2006, että muun muassa Opetushallitus maksupisteineen siirtyy Valtiokonttorin palvelukeskuksen Hämeenlinnan toimipisteen asiakkaaksi vaiheittain vuoden 2009 loppuun mennessä.

Valtion erityiskouluissa henkilöstön strategiseen johtamiseen liittyvän kehittämisen ja päätöksenteon työvälineenä käytetään henkilöstötilinpäätöstä. Se mahdollistaa kehityksen seuraamisen sekä mahdollisen kielteisen kehityksen tunnistamisen ja puuttumisen ongelmiin.

19 Oppilaaksi ottaminen

Perusopetuslain 6 §:n mukaan kunta osoittaa oppilaalle koulun tai muun opetuksen antamiselle soveltuvan paikan, jossa opetus annetaan sellaisella oppilaan omalla kielellä, jossa opetus annetaan joko suomen tai ruotsin kielellä, saamelaisten kotiseutualueella saamen kielellä ja vaikeasti kuulovammaisten opetuksessa viittomakielellä. Opetuksen järjestämisvelvollisuus on oppilaan asuinkunnalla, joka voi järjestää opetuksen itse, yhdessä muiden kuntien kanssa taikka hankkimalla opetuspalvelut yksityiseltä luvan saaneelta opetuksen järjestäjältä tai valtion erityiskoululta. Harkintavalta tältä osin kuuluu siis kunnalle.

Mikäli huoltaja ei halua lastaan kunnan osoittamaan lähikouluun, hän voi hakea perusopetuslain 28 pykälän nojalla toissijaista oppilaspaikkaa muusta kuin koti- tai asuinkuntansa osoittamasta koulusta, eli toisesta kunnasta, yksityisestä koulusta tai valtion koulusta.

Myös erityisopetuspäätöksen saaneen oppilaan huoltaja voi hakea lapselleen omaaloitteisesti paikkaa muuhun kuin kunnan kouluun, sillä erityisopetuksen järjestämistä ei rajata koulutuksen järjestäjätahoon. Tällöin yksityinen erityisopetuksen järjestäjä tai valtion erityiskoulu voi päättää oppilaaksi ottamisesta ilman, että siitä sovitaan oppilaan koti- tai asuinkunnan kanssa.

19.1 Oppilaaksi ottaminen valtion erityiskouluun

Valtion erityiskoulut sijaitsevat Etelä- ja Keski-Suomessa lukuun ottamatta Tervaväylän koulua, jolloin niiden pääasiallisina oppilaaksi ottamisen alueina ovat yleensä lähimaa-kunnat. Jyväskylän näkövammaisten koululla ja Helsingissä toimivalla Svenska skolan för synskadade -koululla oppilaaksi ottamisen alueena on kuitenkin koko maa. Valtion erityiskouluja ei ole rannikkoseudulla Helsinkiä lukuun ottamatta, eikä Oulua pohjoisempana. Koska oppilaat tulevat valtion erityiskouluihin laajalta alueelta, on kaikissa valtion kouluissa myös asumispalvelut.

Valtion erityiskoulujen oppilaaksi ottamisen alueita ei ole määritelty, joten kouluihin voi hakeutua kaikkialta maasta.

Vammaisuuden ja sairauden laatu

Oppilaspaikan saaminen valtion erityiskoulusta perustuu oppilaan vamman tai sairauden vaikeusasteeseen ja kuntoutuksen tarpeeseen. Oppilaalla on oltava pidennetyn oppivelvollisuuden päätös. Koulun oppilaaksi ottaminen on prosessi, joka tapahtuu lähinnä oppilaan, oppilaan huoltajan sekä oppilaan opetuksesta, hoidosta ja kuntoutuksesta vastaavien

asiantuntijoiden yhteistyönä. Oppilaaksi ottaminen edellyttää aina oppilaan huoltajan suostumusta.

Valtion erityiskoulujen oppilaat ovat vaikeavammaisia, usein myös monivammaisia. Vammaisuus on monitahoinen käsite, eikä sitä voi tarkasti rajata. Vammaisuuden aste vaihtelee ja samalla henkilöllä voi olla useita, mahdollisesti eriasteisia muita vammoja, jolloin kyseessä on monivammaisuus. Selkeää rajaa vammaisuuden ja vammattomuuden välille ei voida asettaa. Vammaispalvelulaissa vammaiseksi on määritelty henkilö, jolla vamman tai sairauden johdosta on pitkäaikaisesti erityisiä vaikeuksia suoriutua tavanomaisista elämän toiminnoista.

Oppilaaksi ottamisen pelisäännöt

Oppilaaksi ottamisen ehtona valtion erityiskouluun on tavallisesti, että

- oppilas on käynyt kunnan maksaman selvittelyjakson eli tilapäisen opetuksen jakson tai kuntoutus- ja kouluarviojakson ennen päätöksentekoa,
- oppilaalla on koti- tai asuinkunnan päätös oppilaspaikan hakemisesta,
- oppilaan koti- tai asuinkunnassa on tehty pedagoginen arvio sekä tarvittavat lääketieteelliset ja psykologiset tutkimukset ja sosiaaliset selvitykset sekä
- on laadittu selvitys oppilaan tilanteesta ja siitä, miten ratkaisuun on päädytty.

Oppilaaksi ottamisen kriteerien täyttyessä valtion koulun rehtori tekee päätöksen oppilaaksi ottamisesta. Oppilaspaikkaa voidaan hakea jatkuvana hakuna lukuvuoden aikana.

Oppilaaksi ottamiseen liittyvä päätöksenteko kuuluu valtion kouluille. Yleensä oppilaat otetaan valtion erityiskoulun ja kunnan välisellä sopimuksella.

Kustannusten jakautuminen

Valtion erityiskouluihin voidaan ottaa oppilaita oppilaan asuinkunnan ja valtion koulun tekemän sopimuksen perusteella lähinnä silloin, kun kunta ei pyrkimyksistään huolimatta pysty järjestämään vammaisille ja sairaille oppilaille tarkoituksenmukaista opetusta ja sitä tukevia palveluita. Sekaannusta on aiheuttanut se, ettei oppilaaksi ottamisesta ja opetuksesta aiheutuvien kustannusten jakamisesta oppilaan asuinkunnan ja valtion koulujen kesken ei ole säädetty.

Valtion koulu voi asettaa oppilaaksi ottamisen edellytykseksi sen, että oppilaan asuinkunta vastaa tietyistä taloudellisista velvoitteista, jolloin oppilaaksi ottamisen yhteydessä sovitaan niistä maksuista, joista koulu laskuttaa koti- tai asuinkuntaa. Sopimuksissa voidaan sopia muun muassa opetuksen ja tukipalvelujen järjestämisen lisäksi kustannusten jaosta oppilaan koti- tai asuinkunnan ja koulun välillä. Sopimuksenvaraisia asioita ovat myös kunnan ja valtion koulun välinen sopimus kuljetuksista ja mahdollisen henkilökoh- taisen avustajan palveluista.

Esimerkiksi jos oppilas tarvitsee avustajaa muissa päivittäisissä käytännön tehtävissä kuin opetukseen osallistumisessa, palvelujen järjestäminen kuuluu sosiaali- ja terveystoimelle **vammaislain** (380/1987) nojalla.

Rajanveto opetuksen järjestäjälle kuuluvasta osuudesta sekä siitä, mikä kuuluu sosiaali- ja terveystoimen vastuulle on kuitenkin epäselvä. Siitä ei ole lainsäädännössä yksityiskohtaista

säädöstä. Säädöksen puuttuessa palvelujen järjestämisestä ja vastuiden jakamisesta voidaan sopia opetuksen järjestäjän ja kunnan sosiaali- ja terveystoimen kesken. Sopimuksen sisällöstä ei ole säädetty, joten se jää koti- tai asuinkunnan ja valtion koulun päätettäväksi.

Toissijainen oppilaspaikka

Oppilaan huoltajat voivat hakea toissijaista oppilaspaikkaa valtion koulusta. Näissä tilanteissa valtion koulu päättää oppilaaksi ottamisesta ilman, että siitä sovittaisiin oppilaan asuinkunnan kanssa. Perusopetuslain 32 §:n ja 33 §:n nojalla tällaisella oppilaalla ei ole oikeutta maksuttomaan koulukuljetukseen eikä majoitukseen, vaan opetuksen järjestäjä päättää etujen antamisesta oppilaaksi ottamisen yhteydessä.

Määräaikainen oppilaaksi ottaminen

Oppilaaksi ottaminen ei ole aina pysyvä ratkaisu. Oppilas voidaan ottaa valtion erityiskouluun myös määräajaksi tai toistaiseksi. Mikäli oppilas kuntoutuu riittävästi ja arvioidaan, että hän kykenee selviytymään opinnoistaan oman koti- tai asuinkunnan koulussa ja että hän saa tarvitsemansa tukitoimet ja kuntoutusta, hänet voidaan siirtää takaisin kunnan koululaitoksen oppilaaksi. Valtion erityiskoulu auttaa tarvittaessa opetuksen tukitoimien järjestämisessä ja oppilaan omassa koulussa selviytymisen seurannassa.

19.2 Oppilaaksi ottaminen oman koti- tai asuinkunnan erityiskouluun

Oppivelvollisuusikäisen lapsen asuinkunnalla on perusopetuslain mukaan velvollisuus osoittaa oppilaalle lähikoulupaikka. Kunnan osoittama koulu voi olla joko oppilaan omassa kunnassa tai se voi olla oman kunnan tekemän sopimuksen perusteella toisen kunnan, kuntayhtymän, valtion tai yksityisen ylläpitämä. Harkintavalta opetuksen järjestämisestä kuuluu kunnalle.

Kunta voi asettaa omia oppilaaksi ottamista koskevia ehtoja, joita on kaikkiin hakijoihin **hallintolain** (434/2003) 6 §:n mukaisesti yhdenvertaisesti sovellettava. Jos kaikkia halukkaita ei voida ottaa kouluun oppilaaksi, tulee oppilaita valittaessa perusopetuslain 28 § mukaan noudattaa yhdenvertaisia valintaperusteita, jotka on ennalta päätetty ja ilmoitettu. **Hallituksen esityksessä perusopetuslaiksi** (HE 86/1997) sanotaan, että opetuksen järjestäjän tulee määritellä, paljonko kouluun tai luokkaan voidaan ottaa oppilaita, ennen kuin se on täynnä.

Oppilaan asuinkunta ei voi ilman sopimusta osoittaa oppilaspaikkaa toisen kunnan koulusta tai yksityisestä taikka valtion koulusta. Jos oppilaalle osoitetaan oppilaspaikka muun opetuksen järjestäjän koulusta, niin silloin tehdään yleensä sopimus opetuksen järjestämisen lisäksi kustannusten jaosta oppilaan koti- tai asuinkunnan ja oppilaan opetuksen järjestävän tahon välillä. Siten opetuksen järjestävä kunta voi asettaa oppilaaksi ottamisen edellytykseksi sen, että oppilaan opetuksesta vastuussa oleva koti- tai asuinkunta vastaa tietyistä taloudellisista velvoitteista.

Oppilaaksi ottamisen päätöksestä tulee käydä ilmi hallintolain mukaisesti seuraavat seikat

- päätöksen tekijä, toimivallan peruste ja päätöksen tekemisen ajankohta
- ketä oppilasta päätös koskee

- periaatteet, säännöt ja määräykset, joita on noudatettu oppilaspaikkoja osoitettaessa
- syyt, miksi juuri kyseinen oppilas ei ole tullut valituksi
- perusteet, miksi muut valitut ovat menneet hänen edelleen
- keneltä voi kysyä lisätietoja päätöksestä
- milloin päätös on postitettu.

Päätöstä siitä, mikä on oppilaan tuleva koulu, edeltää lapsen huoltajien kuuleminen ja hakutoiveen selvittäminen. Päätös voidaan tehdä määräajaksi tai oppilaan koko kouluajaksi.

19.3 Oppilaaksi ottaminen muun kunnan ja yksityiseen erityiskouluun

Samaa menettelyä kuin valtion erityiskoulujen oppilaaksi ottamisessa noudatetaan myös silloin, kun oppilaan koti- tai asuinkunta osoittaa oppilaspaikan toisen kunnan tai yksityisen opetuksen järjestäjän koulusta. Oppilaan koti- tai asuinkunta ei voi ilman sopimusta osoittaa oppilaspaikkaa toisen kunnan tai yksityisestä koulusta. Näihin kouluihin oppilas otetaan silloin oppilaan koti- tai asuinkunnan ja opetuksen järjestäjän tekemän sopimuksen perusteella.

Oppilaan huoltajat voivat hakea myös toissijaista oppilaspaikkaa muun kuin koti- tai asuinkuntansa osoittamasta koulusta, eli yksityisestä koulusta tai muun kunnan koulusta. Silloin opetuksen järjestäjä päättää oppilaaksi ottamisesta ilman, että siitä sovittaisiin oppilaan asuinkunnan kanssa.

Vastaanottava taho voi asettaa toissijaisen oppilaspaikan myöntämisen edellytykseksi sen, että oppilaan huoltajat vastaavat oppilaan kuljettamisesta ja siitä aiheutuvista kustannuksista. Muiden edellytysten asettamisesta toissijaisia oppilaspaikkoja koskien ei perusopetuslaissa säädetä, joten sellaisia ei oppilaaksi ottamisen edellytykseksi voida asettaa. Vaikka lapsilla ole ei subjektiivista oikeutta päästä toissijaiseen kouluun, tulee opetuksen järjestäjän noudattaa oppilasvalinnassaan yhdenvertaisia valintaperusteita.

19.4 Oppilaaksi ottaminen sairaalaopetukseen

Sairaalassa potilaana olevalle oppilaalle on opetusta järjestettävä perusopetuslain 4 §:n mukaan siinä määrin, kuin se hänen terveytensä ja muut olosuhteet huomioon ottaen on mahdollista. Sairaalaopetukseen otetaan kaikki oppivelvolliset lapset, jotka tulevat sairaalaan potilaiksi.

Sairaalaopetusta antavat yksiköt ottavat oppilaita tavallisesti oman sairaanhoitopiiriin alueelta. Erikoissairaanhoidon järjestämiseksi jokaisen kunnan on kuuluttava johonkin sairaanhoitopiiriin kuntayhtymään. Kun kaikissa sairaanhoitopiireissä ovat omat sairaalakoulunsa, sairaalaopetusta antavat yksiköt muodostavat kattavan verkoston.

Palvelurakenneuudistuksen myötä kunnan ja sairaanhoitopiiriin rajat muodostavat tulevaisuudessa nykyistä pienemmän esteen asiakkaiden palvelujen käytölle, jolloin myös koulujen oppilaaksi ottoalueiden rajat väljenevät.

Avohoidon piirissä olevan oppilaan ottaminen sairaalaopetukseen

Osa oppilaista opiskelee avohoidossa. Oppilas on sairaalan potilaana mutta ei sairasta sairaalassa, vaan esimerkiksi kotona, kotisairaanhoidossa. Voidakseen jatkaa sairaalaopetusta oppilaalla on oltava tiivis yhteys hoitotahoon ja säännöllisiä polikliinisia hoitokäyntejä sairaalaan.

SAIREKE -hankkeessa on määritelty polikliinisessa hoidossa olevan oppilaan oikeus koulupaikkaan sairaalakoulussa pääpiirteissään seuraavasti.

Lapsi tai nuori otetaan oppilaaksi sairaalakouluun kun

- oppilas ei ole sairaalassa hoidossa vaan selviää avohoidon tuella
- oppilas jonottaa sairaalahoittoon
- oppilas on polikliinisissa tutkimuksissa sairaalassa ja tarvitsee myös sairaalakoulun arvion oppimiseen liittyvistä pulmista
- oppilaalla on usein toistuvia polikliinisia hoitokäyntejä
- oppilaan koulunkäynti ei ole terveydellisistä syistä mahdollista omassa koulussa
- oppilaan sairaalahoido on päättymässä, mutta hänellä on vielä sairaalajaksoja
- oppilas on infektiovaarassa eikä pysty siitä syystä käymään omaa kouluaan

Edellä mainitut menettelyt ovat tarkoituksenmukaisia, ja eräissä tapauksissa jopa välttämättömiä, mutta eivät kaikilta osin noudata nykyisen lainsäädännön määräyksiä. Perusopetuslaki ei ota huomioon avohoidossa olevien oppilaiden tarvetta saada sairaalaopetusta. Perusopetuslain 4 §:ää tulee tarkistaa vastaamaan sairaalaopetukselle asetettavia vaatimuksia ja siinä tulee ottaa huomioon myös avohoidossa olevat lapset ja nuoret.

Niveljaksolle ottaminen

Oppilas voidaan ottaa joissain tapauksissa hakemusten perusteella sairaalakouluun niin kutsutulle niveljaksolle. Niveljaksot on tarkoitettu esimerkiksi oppilaille, joilla on psyykkisiä ongelmia ja joiden koulunkäynti on keskeytynyt tai vaarassa keskeytyä. Niveljakson aikana oppilaan koulutilannetta selvitetään yhteistyössä kotikoulun ja moniammatillisen työryhmän kanssa. Osa nivelluokista sijoittuu hallinnollisesti ja toiminnallisesti sairaalakoulun ja oman kotikoulun välimaastoon.

Oppilaan koti- tai asuinkunta on vastuussa siitä, että oppilas saa kaikissa tilanteissa perusopetuslaissa tarkoitettua perusopetusta.

20 Kuntoutustoiminta

Kuntoutuksen tavoitteena on oppilaiden toimintakyvyn ja itsenäisen selviytymisen edistäminen.

Vaikeasti vammaisten ja sairaiden lasten ja nuorten koulutuksen lähtökohtana on kokonaiskuntoutuksellinen pedagogiikka, jonka ohella lääketieteellisellä ja sosiaalisella kuntoutuksella, hoitotoimilla ja tukipalveluilla on merkittävä osuus. Tarkoituksena on parantaa oppilaan jokapäiväistä selviytymistä sekä opiskelussa että päivittäisissä toimissa ja edistää hänen mahdollisuuksiaan elää täysvaltaisena yhteiskunnan jäsenenä. Kela järjestää ammatillista, vaikeavammaisten lääkinnällistä ja harkinnanvaraista kuntoutusta.

Jos oppilaalla on jatkuva kuntoutuksen tarve, on tarpeen koulun opetussuunnitelman ja työjärjestysten suunnittelu siten, että kuntoutus mahdollistuu myös koulun työpäivän aikana.

20.1 Kuntoutus säädöksissä

Perusopetuslain 39 §:ssä määrätään, että opetusministeriö voi päättää, että opetuksen järjestäjän on huolehdittava perusopetuslain 17 §:n 1 momentissa tarkoitettua erityisen tuen yhteydessä annettavasta kuntoutuksesta sekä mainittuun opetukseen liittyvistä kehittämis-, ohjaus- ja tukitehtävistä.

Perusopetuslaissa määrätään myös, että kuntoutuksen yhteistyössä on noudatettava, mitä **kuntoutuksen asiakasyhteistyöstä annetussa laissa** (497/2003) säädetään. (PL 34 a §)

Vaikeasti vammaisten ja sairaiden lasten ja nuorten koulutuksen lähtökohtana on kokonaiskuntoutuksellinen pedagogiikka, jonka ohella lääketieteellisellä ja sosiaalisella kuntoutuksella, hoitotoimilla ja tukipalveluilla on tärkeä osa. Tarkoituksena on parantaa oppilaan jokapäiväistä selviytymistä sekä opiskelussa että päivittäisissä toimissa ja edistää hänen mahdollisuuksiaan elää täysvaltaisena yhteiskunnan jäsenenä.

Perusopetuslain 31 §:ssä määrätään, että vammaisella ja muulla erityistä tukea tarvitsevalle oppilaalla on perusopetuslain mukaan oikeus saada maksutta opetukseen osallistumisen edellyttämät tulkitsemis- ja avustajapalvelut, muut opetuspalvelut, erityiset apuvälineet sekä perusopetuslain 39 §:n nojalla järjestettävät palvelut. (**Laki perusopetuslain muuttamisesta** 477/2003).

Opetusministeriö päättää perusopetuslain 39 §:ssä tarkoitetuista erityisopetuksen tukitehtävistä perittävistä maksuista sen mukaan kuin **valtion maksuperustelaissa** (150/1992) julkisoikeudellisista suoritteista perittävistä maksuista säädetään.

Kuntoutuksen yhteistyössä on noudatettava, mitä **kuntoutuksen asiakasyhteistyöstä annetussa laissa** (497/2003) säädetään. Sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaisten, työvoima- ja opetusviranomaisten sekä Kansaneläkelaitoksen on oltava keskenään yhteis-

työssä paikallisella, alueellisella ja valtakunnallisella tasolla. Näiden viranomaisten tulee toimia yhteistyössä myös muiden kuntoutusta järjestävien yhteisöjen kuten vammaisjärjestöjen kanssa. Asiakasyhteistyö toteutetaan ensisijaisesti osana asianomaisten viranomaisten tavanomaista toimintaa. Perusopetuksen opetussuunnitelmaa laadittaessa tulee ottaa huomioon esiopetuksen opetussuunnitelma ja perusopetuksen yhtenäisyys sekä kunnassa tehdyt lapsia, nuoria ja koulutusta koskevat päätökset.

Lain Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuuksista (566/2005) 9 §:ssä säädetään vaikeavammaisten lääkinnällisen kuntoutuksen järjestämisestä. Sen mukaan vaikeavammaisen lääkinnällisen kuntoutuksen tulee perustua kirjalliseen kuntoutussuunnitelmaan. Suunnitelma laaditaan kuntoutujan hoidosta vastaavassa julkisen terveydenhuollon yksikössä kuntoutujan taikka hänen omaisensa tai muun läheisensä kanssa vähintään yhdeksi vuodeksi ja enintään kolmeksi vuodeksi.

Lisäksi edellä mainitussa laissa määrätään, että järjestettäessä lääkinnällistä kuntoutusta vaikeavammaisena pidetään vakuutettua, jos

- 1 hänellä on sairaudesta, viasta tai vammasta aiheutuva yleinen lääketieteellinen ja toiminnallinen haitta, josta aiheutuu vähintään vuoden kestävä kuntoutustarve sekä
- 2 1 kohdassa tarkoitettu haitta on niin suuri, että hänellä on sen vuoksi huomattavia vaikeuksia tai rasituksia selviytyä jokapäiväisistä toiminnoista kotona, koulussa, työelämässä ja muissa elämäntilanteissa julkisen laitoshoidon ulkopuolella.

Jos oppilailla on jatkuva kuntoutuksen tarve, koulujen opetussuunnitelmien ja työjärjestysten suunnittelu kuntoutuksen mahdollistamiseksi koulun työpäivän aikana ja sijoittaminen perusopetuksen lomaan tai yhteyteen on vaativa ja asiantuntemusta edellyttävä tehtävä.

20.2 Lääkinnällinen, pedagoginen ja sosiaalinen kuntoutus

Vammaisille ja vaikeasti sairaille lapsille annettavaan kuntoutukseen sisältyvät muun muassa lääkinnällinen, pedagoginen ja sosiaalinen kuntoutus.

Lääkinnällinen kuntoutus pyrkii parantamaan tai ylläpitämään oppilaan fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista toimintakykyä. Oppilaalle annettava lääkinnällinen kuntoutus perustuu kuntoutussuunnitelmaan. Lääkinnällinen kuntoutus, kuten fysio-, puhe-, toiminta- psykoterapeuttinen ja musiikkiterapia, on mahdollista niveltää koulupäivän ja päivätoiminnan yhteyteen.

Pedagoginen kuntoutus on lapsen oppimisen, elämänhallinnan, omatoimisuuden ja itsenäisen elämän edistämiseksi tapahtuvaa toimintaa. Siihen osallistuvat kaikki erityiskoulussa opiskelevan lapsen tai nuoren kanssa työskentelevät opettajat ja muu koulun henkilökunta sekä huoltajat. Tarkoituksena on auttaa ja tukea lasta mahdollisimman luontevasti ja kokonaisvaltaisesti oppilaan luonnollisissa elinympäristöissä.

Sosiaalisen kuntoutuksen tarkoituksena on tukea ja parantaa oppilaiden sosiaalisen vuorovaikutuksen edellytyksiä. Sen avulla pyritään saamaan oppilaille mahdollisimman hyvä sosiaalinen toimintakyky ja ylläpitämään sitä.

Terapiat osana kuntoutusta

Osana kuntoutumista sekä valtion erityiskoulut että vaikeimmin vammaisten ja sairaiden lasten ja nuorten koulut tarjoavat oppilaille erilaista yksilö- ja ryhmäterapiaa. Koulusta

riippuen oppilaat voivat saada koulupäivän aikana myös lääkinnällistä kuntoutusta, joka muodostuu esimerkiksi erilaisista terapiahetkistä sekä kuntouttavasta perushoidosta.

Puheterapiapalveluja on oppilaiden saatavilla yleensä liian vähän eikä niitä ole saatavissa edes kaikissa kunnissa. Hoitamattomat logopediset ongelmat ja kielellisen kehityksen puutteet aiheuttavat erilaisia oppimisvaikeuksia esimerkiksi lukemaan oppimisessa ja haittaavat oppimista myöhemminkin kouluvuosien kuluessa.

Aiemmin koulujen laaja-alaiset erityisopettajat antoivat runsaasti puheen opetusta, mutta nykyisin heidän aikansa ei siihen enää riitä. Kuitenkin suurin osa lasten äänne-, ääni- ja kielen kehityksen viivästyemisestä johtuvista ongelmista on hoidettavissa jo esi- ja alkuopetuksen aikana.

Apuvälineet

Apuvälineellä tarkoitetaan välinettä, laitetta tai vastaavaa, joka edistää tai ylläpitää oppilaan toimintakykyä ja osallistumista silloin, kun se on vamman tai sairauden vuoksi heikentynyt.

Asetus lääkinnällisestä kuntoutuksesta (1015/1991) määrittelee lääkinnälliseen kuntoutukseen kuuluvat apuvälineet. Ne ovat lääkinnällisin perustein todetun toimintavajavuuden korjaamiseen tarkoitettut välineet, laitteet tai vastaavat, joita vajaakuntoinen henkilö tarvitsee selviytyäkseen päivittäisissä toiminnoissaan.

Apuvälineisiin luetaan myös kuntoutuksessa tarvittavat hoito- ja harjoitusvälineet sekä peruskoulua tai lukiota käyvän vammaisen ja sairaan oppilaan henkilökohtaiset koulussa ja muissa elämäntilanteissa tarvitsemat apuvälineet. Koulu- ja luokkakohdaiset apuvälineet hankkii ja kustantaa kunnan opetustoimi.

Näkövammaiselle oppilaalle tarkoitettuja apuvälineitä ovat esimerkiksi kohopulpetti, lukutelevisio, pistekirjoituskone tai ylimääräinen valaistus. Kuulovammaisen apuvälineitä ovat muun muassa kuulokoje ja RT-laite. Liikuntavammaisen apuvälineitä ovat esimerkiksi pyörätuoli, kepit, inva-pyörä, erikoisjalkineet sekä proteesit.

Vaikeavammaiset ja sairaat oppilaat voivat saada Kelan kustantamana kalliita ja vaativia apuvälineitä perusopetuksen 7. luokalta alkaen. Perusopetuksessa Kelan korvaama apuväline voi olla esimerkiksi tietokone sekä siihen liittyvät apuvälineet ja lisälaitteet, puhuva funktiolaskin tai DAISY-äänikirjojen kuuntelulaite.

20.3 Valtion erityiskouluissa järjestettävä kuntoutus

Valtion erityiskouluissa kuntoutustoimintaa säätelevät keskeisesti **vammaispalvelulaki** (380/1987) ja **-asetus** (759/1987) eli laki ja asetus vammaisuuden perusteella järjestettävistä ohjaus- ja palveluista ja tukitoimista, sekä **laki kehitysvammaisten erityishuollosta** (519/77), jotka yhdessä perusopetuslain ja -asetuksen kanssa määräävät vammaisten lasten saamista ohjaus- ja palveluista koulussa ja kouluajan ulkopuolella

Kuntoutus

Opetusministeriö on opetuksen järjestämislopapäätöksissä antanut valtion erityiskouluille perusopetuslain 39 §:n mukaisen tehtävän, johon kuuluu järjestää koulun oppilaille oppimisvalmiuksia parantavaa kuntoutusta koulun työpäivien aikana sekä kehittää opetusta ja kuntoutusta, opetus- ja kuntoutusmenetelmiä, opetusvälineitä ja oppimateriaaleja.

Kuntouttavan hoitotyön tavoitteena on oppilaiden itsenäisen tekemisen kehittäminen ja kehitysprosessissa auttaminen. Silloin kun oppilaan omat voimat ja kyvyt eivät riitä

itse tekemiseen, kuntouttava hoitotyö voi olla myös oppilaan puolesta tekemistä. Valtion erityiskoulujen kuntoutustoiminta ei kaikilta osin toteudu siten, kuin opetuksen järjestämisluvuissa edellytetään. Kuntoutustoimintaa vaikeuttaa se, että oppilaiden vammaisuuden vaikeusaste on viime vuosina lisääntynyt ja yhä useammat oppilaat ovat monivammaisia. Myös oppilaiden saaman kuntoutuksen määrä on lisääntynyt.

Oppilaiden kuntoutus toteutetaan *kokonaiskuntoutusperiaatteella* ja yhdistetään mahdollisimman hyvin opetukseen ja oppilaskotitoimintaan. Opetuksen järjestämisluvapäästösten mukaan oppimisvalmiuksia parantavan kuntoutuksen kustantaa koulu. Kuntoutus voidaan toteuttaa joko yksilökuntoutuksena tai ryhmämuotoisena. Ryhmämuotoista kuntoutusta antaa kuntoutus- ja terveydenhoitohenkilöstö joko itsenäisesti tai yhteistyössä esimerkiksi opettajien kanssa. Ryhmiä voivat olla esimerkiksi sosio- ja satudraama-, uinti-, kuntosali-, ratsastus-, Sherborne-sensomotoriset-, pyörätuolisähly- luku-, viittoma- ja aamupalaryhmät sekä konduktiivisen opetuksen eli niin sanotut Petö-ryhmät.

Valtion erityiskoulussa kuntoutukseen sisältyvät

- neuvonta
- kuntoutustutkimus
- erilaiset terapiat
- sopeutumisvalmennus
- kuntoutusohjaus ja
- apuvälineohjaus ja -palvelut

Kuntoutus koulupäivän aikana

Valtion erityiskouluissa annettiin koulupäivien aikana kuntoutusta siellä oppilaina oleville lapsille ja nuorille seuraavasti:

Taulukko 21.1. Kuntoutus oppilastunteina valtion erityiskouluissa koulupäivien aikana vuosina 2005–2007

Kuntoutus koulupäivien aikana	2005	2006	2007
Oppilastuntia	47 716	51 580	56 623

Lähde: Opetushallitus

Tilapäinen opetus ja kuntoutus

Oppilaille voidaan antaa myös tilapäistä kuntoutusta tukijaksoilla tai kuntoutustutkimuksina. Seuraava taulukko kertoo tämän toiminnan laajuuden.

Taulukko 21.2. Tilapäinen opetus ja kuntoutus valtion erityiskouluissa vuosina 2006–2008

Tilapäinen opetus ja kuntoutus (tukijaksot, kuntoutustutkimukset)	2006	2007	2008
Koulutettavapäiviä	3 496	3 436	3 282

Lähde: Opetushallitus

Terapiat

Valtion erityiskoulujen määrärahoilla kustannetaan pääosin fysio-, puhe- ja toimintaterapiat. Muita terapioiden, kuten psyko-, musiikki- ja ratsastusterapia voidaan antaa vain

rajoitetusti. Kehitettävää on erityisesti vaikeasti monivammaisten lasten kuntoutuksen ja terapioiden järjestämisessä.

Liikuntavammaisten lasten koulujen oppilaat saavat tarvittaessa *fysioterapeuttisia ohjaus- ja tukipalveluja*. Fysioterapiassa keskitytään oppilaiden liikkumisen ja toimintakyvyn sekä niihin liittyvien valmiuksien ja edellytysten arviointiin, ohjaukseen ja harjoitteluun. Fysioterapian tavoitteena on, että lapsi ja nuori oppii tiedostamaan millaista apua ja tukea hän tarvitsee selviytyäkseen arkielämässä.

Toimintaterapiassa tuetaan oppilasta ylläpitämään ja parantamaan toimintakykyään. Näin edistetään oppilaan kehittymistä mahdollisimman itsenäiseksi toimijaksi. Toimintaterapiaan kuuluvat lääkinnällinen kuntoutus sekä vammaispalvelulain mukaiset apuväline- ja asunnonmuutostyöt. Siihen kuuluu muun muassa päivittäisten toimintojen harjoittelu sekä koulunkäynnin apuvälineiden arviointia, sovittamista, hankintaa, muutostöiden teettämistä sekä käytön opastusta koulussa ja kotona. Toimintaterapeutit osallistuvat myös asumisvalmennukseen ja ohjaustoimintaan.

Yksilölliset terapiat

Kokonaisvaltaisen toimintaterapian lisäksi oppilaat tarvitsevat yksilöllisiä terapioidia.

Koulut tarjoavat oppilailleen myös puheterapiaa sekä yksilöllisesti että ryhmässä. Puheterapiassa arvioidaan oppilaan oraalmotoriikkaa, puhetta, ääntä, kielellisiä taitoja ja kommunikointia. Terapiassa kuntoutetaan suun ja nielun motorisia toimintoja, harjoitellaan äänen ja puheen tuottoa sekä tuetaan ja rikastutetaan kielellisiä taitoja. Puheterapiassa harjoitellaan puhetta tukevien ja korvaavien kommunikointikeinojen ja tarvittavien apuvälineiden käyttöönottoa oppilaan päivittäisessä kommunikoinnissa.

Näkövammaisten koulussa terapian ja kuntoutuksen tarvetta aiheuttavat lisäksi oppilaiden liikuntavammat, kehitysvammat, neurologiset ja somaattiset sairaudet.

Terapioiden rahoitus

Valtion erityiskouluissa koulupäivän aikana annetut oppimista tukevat terapiat kuuluvat budjettirahoitukseen. Annetuista terapioidista ei ole laadittu kokonaisvaltaista selvitystä eikä ole selvitetty sitä, mikä taho ne maksaa ja mikä on määrärahan tarve tulevaisuudessa.

Apuvälineet

Perusopetuslaissa määrätään että vammaisella oppilaalla on oikeus saada maksutta muun muassa erityiset apuvälineet, mutta siinä ei ole sanottu, kuka ne maksaa. Perusopetuslain 31§:n [Opetuksen maksuttomuus] ja 31a §:n [Oppilashuolto] tulkinnan osalta on oppilaan asuin- tai kotikuntien terveydenhuollon ja valtion erityiskoulujen välillä ollut epätie-toisuutta, kummalle taholle erilaisten ohjauspalvelujen maksaminen kuuluu.

Liikuntavammaisten oppilaiden kouluissa lähes kaikilla oppilailla on liikkumisen tai kommunikoinnin apuväline sekä koulussa että kotona. Valtion erityiskoulussa opetukseen osallistumisen edellyttämät apuvälineet kustantaa koulu. Tällaisia koulutyöskentelyssä välttämättömiä apuvälineitä ovat esimerkiksi työtuolit, lukutelevisiot, sekä valaisimet.

Oppimisympäristöllä tarkoitetaan fyysisen ympäristön, psyykkisten tekijöiden ja sosiaalisten suhteiden kokonaisuutta, jossa opiskelu ja oppiminen tapahtuvat. Esteettömän opiskelun vaatimat apuvälineet kuten hissit, kaiteet, luiskat, laskettavat ja nostettavat pesual-

taat sekä erilaiset pulpetit, tuolit ja muut vastaavat välineet kuuluvat opetuksen järjestäjän vastuulle. Oppimisympäristö on luotava oppilaalle esteettömäksi.

Näkövammaisille on olemassa erilaisia apuvälineitä: näkemistä parantavat laitteet, kuten suurennuslasi ja optiset apuvälineet sekä Daisy-kuuntelulaite. Tietokoneet ovat parantaneet näkövammaisten opiskelumahdollisuuksia merkittävästi. Tietokone ja siihen liittyvät laite- ja ohjelmasovellukset voivat parhaimmillaan kompensoida vammasta johtuvaa toiminnallista ja älyllistä suorituskykyä. Erityisesti vaikeavammaisen kommunikointiin ja itsenäiseen suoriutumiseen liittyvät tietokoneavusteiset sovellukset saattavat olla ratkaisevan merkityksellisiä lapsen ja nuoren elämässä. Liikennevakuutus korvaa eräissä tapauksissa oppilaan tarvitsemat apuvälineet.

Tällä hetkellä tärkeimmät apuvälineet ja sovellukset, joita näkövammaisten kouluissa käytetään, ovat pistenäytöt, pistekirjoitustulostin, synteettinen puhe sekä tekstiä suurentavat ohjelmat ja ruudunlukuohjelmat sekä erilaiset apuvälineohjelmat. Tekstin voi tulostaa joko tavallisena tekstinä, suurennettuna tekstinä tai pistekirjoituksena. Uusi tekniikka on myös mahdollistanut elektronisten kirjojen, Cd-romien sekä Internetin käytön. Lähes sokeat ja syvästi heikkonäköiset oppilaat käyttävät pistetekniikoita ja Jyväskylän näkövammaisten koulussa kehitettyjä apuvälineitä.

Kuulovammaisen tavallisin apuväline on kuulokoje tai sisäkorvaistutelaiteisto.

Tietokoneet, internetyhteydet ja sähköpostimahdollisuus toivat 1990-luvulla huomattavan kohennuksen kuulovammaisten elämään. Selko- ja viittomakielinen sähköinen oppimisympäristö soveltuu sekä kuuroille, huonokuuloisille, implantoiduille, kielihäiriöisille että muita aistivammoja omaaville oppilaille. Kuulovammaisten kouluilla on ollut tavoitteena kehittää erityinen viittoma- ja selkokieline oppimisympäristö, jossa voidaan hyödyntää ja kehittää aikaisemmin luotua materiaalia, multimediaa sekä lähiverkon ja internetin mahdollisuuksia.

Tietotekniikka mahdollistaa sellaisen laaja-alaisen oppimisen, johon liikuntavammaisilla ei aikaisemmin ole ollut edellytyksiä. Tietotekniikan käyttöä helpottamaan on kehitetty erilaisia sovelluksia kuten:

- Touch Window -kosketusikkuna
- hiiriadapteri, jolla hiiren käyttö voidaan siirtää kytkimille tai peliohjaimelle
- hiiri korvattu pallo-ohjaimella oppilaiden käytössä olevissa laitteissa
- Bläckfisken näppäimistösovitin
- Intellikeys-näppäimistö
- digitaalinen videokamera

Sopeutumisvalmennus

Kaikissa valtion erityiskouluissa järjestetään oppilaille sopeutumisvalmennusta. Kouluissa järjestetään kesäisin ja loma-aikoina yleensä Kansaneläkelaitoksen maksamana kuntoutuksena toteutettuja sopeutumisvalmennuskursseja.

Esimerkiksi liikuntavammaisten koulujen järjestämät kurssit on tarkoitettu neurologisesti vammaisille ja pitkäaikaissairaille lapsille, nuorille sekä heidän perheilleen. Kurssien ohjelmaan sisältyy keskustelua, ohjausta ja neuvontaa apuvälineisiin, sosiaaliturvaan, ravitsemukseen, kuntoutukseen, itsestä huolehtimiseen ja itsenäiseen elämään liittyvissä asioissa sekä luovaa toimintaa ja liikuntaa eri muodoissa.

Kansaneläkelaitos ja valtion erityiskoulujen oppilaiden kuntoutustoiminta

Yksilölliset kuntoutusasiat, jotka eivät liity opetukseen, ovat muodostuneet valtion erityiskouluissa ongelmaksi. Epäselvää on, milloin erityiskoulu antaa itse kuntoutuksen, jolloin kuntoutuksen menot menevät koulun määrärahoista, ja milloin se voi osoittaa koulun ulkopuolisen kuntoutuspaikan, jonka kustannukset maksaa esimerkiksi Kansaneläkelaitos tai oppilaan kotikunta. Valtion talousarvion määrärahojen mitoitus ei riitä yksilölliseen, opetuksen ulkopuolella tapahtuvaan kuntoutukseen. Jotkut oppilaat saattavat olla sellaisen kuntoutuksen tarpeessa, jota ei pystytä antamaan kuin esimerkiksi keskussairaalassa.

Lain kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista (566/2005) 11 §:ssä [laitoshoidossa olevan kuntoutusta koskeva rajoitus] todetaan, että ”Edellä 9 §:ssä [vaikeavammaisten lääkinnällisen kuntoutuksen järjestäminen] tarkoitettua kuntoutusta ei järjestetä, jos vaikeavammaisen on hoidettavana tai kuntoutettavana julkisessa laitoshoidossa tai sitä vastaavassa hoidossa. Laitoshoidolla tarkoitetaan ylläpidon, hoidon ja huolenpidon sisältävää toimintaa sairaalassa, hoitolaitoksessa tai muussa vastaavassa toimintayksikössä.

Laitushoito on julkista, jos hoitoa annetaan:

--

- 2 muussa laitoksessa, jossa annettavan hoidon kustantaa valtio, kunta tai kuntayhtymä

--”

Opetusministeriö on perusopetuslain 39 §:n nojalla päättänyt opetuksen järjestämisluvista, että kukin valtion erityiskoulu ”järjestää oppilaalle oppimisvalmiuksia parantavaa kuntoutusta koulun työpäivien aikana”. Valtion kouluilleen myöntämiä määrärahoja ei ole tarkoitettu muuhun kuin oppimisvalmiuksia parantavaan kuntoutukseen.

Säädöksiä tulee selkeyttää siten, että

- 1 valtion erityiskoulussa opiskeleva oppilas voi saada oppimisvalmiuksia parantavaa kuntoutusta lukuvuoden koulutyön kuluessa koulun työpäivien aikana ja että
- 2 muun kuntoutuksen järjestää tai kustantaa Kansaneläkelaitos lain kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista (566/2005) mukaisesti.

Kuntoutus- ja terapiatoiminnan selvittäminen

On tarpeen tehdä selvitys valtion erityiskouluissa annettavien kuntoutuksen ja terapioiden määrästä, kustannuksista ja kustannusvajeesta. Sen pohjalta on mahdollista laatia suunnitelma kuntoutuksessa ilmenevien puutteiden poistamisesta. Selvitykseen tulee liittää myös selvitys lisätilojen tarpeesta. Edelleen tulee selvittää, millaisin opetussuunnitelmallisin ja työjärjestyksiin liittyvin ratkaisuin kuntoutuksen ja terapioiden ajankohtaa voidaan optimoida.

Ongelmia ja epäselvyyttä on nykyisin myös sen määrittelyssä, mitä opetuksen yhteydessä annettavaan kuntoutukseen kuuluu ja kuka kuntoutusmuodoista päättää. Tavoitteena on, että valtion erityiskoulujen oppilaat saavat yksilölliset, muut kuin opetukseen liittyvät kuntoutuspalvelunsa yleisten palvelujen kautta ja että ne korvataan täysimääräisesti.

On löydettävä yhteinen näkemys siitä, miten lakia kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista (566/2005) tulee tulkita, niin että lain tulkinnoista vallitsee yksimielisyys.

Vammaiset oppilaat tarvitsevat kuntoutusta myös lomien aikana. Ongelmana on, miten vammaisen oppilaan koulun työvuoden aikana olevien lomien aikainen kuntoutus järjestetään ja kuka sen maksaa.

20.4 Kuntoutus ja kuntouttava opetus kunnan erityiskouluissa

Integraation ja inklusion laajentuessa vammaisten ja pitkäaikaissairaiden sijoittaminen yleisopetuksen ryhmiin yleistyy. Koska oppilailla on aikaisempaa suuremmat mahdollisuudet valita oma koulunsa, myös yleisopetuksen koulujen opettajien on oltava valmiita erityisoppilaiden opettamiseen ja tukemiseen. Opettajien työtä voidaan helpottaa eri ammattiryhmien yhteistyöllä. Tällaisia yhteistyötahoja voivat olla esimerkiksi terveydenhuollon ja sosiaalitoimen henkilöstö, puheen lukemisen ja kirjoittamisen opettaja, erilaiset terapeutit kuten toiminta- ja fysioterapeutit sekä erityisliikunnan asiantuntijat.

Erityiskouluissa opetukseen liittyy erityistavoitteena monipuolinen ja yksilöllinen kuntoutus. Kuntouttavan opetuksen painopiste on oppilaan diagnoosiin perustuvassa kuntoutuksessa, omatoimisuudessa itsenäistämisessä ja sosiaalisessa kasvatuksessa.

Keskeistä kuntoutuksen järjestämisessä on, että

- kuntoutus tulee aloittaa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, mieluiten heti, kun puheen tai kielenkehityksessä on havaittu vaikeuksia
- kuntoutussuunnitelmaa tehtäessä on olennaista tunnistaa ja määritellä lapsen yksilölliset tuen ja ohjauksen tarpeet sekä lapsen mielenkiinnon kohteet ja vahvuudet
- kuntoutuksesta vastaavien asiantuntijoiden on myös tunnettava perhe ja sen voimavarat, jotta hoidon ja kuntoutuksen suunnitelmista tulee toteuttamiskelpoisia
- suunnitelmassa luodaan kokonaiskuva lapsesta tai nuoresta ja hänen senhetkisestä kehitysvaiheestaan sekä perheen tarpeista, ja sen pohjalta määritellään tavoitteet ja menetelmät
- arvioidaan lisäksi muut tarvittavat tukipalvelut, kuten kuntoutusohjaus ja terapiat, apuvälinepalvelut ja sopeutumisvalmennus, jotta saavutetaan yhtenäinen kokonaisuus
- kuntoutuksen tulee olla pitkäaikaista ja pitkäjänteistä, ja eri osapuolten tulee siihen sitoutua

Erityiskoulussa koulutyö rakennetaan luonteeltaan kuntouttavaksi muun muassa strukturoimalla opetusta. Strukturoitu opetus sopii luonteeltaan kuntouttavana kaikille erityisopetuksen oppilaille.

Kaikille vaikeasti vammaisille ja sairaille lääkinnällistä kuntoutusta tarvitseville oppilaille *kuntoutussuunnitelma* on osa henkilökohtaista opetuksen järjestämisen suunnitelmaa, HOJKSia. Lääkinnällisellä kuntoutuksella parannetaan ja ylläpidetään oppilaan fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista toimintakykyä sekä edistetään ja tuetaan hänen itsenäistä suoriutumistaan päivittäisissä toiminnoissa. Näiden lasten ja nuorten opetukseen kuuluu erilaisien taitojen harjaannuttaminen esimerkiksi oireenmukaisten kuntoutusmenetelmien ja terapioiden avulla. Esimerkiksi Asperger- oppilas tarvitsee tiivistä kuntoutusta, joka edellyttää kiinteää yhteistyötä perheen, asiantuntijojen sekä koulun henkilökunnan kanssa.

Sairaalakoulujen oppilaiden saama kuntoutus

Sairaalakoulun toiminta perustuu siihen, että potilaana oleva oppilas saa tarvitessaan kuntouttavaa hoitoa ja pedagogista kuntoutusta. Koulupäivää rytmittävät usein erilaiset hoidot. Silloin sairaalakoulun opettaja sovittaa yhteen oman koulun asettamat oppimisen tavoitteet sekä sairaalan oppilaalle antaman kuntoutuksen ja muun hoidon.

Sairauden tai vamman laadusta riippuen oppilas voi sairaalakoulussa tutustua ja kokeilla erilaisia apuvälineitä. Sairaalan toimintaterapeutti ja opettaja antavat myös tarvittaessa oppilaan omalle opettajalle sekä huoltajille tietoa apuvälineistä ja niiden käytöstä. Oppilaiden kotikouluille annettavan informaation kannalta erityisopettajien tärkeä yhteistyökumppani sairaalassa on kuntoutusohjaaja, joka on sairaanhoitajan koulutuksen saanut yhteyshenkilö sairaalan ja sairastuneen lapsen elinympäristön välillä.

21 Ohjaus- ja palvelukeskustoiminta

Perusopetuslain 39 §:n mukaan opetusministeriö voi päättää, että opetuksen järjestäjän tulee huolehtia perusopetuslain 17 §:n 2 momentissa tarkoitetun erityisopetuksen yhteydessä annettavasta kuntoutuksesta sekä mainittuun opetukseen liittyvistä kehittämis-, ohjaus- ja tukitehtävistä.

21.1 Ohjaus- ja palvelukeskustoiminta opetuksen järjestäjän tehtävänä

Ohjaus- ja palvelukeskustoiminnan kehittämisen yleisenä tavoitteena on oppilaiden koulutuksellisen tasa-arvon lisääminen, koulutusmahdollisuuksien edistäminen ja syrjäytymisen ehkäiseminen. Ohjaus- ja palvelukeskukset konsultoivat yleisopetuksen kouluja ja tukevat toiminnallaan oppilaan paluuta omaan kouluun sekä integraation ja inklusion onnistumista.

Ohjaus- ja palvelutoimintaa harjoittavista yksiköistä käytetään useita nimityksiä, joilla tarkoitetaan osapuilleen samaa asiaa:

- resurssikeskus
- palvelukeskus
- ohjaus- ja palvelukeskus
- osaamiskeskus
- erityisen tuen keskus

Tässä muistiossa käytetään erityisopetuksen kehittämis-, ohjaus- ja tukitehtävistä huolehtivista yksiköistä termiä ”erityisen tuen ohjaus- ja palvelukeskus”.

Yhteistoiminta

Erityisen tuen palvelukeskuksella voi olla toimintaa muiden kuntien kanssa ja keskus voi toimia yhteistyössä eri vammaisjärjestöjen kanssa. Erityisen tuen ohjaus- ja palvelukeskukset voivat antaa ohjausta, koulutusta ja informaatiota ja palveluja muille opetusta järjestäville tahoille, opetustoimen viranhaltijoille, yleis- ja erityisopetuksen opettajille, koulunkäyntiavustajille, oppilaiden vanhemmille ja heidän perheilleen sekä oppilaiden kanssa työskenteleville muille asiantuntijoille. Toiminnan suunnitteluun vaikuttaa paikallisten

opetus-, ohjaus- ja palvelutoimintojen laajuus sekä se, miten ohjaus- ja palvelukeskustoiminta niveltyy kuntien omaan kehittämistoimintaan.

Kehittämissuunnitelmat

Valtioneuvoston koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmassa, Koulutus ja tutkimus 2003–2008, opetuksen järjestäjiä kannustettiin alueelliseen yhteistyöhön opetuksen ja sen tukipalvelujen kehittämisessä sekä erityisosaamista tai moniammatillista osaamista vaativien tehtävien hoitamisessa. Lasten määrän vähentyessä kouluverkko harvenee edelleen. Vuosien 2007–2012 kehittämissuunnitelman mukaan ”tulevaisuuden haasteena tulee olemaan opetus- ja koulutuspalvelujen järjestäminen siten, että opetuksen korkea laatu ja monipuolinen palvelutarjonta pystytään turvaamaan kaikille lainsäädännön edellyttämällä tavalla”.

Kehittämissuunnitelman edellyttämä monipuolinen palvelutarjonta edellyttää selvitysten ja tutkimusten tekemistä ja ohjaus- ja palvelukeskustoiminnan kehittämistä. Jatkossa erityistä tukea tarvitsevista lapsista ja nuorista yhä suurempi osa opiskelee omissa lähikouluissaan. Erityisesti kouluverkon harveneminen asettaa vaatimuksia erityisopetusta tarvitsevien lasten ja nuorten riittävän ja laadukkaan opetuksen ja kuntoutuksen turvaamiseksi. Kunnalliset koulut tarvitsevat lasten ja nuorten ohjaukseen, kuntoutukseen ja avustukseen yhä yksilöllisempiä ohjauspalveluja.

Painopisteen siirtyessä erityisen tuen palvelukeskustoimintaan on pidettävä huoli siitä, että oppilaiden oikeus saada opetussuunnitelman mukaista opetusta ei vaarannu ja että heillä on mahdollisuus saada opetusta riittävästi. Mikäli esimerkiksi opettajan työaika käytetään muuhun kuin opetukseen ja omia oppilaita koskeviin konsultointi- ja ohjaustehtäviin, työaika- ja palkkauskysymykset on ratkaistava erikseen. Opetukseen varattujen tuntiresurssien käyttäminen muuhun kuin oppilaille annettavan opetuksen ja siihen liittyvien järjestelyihin ei ole tarkoituksenmukaista.

Kansainväliset pyrkimykset

Myös Euroopan muissa maissa on erityiskoulujen kehittäminen erityisopetuksen ohjaus- ja palvelukeskuksina yleistä. Euroopan erityisopetuksen kehittämiskeskukseen, The European Agency for Development in Special Needs Education, mukaan Euroopassa toimiville eri maiden ohjaus- ja palvelukeskuksille on määritelty esimerkiksi seuraavanlaisia tehtäviä:

- koulutustilaisuuksien ja kurssien järjestäminen opettajille ja muille ammattilaisille
- opetusmenetelmien ja oppimateriaalien kehittäminen ja levittäminen
- yleisopetuksen koulujen ja oppilaiden vanhempien tukeminen
- yksittäisten oppilaiden lyhyt- tai osa-aikainen tukeminen
- työllistymisen tukeminen.

Euroopan erityisopetuksen kehittämiskeskukseen julkaisussa ”Erityisopetus Euroopassa” todetaan, että Euroopan unionin jäsen- ja ehdokasmaiden poliittisena linjana on erityisopetusta tarvitsevien oppilaiden integroiminen yleisopetuksen kouluihin ja erilaisten tukimuotojen, kuten tukihenkilöstön, materiaalien ja täydennyskoulutuksen tarjoaminen opettajille. Keskeiseksi tavoitteeksi eurooppalaisissa erityiskouluissa on muodostunut niissä olevan osaamisen laajentaminen kaikkien koulujen käyttöön. Siihen kuuluu muun muassa

inklusion tukeminen yleisopetuksen kouluissa. Tavoitteena on myös, että erityiskoulut muuttuisivat vähitellen segregaatiota toteuttavista erityislaitoksista inklusiota edistäviksi ja ohjaus- ja palvelukeskuksiksi.

Ohjauspalveluiden saavutettavuuden parantaminen edellyttää myös Suomessa valtakunnallisesti kattavia ja alueellisesti tasa-arvoisia ohjauspalveluita muun muassa kehittämällä valtion erityiskouluja, kunnallisia erityiskouluja sekä sairaalaopetusta antavia kouluja koko maan kattavaksi ohjaus- ja palvelukeskusverkostoksi. Ohjauspalvelujen kokonaisuutta suunniteltaessa tulee ottaa huomioon myös toisen asteen oppilaitosten asema osana palvelukeskusverkostoa.

21.2 Valtion erityiskoulut valtakunnallisina ohjaus- ja palvelukeskuksina

Opetusministeriö on perusopetuslain 8 §:n, 39 §:n ja 52 §:n nojalla määrännyt valtion erityiskouluille tehtäväksi järjestää näkövammaisille, kuulovammaisille ja liikuntavammaisille oppilaille esiopetusta, perusopetusta, lisäopetusta ja niihin liittyviä ohjaus-, kuntoutus- ja tukipalveluita. Opetuksen järjestämislupapäätöksissä annetut velvoitteet tukevat omien oppilaiden opiskelua valtion erityiskouluissa ja edistävät muiden koulujen oppilaiden integroitumista omaan lähikouluyhteisönsä.

Valtion erityiskoulujen opetuksen järjestämislupapäätöksissä koulujen tehtävät on määriteltävä pääosin seuraavasti. Perusopetuslain 39 §:ssä [Erityisopetuksen tukitehtävistä huolehtiminen] tarkoitettuna koulun tehtävänä on:

- 1 järjestää koulun oppilaille oppimisvalmiuksia parantavaa kuntoutusta koulun työpäivien aikana;
- 2 kehittää opetusta ja kuntoutusta, opetus- ja kuntoutusmenetelmiä, opetusvälineitä ja oppimateriaaleja;
- 3 huolehtia tarvittavista ohjaus- koulutus- ja informaatiopalveluista sekä järjestää perehdyttämiskoulutusta;
- 4 järjestää tarvittaessa muualla opiskeleville oppivelvollisuusikäisille opiskelun tukemiseksi tilapäistä opetusta ja kuntoutusta;
- 5 järjestää tarvittaessa muualla oppivelvollisuusikää nuoremmille ja perusopetuksen päättäneille tilapäistä opetusta ja kuntoutusta; sekä
- 6 laatia koulutus- ja kuntoutussuunnitelmia koulunkäyntiä, jatko-opintoja sekä työelämään ja yhteiskuntaan sijoittumista varten sekä antaa tarvittaessa asiantuntija-apua vastaavien suunnitelmien laatimisessa.

Tämän lisäksi eräille kouluille on määrätty myös muita tehtäviä, kuten Mikael-koululle, joka antaa lukion suorittamista edistävä opetusta.

Valtion erityiskoulujen oppilaiden määrä on pienentynyt vuosina 2006–2008 noin 5 % kun vastaavasti ohjauskäynnit ovat lisääntyneet 30 %. Kehitys on siis menossa palvelukeskustoiminnan suuntaan.

Erityisen tuen ohjaus- ja palvelukeskustoiminta jakautuu lähinnä opettajien koulutukseen, ohjaustoimintaan ja konsultointiin, opetusmenetelmistä informoimiseen sekä oppimateriaalituotantoon. Valtion erityiskoulut antavat opetusta, oppimisvalmiuksia parantavaa kuntoutusta ja avustustoimintaa koskevia asiantuntijapalveluita kunnille, muille kou-

luille, vammaisten lasten opettajille sekä erityistukea tarvitseville oppilaille ja heidän huoltajilleen. Valtion erityiskouluilla on erityistä osaamista aisti- ja liikuntavammaisuuteen, kehitysvammaisuuteen, neurologisiin vammoihin sekä muissa vammaisuuteen liittyvissä asioissa. Oppilaiden monivammaisuus, mielenterveyden haasteet ja perhetyön tarpeiden lisääntyminen ovat tuoneet viime vuosina lisävaatimuksia henkilökunnan ammatilliseen osaamiseen.

Integraation ja inklusion tukemiseksi valtion erityiskoulut järjestävät ohjauspalveluja, kuten tilapäistä opetusta eli tukijaksoja muualla opiskeleville oppivelvollisuusikäisille ja oppivelvollisuusiän ylittäneille, oppimateriaalien laadintaa ja oppilaan opettajien perehdyttämistä vammaisten lasten erityistarpeisiin. Ohjaustoimintaan sisältyvät konsultointi, koulu- ja perhekäynnit sekä asiantuntija-apu oppilaan opiskeluun liittyvissä kysymyksissä ja opiskelu- ja kuntoutussuunnitelmien laatimisessa. Koulut kehittävät myös opetus- ja kuntoutusmenetelmiä, oppimateriaaleja ja opetusvälineitä.

Pyrkimyksenä on kehittää mahdollisimman laajasti yhteistä koulua kaikille, yksilöllisiä opetusjärjestelyjä sekä lisätä oppilaiden erilaisuuden hyväksymistä.

Kulttuuri- ja opetustoimen rahoituksesta annetun lain mukaan opetusministeriö päättää perusopetuslain 39 §:ssä tarkoitetuista erityisopetuksen tukitehtävistä eli ohjaus- ja palvelukeskustoimintaan kuuluvista tehtävistä perittävistä maksuista sen mukaan kuin **valtion maksuperustelaissa** (150/1992) julkisoikeudellisista suoritteista perittävistä maksuista säädetään.

Ohjaus- ja palvelukeskustoiminnan maksulliset suoritteet

Valtion erityiskoulujen tuottamista ohjaus- ja palvelukeskustoimintaan kuuluvista maksullisista suoritteista osa tehdään liiketaloudellisin ja osa julkisoikeudellisin perustein.

Julkisoikeudelliset suoritteet

Valtion viranomaisten suoritteiden maksullisuuden ja suoritteista perittävien maksujen suuruuden yleisistä perusteista sekä maksujen muista perusteista säädetään valtion maksuperustelaissa. Julkisoikeudellisesta suoritteesta valtiolle perittävän maksun suuruuden tulee vastata suoritteen tuottamisesta valtiolle aiheutuvien kokonaiskustannusten määrää (omakustannusarvo). Suoritteen omakustannusarvoon eli suoritteen tuottamisesta aiheutuneisiin kokonaiskustannuksiin luetaan suoritteen tuottamisesta aiheutuvien erilliskustannusten lisäksi suoritteen tuottamisen aiheuttama osuus hallinto-, toimitila- ja pääomakustannuksista sekä muista valtion viranomaisen yhteiskustannuksista.

Koulut ovat kehittäneet viime vuosina maksullista toimintaansa itsenäisesti osana ohjaus- ja palvelukeskustoimintaa. Koulujen maksullisen toiminnan tuotteiden ja palveluiden hinnoittelu- ja laskutusperusteet ovat määrittyneet ensisijaisesti koulujen oman maksullisen toiminnan tuote- ja palveluvalikoiman sekä asiakaskunnan kautta.

On tärkeää, että valtakunnallisesti palvelevan ohjaus- ja palvelukeskustoiminnan hinnoittelu- ja laskutusperiaatteet ovat yhdenmukaiset kaikissa valtion kouluissa. Tästä syystä Opetushallitus on yhteistyössä yleissivistävien erityiskoulujen kanssa valmistellut koulujen käyttöön maksullisen toiminnan hinnoittelu- ja laskutusperiaatteet. (Valtion yleissivistävien erityiskoulujen maksullinen toiminta. Opetushallituksen tiedote 5.12.2008)

Valtion yleissivistävien erityiskoulujen maksullinen ohjaus- ja palvelutoiminta perustuu **valtion maksuperustelakiin** (150/1992) ja **-asetukseen** (211/1992). Valtion oppilaitosten maksullisista suoritteista määrää aiemman opetusministeriön päätöksen (**Opetusmi-**

nisteriön päätös eräiden valtion oppilaitosten maksullisista suoritteista (1097/1998)) tarkentamiseksi annettu asetus, **Opetusministeriön asetus eräiden valtion oppilaitosten maksullisista suoritteista annetun opetusministeriön päätöksen 2 §:n muuttamisesta (1041/2000).**

Opetusministeriön asetus määrää valtion erityisoppilaitosten maksullisista erityisopetuksen tukitehtävistä perittävät maksut perusopetuksessa seuraavasti:

"Jos opetusministeriö on antanut valtion oppilaitoksen tehtäväksi huolehtia perusopetuslain 39 §:ssä tarkoitetuista erityisopetuksen tukitehtävistä, oppilaitos perii näiden tehtävien mukaisista ohjaus- ja palveluista muilta koulutuksen järjestäjiltä maksun, joka on 50 prosenttia valtion maksuperustelain 6 §:n mukaisesta julkisoikeudellisista suoritteista perittävistä omakustannusarvon mukaisesta maksusta."

Opetushallitus on antanut tiedotteella **Valtion yleissivistävien erityiskoulujen maksullisen toiminta** (Tiedote 4/2009) maksullisen toiminnan hinnoittelu- ja laskutusperiaatteet. Tiedotteen mukaisten toimintojen hinnoittelu kohdistuu seuraaviin palveluihin:

- yksittäistä oppilasta koskevat koulutus- ja konsultointipalvelut
- ohjauskäyntien matkakulujen ja tukijaksojen kuljetuskustannukset
- ulkopuolisille tuotettavien kuljetuspalvelut
- asumispalvelut
- oppimateriaali- ja julkaisutoiminta
- koulutus- ja konsultointipalvelut

Arvonlisäverollisia ovat liiketaloudellisin perustein hinnoitellut konsultointipalvelut (22 %) sekä oppimateriaalit, julkaisut ja asumispalvelut (8 %). Muut edellä mainitut palvelut ovat arvonlisäverottomia. Ohjauksen tarkastuskäynnistä on todettu, että se voi koulun harkinnan mukaan olla maksuton.

Liiketaloudellinen ohjaus- ja palvelukeskustoiminta

Osa valtion erityiskoulujen toiminnasta tapahtuu liiketaloudellisin perustein. Ne hinnoittelevat liiketaloudellisin perustein edellä mainitussa opetusministeriön päätöksessä eräiden valtion oppilaitosten maksullisista suoritteista (1097/1998; 3§) mainitut suoritteet.

Opetusministeriön päätöksen mukaan tällaisia suoritteita ovat

- opettajien jatko- ja täydennyskoulutus;
- erilliset kurssit ja koulutustilaisuudet;
- opetuksen yhteydessä tai muutoin valmistetut tai syntyneet tuotteet ja ohjaus- ja palvelut;
- tilauksesta tehdyt selvitykset ja tutkimukset;
- muu kuin 2 §:ssä tarkoitettu [järjestämislupapäätöksen mukainen ohjaus- ja palvelukeskustoimintaan kuuluva] konsultointi ja ohjaus;
- työpalvelut;
- opiskelijarekisteristä ja muista rekistereistä annettavat tulosteet;
- oppilaitoksen toimitilojen ja laitteiden käyttö;

- valokopiot ja muut jäljennökset;
- asiakirjojen ja muun aineiston lähettäminen ja postitus sekä
- muut tilauksesta tehdyt ohjaus- ja palvelut ja tuotteet

Liiketaloudellinen toiminta käsittää myös ruokapalvelujen myyntiä henkilökunnalle, vieraille sekä mahdollisille ulkopuolisille tahoille. Koulun liikuntatiloja voidaan vuokrata myös jossain määrin ulkopuolisten käyttöön. Oppilaskuljetukset sekä kuntien maksamat (palkkaamat) koulunkäyntiavustajat ja oppilashoitajat sekä aamu- ja iltapäivähoito ovat enenevässä määrin osa liiketaloudellista toimintaa. Myös oppimateriaalituotanto on osa koulujen liiketaloudellista toimintaa, oppimateriaalit ja muut kehittämistoiminnan pohjalta tehdyt julkaisut hinnoitellaan liiketaloudellisin perustein.

Valtion erityiskouluilla oli vuonna 2007 tuloja liiketaloudellisesta toiminnasta yhteensä 1 151 902 euroa ja kustannuksia yhteensä 1305 373 euroa, jolloin tulokseksi muodostui 246 529 euroa ja kustannusvastaavuudeksi 119 %.

Maksulliset kuljetuspalvelut

Valtion erityiskouluissa osa oppilaista on päivittäisten koulumatkakuljetusten piirissä. Valtion koulu voi tarvittaessa järjestää koulukuljetukset, ja laskuttaa palvelusta oppilaan asuin- tai kotikuntaa. Halutessaan kunta voi myös itse järjestää oppilaan kuljetuksen.

Taulukko 21.1. Kuljetuspalveluiden piirissä olevien oppilaiden määrän kehitys valtion erityiskouluissa 2006- 2008

Kuljetuspalvelut	2006	2007	2008	vähennys
kuljetettavien lukumäärä	433	425	377	-11 %

Lähde: Opetushallitus

Edellisten lisäksi valtion erityiskouluissa asuvilla oppilailla on koulun työvuoden aikana oikeus maksuttomiin matkoihin majoituspaikan ja kodin välillä lomien ja viikonloppujen yhteydessä.

Ulkopuolisille tarjottavat kuljetuspalvelut laskutetaan omakustannusperusteisesti (omakustannushinta = valtion matkustussäännön mukainen kilometrikorvaus). Niitä ei voi hinnoitella liiketaloudellisin perustein, koska kouluilla ei ole liikennöintilupia.

Kun kuljetuspalvelu on ostettu liikennöitsijältä, loppuasiakkaalta laskutetaan liikennöitsijän laskuttama summa ja lisäksi kuljetustoiminnasta koululle aiheutuneet kustannukset.

Maksulliset asumispalvelut

Silloin kun asumispalveluita myydään koulun omille oppilaille, jotka eivät asu vakituisesti koululla tai heidän vanhemmilleen, palvelu hinnoitellaan liiketaloudellisin perustein.

Asumispalveluja voidaan joissain tapauksissa tarjota lyhytaikaisesti myös oppilaiden huoltajille. Myytäessä asumispalveluita liiketaloudellisin perustein, hinnoittelun tulee vastata paikallisten vastaavien majoituspalveluiden hintatasoa (>100 %). Silloin kun asumispalveluita myydään oman koulun oppilaille, jotka tarvitsevat erityistukea, hinnoittelussa otetaan huomioon erilaisten avustustehtävien vaikutus majoitusvuorokauden hintaan.

Oppilaalta, joka on otettu muuhun kuin kunnan osoittamaan lähikouluun, voidaan majoituksesta periä kohtuullisia maksuja.

Taulukko 21.2. Asumispalveluiden määrän kehitys valtion erityiskouluissa asumisvuorokausina vv 2006–2008

Asumispalvelut valtion erityiskouluissa	2006	2007	2008	vähennys
asumisvuorokausia	43 046	40 592	35 351	-13 %

Lähde: Opetushallitus

Julkisoikeudellinen ohjaus- ja palvelukeskustoiminta

Ohjaustoiminnan avulla pyritään varmistamaan, että erityistä tukea tarvitsevat lapset ja nuoret saavat niitä erityisohjaus- ja palveluja, joita kotikunnassa ei ole tarjolla. Kuntien koulut tarvitsevat lasten ja nuorten opetukseen, ohjaukseen, kuntoutukseen ja avustukseen yhä yksilöllisempiä ja entistä useammin moniammatillista osaamista edellyttäviä ohjauspalveluja.

Valtion erityiskoulujen edellytetään toimivan **maksuperustelain** (150/1992) (Valtion maksuperustelaki) ja sitä tarkentavan **opetusministeriön asetuksen** (1041/2000) (Opetusministeriön asetus eräiden valtion oppilaitosten maksullisista suoritteista annetun opetusministeriön päätöksen 2 §:n muuttamisesta) mukaisesti.

Maksuperustelain mukaan julkisoikeudellisesta suoritteesta valtiolle perittävän maksun suuruuden tulee vastata suoritteen tuottamisesta valtiolle aiheutuvien kokonaiskustannusten määrää (omakustannusarvo).

Maksuperustelain mukaisia julkisoikeudellisia suoritteita ovat

- opettajien jatko- ja täydennyskoulutus;
- erilliset kurssit ja koulutustilaisuudet;
- opetuksen yhteydessä tai muutoin valmistetut tai syntyneet tuotteet ja palvelut;
- tilauksesta tehdyt selvitykset ja tutkimukset;
- muu kuin 2 §:ssä tarkoitettu [järjestämislupapäätöksen mukainen palvelukeskustoimintaan kuuluva] konsultointi ja ohjaus;
- työpalvelut;
- opiskelijarekisteristä ja muista rekistereistä annettavat tulosteet;
- oppilaitoksen toimitilojen ja laitteiden käyttö;
- valokopiot ja muut jäljennökset;
- asiakirjojen ja muun aineiston lähettäminen ja postitus sekä
- muut tilauksesta tehdyt palvelut ja tuotteet

Opetusministeriön asetuksen mukaan silloin, kun opetusministeriö on antanut valtion oppilaitoksen tehtäväksi huolehtia perusopetuslain 39 §:ssä tarkoitetuista erityisopetuksen tukitehtävistä, oppilaitos perii näiden tehtävien mukaisista palveluista muilta koulutuksen järjestäjiltä maksun, joka on 50 prosenttia valtion maksuperustelain 6 §:n mukaisesta julkisoikeudellisista suoritteista perittävistä omakustannusarvon mukaisesta maksusta.

Tällaisia erityisopetuksen tukitehtäviä ovat

- koulun oppilaille oppimisvalmiuksia parantavan kuntoutuksen järjestäminen koulun työpäivien aikana,
- opetuksen ja kuntoutuksen, opetus- ja kuntoutusmenetelmien, opetusvälineiden ja oppimateriaalien kehittäminen,

- tarvittavista ohjaus- koulutus- ja informaatiopalveluista huolehtiminen,
- tarvittaessa muualla opiskeleville oppivelvollisuusikäisille opiskelun tukemiseksi tilapäisen opetuksen ja kuntoutuksen järjestäminen,
- tarvittaessa muualla oppivelvollisuusikää nuoremmille ja perusopetuksen päättäneille tilapäisen opetuksen ja kuntoutuksen järjestäminen, sekä
- koulutus- ja kuntoutussuunnitelmien laatiminen koulunkäyntiä, jatko-opintoja sekä työelämään ja yhteiskuntaan sijoittumista varten sekä tarvittaessa asiantuntija-avun antaminen vastaavien suunnitelmien laatimisessa.

Valtion erityiskoulun harkinnan mukaan kuntiin voidaan tehdä tarvittaessa maksuttomia tarvekartoituskäyntejä, joiden tarkoituksena on lisätä opettajien ja vanhempien tietoisuutta erityiskoulujen tarjoamista valtakunnallisista kehittämis- ja tukiohjaus- ja palveluista. Tarvekartoituskäynnin yhteydessä käydään läpi käytettävissä olevat ohjaus- ja palvelutarpeet, mutta ei vielä tehdä oppilaskohtaista kartoitusta.

Ohjauskäyntien matkakulut, jotka ovat koulun henkilökunnan matkustamisesta aiheutuneita kuluja, laskutetaan toteutuneen toiminnan mukaisesti (100 %). Tukijaksolle tulevien oppilaiden kuljetuskustannuksista laskutetaan 50 % omakustannushinnasta.

Valtion erityiskoulujen piirissä herättää kritiikkiä se, että ohjaustoiminnan kohteena olevat oppilaat ovat epätasa-arvoisessa asemassa riippuen siitä, missä päin Suomea ja miten kaukana valtion erityiskoulusta he asuvat. Ohjauskäyntihinta on kaikille sama, mutta tilaava kunta kustantaa ohjaavan opettajan matkakulut ja hotellikustannukset riippumatta siitä, miten kaukana konsultointipaikkakunta sijaitsee.

Oppilaan koulupaikka valtion erityiskoulussa on lähettävälle kunnalle maksuton, mutta kunnalta jää valtionosuus oppilaan osalta saamatta, vaikka kunnan on kustannettava oppilaan koulumatkat ja usein myös avustaja.

Ohjauskäynnit ja konsultaatiot

Ohjauskäyntien ja konsultoinnin tavoitteena on antaa opetuksellista ja kuntoutuksellista tukea opetushenkilöstölle ja muille työntekijöille sekä huoltajille, jotta oppilaat selviävät opinnoistaan ja koulunkäynnistä mahdollisimman hyvin omalla kotipaikkakunnallaan. Integraatiota tuetaan auttamalla opettajaa saamaan sellaisia tietoja, taitoja ja valmiuksia, että hän pystyy opettamaan vammaista tai sairasta oppilasta muiden oppilaiden kanssa samassa ryhmässä. Kun ohjaustoiminta kohdennetaan oppilaiden lähiyhteisöihin, myös lapsen koti, päiväkotia ja koulu saavat tarvitsemaansa apua erilaisten oppimisvaikeuksien kohtaamiseen.

Ohjaustoiminnalla pyritään ehkäisemään yksittäisen oppilaan kohdalla ongelmien kasautumista. Ohjaus- ja tukipalvelut, jotka edistävät oppilaan integroitumista lapsen omaan ympäristöön, ehkäisevät hänen syrjäytymistään. Tuettuna vammainen tai vaikeasti sairastunut oppilas liittyy helpommin ikätovereihinsa, pystyy asumaan kotonaan ja elämään omassa perheyhteisössään.

Ohjaustoiminnan laajentamista on vaikeuttanut se, että viime vuosina oppilasmäärät valtion erityiskouluissa eivät ole merkittävästi vähentyneet. Koulujen virkarakennetta on ollut vaikea muuttaa ohjaustoiminnan lisäämiseksi. Mikäli valtion erityiskoulujen oppilasmäärät vähitellen laskevat, se johtaa koulujen roolin muuttumiseen yhä enemmän ohjaus- ja palvelukeskuksiksi.

Osa valtion erityiskoulujen opettajista toimii palvelukeskustoiminnassa eli alueellisessa ohjaustoiminnassa ohjaavan opettajan tai integraatio-opettajan nimikkeellä. Ohjaavat

opettajat tekevät ohjauskäyntejä kouluihin, päiväkoteihin ja muihin toimintayksiköihin. He käyvät kuntien kouluissa opiskelevien oppilaiden lähikouluilla konsultoimassa opettajia ja arvioimassa oppilaiden tarvitsemia tukitoimia ja opetusjärjestelyjä. Ohjaustoiminta kohdistuu paitsi oppilaisiin ja opettajiin myös koulun muuhun henkilöstöön ja oppilaan huoltajiin. Ohjaavat opettajat voivat toimia myös työnohjaajina.

Ohjaavan opettajan ohjauskäynnit

Ohjaavan opettajan oppilaan kotikouluun suuntautuvien ohjauskäyntien tarkoituksena on

- suunnitella oppilaan opetusta ja kuntoutusta yhdessä oppilaan opettajien, muiden ammattiryhmien sekä huoltajien kanssa
- konsultoida ja informoida kouluja ja opettajia vammaisopetuksen erityisasioissa
- antaa asiantuntija-apua muun muassa oppilaan henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman laatimisessa sekä erityistekniikoissa ja opetusmenetelmissä
- esitellä erityisopetuksen oppimateriaaleja ja apuvälineitä
- suunnitella ohjauksen tavoitteita, sisältöjä, kestoja ja toteuttamistapoja tarpeen mukaan kohderyhmittäin ja yksilöllisesti.

Merkittävä osa ohjaavan opettajan ajasta kuluu matkustamiseen oppilaiden kotipaikkakunnille.

Suhteellisesti laajinta ohjaus- ja palvelukeskustoiminta on nykyisin Jyväskylän näkövammaisten koulussa, jossa koulun opettajista yli puolet antaa eri puolilla maata sijaitsevien koulujen näkövammaisten opettajille tarkoitettuja ohjauspalveluita. Jyväskylän näkövammaisten koulu on ainoa alan suomenkielinen valtion erityiskoulu, jolloin ohjaustoiminnan piiriin kuuluu koko maa. Svenska Skolan för Synskadade -koulun ohjaustoiminnan piiriin kuuluu yhteistyössä resurssikeskus Speresin kanssa koko ruotsinkielinen Suomi.

Kuurojen ja vaikeasti kuulovammaisten lasten opetus tapahtuu käytännöllisesti katsoen kokonaan valtion erityiskouluissa tai kunnallisissa kuulovammaisten kouluissa. Paikallisten ohjauskäyntien sisältö koostuu yleensä opetuksen seuraamisesta ja keskusteluista, opetussuunnitelmaan ja HOJKSeihin sekä opetusmateriaaleihin ja -menetelmiin perehtymisestä. Ohjauskäynnillä suunnitellaan oppilaan opetusjärjestelyt oman opettajan ja oppilaan huoltajien kanssa niin, että ne toteutuvat mahdollisimman tarkoituksenmukaisesti oppilaan omassa koulussa.

Liikuntavammaisten koulun organisoimalla ohjauskäynnillä suunnitellaan opetusjärjestelyitä sekä koulunkäyntiavustuksen ja kuntoutuksen järjestämistä. Sen sisältönä voi olla myös HOJKS, kommunikointimenetelmät, neuropsykologinen tutkimus, tietokoneavusteinen oppiminen ja apuvälineet.

Alueelliset ohjaavat opettajat

Jyväskylän näkövammaisten koululla on ohjaavia opettajia, jotka asuvat eri puolilla Suomea ja toimivat alueillaan ohjaavina opettajina. Tällaisilla alueellisilla ohjaavilla opettajilla ohjaus muodostaa vain osan työstä. Yleensä he ovat kunnan palveluksessa ja ohjaustoiminta on heille erikseen korvattava lisätyö. Yksi alueellinen ohjaava opettaja toimii päätömisena Helsingistä käsin.

Alueellisessa ohjaustoiminnassa näkövammaisopetukseen perehtynyt ohjaava opettaja

- tekee ohjausmatkoja kotikouluihin
- konsultoi ja informoi näkövammaisopetuksen erityisasioissa
- antaa asiantuntija-apua mm. oppilaan henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman laatimisessa ja erityistekniikoissa

Työnohjaus

Työnohjaus on yksi konsultoinnin väline. Työnohjausta voidaan antaa yksilö- ja ryhmämuotoisena ja se suunnataan tavallisesti opetus- ja kuntoutushenkilöstölle sekä oppilaiden asumis- ja ohjauspalveluissa työskentelevälle henkilöstölle.

Ohjaavan opettajan palkkaus

Valtion erityiskoulujen ohjaavat opettajat ovat, kuten muutkin valtion koulujen opettajat, C-palkkaisia opettajia, joiden palkkauksesta ja työajasta sovitaan tarkentavassa virkaehtosopimuksessa.

Ohjaavan opettajan työnkuvasta johtuen nykyinen virkaehtosopimus ei kuitenkaan tue ohjaavan opettajan työajan määrittelyä. Kuulo- ja näkövammaisten kouluja koskevassa on tarkentavassa virkaehtosopimuksessa (Dno 10/100/2007) todettu, että ohjaavan opettajan opetusvelvollisuus on 0–12 tuntia viikossa ja että erityisluokanopettajalle joka toimii matkaopettajana, maksetaan palkkaus 2,5 %:a korkeampana kuin muutoin. Ohjaavalla opettajalla ei ole oikeutta palkallisten ylituntien pitämiseen.

Liikuntavammaisten kouluja koskevassa tarkentavassa virkaehtosopimuksessa tällaisia mainintoja ei ole. Epäselväksi jää, mikä on ohjaavan opettajan työaika. Epäselvästä työajan määrittelystä johtuu, ettei myöskään liikuntavammaisten kouluissa ohjaavan opettajan ole mahdollista tehdä ylitunteja.

Opetusvelvollisuusajattelu ei sovellu ohjaavan opettajan työn luonteen vuoksi työajan määrittelyyn. Siksi tarkentavassa virkaehtosopimuksessa tulisi määritellä valtion erityiskoulujen ohjaaville opettajille kokonaistyöaika ja sen mukainen kokonaispalkkaus.

Koulutustoiminta

Valtion erityiskoulut antavat opetustoimintansa ohessa ohjausta sekä ulkopuolisille että omalle henkilöstölleen ja huoltajille maksullisena ohjaus- ja palvelutoimintana, järjestävät koulutustilaisuuksia opetukseen, opetusjärjestelyihin ja kuntoutukseen liittyvissä asioista.

Koulut järjestävät koulutusta täydennys- ja perehdytyskoulutuksena sekä Opetushallituksen kustantamana opetustoimen henkilöstökoulutuksena sekä tilauskoulutuksena. Koulujen henkilöstö toimii kouluttajina ja asiantuntijoina myös muiden tahojen järjestämissä koulutustilaisuuksissa. Kouluissa järjestetään myös vanhempainkursseja esimerkiksi tukijaksojen yhteydessä. Koulutusta tarjotaan koulutuspäivien tai lyhyiden kurssien muodossa joko valtion erityiskoululla järjestettynä tai räätälöidysti muilla paikkakunnilla.

Valtion erityiskoulujen järjestämä koulutus

- on tarkoitettu opetus- ja kuntoutushenkilöstölle sekä koulunkäyntiavustajille,
- antaa tietoa vammaisuudesta ja sen vaikutuksesta oppimiseen ja oppimistilanteisiin

- perehdyttää erityisopetuksen opetusmenetelmiin, erityistä tukea tarvitsevan oppilaan käyttämiin oppimateriaaleihin ja apuvälineisiin sekä
- järjestää vanhempainkursseja muun muassa tukijaksojen yhteydessä koulutuksen nivelkohdissa.

Kun kyseessä on yleinen, laajalle kohderyhmälle tarkoitettu palvelu kuten VESO-päivät, täydennyskoulutustilaisuudet ja koulun toteuttama kaikille avoin kurssitarjonta, hinnoittelu tehdään liiketaloudellisin perustein.

Kuntoutustutkimus

Kuntoutustutkittaville laaditaan tutkimusohjelma heidän yksilöllisten tarpeidensa pohjalta. Kuntoutustutkimuksen aikana arvioidaan

- lapsen yleinen terveydentila
- liikunnalliset valmiudet ja apuvälinetarve
- syömis- ja juomisvalmiudet
- kehitystaso
- kielelliset valmiudet, lukemis- ja kirjoittamisvalmiudet
- puhetta korvaavan tai tukevan kommunikaation tarve
- hahmotustoiminnot
- sosiaaliset ja päivittäistoiminnalliset taidot sekä
- perheen tukemiseen ja sosiaaliturvaan liittyvät asiat

Kuntoutussuunnitelma

Valtion kouluissa tehtäviin kuntoutustutkimuksiin kuuluu laaja oppimisvalmiuskartoitus, jonka avulla luodaan kuntoutussuunnitelma ja yhteistyöverkosto tukemaan lapsen ja nuoren oppimista ja sosiaalista integroitumista yhteistyössä huoltajien sekä keskeisten yhteistyötahojen kanssa. Kuntoutussuunnitelmassa määritellään lapsen ja nuoren tarvitsemat koulunkäyntiin ja vapaa-aikaan liittyvät tukitoimet ja kuntoutustarve.

Kuntoutustutkimusta tehdään esi- ja peruskouluikäisille lapsille moniammatillisena yhteistyönä yhdestä kolmeen vuorokauden mittaisina tutkimuskokonaisuuksina.

Tilapäisen opetuksen ja kuntoutuksen jaksot

Valtion erityiskoulut järjestävät tarvittaessa opetuksen järjestämislupien mukaisesti opiskelun tukemiseksi tilapäistä opetusta ja kuntoutusta muualla opiskeleville oppivelvollisuusikäisille sekä oppivelvollisuusikää nuoremmille ja perusopetuksen päättäneille.

Tilapäisten jaksojen eli tukijaksojen tarkoituksena on tukea integroidun oppilaan selviytymistä omassa kotikoulussaan sekä selvittää tarvittavat tukitoimenpiteet ja työmuodot oppilaan lähikoulussa. Tavoitteena on myös auttaa oppilasta ja hänen perhettään oppilalle soveltuvan koulun valinnassa.

Tilapäisen opetuksen ja kuntoutuksen jaksojen tarkoituksena on myös

- arvioida oppilaan taitoja, ongelmia ja tarpeita
- selvittää tarvittavat tukitoimet
- harjoitella opiskelu- ja erityistaitoja
- auttaa HOJKSin laadinnassa
- sopia mahdollisista jatkotoimenpiteistä

Tukijaksojen aikana keskitytään opiskelu- ja erityistaitojen harjoitteluun sekä apuvälineiden tarvekartoitukseen ja käytön ohjaukseen. Jaksolla tehtyjen tutkimusten pohjalta laaditaan oppilaan kokonaiskuntoutussuunnitelma yhdessä vanhempien, oppilaan omien opettajien ja terapeuttien kanssa.

Tilapäisen opetuksen pituus vaihtelee 1–6 viikkoon. Vuosittaisessa työsuunnitelmassa määritetään ohjattavien oppilaiden ja tukijaksoviikkojen määrä. Tukijaksolla olevien oppilaiden asumispalvelut ovat kiinteä osa jaksoa. Niistä peritään näin ollen 50 % omakustannushinnasta.

Näkövammaisen lapsen kuntoutuksesta vastaa ensisijaisesti keskussairaala. Näkövammaisen lapsen kuntoutussuunnitelmaan sisältyy yleensä kotiseudulla tapahtuvan kuntoutuksen lisäksi Näkövammaisten keskusliiton Lasten kuntoutuksen järjestämiä kursseja eri elämänvaiheissa ja tarvittaessa yksilöllisiä jaksosia. Näkövammaisten kouluissa tilapäisen opetuksen jaksolla keskitytään opiskelutaitojen ja erityistekniikoiden kehittämiseen, apuvälineiden kartoittamiseen ja niiden käytön ohjaukseen. Sokeille ja heikkonäköisille on molemmille omat ryhmänsä.

Lapsen ja nuoren kuulon tutkimusvastuu sekä kuntoutuksen seuranta- ja järjestämisvastuu kuuluvat yliopistosairaalalle tai keskussairaalalle. Sairaalassa laaditaan oppilaalle kuntoutussuunnitelma ohjaamaan lääkinnällisen kuntoutuksen etenemistä. Kuuloliitto edistää kuulovammaisten lasten kuntoutustoimintaa. Kuulovammaisten kouluissa tilapäisen opetuksen jakso on tarkoitettu yleisopetuksessa opiskeleville kuuroille, huonokuuloisille, kuulonäkövammaisille, implantoiduille sekä dysfaattisille lapsille ja nuorille. Jakson aikana tuetaan oppilaan kielellisiä taitoja ja kartoitetaan tuen tarve eri oppiaineissa.

Liikuntavammaisten kouluissa tilapäisen opetuksen jaksolla arvioidaan tehtyjen tutkimusten perusteella oppilaan koulu- ja kuntoutustilanne sekä apuvälinetarve. Jaksojen perusteella tehdään myös tarvittavat apuvälinesuosituksset. Invalidisäätiön Ortonin kuntoutus on keskeinen yhteistyötaho kuntoutus- ja sopeutumisvalmennuksen järjestämisessä.

Vaikeasti vammaisten oppilaiden opiskellessa aikaisempaa useammin kunnan lähikoulussa myös tilapäisten jaksojen merkitys ja määrä tulevat kasvamaan. Integraation ja inklusion voimistuessa ja lähikouluperiaatteen yleistyessä valtion erityiskoulujen toiminnan painopiste tulee muuttumaan aikaisempaa suuremmassa määrin kunnan kouluille tukipalveluja tarjoavaksi ohjaus- ja palvelukeskukseksi. Oppilaiden osalta se merkitsee sitä, että lähiopetuksen jaksojen ja tilapäisen opetuksen jaksojen vuorottelu tulevat lisääntymään.

Myytävien materiaalien tuotanto

Palvelukeskustoimintaan kuuluu, että valtion erityiskoulut tuottavat

- opettajille ja muille kasvattajille tarkoitettuja tukimateriaaleja
- oppimateriaaleja oman koulun oppilaiden opettamiseen sekä
- materiaaleja integraatio-oppilaiden tukemiseen muissa kouluissa.

Koulut julkaisevat omakustanteina muun muassa kirjoja, menetelmäoppaita, oppimispelejä, juliste- ja kuvamateriaalia, monisteita sekä sähköisessä muodossa olevaa oppimateriaalia.

Vammaisten ja sairaiden lasten opetuksessa käytetään mahdollisuuksien mukaan yleisopetuksen oppimateriaaleja. Näiden lisäksi oppi-, oheis- ja tukimateriaalia suunnitellaan, kehitetään, kokeillaan ja tuotetaan tutkimus- ja kehittämistoiminnan yhteydessä yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa erityisopetuksen ja kuntoutuksen tarpeisiin sekä pienten erityisryhmien että yksilöopetuksen tarpeisiin.

Koulujen tuottamien oppimateriaalien laadinnassa on tavoitteena, että oppikirjat ja muut materiaalit ovat sisällöltään konkreettisia ja selkeitä sekä tekstien että kuvien osalta. Oppimateriaalit on laadittu esimerkiksi siten, että varmistaakseen hyvää oppimista ne sisältävät useita samankaltaisia harjoituksia. Seuraavassa muutamia poimintoja koulujen kehittämistä tuotteista:

Jyväskylän näkövammaisten koulun oppimateriaaliyksikkö on suunnitellut ja tuottanut yksilöllistä erityismateriaalia näkövammaisten oppilaiden ja opetuksen tarpeisiin.

Sokeiden opetukseen materiaaleja laaditaan kohokuvina ja pistekirjoituksella. Koulun oppimateriaaliyksikkö suunnittelee oppimateriaaleja yhteistyössä näkövammaisopetuksen ja -kuntoutuksen asiantuntijoiden kanssa. Se myös tuottaa opetus- ja kasvatushenkilöstölle pedagogisia julkaisuja.

Lohipadon liikuntavammaisten kouluyksikkö on kehittänyt muun muassa Bliss-symboleja käyttäviä oppimateriaaleja. Ruskeasuon koulussa toimii Info-keskus, joka tuottaa ja valmistaa yksilöllistä oppimateriaalia. Suomen ja englanninkielinen uintikirja ovat olleet koulun hittituotteita.

Haukkarannan koulu on tuottanut runsaasti materiaalia sekä kuulovammaisten että autististen lasten opettamisen tueksi erilaisia materiaaleja. Kuulovammaisten koulut ovat tuottaneet myös oppimateriaaleja. Merikartanon yksikkö on tuottanut selko- ja viittomakielistä materiaalia verkkoon. Mikael-koulu on tuottanut tietokonepohjaisia multimediaoppimateriaaleja. Selko- ja viittomakielisiä oppimateriaaleja on toistaiseksi vielä rajoitetusti.

Resurssikeskus Speres on tuottanut materiaaleja ruotsinkielisten oppilaiden tarpeisiin.

Valtion erityiskoulut ovat perustaneet yhteisen julkaisusarjan, Valteri-sarjan, jossa on jo ilmestynyt muutamia julkaisuja.

Ohjaus- ja palvelukeskustoiminnan laajuus

Valtion erityiskoulut sopivat vuosittain ohjaus- ja palvelukeskustoiminnasta ja sen kehittämisestä yhdessä Opetushallituksen kanssa käytävien tulossopimusneuvottelujen yhteydessä.

Viime vuosina tavoitteena ollut ohjaus- ja palvelukeskustoiminnan laajentaminen näkyy myös tilastoissa vuosittain tapahtuneena kasvuna.

Taulukko 21.3. Ohjaus- ja palvelukeskustoiminnan laajuus valtion erityiskouluissa vuonna 2006–2008

Ohjaus- ja palvelukeskustoiminnan laajuus	2006	2007	2008	
Ohjaustoiminta koulussa ja muualla pidetyt kurssit ja luennot				
- koulutettavapäiviä	170 892	372 639	477 069	28 %
Ohjaustoiminta kentällä				
- ohjauskäyntejä	731	809	1 049	30 %
- oppilaita	728	760	763	0 %
- kuntia, joissa käyty	251	222	274	23 %
Tilapäinen opetus ja kuntoutus (tukijaksot, kuntoutustutkimukset)				
- koulutettavapäiviä	3 496	3436	3 282	-4 %
Lukion suorittamista edistävä opetus (Mikael-koulu)				
- oppilaita	13	14	13	-7 %
- oppilastuntia	4 560	4 104	3 895	-5 %

Lähde: Opetushallitus

Julkisoikeudellisten suoritteiden kustannusvastaavuus

Koulujen julkisoikeudellisten suoritteiden tuotot olivat vuonna 2007 kaikkiaan 2 053 88 euroa. Koulujen tuloksissa on kuitenkin merkittäviä koulukohtaisia eroja.

Seuraavassa taulukossa on verrattu maksupalvelutoiminnan tulosta suhteessa maksu-ohjaus- ja palveluasetuksen edellyttämään tulonmuodostukseen. Taulukosta näkyy muun muassa, kuinka suurten tulojen tulee olla, jotta ne ovat maksuohjaus- ja palveluasetuksen mukaiset sekä miten koulujen julkisoikeudellisten suoritteiden kustannusvastaavuus on 60 % eli prosenttiosuus ylittää selkeästi maksupalveluasetuksen edellyttämän 50 %:n rajan.

Taulukko 21.4. Maksullisen ohjaus- ja palvelutoiminnan kustannusvastaavuus, julkisoikeudelliset suoritteet vuonna 2007

	Yhteensä
Tuotot	2 053 818
Tuotot asetuksen mukaan*	1 638 117
Erilliskustannukset	
- palkkaukset	1 706 535
- muut henkilöstömenot	532 524
- aineet, tarvikkeet	55 335
- vuokrat	19 882
- ostetut ohjaus- ja palvelut	175 481
- muut erilliskustannukset	91 954
<i>Erilliskustannukset yhteensä</i>	<i>2 581 711</i>
Käyttäjäämä	-527 893
Yhteiskustannukset	850 842
<i>Kustannukset yhteensä</i>	<i>3 432 553</i>
Ylijäämä(+)/ alijäämä (-)	-1 378 735
Tulos verrattuna asetuksen edellyttämään tulokseen*	-1 794 437
Erotus	415 701
Kustannusvastaavuus	60 %

* = Opetusministeriön asetus eräiden valtion oppilaitosten maksullisista suoritteista annetun opetusministeriön päätöksen 2 §:n muuttamisesta (1041/2000)

Lähde: Opetushallitus

Resurssikeskus Speres

Ruotsinkielisen väestönosan kuulovammaisia lapsia ja nuoria sekä muita erityisen tuen tarpeessa olevia oppilaita sekä heidän huoltajiaan ja opettajiaan palvelee vuonna 1998 perustettu valtion määrärahan turvin toimiva ohjaus- ja palvelukeskus Specialpedagogiskt resurscenter Speres.

Kuulovammaisia ja kuuroja lapsia on ruotsinkielisellä alueella noin neljäkymmentä. Spereksen toiminta kohdistuu oppilaisiin, opettajiin, tukihenkilöihin sekä oppilaiden huoltajiin tarjoamalla heille pedagogista tukea ja koulutustoimintaa sekä kehittämällä materiaalituotantoa. Se on muun muassa toimittanut kaikkiin kouluihin aineiston ”Inklusionshandbok”, jota päivitetään säännöllisesti. Spereksellä on myös koulutustoimintaa.

Speres toimii verkostoperiaatteella yhteistyössä koulujen ja alan järjestöjen kanssa. Spereksessä on erityinen ohjaava opettaja, joka ohjaa kuulovammaisia yleisopetukseen integroituja oppilaita.

Spereksellä on ohjausryhmä, joka kokoontuu noin neljä kertaa vuodessa. Ohjausryhmään kuuluu jäseniä Åbo Akademista, FDUV:stä (Förbundet De Utvecklingsstördas Väl), Fålkhälsanista, kuntayhtymä Kårkullasta, koulukoti Lagmansgårdenista, Lärum’ista, Yrkesträningsskolan Optimasta sekä Förbundet Finlandsvenska hörselskadade, Finlandsvenska Autism och Aspergerförening ja Döva och hörselskadade barns stödförening järjestöistä. Siinä on myös Svenska Skolan för Synskadade -koulun ja opettajien edustus.

Spereksen talousrvio on yhteinen Svenska skolan för synskadade -koulun kanssa. Palvelujen organisoimiseksi Speres tekee yhteistyötä FDUV:n kanssa. Sillä on käytössään toimitilat sekä Vaasassa että Helsingissä. Spereksellä on omat kotisivut osoitteessa www.speres.fi/start/.

21.3 Palvelukeskustoiminta kunnallisissa erityiskouluissa

Perusopetuslain 39 §:n mukaan myös kunnallinen tai muu koulu voi hakea opetusministeriöltä lupaa perustaa ohjaus- ja palvelukeskus ja antaa erityisopetuksen yhteydessä tarpeellisia, opetukseen liittyviä tukipalveluita sekä omassa kunnassa että muille opetuksen järjestäjille.

Paikalliset ja alueelliset palvelukeskukset

Kunta voi antaa tietyille kouluille tehtäväksi toimia muille kouluille ja opetuksen järjestäjille erityisen tuen palveluja tuottavana ohjaus- ja palvelukeskuksina ja esimerkiksi opetusmenetelmien ja oppimateriaalien kehittäjinä. Ohjaus- ja palvelukeskuksella voi olla toimintaa myös muussa kuin keskuksen varsinaisessa sijaintikunnassa ja keskus voi toimia yhteistyössä eri vammaisjärjestöjen kanssa.

Alueellinen yhteistoiminta on tulevien vuosien kehittämisen suunta sekä kuntapalvelujen yleisen kehittämisen näkökulmasta että erityisesti koulutusvoimavarojen suuntaamisen välineenä. Yhteistoimintaa kehitettäessä uudistetaan myös ohjaus- ja palvelujen tuottamis- ja toteuttamistapoja. Kuntien haasteena on ennakoida hallinto- ja kuntarajat ylittävän opetuksen toteuttamista ja sen vaatimia tukitoimia.

Keskeistä on, kuinka palvelut tulevaisuudessa tuotetaan paikallisesti ja seudullisesti, kuka palvelut tuottaa ja miten ne kohdistetaan täsmällisesti, oikea-aikaisesti ja siten, että niiden jatkuvuus taataan. Alueellisen ohjaus- ja palvelukeskustoiminnan viriäminen on esimerkki kunta- ja hallintorajat ylittävästä kehittämistoiminnasta.

Erityiskoulut palvelukeskuksina

Valtaosa kunnista suunnittelee kunta- ja palvelurakennemuutoksen toimeenpanoa kolmen tai useamman kunnan kesken. Erityiskoulut ja sairaalakoulut tarjoavat tällöin omaa erityisosaamistaan laajemminkin alueen oppilaitoksille. Näin saadaan resurssit kohdennettua nykyistä paremmin palvelujen tarvitsijoille. Samalla varmistetaan, että erityistä tukea tarvitsevat lapset ja nuoret saavat niitä erityispalveluja, joita kotikunnassa ei muutoin ole tarjolla.

Valtion erityiskoulujen pieni määrä ja osalle kunnista pitkät välimatkat ja aiheuttavat sen, että myös kunnallisia palvelukeskuksia tarvitaan. Niiden toimintaa tulee kehittää ja sijoittumista alueellisesti tulee koordinoita.

Yksi palvelukeskustoiminnan malli on järjestää arviointijaksoja vuosiluokkien 1–9 oppilaille. Jakson aikana on tarkoitus etsiä sopivia apukeinoja ja tukitoimia, joilla oppilaan opetus yleisopetuksen ryhmässä onnistuisi. Jakson aikana ollaan yhteistyössä lähettävän koulun kanssa ja annetaan konsultaatioapua, kuten neuvoja HOJKS:n laatimiseksi sekä yksilöllisen oppimäärän suunnittelemiseksi. Erityiskoulu voi suunnitella oppilaalle myös edellistä laajemman tukijakson, jonka aikana pyritään parantamaan oppilaan oppimisvalmiuksia ja löytämään lisää keinoja oppimisen ongelmakohtien helpottamiseksi. Tukijakson jälkeen arvioidaan oppilaan tilanne ja pohditaan, mitkä tukitoimet ovat jatkossa tarpeen.

Seuraavassa on kaksi toteutusmallia esimerkkeinä siitä, miten eri puolilla Suomea on kehitetty kunnallista palvelukeskustoimintaa:

Oulun kaupungin Erityisen tuen keskus, Ertu

Oulun kaupungin opetustoimen organisaatioon kuuluu Erityisen tuen keskus. Erityisopetukseen liittyvän osaamisen keskittämisen avulla aikaisemmin hajallaan ollut osaaminen on saatu käyttöön ja hyödynnetyksi aikaisempaa tehokkaammin. Erityisen tuen keskuksen alaisuudessa toimii neljä ohjaus- ja palvelualueita, joilla jokaisella on oma vastuuhenkilönsä. Ertu-keskuksen johdolla on ryhdytty kehittämään seudullisia käytänteitä ja toimintamalleja erityisen tuen osa-alueille. Erityisen tuen keskuksen johtaja kuuluu opetusviraston johtoryhmään.

Erityisen tuen keskuksessa toimivat seuraavat tiimit:

Keskitetyn yksilöllisen opetuksen ohjaus- ja palvelutiimi, johon kuuluvat erityiskoulujen ohjauspalvelut, pienryhmäopetus, pajakoulut ja lisäopetus

Alueellinen tukiohjaus- ja palvelutiimi, johon kuuluvat pienluokat, starttiluokat, osa-aikaisen erityisopetuksen opettajat ja koulunkäyntiavustajat

Oppilashuoltoyksikön ohjaus- ja palvelutiimi käsittää koulukuraattorit ja -psykologit

Maahanmuutto-opetuksen ohjaus- ja palvelutiimi hoitaa maahanmuuttajaopetukseen liittyvät asiat

Päijät-Hämeen Perttu-verkko

Päijät-Hämeeseen on luotu kouluverkko, jossa toteutuu kuntarajat ylittävä yhteistyö koulutuksen suunnittelussa, toteutuksessa ja hallinnossa. Seudun 12 kuntaa ovat laittaneet hyvät käytännöt levitykseen ja tehostavat näin opettajien vertaistukea. Erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden opettajien avuksi kehitetään Perttu-osaamisverkostoa, joka vie erityisopettajan tuen lapsen omaan lähikouluun.

Lisäksi verkostoon kuuluu koko seutukuntaa palvelevia keskitetyn erityisopetuksen Perttu-kouluja, joissa on vaativan erityisopetuksen monipuolista osaamista, kokemusta eri menetelmistä sekä materiaaleja. Erityisopetukselle haetaan uudenlaisia toteuttamismuotoja. Kaksisuuntaisessa integraatiossa erityisoppilas opiskelee sekä pienryhmässä että tavallisessa luokassa, ja vastaavasti yleisopetuksen oppilas voi tulla pienryhmään opiskelemaan jotain yksilöllistettyä oppiainetta. Ajatus siitä, että oppilas olisi aina erityisopetuksessa, on purettu kaksisuuntaisen integraation avulla.

21.4 Alueelliset erityisopettajat

Erityisopetuksen ohjaus- ja palvelutoimintaa on alettu eri kunnissa ja kouluissa kehittää luomalla uusia opetuksellisia toimintatapoja ja lisäämällä erityisen tuen alueellista koordinaointia. Yhä useammassa kunnan tai seutukunnalla toimii alueellisia erityisopettajia. Tarve tämänkaltaiselle ohjaus- ja palvelulle on syntynyt lähikouluperiaatteen lisääntyneen toteuttamisen myötä. Heidän tehtävänimikkeensä vaihtelee kunnittain, esimerkiksi erityisopetuksen suunnittelija, erityisopetuksen rehtori, erityisopetuksen koordinaattori, konsultoiva erityisopettaja tai alueellinen erityisopettaja. Alueellisten erityisopettajien tehtävänä on erityispedagogisen asiantuntija-avun tarjoaminen opettajille ja opettajayhteisöille.

Alueellisten erityisopettajien työn tärkeimpinä tavoitteina on

- vahvistaa koulujen henkilöstön valmiuksia kohdata erityistä tukea tarvitsevat oppilaat,
- toimia konsultoivina opettajina alueen rehtoreille, laaja-alaisille erityisopettajille ja erityisluokanopettajille,
- kartoittaa alueen koulutuksellisia tarpeita,
- olla mukana opettajien täydennyskoulutuksen suunnittelussa,
- järjestää alueilla toteutettavaa koulutusta sekä
- tarvittaessa koordinoita erityisopetukseen liittyviä asioita alueellisissa oppilashuoltoryhmissä.

Neuvontaa annetaan yksittäisten oppilaiden opiskelun tuen toteuttamisessa, koska kouluissa tarvitaan joustavia tukimuotoja sekä tietämystä oppimisvaikeuksista ja niiden kohtaamisesta.

Alueelliset erityisopettajat toimivat usein myös yhteyshenkilöinä erityisopetuksen pienryhmiin ja erityisluokkiin siirtyvien koulutulokkaiden vanhemmille. Neuvotellessaan huoltajien kanssa erityisopetuspäätöksen tekemisestä he osallistuvat erityisluokkien oppilassi joittelun valmisteluun.

Kiertävät erityislastentarhanopettajat

Eri kunnissa toimii myös kiertäviä erityislastentarhanopettajia. Näiden ”keltojen” tehtävänä on tavallisesti muun muassa

- auttaa päivähoidon henkilöstöä havaitsemaan erityistä tukea tarvitsevat lapset mahdollisimman varhain,
- seurata vastuullaan olevien lasten kehitystä ja tukea perheitä lasten hoitoon ja kasvatukseen liittyvissä asioissa sekä
- suunnitella ja arvioida yhdessä vanhempien, päivähoitohenkilöstön ja muiden asiantuntijoiden kanssa erityistä tukea tarvitsevan lapsen varhaiskuntoutusta ja muita tarvittavia toimenpiteitä

21.5 Palvelukeskustoiminta sairaalakouluissa

Sairaalaopetuksen palvelukeskustoiminnan tavoitteina on ennakoivien toimien ja työtapojen kehittäminen erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten koulunkäynnin ja oppimisen turvaamiseksi. Palvelukeskustoiminnan lähtökohtana on, että ongelmat saadaan minimoitua oppilaan oman koulun ja sairaalakoulun kanssa tehtävällä yhteistyöllä sekä oman koulun tukitoimilla. Palvelukeskustoiminta lisää oppilaan mahdollisuuksia integroitua omaan kouluunsa sairaudestaan huolimatta.

Konsultoinnin avulla oppilasta pyritään auttamaan tavallisessa arkiympäristössä. Ohjausikäyntien ja ohjausneuvottelujen avulla etsitään ratkaisumalleja oppimisen ja koulunkäynnin pulmatilanteisiin.

Tukitoimena oppilaalle voidaan laatia yksilöllinen oppimissuunnitelma menettelyta-paohjeineen ja sopimuksineen. Tukijakso sairaalakoulussa voi olla tarpeen silloin kun tarvitaan oppilaan tilanteen rauhoittamista tai oppimiseen liittyvien selvitysten tekemistä. Täydennyskoulutuksen ja opetusta tukevien materiaalien avulla kouluja autetaan toteutta-maan opetussuunnitelmaa oppilaan yksilöllistä kasvua ja kehitystä tukevalla tavalla.

Nykytekniikka on lisännyt joustavan yhteydenpidon edellytyksiä oppilaan oman kou-lun ja sairaalakoulun välillä. Vähitellen yleistyvät netti- ja videoneuvotteluyhteydet paran-tavat sekä opettajien että oppilaiden mahdollisuuksia pitää yhteyttä oppilaan oman kou-lun ja sairaalakoulun välillä.

Osana sairaalaopetuksen kehittämishanke SAIREKEtta kehitettiin sairaalaopetuksen virtuaalikouluhanketta välittämään verkossa hyviä käytänteitä, malleja ja toimintatapoja. Sen avulla kehitettiin myös etäneuvottelumenetelmiä ja pyrittiin luomaan toimiva yhteis-työverkosto sairaalakoulujen välille. Tarvitaan kuitenkin vielä paljon sekä pedagogista että teknistä tukea, jotta tietotekniikan opetusikäyttö voisi laajamittaisesti yleistyä.

Oppilasmäärän lisääntyminen ja hoitoaikojen lyhentymisen on aiheuttanut opetustun-tien, konsultatiivisen työn, oppilasneuvottelujen ja huoltajatapaamisten määrän kasvua. Yhtenä ongelmana nykyisin palvelukeskuksina toimivissa sairaalakouluissa on sijaisjärjes-telyjen vaikeus konsultointikäyntien ajaksi koulupäivän aikana, mistä johtuu, että tarve konsultaatioon kasvaa, mutta kysyntään on vaikea vastata.

Sairaalakoulujen palvelukeskustoiminta on viime vuosina ollut määrätietoisen kehit-tämisen kohteena. Esimerkiksi sairaalakoulujen kehittämishanke SAIREKKEEN yhtenä tavoitteena vuosina 2005–2008 oli sairaalakoulujen kehittäminen ohjaus- ja palvelukes-kuksina. Tavoite jaettiin useiksi osatavoitteiksi:

- sairaalakoulujen ohjauspalvelujen kehittäminen ja vakiinnuttaminen osaksi kunnallista erityisopetuksen palvelujärjestelmää
- ohjauspalvelujen suuntaaminen kouluille, opettajille ja huoltajille,
- huoltajien valmiuksien lisääminen erityistä tukea tarvitsevan lapsen tai nuoren kasvun tukemisessa,
- moniammatillisen yhteistyön tehostaminen sairaanhoitopiirin hallinnon ja sairaalaopetuksen välillä
- sairaalakoulujen liittäminen osaksi muodostettavia ohjaus- ja palvelukeskusverkostoja ja tehostettua seutukunnallista yhteistyötä
- kouluihin ohjaus- ja palvelukeskuskeskustoimintaan luettavien koulukokouksien kehittäminen, osallisina esimerkiksi oppilas, vanhemmat, vastuuhuoltaja, kotikoulun edustajat sekä sairaalaopettaja.

Esimerkkejä sairaalakouluista palvelukeskuksina

Muutamista itsenäisistä sairaalakouluista on kehittynyt palvelukeskuksia, jotka toimivat oman kasvatus- ja opetustyönsä ohella osana kunnallista opetustoiminnan ohjaus- ja palvelujärjestelmää. Tällaisten laaja-alaisten yksiköiden toimintaan liittyy ohjauspalveluiden tarjoamisen lisäksi opetuksen ja pedagogisen kuntoutuksen järjestäminen sairaalakoulujakson nivelvaiheissa.

Lastenlinnan koulu, Helsinki

Lastenlinnan sairaalakoulu toimii ohjaus- ja palvelukeskuksena neurologisessa tutkimuksessa ja kuntoutuksessa olleiden oppilaiden koulunkäynnin tukena. Opettajat konsultoivat oppilaiden oman koulun opettajia ja huoltajia oppilaan koulunkäyntiin liittyvissä asioissa sekä järjestävät koulutusta opettajille.

Jyväskylän Sairaalakoulu

Opetuksen, arvioinnin ja pedagogisen kuntoutuksen lisäksi Jyväskylän sairaalakoulu toimii osaamiskeskuksena, joka antaa Keski-Suomen maakunnan kouluille tuki- ja ohjauspalveluja sekä täydennyskoulutusta koulunkäyntiin tai oppimiseen liittyvissä pulmatilanteissa.

22 Ohjaus- ja palvelukeskus-toiminnan kehittäminen

Palvelukeskustoiminta tulee olemaan kasvava toimintamuoto ja erityiskoulut tulevat antamaan entistä yksilöllisempiä ohjauspalveluja kuntien kouluille. Keskeinen tavoite on, että kuntien lähikouluissa opiskelevilla vammaisilla ja sairailta oppilailla on yhtäläiset mahdollisuudet palveluihin kuin valtion erityiskouluissa opiskelevilla, kuten tilapäisen opetuksen jaksoihin, kuntoutukseen, ohjaukseen, neuvontaan ja muuhun tukeen asuinpaikasta riippumatta.

Kuntien kouluille, opettajille, oppilaiden huoltajille ja alan asiantuntijoille luodaan entistä paremmat mahdollisuudet saada konsultoivaa apua valtakunnallisilta ohjaus- ja palvelukeskuksilta, joina toimivat valtion erityiskoulut sekä alueellisilta palvelukeskuksilta, joina toimivat kunnalliset erityiskoulut ja sairaanhoitopiirien alueilla toimivat itsenäiset sairaalakoulut. Se edellyttää ohjaus ja palvelukeskusverkoston rakentamista.

22.1 Valtion erityiskoulujen ohjaus- ja palvelukeskustoiminnan kehittäminen

Erityiskoulujen toimintaympäristöt ja toimintatavat muuttuvat, sillä jo nykyisin pääosa erityisopetusta tarvitsevista lapsista ja nuorista opiskelee omissa lähikouluissaan. Viime vuosina osassa valtion erityiskouluja oppilasmäärät ovat pienentyneet mutta oppilaiden vammaisuuden aste vaikeutunut. Lievemmin vammaisia ja sairaita oppilaita opetetaan yhä useammin omassa kunnassa yleisopetukseen integroituina.

Valtion erityiskouluilla on erityisosaamista aisti- ja liikuntavammaisuuteen sekä neurologisiin vammoihin liittyviin ongelmiin, jota tarjotaan ohjaus- ja palvelukeskustoimintana muihin kuntiin ja kouluihin. Tästä johtuen valtion erityiskoulujen tekemä yhteistyö kuntien kanssa on lisääntynyt ja tulee myös jatkossa lisääntymään.

Valtion erityiskoulujen toimintaympäristöt ja toimintatavat ovat muuttumassa. Vammaisten lasten integroitumisen laajentuessa inklusiiviseksi, suuntautuvat myös valtion erityiskoulujen tehtävät yhä enenevässä määrin konsultointiin, ohjaukseen ja muuhun palvelukeskustoimintaan. Ohjaus- ja palvelukeskustoiminnan kehittämisen yleisenä tavoitteena on oppilaiden koulutuksellisen tasa-arvon lisääminen, koulutusmahdollisuuksien edistäminen ja syrjäytymisen ehkäisy. Lähtökohtana on oppilaiden lähikoulujen opettajien tarvitsema tuki. Ohjaus- ja palvelukeskustoiminnan suunnitteluun vaikuttavat paikallisten opetus- ja tukipalveluiden tila sekä se, miten ohjaus- ja palvelukeskustoiminta nivel-

tyy kuntien omaan kehittämistoimintaan. Kuntien koulut tarvitsevat lasten ja nuorten ohjaukseen, kuntoutukseen ja avustukseen yhä yksilöllisempiä ohjauspalveluja.

Tavoitteena on myös osaamisen ja ohjauspalveluiden tuotteistaminen. Jatkossa joudutaan yhä enemmän kiinnittämään huomiota siihen, miten osaamista tuotteistaan, miten sitä markkinoidaan ja miten tuotteet saatetaan ohjauspalvelujen tarvitsijoiden käyttöön.

Erityisesti pohjoisen kuntiin olisi tarpeen saada paikallisia kuntien omia tai kuntien yhteisiä palvelukeskuksia. Valtion erityiskoulut voisivat tällöin tarjota omaa erityisosaaamista alueellisille keskuksille. Näin saataisiin niukat resurssit kohdennettua nykyistä paremmin palvelujen tarvitsijoille. Samalla varmistettaisiin, että erityistä tukea tarvitsevat lapset ja nuoret saavat niitä erityispalveluja, joita kotikunnassa ei muutoin ole tarjolla.

Rahoitusjärjestelmän tulisi turvata nykyistä paremmin ohjauspalvelujen rahoituspohja. Ohjaus- ja palvelukeskustoimintoja tulisi kehittää yhä enemmän maksuperusteiltaan julkisoikeudelliseksi suoritteiksi ja turvata siten niidenkin rahoituspohja.

Valtakunnallisen ohjaus- ja palvelukeskuksen perustaminen

Kunnallisten ohjaus- ja palvelukeskusten asema ja merkitys on toistaiseksi ollut lähinnä paikallista tai alueellista. Kun integraatio ja inklusio lisääntyy ja kunnalliset palvelukeskukset alkavat kehittyä nykyistä merkittävämmiksi, tulee valtion erityiskoulujen tehtäväksi kaikkein vaikeimmin vammaisten ja sairaiden lasten ja nuorten kouluttaminen sekä aikaisempaa järjestelmällisemmin kunnallisten ja alueellisten palvelukeskusten konsultointi ja tukeminen.

Jyväskylässä toimivat Jyväskylän näkövammaisten koulu ja Haukkalan kuulovammaisten koulu ja naapurimaakunnissa Mikkelin Mikael-koulu ja Kuopiossa sijaitseva liikuntavammaisten koulu, Mäntykankaan koulu. Näistä oppilaitoksista on mahdollista kehittää keskisen Suomen alueelle vankka erityisen tuen ja vammaisten ja sairaiden lasten opetuksen laaja-alainen valtakunnallinen ohjaus- ja palvelukeskus.

Valtakunnallisen ohjaus- ja palvelukeskuksen keskeisimmät tehtävät olisivat:

Ohjaustoiminnan kehittäminen

- nykymuotoisen ohjaustoiminnan kehittäminen ja ohjaavien opettajien toimintaolosuhteiden korjaaminen
- oppilaitosten ja opettajien tukeminen ja kouluttaminen,
- oppilaiden huoltajille suunnattujen tukikurssien suunnittelu sekä
- virtuaalisen ohjaustoiminnan tehostaminen

Tutkimustoiminnan vahvistaminen

- laaja-alainen kentän tarpeista lähtevän pedagogisen tutkimuksen vahvistaminen, koska nykyisin erityispedagogiikkaa ja sen metodiikkaa tutkitaan niukasti

Oppimateriaalien laatiminen ja tuottaminen

- tehtävänä tulee olla valtakunnallisen oppi- ja oheismateriaalin tuottaminen paikallisiin ja valtakunnallisiin tarpeisiin

- tukimateriaalien suunnittelu ja opettajankoulutusmateriaalien laatiminen koko erityisopetuksen alueelle
- opettajien kouluttaminen

Tällaisen valtakunnallisen erityistä tukea vaativien oppilaiden ohjaus- ja palvelukeskuksen toiminnan yhtenä tavoitteena voisi olla myös yleisen asenneilmaston muuttaminen. Keinoja olisivat esimerkiksi tietoiskut, joilla pyrittäisiin saamaan myös media mukaan yhteistoimintaan.

22.2 Kunnallisen ja alueellisen palvelukeskustoiminnan kehittäminen

Erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden ohjaus- ja palvelukeskustoiminta rakennetaan kaksipuolaiseksi, siten että valtion erityiskoulut toimivat valtakunnallisina ohjaus- ja palvelukeskuksina Kehittämistyöhön liitetään mukaan alueelliset ja kunnalliset erityisopetuksen resurssikeskukset. Näin saadaan kehitystyöhön laajempi asiantuntemus. Kunnalliset erityiskoulut sekä sairaalakoulut toimivat tällöin paikallisina ja alueellisina erityisen tuen ohjaus- ja palvelukeskuksina.

Konsultoinnin avulla oppilasta pyritään auttamaan tavallisessa arkiympäristössä. Oman alueensa palvelukeskuksena sairaalakoulu lisää oppilaan mahdollisuuksia integroitua omaan kouluunsa sairaudestaan huolimatta. Palvelukeskustoiminta edistää koulujen valmiuksia tunnistaa erityistä tukea tarvitsevat lapset mahdollisimman varhain, ohjaa suuntaamaan tukipalvelut tarkoituksenmukaisella tavalla ja ennaltaehkäisee siten vaikeuksien kasaantumista.

Alueellista ja paikallista yhteistyötä opetuksen ja tukipalvelujen kehittämisessä sekä moniammatillista erityisosaamista vaativan palvelukeskustoiminnan hoitamisessa tulee edistää. Yhteistoiminnan kehittäminen on erityisen tärkeää syrjäytymisen ennaltaehkäisyssä, oppilashuoltotyössä ja erityisopetuksessa. Lainsäädännön ja rahoituksen tulee tukea alueellista koulutustarjontaa ja oppilaitosten välistä yhteistyötä tukipalvelujen järjestämisessä.

Alueellisille erityisopetuksen palvelukeskuksille annetaan tehtäväksi opetussuunnitelmien tukimateriaalien laatiminen omilta osaamisalueiltaan. Tukimateriaalien avulla yksittäisen erityisoppilaan opetuksen yksilöllistäminen on mahdollista toteuttaa joustavasti ja samalla koulut saavat tukea oppilaiden henkilökohtaisten opetuksen järjestämistä koskevien suunnitelmien tekemiseen.

22.3 Sairaalakoulujen palvelukeskustoiminnan kehittäminen

Sairaalakoulujen haasteena on vastata oppilaaksiottoalueen kuntien, koulujen opettajien, oppilaiden ja huoltajien ohjauspalvelukysyntään ja tarpeeseen. Palvelukeskustoiminnan edistämisessä yhtenä tavoitteena on tiedonkulun ja yhteistyön mallien kehittäminen sairaaloopetuksen sekä huoltajien ja oppilaan oman koulun kanssa tehtävään yhteydenpitoon ja konsultointiin. Itsenäisissä sairaalakouluissa on puitteet palvelukeskustoiminnan kehittämiselle. Sen sijaan pienissä epäitsenäisissä sairaaloopetuksen yksiköissä on varsin niukat resurssit ja vähäiset mahdollisuudet toteuttaa palvelukeskustoimintaa.

22.4 Ohjaus- ja palvelukeskustoiminnan verkkopalvelujen kehittäminen

Ohjaus- ja palvelukeskustoiminnan osaksi ovat enenevässä määrin tulleet virtuaaliset ohjaus- ja palvelutoiminnot. Valtion erityiskouluissa on meneillään sekä koulujen omia tarpeita palvelevia että ohjaus- ja palvelukeskustoimintaa edistäviä pedagogisia kehittämishankkeita, joista Valteri on tärkein. Virtuaalinen ohjaus- ja palvelukeskustoiminta on hakemassa muotojaan myös muualla Suomessa. Käynnissä on lupaavia virtuaalihankeita, esimerkkeinä Kuopiossa ja sen ympäristössä kehitetty Virtuaalisen erityisopetuksen palvelukeskus VEP -palvelu sekä Jyväskylässä kehitetty Haukkaverkko.

Sairaalaopetukselle on laadittu SAIREKE-henkkeen yhteydessä tieto- ja viestintätekniikan strategia vuosille 2008–2015. Strategian mukainen kehitys palvelee myös sairaalakoulujen ohjaus- ja palvelukeskustoimintaa.

Valtakunnallinen erityisen tuen ohjaus- ja palveluverkosto Valteri

Yhtenä kehittämiskohteena ohjaus- ja palvelukeskustoiminnassa on uudenlaisten sähköisten toimintakokonaisuuksien luominen, jolloin osa palveluista on mahdollista tuottaa välimatkoista riippumatta.

Valteri on Opetushallituksen toimialaan kuuluva ohjaus- ja palvelukeskusten verkosto, jonka muodostavat valtion erityiskoulut sekä ruotsinkielinen resurssikeskus Speres. Valteri-toiminta käynnistyi erillisenä hankkeena syksyllä 2004 ja Valteri-palveluverkoston strategia valmistui vuoden 2008 lopussa. Valterin tarkoituksena on virtuaalisten ohjaus- ja tukipalvelujen tuottaminen erityistä tukea tarvitseville oppilaille, heidän perheilleen sekä heidän kanssaan työskenteleville.

Keskeisenä keinona ohjauspalveluiden saavutettavuuden, alueellisen tasa-arvon ja kustannustehokkuuden lisäämiseen on tietoverkkojen ja -tekniikan tarjoamien mahdollisuuksien hyödyntäminen. Toiminnan lähtökohtana on kunkin valtion erityiskoulun erityisosaamisen käyttäminen virtuaalisessa ohjaustoiminnassa.

Valteri tukee vammaisten ja sairaiden oppilaiden lähikouluun sijoittumista

- tarjoamalla kunnille ja kouluille ohjaus- ja tukipalveluita,
- lisäämällä ohjaus- ja tukipalveluiden saavutettavuutta sekä
- kehittämällä opetus- ja kuntoutushenkilöstön verkko-ohjauspalveluita

Valteri-hankkeessa on kehitetty virtuaalisia ohjaus- ja palvelumuotoja, joita ovat muun muassa

- verkko-ohjaus
- verkko-oppimateriaalit
- verkkokurssit

Valtion erityiskoulujen ohjaus- ja palvelukeskukset, Valteri-keskukset, muodostavat toisiinsa täydentävän verkoston, jossa erilaisten kohderyhmien mukanaan tuomat erityispiirteet ja ohjaus- ja palvelumuodot edistävät verkoston palvelutarjontaa.

Valteri-palveluverkosto antaa tukea ja ohjauspalveluita

Valteri-palveluverkosto tarjoaa ohjaus- ja tukipalveluja erityisesti silloin, kun tuen tarve liittyy

- autismikirjoon
- kieleen ja kommunikaatioon
- kuulemiseen
- näkemiseen
- liikkumiseen ja motoriiikkaan
- neurologisiin tai muihin pitkäaikaissairauksiin
- monivammaisuuteen

Kaikille Valteri-keskuksille yhteisiä ohjaus- ja palvelumuotoja ovat

- koulutustarjonta
- materiaalintuotanto
- ohjauskäynnit ja konsultaatio
- tukijaksot

Valteri-keskuksissa kehitetään ja kokeillaan myös muita ohjaus- ja palvelumuotoja, joita ovat esimerkiksi

- työnohjaus
- tukikeskustelut
- erilaiset arviointi-, terapia- ja kuntoutusohjaus- ja ohjauspalvelut

Valteri sisältyy Opetushallituksen edu.fi -opettajan verkkopalveluihin
<http://www.valteri.fi/etusivu.html>

Valteri-verkko on hyvällä alulla. Sähköinen palveluverkko laajentaa ohjauspalvelujen tuottajien mahdollisuuksia saavuttaa asiakkaansa, mutta ei voi kuitenkaan kokonaan korvata henkilökohtaista tukea, neuvontaa ja ohjausta.

Valteri-palveluverkostossa on alettu kehittää uusia ohjaus- ja palvelumuotoja ja kokonaisuuksia, jotka vastaavat entistä paremmin asiakkaiden tarpeisiin. Myös tutkimus- ja kehittämishankkeita sekä menetelmä- ja materiaalikokeiluja on käynnistetty. Koulutustoiminnassa Valteri-verkosto hyödyntää materiaaleja, joita syntyy tutkimus- ja kehittämishankkeiden myötä. Valteri-verkoston tarjoamien pitkäkestoisten koulutus- ja ohjauspalveluiden kokonaisuuksien avulla alueelliset toimijat saavat tarvittaessa perehdytystä erityisen tuen järjestämiseen sekä koulutusta ammattitaitonsa täydentämiseen.

VEP- palvelu

VEP -ohjaus- ja tukipalvelu on kehitetty Kuopiossa ja sen naapurikunnissa sekä Mäntykankaan koulussa. VEP -palvelu on avoin verkkoyhteisö, jonka toimintaan ja kehittämiseen osallistuu valtion, kuntien, kuntainliittojen, järjestöjen ja hankkeiden sekä erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten parissa työskenteleviä henkilöitä. Palvelut on tarkoi-

tettu erityistä tukea tarvitsevalle oppilaalle, huoltajille, opettajille ja kaikille erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten parissa toimiville.

Kuopion kaupungin virtuaalikouluhanke Erilaiset oppijat luokkaopetuksessa on Mäntykankaan koulun koordinoima virtuaalinen erilaisen oppijan ohjaus- ja tukipalvelujen hankekumppani. Hankkeessa on luotu VEP:n verkostoon Kuopio -sivusto, jossa on tietoa erityistä tukea tarvitsevan oppijan ohjaus- ja palveluista Kuopiossa.

Lisäksi VEP- palveluissa asiantuntijat auttavat tiedon tarpeessa olevia. Vastaukset annetaan esitettyihin kysymyksiin: ”Asiantuntijapalveluun voit tehdä kysymyksiä. Kysymykset julkaistaan, kun niihin on vastattu. Asiantuntijat vastaavat oman toimensa ohella ja vastaaminen on vapaaehtoista. Taustatietojen puutteellisuuden vuoksi on vastauksia pidettävä näkökulmina. Ne eivät sido vastaajia.” <http://www.peda.net/veraja/vep/>

Haukkaverkko

Haukkaverkko on Haukkarannan koulun ja Niilo Mäki Instituutin virtuaalinen verkko-ohjaushanke. Verkko-ohjauksen tavoitteena on monimuotoisten, omaa ajattelua ja pohdintaa tukevien sekä asiantuntijuuteen ohjaavien oppimateriaalien kehittäminen. Haukkaverkon verkkomateriaalin avulla pyritään antamaan työkaluja sisäkorvaistutetta käyttävien oppilaiden kanssa työskenteleville. Verkkomateriaali keskittyy lähinnä oppimisympäristön rakentamiseen, kielen kehityksen tukemiseen sekä lukemisen ja kirjoittamisen haasteisiin. <http://www.peda.net/veraja/haukkaranta/haukkaverkko>

23 Valtion erityiskoulujen uudis- ja korjausrakentamisen tarve

Osa valtion erityiskoulujen rakennuksista alkaa olla niin heikkokuntoisia, että niiden käyttö on toiminnallisesti ja taloudellisesti epätarkoituksenmukaista. Pian joudutaan pohtimaan uusien koulurakennusten rakentamista. Kiireisimmät kohteet ovat Jyväskylässä Haukkaran koulu ja Jyväskylän näkövammaisten koulu, joitten saneeraus ei ole enää ole kannattavaa. Kokonaisedullisin vaihtoehto on rakentaa molemmille kouluille uusi yhteinen koulurakennus ja yhdistää koulut hallinnollisesti ja toiminnallisesti uuteen yksikköön.

23.1 Tilantarvetta aiheuttavat tekijät

Valtion erityiskoulujen korjaussuunnitelmia tehtäessä ja uudisrakentamista suunniteltaessa on otettava huomioon tilantarvetta lisäävinä tekijöinä muun muassa että:

- Kouluissa opiskelee lähinnä vaikeasti monivammaisia oppilaita, joista useimmat ovat niin vaikeasti vammaisia, että tarvitsevat erilaisia tukitoimia, kuten jatkuvaa avustajan antamaa ohjausta ja tukea
- Kouluissa opiskelevista oppilaista osa tarvitsee apuvälineitä, esimerkiksi pyörätuolia
- Koulun pitää olla siten suunniteltu, että se mahdollistaa esteettömän liikkumisen myös sähköpyörätuolilla
- Osa oppilaista tarvitsee majoitusta
- Tiloja tarvitaan myös vapaa-ajan toimintoihin
- Osa oppilaista tarvitsee ympärivuorokautista hoitoa ja valvontaa
- Osa oppilaista tarvitsee oppimisvalmiuksia parantavaa kuntoutusta
- Kouluissa annetaan erilaisia terapioita
- Koulut toimivat ohjaus-, palvelu- ja resurssikeskuksina, joissa on muun muassa
 - erilaista oppimateriaalituotantoa,
 - opettajankoulutusta ja muuta kurssitoimintaa,
 - koulupaikan tarpeen arviointia sekä tilapäisen opetuksen tai kuntoutusjaksoille tulevien oppilaiden oppimisen edellytysten selvittelyä, opetusta ja majoitustoimintaa.

23.2 Valtion erityiskoulujen rakennushankkeet

Senaatti-kiinteistöjen vuonna laati vuonna 2008 selvityksen, jossa keskityttiin tarkastelemaan valtion erityiskouluja, joissa on ilmennyt sisäilmaongelmista johtuvia korjaustarpeita. Tällaisiksi kohteiksi Senaatti-kiinteistöt arvioi Jyväskylän näkövammaisten koulun, Haukkarannan koulun Jyväskylässä, Mäntykankaan koulun Kuopiossa, Mikael-koulun Mikkelissä sekä Tervaväylän koulun Lohipadon yksikön Oulussa. Selvityksessä todettiin kaikkien mainittujen koulukiinteistöjen talotekniikan olevan elinkaarensa lopussa ja kiinteistöjen peruskorjauksen olevan kiireellinen lukuun ottamatta Tervaväylän koulun Lohipadon yksikköä, jolle rakennetaan kokonaan uusi vuonna 2009 valmistuva koulurakennus.

Ruskeasuon koulussa ei ole saneeraustarpeita ja Svenska skolan för synskadade -koululle valmistuu uudet tilat vuoden 2009 aikana. Muiden koulujen saneeraustarpeiden osalta on todettu keskeisiltä osin seuraavaa

Haukkarannan koulu

Haukkarannan koulun päärakennus on laajennettu ja osittain peruskorjattu vuonna 1996. Peruskorjausta on jatkettu vuosien 2001–2002 aikana. Peruskorjatuissa rakennuksissa ei ole todettu sisäilmaongelmia.

Sisäilmaselvitysten perusteella erityisen ongelmallisiksi on todettu D- ja K-koulurakennukset, joita on aiemmin suunniteltu peruskorjattavaksi. Työterveyslaitos on kuitenkin päättänyt koulun sisäilmaongelmia koskevassa selvityksessään esittämään, että peruskorjauksen asemesta uusien tilojen tekeminen näyttäisi olevan toiminnallisesti ja terveellisyyden kannalta selvästi parempi ja riskittömämpi ratkaisu. Välittömästi tehtävillä korjaustoimenpiteillä tiloja olisi kuitenkin mahdollista käyttää turvallisesti muutama vuosi.

Koulurakennuksissa on myös toiminnallisia ongelmia.

Jyväskylän näkövammaisten koulu

Päärakennus, oppilasasuntolan solua 5 lukuun ottamatta ja huoltorakennus on peruskorjattu vuonna 2001. Koulurakennuksessa ja oppilasasuntolassa havaittuja sisäilmaongelmia on ryhdytty selvittämään ja korjaamaan vuodesta 2006 lähtien. Selvitysten perusteella näyttäisi siltä, että koulurakennuksessa havaitut sisäilmaongelmat ovat poistettavissa.

Työsuojeluviranomaiset ovat asettaneet oppilasasuntolan työtilat niissä todettujen ongelmien takia käyttökieltoon. Toimistot toimivat osittain väistötiloissa. Koulurakennuksen A-siipi siirretään väistötiloihin vuoden 2009 loppuun mennessä.

Mikäli rakennuksen peruskorjaaminen ei osoittaudu toiminnallisista ja teknisistä syistä järkeväksi ja riskittömäksi ratkaisuksi, tullaan selvittämään muita toteutustapoja järjestää asuntolatoiminnot.

Valittavasta vaihtoehdoista riippumatta toteutuksen tulisi olla valmiina väliaikaisten tilaelementtirakennusten vuokrasopimusten päättyessä vuosien 2012–2014 aikana.

Mikael-koulu

Mikael-koulun kolmesta rakennuksesta on 90-luvun alkupuolella peruskorjatun oppilasasuntolan kellaritiloissa havaittu kosteus- ja sisäilmaongelmia. Oppilasasuntolan sisäilmaongelmat näyttävät tällä hetkellä olevan ratkaistavissa tavanomaisilla kunnossapitotoilla uusimalla muun muassa pesutilojen kosteuseristeet sekä lattia- ja seinäpinnoitteet.

Koulurakennuksessa on tarpeita parantaa erityisesti valaistusta ja rakentaa uusi ilmastointijärjestelmä. Peruskorjaus ja laajennus käynnistyvät vuonna 2010.

Mäntykankaan koulu

Vuodesta 2007 on koulurakennuksessa ryhdytty johdonmukaisesti selvittämään sisäilmaepäilyjen syytä. Ongelmallisiksi todetuissa huoneissa on tehty korjaus- ja tiivistystöitä. Arvion mukaan rakennuksesta saadaan kosteus- ja homeongelmat poistetuksi. Koulusta tehtävä Workplace management -selvitys valmistuu vuoden 2009 aikana.

24 Rahoitusvastuut

Pääosa koulutuksesta on Suomessa julkisesti rahoitettua. Opetus- ja kulttuuritoimen kustannusten rahoitukseen osallistuvat kunnat ja valtio yhdessä.

24.1 Koulutuksen rahoitusjärjestelmä

Uudistuvasta valtionosuusjärjestelmästä on päätetty, että yleinen valtionosuus erikseen mainittavana osana lopetetaan ja että hallinnonalakohtaiset valtionosuudet yhdistetään.

Uudistuva valtionosuuslainsäädäntö

Nykyinen yleinen valtionosuusjärjestelmä sulautuu osaksi valtiovarainministeriön hallinnoimaa yhtä rahajärjestelmää, jonne siirtyvät sosiaali- ja terveyshuollon valtionosuudet sekä opetusministeriöstä muun muassa perus- ja esiopetuksen valtionosuudet. Uusi valtionosuusjärjestelmä astuu voimaan vuonna 2010.

Muiden kuin pidennetyn oppivelvollisuuden ja vaikeimmin vammaisten erityisopetuksen määrärahat sisältyvät koulutuksen ylläpitäjäkunnalle maksettaviin valtionosuuksiin. Pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä olevien ja vaikeasti vammaisten ja sairaiden oppilaiden opetuksen järjestämiseen tarkoitettu korotettu valtionosuus säilyy nykyisessä muodossa. Korotettu valtionosuus on perusteltu, sillä esimerkiksi vaikeasti vammaisen ja sairaan oppilaan opetuksen järjestämisestä aiheutuvat kustannukset saattavat olla kymmenkertaiset yleisopetuksen oppilaan opetuksesta aiheutuviin kustannuksiin verrattuna.

Nykyinen valtionosuuslainsäädäntö

Perusopetuksen rahoitusta koskevat keskeiset säädökset ovat **opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annettu laki** (705/1992) eli **rahoituslaki**, sekä **opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annettu asetus** (820/1992), niihin tehtyine muutoksineen.

Nykyinen koulutuksen rahoitusjärjestelmä kattaa käyttökustannuksiin ja perustamishankkeisiin myönnettävän lakisääteisen valtionosuuden ja harkinnanvaraisen valtionavustuksen. Rahoitusta on myönnetty ja maksettu kunnille, kuntayhtymille sekä yksityisille yhteisöille ja säätiöille.

Valtioneuvosto vahvistaa perusopetuksen arvonnalisäverottoman keskimääräisen yksikköhinnan varainhoitovuotta edeltävän vuoden syyskuussa. Yksikköhintaa laskettaessa oppilasmääränä käytetään syyskuun 20. päivänä ollutta oppilasmäärää. Keskimääräinen yksik-

köhintä perustuu keskimääräisiin valtakunnallisesti toteutuneisiin käyttökustannuksiin. Järjestäjäkohtaisen yksikköhinnan määrää opetusministeriö.

Esi- ja perusopetuksen rahoitus määräytyy **opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain** (635/1998) mukaisesti oppilasta kohden määrätyn yksikköhinnan ja perusopetusta saavien oppilaiden tulona. Yksikköhinnat määrätään siten, että yksikköhintojen mukaisesti lasketut rahoituksen perusteena käytettävät euromäärät yhteenlaskettuina vastaavat keskimääräisten yksikköhintojen perusteella laskettavia euromääriä.

24.2 Valtion erityiskoulujen rahoitusvastuu

Valtion erityiskoulut toimivat valtion tulo- ja menoarviossa osoitetun määrärahan turvin. Koulut laativat Opetushallituksen ohjeiden mukaisesti kolmivuotisen talous- ja toimintasuunnitelman, jonka pohjalta laaditaan tulossopimus seuraavalle toimintavuodelle. Kukin koulu laatii vuosittain kolmivuotisen toiminta- ja taloussuunnitelman.

Toiminta- ja taloussuunnitelman sisältörunko noudattaa pääpiirteissään eri oppilaitoksissa samaa kaavaa:

- oppilaitoksen toiminta-ajatus,
- laadulliset tavoitteet opetuksen ja palvelukeskustoiminnan osalta,
- kehittämishankkeet,
- määrälliset – ja taloudellisuustavoitteet,
- resurssit ja
- tuloksellisuuden arviointi.

Opetushallitus järjestää vuosittain tuloseskustelut valtion erityiskoulujen kanssa. Tuloseskusteluissa sovitaan koulujen kulloinkin alkavan vuoden tavoitteista ja määrärahoista. Tuloseskustelujen perusteella laaditaan tulossopimus, jossa sovitaan kunkin koulun osalta seuraavan vuoden tavoitteet opetuksen, palvelukeskustoiminnan ja talouden osalta. Tulossopimukseen liitetään laskelma koulujen maksullisen palvelutoiminnan kustannusvastavuudesta sekä liiketaloudellisista ja julkisoikeudellisista suoritteista.

Määrärahojen jakoperusteena on ensisijaisesti kunkin koulun oppilasmäärä ja sen kehittyminen, mutta rahojen jakoon vaikuttavat myös muut tekijät, kuten oppilaiden vammaisuuden aste, henkilökunnan määrä ja palvelukeskustoiminnan laajuus. Kaikilta osin tällainen jatkuvuuteen perustuva määrärahojen jako ei ole oikeudenmukainen. Nykytilanteessa tarvitaan selvitys määrärahojen jakoperusteista ja sen pohjalta laadittava kehittämis ehdotus siitä, miten määrärahojen jako saadaan kaikkia kouluja tasapuolisesti kohtelevaksi.

Määrärahojen jakamisesta valtion erityiskouluille sekä koulujen kanssa tehtävästä tulossopimuksesta päättää Opetushallituksen työjärjestyksen mukaisesti Opetushallituksen hallinto- ja henkilöstöyksikkö.

24.3 Kunnallisen koulutoimen rahoitusvastuu

Valtioneuvosto on vahvistanut 18.9.2008 valtioneuvoston asetuksella valtion rahoituksen perusteena käytettävistä opetus- ja kirjastotoimen keskimääräisistä yksikköhinnoista **vuonna 2009** (605/2008) arvonlisäverottomat keskimääräiset yksikköhinnat muun ohella myös perusopetusta varten. Oppilasta kohti vahvistettu keskimääräinen yksikköhinta on vuonna 2009 perusopetuksessa 6 503,77 euroa.

Yksikköhinnan suuruuteen on vaikuttanut muun muassa kunnan erityisopetukseen otettujen ja siirrettyjen oppilaiden määrä, vaikeimmin kehitysvammaisten oppilaiden lukumäärä ja muiden vammaisten oppilaiden lukumäärä. Perusopetuslain 25 §:n 2 momentissa tarkoitetun pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä olevien, esiopetusta saavien oppilaiden osalta yksikköhinta on ollut sama kuin asianomaiselle opetuksen järjestäjälle oppilasta kohden määrätty yksikköhinta.

Erityisoppilaiden osalta perusopetuksen yksikköhinnan perusosaa korotetaan oppilas-kohtaisella luvulla, joka saadaan

- 1 kertomalla luvun 4,0 ja keskimääräisen yksikköhinnan tulo vaikeimmin kehitysvammaisten oppilaiden määrällä (11-vuotinen oppivelvollisuus)
- 2 kertomalla luvun 2,5 ja keskimääräisen yksikköhinnan tulo muiden vammaisoppilaiden määrällä (11-vuotinen oppivelvollisuus)
- 3 kertomalla luvun 0,5 ja keskimääräisen yksikköhinnan tulo muiden erityisoppilaiden määrällä (9-vuotinen oppivelvollisuus, POL 17 § 2)

Oppilaskohtaiset kustannukset vaihtelevat riippuen koulutuksen järjestäjästä ja omistajatahosta. Vaikeimmin kehitysvammaisten opetus maksoi vuonna 2007 keskimäärin 31 285 euroa/oppilas/vuosi, muu vammaisopetus 17 773 euroa/oppilas/vuosi sekä sairaalaopetus 110 euroa/oppilas/päivä.

Oppilaskohtaisissa kustannuksissa on merkittäviä eroja eri opetuksen järjestäjien välillä. Vaihtelut johtuvat pääasiassa eroista kouluverkostossa sekä koulujen ja oppilasryhmien koosta. Koulujen toiminta ja siitä aiheutuvat kulut poikkeavat toisistaan myös siitä riippuen, miten vakava on oppilaiden vamman laatu ja vaikeusaste.

Myös yksittäisen koulutuksen järjestäjän antamiin tietoihin voi sisältyä epävarmuutta. Jos esimerkiksi pienessä kunnassa on vain muutama pidennetyn oppivelvollisuuden omaavia oppilas ja heidän opiskelunsa on järjestetty integroiden yleisopetuksen ryhmään, kustannusten kohdentaminen tilastoihin saattaa olla epätarkkaa ja sisältää esimerkiksi vain lisäkustannuksia.

Sairaalaopetuksen rahoitusvastuu

Sairaalaopetuksen kustannukset ovat sisältyneet perusopetuksen valtakunnalliseen keskimääräiseen yksikköhintaan, johon perustuen opetuksen järjestäjille määrätään perusopetuksen rahoituksen perusteena käytettävät yksikköhinnat euroa/oppilas. Oppilasmäärät ovat perustuneet kunkin opetuksen järjestäjän koulun edellisen vuoden 20.9. päivän tilanteen mukaan ilmoitettuun oppilasmäärään. Oppilaat on mainittuna valtiosuusjärjestelmän laskentapäivänä tilastoitu kotikuntansa koulun oppilaiksi eikä sairaalan sijaintikunnan oppilaiksi.

Opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain (635/1998) 51 §:n 1 momentin mukaan sairaalan sijaintikunnalla on ollut oikeus laskuttaa oppilaan kotikunnalta sairaalaopetuksen järjestämisestä aiheutuvat kustannukset siltä osin kuin sairaalan sijaintikunnan sairaalaopetusta varten saamat valtiosuudet eivät niitä kata.

Jotta sairaalaopetuksen järjestäjällä olisi käytettävissään riittävät resurssit opetuksen toteuttamiseen, on sairaalaopetuksen rahoitusjärjestelmä rakennettu muista koulutusmuodoista poikkeavalla tavalla. Opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain (**Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain muuttamisesta (1389/2001)**)

50 §:n mukaan kunta, joka on sairaalassa perusopetuslain 4 §:n 3 momentissa tarkoitettua perusopetusta saavan oppilaan kotikuntalaissa tarkoitettu kotikunta hoidon aikana, on ollut velvollinen maksamaan oppilaasta sairaalan sijaintikunnalle maksuosuuden, joka on laskettu kertomalla sairaalakoulupäivien määrä sairaalan sijaintikunnalle opetuksesta koulupäivää kohden aiheutuvilla keskimääräisillä todellisilla vuosikustannuksilla. Näin on menetelty, koska koulupäivien määrä vaihtelee huomattavasti sairaaloittain oppilaiden sairauden kestosta, laadusta ja vakavuudesta riippuen.

Sairaalassa järjestettävän opetuksen antaminen on kallista, koska se edellyttää tilojen, henkilöstön ja muiden resurssien varaamista toimintaan, jossa työvuoden kuluessa oppilasmäärät vaihtelevat ja jossa oppilaiden tarvitsemat palvelut riippuvat kunkin oppilaan sairaudentilan asettamistahoitotarpeista. Valtionosuusjärjestelmän tilastoista on mahdollista seurata sairaalakoulupäivien määrän ja keskimääräistä koulupäivien kustannusten kehitystä. Kymmenessä vuodessa, vuodesta 1996 vuoteen 2006, koulupäivien lukumäärä kasvoi 98 475:sta 131 941:een ja keskimääräinen koulupäivän hinta nousi 55 eurosta 100 euroon.

Opetusministeriön lisämääräraha erityistä tukea tarvitsevien opetuksen kehittämiseen

Varhaisen tuen menettelytapoja ja moniammatillisen yhteistyön kehittämistä on tuettu kohdennetuilla valtionavustuksilla 233 kunnassa kevästä 2008 lähtien.

Opetusministeriö myönsi vuonna 2008 kunnille valtion erityisavustusta erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden opetuksen ja tukitoimien sekä oppilaanohjauksen kehittämiseen yhteensä 11,8 milj. euroa. Valtionavustuksen tarkoituksena oli, että kunnat kehittävät erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden opetusta osana perusopetuksen kehittämistä. Kunnissa kehittämistoimet tuli kohdentaa erityisesti esi- ja perusopetusikäisten oppilaiden opetukseen, opetusmenetelmien kehittämiseen, kuntien hallinnollisten käytänteiden yhdenmukaistamiseen ja eri hallintokuntien yhteistyön tiivistämiseen. Lisäksi määrärahalla tuli tehostaa perusopetuksen oppilaanohjausta, erityisesti uravalinnan ohjausta sekä jatko-opintoihin, työhön ja ammatteihin perehtymistä.

Olennaista on, että kouluissa on riittävän pienet opetusryhmät, joissa oppilaiden yksilöllinen tukeminen onnistuu. Tätä varten opetusministeriö myöntää vuoden 2009 valtion talousarviossa lisärahoitusta kunnille opetusryhmien koon pienentämiseen 16 milj. euroa.

Perusopetusasetuksessa (852/1998) säädetään erityisopetuksen opetusryhmien muodostamisesta. Opetuksen järjestäjä voi tehdä myös itsenäisesti päätöksen ryhmäkoon pienentämisestä.

25 Kustannusvaikutukset

Oikeus maksuttomaan perusopetukseen on kirjattu perustuslakiin. Opetuksen järjestäjät saavat koulutuksen järjestämiseen valtionosuutta. Kullekin kunnalle määrätään oma yksikköhintansa perusopetusta, lisäopetusta ja valmistavaa opetusta sekä pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä olevien oppilaiden esiopetusta varten. Muussa esiopetuksessa rahoituksen perusteena on yksikköhinta, joka on 91 % opetuksen järjestäjän perusopetuksen yksikkö hinnasta.

25.1 Perusopetuksen ja erityisopetuksen käyttökustannukset

Perusopetuksen käyttökustannukset olivat vuonna 2007 oppilasta kohti keskimäärin 6 300 euroa oppilasta ja vuonna 2008 noin 6 400 euroa oppilasta kohti.

Vuonna 2007 alin perusopetuksen yksikköhinta oli 4 460 euroa ja korkein 27 547 euroa oppilasta kohti. Vaikeimmin vammaisten opetuksessa käyttökustannukset olivat samaan aikaan 31 285 euroa/oppilas ja muussa vammaisopetuksessa 17 773 euroa/oppilas. Seuraava taulukko kuvaa kustannusten jakautumista ja kehitystä vuosina 2005–2007.

Taulukko 25 1 Perusopetuksen toiminnoittaiset käyttökustannukset euroa/oppilas

Toiminnoittaiset käyttökustannukset (sis. alv)	Vuosi 2005	Vuosi 2006	Vuosi 2007
Koko maa	3 291	3 430	3 590
Opetuksen palkkaus	3 291	3 430	3 590
Opetuksen muut menot	334	349	374
Majoitus ja kuljetus	215	229	247
Oppilasruokailu	430	441	456
Muu oppilashuolto	178	191	218
Sisäinen hallinto	240	264	279
Kiinteistöjen ylläpito	759	798	839
Pienet hankkeet	108	120	107
<i>Yhteensä (ei sis. sairaala- ja vammaisopetusta)</i>	<i>5 642</i>	<i>5 920</i>	<i>6 217</i>
Vaikeimmin kehitysvammaisen opetus	26 248	28 936	29 906
Muu vammamaisopetus	17 109	17 028	17 574
<i>Kaikki yhteensä</i>	<i>5 837</i>	<i>6 127</i>	<i>7 439</i>
Sairaalaopetus (euroa/koulupäivää)	93	100	110
Sairaalaopetuksen koulupäivät (hoitopäivät)	131 873	131 941	127 156

Lähde: Opetushallitus ja Tilastokeskus

Pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä olevien opetuksen kustannuksia seurataan erottaen toisistaan vaikeimmin vammaisten kustannukset muun vammaisopetuksen kustannuksista.

Osa-aikaisen erityisopetuksen ja yleisen oppivelvollisuusajan puitteissa järjestettävän erityisopetuksen kustannustietoja ei kerätä erikseen, vaan ne sisältyvät perusopetuksen kustannuksiin.

Sairaalakoulujen oppilaat tilastoidaan omien kotikoulujensa oppilaiksi, sillä opiskelujaksot sairaalassa ovat tyypillisesti lyhyitä ja oppilaan kotikunta on velvollinen korvaamaan sairaalaopiskelun kustannukset. Sairaalaopetuksen kustannusvaikutuksia seurataan tilastomallalla sairaalakoulupäiviä ja toiminnan kustannuksia

Perusopetuksen käyttökustannukset on tilastoitu myös maakunnittain. Seuraavasta taulukosta selviää merkittäviä maakuntakohtaisia eroja sekä vammaisopetuksen että sairaalaopetuksen kustannuksissa. Kalleinta vaikeimmin kehitysvammaisten opetus oli Uudellamaalla (34 337 euroa/oppilas) ja halvinta Kymenlaaksossa (12 907 euroa/oppilas). Muu vammaisopetus oli kalleinta Lapissa (19 333 euroa/oppilas) ja halvinta Etelä-Savossa (11 574 euroa/oppilas). Sairaalaopetus oli kalleinta Keski-Suomessa (232 euroa/oppilas) ja halvinta Kymenlaaksossa (71 euroa/oppilas). Vaikeimmin kehitysvammaisten opetus oli koko maassa kallein erityisopetuksen muoto.

Taulukko 25.2. Perusopetuksen käyttökustannukset vuonna 2008 oppilastyypeittäin (euroa/oppilas)

Maakunta	Perusopetus		Vaikeimmin kehitysvammaisten opetus		Muu vammaisopetus		Sairaalaopetus		Yhteensä	
	Oppilaita	e/opp	Oppil	e/opp	Oppil	e/opp	Hoito-päiviä	e/pv	Oppil	e/opp
Uusimaa	133 273,5	6 067	145,5	34 337	1 419,0	18 439	56 994	108	134 838,0	6 273
Varsinais-Suomi	45 198,5	6 073	59,0	30 254	1 172,5	15 841	6 313	95	46 430,0	6 363
Itä-Uusimaa	11 573,5	6 277	8,5	19 294	63,0	15 857	0		11 645,0	6 339
Satakunta	22 389,0	5 947	46,0	24 717	411,5	14 620	3 461	82	22 846,5	6 154
Kanta-Häme	18 148,0	5 749	37,0	19 027	143,5	16 369	2 904	90	18 328,5	5 873
Pirkanmaa	46 366,0	6 031	76,5	27 843	716,0	15 331	7 740	132	47 158,5	6 229
Päijät-Häme	19 332,5	6 044	6,0	20 333	505,5	11 895	5 195	105	19 844,0	6 225
Kymenlaakso	18 189,0	5 982	15,5	17 097	336,0	14 170	3 223	71	18 540,5	6 152
Etelä-Karjala	12 705,5	6 286	15,5	23 548	200,5	15 182	3 166	90	12 921,5	6 467
Etelä-Savo	14 995,0	6 347	26,5	18 755	305,0	11 574	2 219	105	15 326,5	6 488
Pohjois-Savo	25 264,0	6 038	61,5	33 707	523,5	13 738	10 180	134	25 849,0	6 312
Pohjois-Karjala	16 274,5	6 520	21,5	29 256	343,5	15 598	2 270	152	16 639,5	6 757
Keski-Suomi	27 306,5	6 267	55,0	29 564	325,5	21 269	3 619	232	27 687,0	6 520
Etelä-Pohjanmaa	21 202,0	6 291	50,0	25 360	336,0	13 426	3 124	91	21 588,0	6 460
Pohjanmaa	18 506,5	6 549	49,5	32 889	242,0	19 277	2 015	96	18 798,0	6 793
Keski-Pohjanmaa	8 226,5	6 121	21,5	23 953	136,5	13 407	2 624	93	8 384,5	6 314
Pohjois-Pohjanmaa	46 087,0	6 073	99,5	27 357	468,5	17 355	6 080	92	46 655,0	6 244
Kainuu	8 454,0	7 085	29,0	32 448	118,0	12 907	1 347	192	8 601,0	7 280
Lappi	18 962,5	7 154	49,0	26 490	244,5	19 333	4 682	70	19 256,0	7 375
Yhteensä	532 454,0	6 167	872,5	28 499	8 010,5	15 890	127 156	110	541 337,0	6 373

Oppilasmäärät ovat kustannusvuoden syksyn ja edellisen syksyn tilastointiajankohtien keskiarvo.

Lähde: Opetushallitus

25.2 Valtion erityiskoulujen käyttökustannukset

Valtion erityiskoulut laativat Opetushallituksen ohjeiden mukaisesti kolmivuotisen talous- ja toimintasuunnitelman, jonka pohjalta laaditaan tulossopimus kulloinkin seuraavalle toimintavuodelle.

Valtion erityiskoulujen toiminta- ja taloussuunnitelma

Toiminta- ja taloussuunnitelman sisältörunko noudattaa pääpiirteissään eri oppilaitoksissa samaa kaavaa:

- oppilaitoksen toiminta-ajatus,
- laadulliset tavoitteet opetuksen ja palvelukeskustoiminnan osalta,
- kehittämishankkeet,
- määrälliset – ja taloudellisuustavoitteet,
- resurssit ja
- tuloksellisuuden arviointi

Oppilaskohtaiset käyttökustannukset valtion erityiskouluissa

Oppilasta kohti lasketut käyttökustannukset vaihtelevat kouluittain siten että suurimmat oppilasta lasketut käyttökustannukset ovat kaksinkertaiset pienimmällä selviävään kouluun verrattuna. Näin suuret koulujen käyttökustannusten erot johtuvat osittain oppilaiden vammaisuuden vaikeusasteesta, mutta eroja tulee myös koulujen erilaisista toimintatavoista.

Taulukko 25.3. Perusopetuksen käyttökustannukset valtion erityiskouluissa vuonna 2007

	Oppilaita	euroa/oppilas
Haukkarannan koulu	124	52 086
Jyväskylän näkövammaisten koulu	39,5	94 205
Mikael-koulu	48	47 579
Mäntykankaan koulu	43	95 699
Ruskeasuon koulu	109	75 461
Svenska skolan för synskadade	7,5	117 630
Tervaväylän koulu	86	63 913

Oppilasmäärä on kustannusvuoden syksyn ja ed. syksyn tilastointiajankohtien keskiarvo.
Lähde: Opetushallitus

Valtion erityiskoulujen varsinaisen toiminnan kulut ilman maksullisen palvelutoiminnan menoja olivat vuonna 2007 yhteensä 32 651 774 euroa. Suurin kustannusten nousu oli tapahtunut oppilashuollossa, jonka kulut olivat nousseet yli 40 %:lla vajaassa viidessä vuodessa. Syynä tähän on ollut lähinnä oppilaiden vammaisuuden vaikeutuminen ja monivammaisuuden lisääntyminen.

Taulukko 25.4. Valtion erityiskoulujen varsinaisen toiminnan kulut ilman maksullisen palvelutoiminnan menoja vv. 2003–2007

Vuosi	2003	2004	2005	2006	2007	% kok. kuluista
Oppilasmäärä	498	485	493	504	499	
Opetus	8 690 089	9 044 970	9 330 619	9 706 144	9 620 014	29 %
Oppilashuolto	12 029 891	12 389 530	13 283 662	13 249 224	13 636 588	42 %
Hallinto	3 263 321	2 822 616	2 832 581	2 968 886	3 290 987	10 %
Kiinteistö	5 810 636	5 882 588	5 927 960	5 903 295	6 104 185	19 %
Yhteensä	29 793 937	30 139 704	31 374 822	31 827 549	32 651 774	

Lähde: Opetushallitus

Opetushallituksen toimesta oppilaitosten kustannustietoisuutta on pyritty lisäämään ja korostamaan kustannustehokkaan toiminnan merkitystä. Taustalla on ollut tieto, että vuotuiset määrärahat ovat kasvaneet hitaammin kuin oppilaitosten kustannukset. Sama kehitys jatkuu edelleen valtion talousarviokehyksissä lähivuosina. Tuottavuuden kehittämisessä valtion oppilaitosten talous- ja henkilöstöhallinnon henkilöstöresurssien määrä tulee aikaa myöden pienenemään käynnissä olevien palvelukeskustoiminnan rationalisointihankkeiden tuloksena. Tällaisia ovat esimerkiksi sähköinen asiointi sekä talous- ja henkilöstöhallinnon sähköiset toiminnot.

25.3 Sairaalakoulujen käyttökustannukset

Koulupäivän hinta vaihtelee merkittävästi eri kuntien järjestämässä sairaalaopetuksessa. Vuonna 2007 koulupäiviä oli 127 156. Sairaalaopetuksen käyttökustannukset olivat vuonna 2007 keskimäärin 110 euroa/koulupäivä/oppilas ja vaihteluväli kustannusten määrässä 67–232 euroa/kouluoppilas/päivä.

Pääsääntö on, että kotikuntalaskutuksen pohjana olevat kustannukset lasketaan laskutusvuotta edeltävänä vuonna koulutyöpäivää kohden toteutuneiden keskimääräisten todellisten valtionosuuteen oikeuttavien kustannusten perusteella.

Kotikunnan maksuosuudesta vähennetään muusta kunnasta tulevasta oppilaasta sairaalan sijaintikunnalle lasketun valtionosuuden perusteen mukainen osuus. Laskutusvuotta edeltävältä vuodelta lasketuissa keskimääräisissä todellisissa vuosikustannuksissa voidaan ottaa huomioon kustannustason muutokset sekä objektiivisesti arvioitavissa olevat kustannuksiin vaikuttavat toiminnan laadun ja laajuuden muutokset.

Sairaalan sijaintikunnille maksettavilla kotikuntien maksuosuuksilla pyritään turvaamaan huomattavasti muuta opetusta kalliimman sairaalaopetuksen järjestämisen edellytykset. Oppilaan kotikunta ja koulutuksen järjestäjä voivat sopia maksuosuudesta myös toisin, esimerkiksi lakisääteisestä rahoitusjärjestelmästä riippumattomista erillisistä kotikuntien maksuosuuksista.

Kotikunnan maksuosuudessa koulupäiviksi katsotaan ne työpäivät, jona kyseinen oppilas on ollut virallisesti koulun oppilaana. Epäselyyttä on toisinaan aiheutunut siitä, milloin oppilas on tarkkaan ottaen sairaalakoulussa oppilaana. Ongelmia esiintyy esimerkiksi siinä vaiheessa kun oppilas on kotihoidossa avohoidon oppilaana tai kun hänet on siirretty pois osastolta, mutta hän ei kykene osallistumaan vielä oman koulun opetukseen. Oppilas ei kykene osallistumaan oman koulun opetukseen esimerkiksi silloin, kun hän vielä on toipilas tai hänellä on tartuntavaara taikka psyykkiset syyt estävät häntä omaan kouluun menemisen.

Lainsäädäntö turvaa periaatteessa muista kunnista tulevien sairaalaoppilaiden opetuksen järjestämiseen todellisiin kustannuksiin perustuvan rahoituksen. Koska perusopetuslain

3 §: mukainen maininta että ”sairaalan sijaintikunta on velvollinen järjestämään sairaalassa potilaana olevalle oppilaalle opetusta”, on tulkinnanvarainen eikä kata yksiselitteisesti esimerkiksi oppilaan avohoitoa, on epäselvyyttä syntynyt siitä, mitkä toimintamuodot ja niistä aiheutuneet kustannukset on katsottava sairaalaopetuksen piiriin kuuluviksi. Samoin epäselvyyksiä on syntynyt siitä, kuinka laajalle opetustoimen vastuu ja velvoitteet koulutuksen järjestelyissä ulottuvat sairaanhoidon ja terveydenhoidon alueelle. Tällaisia kiistan aiheita ovat olleet esimerkiksi opettajan osallistuminen hoitotyön neuvotteluihin ja hoidon suunnitteluun.

Sairaalaopetuksen kehittämishankkeen, SAIREKE-hankkeen, tekemän selvityksen mukaan sairaalaopetuksen koulupäivämaksun perusteina ovat olleet henkilöstön palkkakulut, koulun käyttömenot: tarvikkeet, palvelut ja kiinteistön hoito sekä siivouskustannukset. Selvityksen mukaan muutamassa koulussa kiinteistökulut eivät sisälly koulupäivämaksuun, koska koulu toimii sairaalan tiloissa eikä sairaala peri opetuksen järjestäjältä vuokraa tai sairaalaopetus annetaan sairaalan lähellä sijaitsevissa peruskoulun tiloissa.

Sairaalakoulutyöryhmä ehdotti muistiossaan (Sairaalakoulujen toimintaedellytysten ja rahoitusaseman kehittäminen, OPM 2004:8), että valtionosuusjärjestelmän kustannusten seuranta tulee kehittää siten, että valtionosuuden perusteeksi ilmoitettavat menot määräytyvät eri kunnissa riittävän yhtenäisin perustein ja että kustannukset kohdistuvat opetustoimen-, sosiaali- ja terveystoimen kesken oikein.

Tästä johtuen kotikunnan maksuosuuksien määräytymisperusteet tulee määritellä siten, että kaikkialla maassa noudatetaan samoja perusteita.

26 Selvitysmiehen ehdotukset

26.1 Valtion erityiskoulujen rooli ja tehtävät osana koulutusjärjestelmää

Ehdotus 1. Valtion erityiskoulujen omistajuus

Vaikeasti vammaisten, sairaiden ja muiden erityistä tukea tarvitsevien opetuksen turvaamiseksi on välttämätöntä, että valtio huolehtii heidän kasvatuksestaan ja opetuksestaan. Koulujen yhdistäminen yhdeksi valtion erityiskouluksi ehdotuksen 3 mukaisesti toteutuu parhaiten valtion omistuksessa.

Ehdotus

Valtion erityiskoulujen ylläpitäminen jatkuu valtion tehtävänä. Niiden omistussuhteisiin ei tehdä muutoksia.

Kustannusvaikutukset

Ei merkittäviä kustannusvaikutuksia.

Ehdotus 2. Valtion erityiskoulujen tehtävän määrittely

Lainsäädännöllä ei ole määrätty, mikä on valtion erityiskoulujen tehtävä koulutusjärjestelmässä. Valtion erityiskoulujen tehtävistä on määrätty ainoastaan opetuksen järjestämislupapäätöksissä.

Valtion erityiskoulujen tehtävänä on toimia vammaisten vaikeasti sairaiden sekä muiden erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten kouluina ja pitää huolta heidän kuntoutumisestaan erityisesti silloin, kun oppilaiden asuinkunnalla ei ole mahdollisuutta järjestää vammaisen tai vaikeasti sairaan oppivelvollisen perusopetusta. Niiden tehtävänä on toimia erityisen tuen keskuksina ja edistää erityispedagogista tutkimusta ja sen soveltamista.

Ehdotus

Määritellään säädösten avulla valtion erityiskoulujen tehtäväksi toimia vammaisten, vaikeasti sairaiden ja muiden erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten kasvatuksen ja opetuksen erityisosaamista omaavina yksiköinä, joiden tehtävänä

- opetuksen antaminen ja kasvatusta- ja opetustyön systemaattinen pedagoginen kehittäminen,
- kuntoutustoiminnan järjestäminen ja kehittäminen
- erityisen tuen ohjaus- ja palvelukeskustoiminnan kehittäminen siten, että kouluissa olevaa osaamista voidaan hyödyntää laajasti vammaisten, sairaiden ja muiden erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden opetuksessa ja kuntouttamisessa
- yhteistyö tutkimuksen kanssa ja tutkimuksen tuottaman tiedon soveltaminen erityisopetuksen tarpeisiin.

Kustannusvaikutukset

Ei merkittäviä kustannusvaikutuksia.

Ehdotus 3. Valtion erityiskoulujen hallinnollinen ja toiminnallinen kehittäminen

Valtion erityiskouluja kehitetään hallinnollisesti ja toiminnallisesti yhtenä kokonaisuutena, Valteri-kouluna, siten että koulun keskuspaikkana on Jyväskylä ja kukin valtion erityiskoulu on erillinen Valteri-koulun toimipaikka.

Jyväskylän kaupungin alueella toimii nykyisin kaksi valtion erityiskoulua, Haukkarannan koulu ja Jyväskylän näkövammaisten koulu. Muut valtion erityiskoulut ovat Helsingissä sijaitsevat Ruskeasuon koulu ja Svenska skolan för synskadade, Mikkelissä Mikael-koulu, Kuopiossa Mäntykankaan koulu ja Oulussa Tervaväylän koulu, jonka Lohipadon yksikössä järjestetään liikuntavammaisten ja Merikartanon yksikössä kuulovammaisten opetusta.

Koulujen hallinnollisella ja toiminnallisella yhdistämisellä saadaan toimintaa ohjattua nykyistä selkeämmin erityisen tuen palvelukeskustoiminnan kehittämisen suuntaan. Samalla koulujen aloittama Valteri -palvelukeskustoiminta saa yhdistämisestä synergiaetua.

Koulujen hallinnollisella ja toiminnallisella yhdistämisellä saadaan myös tuottavuushyötyä koulujen ylläpito- ja hallintokustannuksiin, josta ovat aikaisempina esimerkkinä Oulun kahden valtion erityiskoulun yhdistämisen tuomat hyödyt.

Pääkoulun sijoittaminen keskelle Suomea, Jyväskylään, palvelee myös alueellistamisen tavoitteita. Jyväskylän yksikön on mahdollista rakentaa yhteistyötä Jyväskylän yliopiston kanssa. Esimerkiksi Jyväskylän yliopistossa toimivien yksiköiden, kuten Niilo Mäki instituutin, erityispedagogiikan ja psykologian koulutusyksiköiden, täydennyskoulutuskeskuksen, Oppiminen ja motivaatio -huippuyksikön ja Koulutuksen tutkimuslaitoksen kanssa saadaan yhteistyössä rakennettua vahva erityistä tukea tarvitsevien koulu- ja palvelukeskuskokonaisuus.

Myös muilla Valteri-paikkakunnilla sijaitsevien yliopistojen ja korkeakoulujen kanssa on mahdollista kehittää yhteistoimintaa.

Haukkarannan koulu ja Jyväskylän näkövammaisten koulu

Koska sekä Jyväskylän näkövammaisten koululla että Haukkarannan koululla on edessä mittavat korjausrakentamistarpeet ja joiltain osin on odotettavissa käyttökiellossa olevien rakennusten purkaminen, on ajankohtaista rakentaa kummallekin koululle yhteinen koulurakennus, joka palvelee sekä näkövammaisia että kuulovammaisia oppilaita.

Samassa yhteydessä tulee selvittää onko uusi kouluyksikkö mahdollista suunnitella siten, että Haukkarannan koulun tontilla olevia nykyisiä rakennuksia voidaan hyödyntää

rakentamalla uusia tiloja vanhan koulurakennuksen yhteyteen sekä kaavoittamalla ja tontille esimerkiksi uusia tiloja oppilajasuntolaa varten

Mikael-koulu ja Mäntykankaan koulu

Mikael-koulun toimintaa kehitetään valtakunnallisena kuulovammaisten kouluna sekä erityisopetuksen ohjaus- ja palvelukeskuksena, joka järjestää kuuroille, huonokuuloisille ja kielihäiriöisille sekä autismin kirjoon kuuluville lapsille ja nuorille opetusta ja siihen liittyviä tukipalveluja.

Mikael-koulun korjausrakentamisen on tarkoitus olla valmis vuoden 2011 lopussa.

Mäntykankaan koulun toimintaa kehitetään siten, että koulusta suunnitellaan laaja-alainen ohjaus- ja palvelukeskus, jonka toimialaan kuuluivat liikuntavammaisten opetus sekä opetus lapsille, jotka ovat pitkäaikaissairaita tai joilla on neurologisen kehityksen erityisvaikeuksia.

Tervaväylän koulu, Ruskeasuon koulu ja Svenska skolan för synskadade

Tervaväylän koulu koostuu nykyisin liikuntavammaisten Lohipadon yksiköstä sekä kuulovammaisten Merikartanon yksiköstä. Tervaväylän koulun toiminta kattaa Pohjois-Suomen ja Lapin alueen. Tervaväylän koulu olisi jatkossa Valteri-koulun Tervaväylän kouluyksikkö, johon kuuluisivat Lohipadon ja Merikartanon toimipisteet.

Ruskeasuon kouluun tulevat pääasiassa Etelä-Suomen lähinnä monivammaiset liikuntavammaiset oppilaat. Ruskeasuon koulun ohjaus- ja palvelukeskustoimintaa on mahdollista tehostaa, mutta muutoin koulu on vankka liikuntavammaisten opetuksen osaaja eteläisessä Suomessa.

Svenska skolan för synskadade on pieni ruotsinkielinen kouluyksikkö, jonka toiminta tehostuu vuonna 2009 valmistuvan uuden koulurakennuksen myötä. Sen yhteydessä toimii kuulovammaisten resurssikeskus Speres, jonka kanssa koulu yhdistää voimansa palvelemaan nykyistä laajemmin koko ruotsinkielisen alueen erityisopetusta.

Ehdotus 3.1

Valtion erityiskouluista muodostetaan yksi valtion erityiskoulu, jolla on useita eri puolilla maata toimivia toimipaikkoja. Koulusta käytetään työnimeä Valteri-koulu. Kaikki valtion erityiskoulut kuuluvat Valteri-koulun kokonaisuuteen, mutta toimivat itsenäisinä yksiköinä omilla paikkakunnillaan.

Valteri-koulun keskuspaikka on Jyväskylä. Jyväskylässä on mahdollista rakentaa toimivat yhteydet Jyväskylän yliopiston vammaisten ja vaikeasti sairaiden lasten ja nuorten sekä muiden erityistä tukea tarvitsevien koulutuksen asiantuntijayksiköiden kanssa.

Kouluyksiköiden toiminnan ohjaus tapahtuu Opetushallituksen Valteri-koulun kanssa tekemän tulossopimuksen sekä koulun tulokertomuksen pohjalta. Valteri-koulu laatii Opetushallituksen kanssa tekemänsä tulossopimuksen pohjalta tulossopimuksen omien tulosyksiköinä toimivien kouluyksiköittensä kanssa.

Valteri-koululle nimitetään johtava rehtori ja tarvittaessa hallinto- tai talouspäällikkö.

Johtavan rehtorin toimipaikka voi sijaita rakennettavassa kuulo- ja näkövammaisten koulussa. Kuulo- ja näkövammaisten koululla on myös oma rehtori.

Ehdotus 3.2

Haukkarannan koulu ja Jyväskylän näkövammaisten koulu yhdistetään sekä hallinnollisesti että toiminnallisesti uudeksi kouluyksiköksi.

Jyväskylän Valteri-koulun käyttöön rakennetaan uusi kiinteistö, jossa otetaan huomioon näkö- ja kuulovammaisten vaikeasti sairaiden sekä muiden erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden opetuksen ja kuntoutuksen tarpeet sekä ohjaus- ja palvelukeskustoiminnan vaatimukset.

Kustannusvaikutukset

Valtion erityiskoulujen yhdistäminen muistiossa esitetyllä tavalla ei tuo merkittäviä lisäkustannuksia. Kuluja aiheutuu johtavan rehtorin ja mahdollisen hallintopäällikön palkkuksesta. Jos Valteri-koululle nimitetään johtava rehtori, se edellyttää yhtä henkilötövuoden kustannuksia, samoin mahdollinen hallinto- tai talouspäällikön viran perustaminen. Hallinnollisella yhdistämisellä on toisaalta saavutettavissa myös säästöjä. Yksi henkilötövuosi säästetään, kun Jyväskylän koulut yhdistetään ja toisesta rehtorin virasta voidaan luopua. Myös kevenevä hallinto tuo tähänastisen, Tervaväylän koulun perustamisen yhteydessä saadun, kokemuksen perusteella säästöjä.

Koska uuden Jyväskylään rakennettavalle koululle ei vielä ole laadittu hankesuunnitelmaa, josta kävisi ilmi hankkeen laajuus, kustannusarviota ei voi laskea, mutta on arvioitava, että uuden koulun rakentaminen maksaisi noin 20 miljoonaa euroa.

Rakentamiselle aiheuttavat kustannuksia vammaisopetuksen tarpeet, kuntouttaminen, koulun toimiminen erityisen tuen palvelukeskuksena sekä oppilaiden asuminen. Rakentamisesta tulee laatia erillinen kustannusarvio, joka sisältää rakennustekniikan, talotekniikan ja hankepalvelujen kustannukset. Rakennuskustannusten lisäksi kiinteistöstä aiheutuu kustannuksia muun muassa tontista ja liittymistä, jos rakennus rakennetaan uudelle tontille. Kiinteistökustannukset syntyvät osittain jo ennen rakentamista, rakentamisen kuluissa sekä rakennuksen tulevan elinkaaren aikana.

Jyväskylässä sekä Jyväskylän näkövammaisten koulu että Haukkarannan koulu ovat joka tapauksessa saneerauksen tarpeessa. Kokonaisedullisin vaihtoehto on uuden yhteisen koulurakennuksen rakentaminen riippumatta siitä, yhdistetäänkö koulut hallinnollisesti yhdeksi kouluksi vai ei. Rakennushankkeen laajuuden kartoittamiseksi on tehtävä Workplace-selvitys, jossa määritellään toiminnot, tilojen määrä ja koko sekä oppilas- ja henkilöstömäärä.

Ehdotus 4. Valtion erityiskouluissa annettavan kuntoutuksen kartoitus

Valtion erityiskouluissa on ollut ongelmia sen määrittelyssä, mitä opetuksen yhteydessä annettavaan kuntoutukseen kuuluu ja kuka kuntoutusmuodoista päättää.

Ehdotus

Tehdään selvitys valtion erityiskoulujen kuntoutuksen ja terapioiden määrästä, kustannuksista ja kustannusvajeesta. Sen pohjalta laaditaan suunnitelma kuntoutuksessa ilmenevien puutteiden poistamiseksi. Lisäksi selvitykseen tulee liittää arvio lisätilojen tarpeesta.

Edelleen tulee selvittää, millaisin opetussuunnitelmallisoin ja työjärjestyksiin liittyvin ratkaisuin kuntoutuksen ja terapioiden ajankohtaa voidaan optimoida.

Kustannusvaikutukset

Eri merkittäviä kustannusvaikutuksia, mikäli työ tehdään Valteri-koulun toimintaan liittyvänä virkatyönä.

Ehdotus 5. Erityisen tuen valtakunnallisen ja alueellisen palvelukeskustoiminnan kehittäminen kaksipuoliseksi

Viime vuosina on valtion erityiskoulujen toimintaa pyritty kehittämään erityisesti valtakunnallisina erityisopetuksen ohjaus- ja palvelukeskuksina, jotka tarjoavat palvelujaan maan eri puolilla olevien vammaisten ja sairaiden lasten opetuksen tueksi. Valtion erityiskouluille tulee luoda riittävät edellytykset erityisen tuen palvelukeskustoiminnan laajentamiseksi ja kehittämiseksi.

Erityisen tuen palvelukeskustoiminnan kohdentaminen oppimisvaikeuksissa oleville oppilaille, heidän huoltajilleen sekä koulujen henkilöstölle edellyttää valtakunnallisesti kattavia ja saavutettavuudeltaan alueellisesti tasa-arvoisia palveluja.

Lapsen ja nuoren ongelmiin tulee tarttua mahdollisimman aikaisessa vaiheessa ja pyrkiä minimoimaan niiden vaikutus kuntouttavin toimenpitein, esimerkiksi erityisopetuksen, terapoiden ja erilaisten kuntoutusohjelmien avulla. Ennaltaehkäisevän toiminnan ja varhaisen puuttumisen tarkoituksena on mahdollisimman varhain estää uumoiltavissa olevien ongelmien syntyminen, niin että ne eivät pääse kehittymään oppimis- ja opiskeluvaikeuksiksi. Usein vaikeasti havaittavat heikot signaalit viestivät esille nousevista tai jo olemassa olevista erityisen tuen tarpeista. Oppilaan odotettavissa olevat opiskeluvaikeudet ovat monesti tunnistettavissa jo varhain, esimerkiksi päiväkotivaiheessa.

Kuntien kouluille, opettajille, oppilaiden huoltajille ja alan asiantuntijoille luodaan entistä paremmat mahdollisuudet saada konsultoivaa apua valtakunnallisilta erityisen tuen palvelukeskuksilta, joina toimivat valtion erityiskoulut sekä alueellisilta palvelukeskuksilta, joina toimivat kunnalliset erityiskoulut sekä sairaalaopetuksen osalta sairaanhoitopiirien alueilla toimivat itsenäiset sairaalakoulut. Tämä edellyttää erityisen tuen palvelukeskusverkoston rakentamista. Lainsäädännön ja rahoituksen tulee tukea alueellista koulutustarjontaa ja oppilaitosten välistä yhteistyötä tukipalvelujen järjestämisessä.

Erityisen tuen palvelukeskukset edistävät alueellista kehittämistyötä ja koulutuksen saavutettavuutta yhteistoimintaan perustuvien koulutusjärjestelyin ja tuottamalla kuntien ja koulujen erilaiset lähtökohdat huomioonottavia ohjauspalveluita. Palvelukeskustoiminnan kehittämisessä painopistettä siirretään varhaiseen tukeen ja edistetään oppilaan oikeutta opiskella lähikouluperiaatteen mukaisesti. Samalla saadaan parannettua erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden opettajien valmiutta kohdata haastavia oppilaita oppilaan lähikoulussa.

Valtion erityiskouluissa on laaja-alaista vammaisten lasten kasvuun ja kehitykseen ja kuntoutukseen liittyvää osaamista, jota kuntien erityiskoulujen tulee olla mahdollista konsultoida, ja joista tulee saada kulloinkin tarvittavaa neuvoa, ohjausta ja muuta tukea. Valtion erityiskoulujen tehtävänä on koulujen järjestämislupapäätösten mukaisesti huolehtia erityisopetuksen yhteydessä annettavasta kuntoutuksesta sekä opetukseen liittyvistä kehittämis-, ohjaus- ja tukitehtävistä.

Kunnallisilla erityiskouluilla ja sairaalakouluilla on sosiaalisesti sopeutumattomien ja tunne-elämältään häiriintyneiden sekä vammaisten ja sairaiden lasten opettaminen vaatimaa erityisosaamista, jota niiden lähialueilla olevien koulujen tulee voida tarvittaessa konsultoida.

Valteri-koulun keskuspaikkakunnalle Jyväskylään on mahdollista rakentaa yhteistointaverkko, jonka toimijat yhdessä muodostaisivat laaja-alaisen erityisen tuen osaamis-

keskuksen. Jyväskylässä on monitieteinen ja vahva yliopisto, jossa opettajankoulutuslaitos, varhaiskasvatuksen laitos, Koulutuksen tutkimuslaitos, monikulttuurinen ohjausklinikka, Niilo Mäki –instituutti, erityispedagogiikan laitos sekä täydennyskoulutuskeskus, jotka antavat erityispedagogista osaamista ja tukea. Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen yhteydessä toimii Oppimisen ja motivaation huippututkimusyksikkö, joka toiminnallaan luo pohjaa oppimisvaikeuksien ehkäisylle sekä perhe- että kouluympäristöissä. Näiden yksiköiden erityispedagogista osaamista tulee hyödyntää erityisen tuen palvelukeskusta suunniteltaessa.

Jyväskylässä toimivassa Päiväharjun koulussa opetusta annetaan vaikeasti ja keskivaikeasti kehitysvammaisille lapsille. Päiväharjun koulussa on pitkälle kehittyntä käytännön osaamista muun muassa autististen lasten ja nuorten opettamisessa.

Palvelukeskuksen toiminta tulee rakentaa innovatiivisesti ja joustavasti media-, tieto- ja viestintäteknologiaa maksimaalisesti hyödyntäväksi. Jyväskylän yliopistossa tätä tarkoitusta edistävät esimerkiksi informaatioteknologian laitos ja Agora center.

Ehdotus

Erityisen tuen palvelukeskusjärjestelmä rakennetaan kaksipuolaiseksi, siten, että Valteri-koulu toimii valtakunnallisena erityisen tuen ohjaus- ja palvelukeskuksena ja erikseen sovittavat kunnalliset erityiskoulut sekä itsenäiset sairaalakoulut alueellisina erityisen tuen keskuksina.

Valtakunnallisen erityisen tuen palvelukeskuksen tehtävänä on

- edistää vammaisten ja vaikeasti sairaiden lasten kasvatuksen ja opetuksen liittyvää tutkimusta
- kehittää erityisopettajien täydennyskoulutusta
- laatia ja valmistaa materiaaleja sekä oppilaiden että opettajien käyttöön
- tukea opettajia, muita asiantuntijoita ja huoltajia erityiskasvatukseen liittyvissä ongelmissa
- toimia asiantuntijana erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten kasvuun ja kehitykseen sekä oppimiseen ja koulutukseen liittyvissä pulmissa

Valteri-koulun valtakunnalliseen erityisen tuen ohjaus- ja palvelukeskukseen kuuluvat Valteri-koulun seitsemän toimipaikkaa, sekä yhteistyössä Valteri-koulun kanssa erikseen tehtävien sopimusten mukaisesti Valteri-kouluyksiköiden alueilla toimivat korkeakoulut ja muut soveltuvat yhteistyötahot.

Kustannusvaikutukset

Kaksipuolaisen erityisen tuen keskusten verkon perustamisessa kyse on ensisijaisesti organisatorisesta muutoksesta.

Kuntien tasolla palvelukeskustoiminta aiheuttaa lisäkustannuksia, joiden määrä riippuu toiminnan laajuudesta.

Ehdotetut ohjaus- ja palvelukeskustoiminnot aiheuttavat valtiolle pysyviä kuluja, joiden suuruus riippuu tehtävien sopimusten laajuudesta.

Ehdotus 6. Valtion erityiskoulut määritellään perusopetusta antaviksi kouluiksi eikä julkiseksi laitoshoidoksi

Lain kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuuksista (566/2005) 11 §:ssä [laitoshoidossa olevan kuntoutusta koskeva rajoitus] todetaan, että ”Edellä 9 §:ssä [vaikeavammaisten lääkinnällisen kuntoutuksen järjestäminen] tarkoitettua kuntoutusta ei järjestetä, jos vaikeavammainen on hoidettavana tai kuntoutettavana julkisessa laitoshoidossa tai sitä vastaavassa hoidossa. Laitoshoidolla tarkoitetaan ylläpidon, hoidon ja huolenpidon sisältävää toimintaa sairaalassa, hoitolaitoksessa tai muussa vastaavassa toimintayksikössä.

Edelleen mainitussa laissa todetaan, että laitoshoido on julkista, jos hoitoa annetaan muussa laitoksessa, jossa annettavan hoidon kustantaa valtio, kunta tai kuntayhtymä.

Lakiin vedoten Kela ei järjestä koulujen työvuoden lomien aikana valtion erityiskoulujen oppilaiden kuntoutusta eikä maksa oppilaiden fyysisen kunnon ylläpitämiseksi vaadittavaa kuntoutusta. Kela tulkitsee, että valtion erityiskoulun oppilas on hoidettavana laitoksessa, jossa mainitun lain 11 §:n mukaisesti annettavan kuntoutuksen kustantaa opetusviranomainen.

Opetusministeriö on perusopetuslain 39 §:n nojalla päättänyt opetuksen järjestämisluissa, että kukin valtion erityiskoulu ”järjestää oppilaalle oppimisvalmiuksia parantavaa kuntoutusta koulun työpäivien aikana”. Valtion kouluilleen myöntämiä määrärahoja ei ole tarkoitettu muuhun kuin oppimisvalmiuksia parantavaan kuntoutukseen.

Ehdotus

Vaihtoehto 1

Selkeytetään säädöksiä siten, että valtion erityiskoulussa opiskeleva voi saada oppimisvalmiuksia parantavaa kuntoutusta koulun työvuoden aikana. Muun kuntoutuksen järjestää tai kustantaa Kansaneläkelaitos lain kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuuksista (566/2005) mukaisesti.

Vaihtoehto 2

Myönnetään Valteri-koululle budjettirahoitusta niin, että sen turvin on mahdollista hoitaa oppilaiden kuntoutus koulun omana toimintana myös oppilaiden lomien aikana.

Kustannusvaikutukset

Vaihtoehto 1. Ei ole merkittäviä kustannusvaikutuksia valtion erityiskouluille nykyiseen verrattuna.

Vaihtoehto 2. Aiheuttaa kustannuksia, joiden suuruus on arvioitava toiminnan suunnittelun yhteydessä.

Ehdotus 7. Valtion erityiskoulujen Valteri-verkkopalvelun kehittäminen

Yhtenä kehittämiskohteena palvelukeskustoiminnassa on uudenlaisten sähköisten toimintakokonaisuuksien luominen, jolloin osa palveluista on mahdollista tuottaa välimatkoista riippumatta. Sähköinen palveluverkko laajentaa palvelujen tuottajien mahdollisuuksia

saavuttaa asiakkaansa, mutta se ei kuitenkaan kokonaan korvaa henkilökohtaista tukea, neuvontaa ja ohjausta.

Valteri on Opetushallituksen ohjauksessa toimiva valtakunnallinen erityisen tuen palveluverkosto, joka tukee lähikouluperiaatteen toteutumista tarjoamalla ohjaus- ja tukipalveluita vammaisten lasten lähikouluille, lisäämällä ohjaus- ja tukipalveluiden saavutettavuutta sekä kehittämällä opetus- ja kuntoutushenkilöstön verkko-ohjauspalveluita. Valteri muodostuu Valteri-koulun (valtion yleissivistävät erityiskoulut ja ja ruotsinkielinen Speres-resurssikeskuksen) palveluverkostosta. Valteri-palvelu sisältyy Opetushallituksen EDU.fi -opettajan verkkopalveluihin.

Keskeinen keino ohjauspalveluiden saavutettavuuden, alueellisen tasa-arvon ja kustannustehokkuuden lisäämiseen on tietoverkkojen ja -tekniikan tarjoamien mahdollisuuksien hyödyntäminen.

Ehdotus

Valtion erityiskouluyksiköiden palvelutoimintaa kehitettäessä tulee kehittää myös Valteri-verkko-ohjauspalvelua. Palvelujen vahvistaminen edellyttää valtion erityiskouluyksiköiden keskinäistä yhteistyötä ja koko Valteri-verkoston yhteisen organisaation luomista. Valteria koskevaa tiedottamista lisätään.

Kustannusvaikutukset

Ei merkittäviä kustannusvaikutuksia. Työ tehdään osana palvelukeskustoiminnan kehittämistä.

Ehdotus 8. Valtion erityiskoulujen määrärahojen jakoperusteiden määrittely

Valtion erityiskoulujen määrärahojen jakoperusteena on ollut ensisijaisesti kunkin koulun oppilasmäärä ja sen kehittyminen, mutta rahojen jakoon ovat vaikuttaneet myös muut tekijät, kuten koulujen erilaiset toimintaympäristöt, oppilaiden vammaisuuden aste (erityisesti liikuntavammaisten osalta), henkilökunnan määrä ja palvelukeskustoiminnan laajuus.

Valtion erityiskouluja ohjataan lähinnä tulossopimus- ja tulokertomusmenettelyn sekä henkilöstötilinpäätöksen pohjalta.

Koulujen ehdotusten mukaan laadituista tulossopimuksista sekä niiden perusteella tapahtuvasta määrärahojen jakamisesta kouluille päättää myös jatkossa Opetushallitus.

Ehdotus

Tehdään selvitys määrärahojen jakoperusteista ja sen pohjalta laaditaan kehittämis ehdotus siitä, miten määrärahojen jaon tulee tapahtua siten, että se kohtelee riittävän tasapuolisesti eri kouluja.

Opetushallitus jatkaa vuosittain tapahtuvaa koulujen toimintaa ohjaavaa tulossopimus- ja tulokertomusmenettelyä sekä kokoaa vuosittain henkilöstötilinpäätöksen kehittämistyön suunnittelun pohjaksi. Tulossopimusmenettelyä kehitetään pedagogisesti ohjaavampaan suuntaan.

Kustannusvaikutukset

Virkatyönä tehtävällä selvityksellä ei ole merkittäviä kustannusvaikutuksia.

Ehdotus 9. Valtion erityiskoulujen ohjaavien opettajien työaika ja palkkaus

Nykyinen opetusvelvollisuuteen perustuva palkkausjärjestelmä ei tue erityiskoulujen kehittämistä erityisen tuen palvelukeskuksiksi. Akuutein tilanne on valtion erityiskouluissa, joissa suuri osa opettajista työskentelee ohjaavina opettajina täysin opettajan toimenkuvasta poikkeavin tehtävin.

Ohjaavat opettajat ovat C-palkkaisia opettajia, joiden palkkauksesta ja työajasta sovi-taan tarkentavassa virkaehtosopimuksessa.

Ohjaavan opettajan työnkuvasta johtuen nykyinen virkaehtosopimus ei kuitenkaan tue ohjaavan opettajan työajan määrittelyä.

Valtion kuulo- ja näkövammaisten kouluja koskevassa tarkentavassa virkaehtosopimuk-sessa (Dno 10/100/2007) on todettu, että ohjaavan opettajan opetusvelvollisuus on 0–12 tuntia viikossa ja että erityisluokanopettajalle, joka toimii matkaopettajana, maksetaan palkkaus 2,5 prosenttia korkeampana kuin muutoin. Vastaavassa liikuntavammaisten kou-luja koskevassa tarkentavassa virkaehtosopimuksessa tällaisia mainintoja ei ole. Epäselväksi jää, mikä on valtion erityiskoulussa ohjaavan opettajan työaika ja milloin opettaja tekee ylitunteja.

Opetusvelvollisuusajattelu ei sovellu ohjaavan opettajan työn luonteen vuoksi työajan määrittelyyn.

Ehdotus

Tarkentavassa virkaehtosopimuksessa määritellään valtion erityiskoulujen ohjaaville opettajille kokonaistyöaika ja sen mukainen kokonaispalkkaus. Kokonaistyöajan puitteissa neuvottelut, konsultoiva työ sekä ohjaus- ja palvelukeskustoiminta mahdollistuvat säästöjen ja tavoitteiden mukaisesti.

Kustannusvaikutukset

Kokonaistyöajan käyttöön ottaminen aiheuttanee jossain määrin lisäkustannuksia, joiden suuruus tulee arvioida erikseen.

Ehdotus 10. Määritellään valtion erityiskoulujen oppilaaksi ottamisen perusteet ja kustannusten jakautuminen

Sekaannuksia on aiheutunut siitä, että oppilaaksi ottamisesta valtion erityiskouluihin sekä opetuksesta aiheutuvien kustannusten jakamisesta oppilaan asuinkunnan ja valtion koulu-jen kesken ei ole säädetty.

Ehdotus

Määritellään säästötasolla oppilaaksi ottamiseen perusteet valtion erityiskouluihin sekä opetuksesta aiheutuvien kustannusten jakamisesta oppilaan asuinkunnan ja valtion koulujen kesken.

Kustannusvaikutukset

Ei ole merkittäviä kustannusvaikutuksia

26.2 Erityiskoulujen toiminnan kehittäminen

Ehdotus 11. Kunnallisten erityisen tuen keskusten palvelukeskusverkoston luominen

Kuntien koulut tarvitsevat lasten ja nuorten opetukseen, kuntoutukseen ja avustajatoimintaan yhä yksilöllisempää ja kohdennetumpaa tukea. Ohjaustoimintaa tehostamalla voidaan varmistaa, että erityisen tuen päätöksen saaneet oppilaat saavat myös sellaisia erityispalveluja, joita kotikunnassa ei ole tarjolla. Edelleen ohjaustoiminnalla tuetaan sairaalaan pääsyä odottavia sekä sairaalasta kotiutettavia oppilaita.

Kunnallisten erityisen tuen palvelukeskuksien keskeisimpiä tehtäviä ovat

- lähikouluperiaatteen, integraation ja inklusion tukeminen
- erityisopetuksesta sekä sen mahdollisuuksista tiedottaminen
- erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden koulunkäynnin vaihtoehtojen yksilöllinen arviointi ja konsultointi
- erityisopetuksen oppi- ja oheismateriaaleista sekä apuvälineistä tiedottaminen
- konsultointi oppilaan henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman, HOJKS, laadinnassa
- koulutuksen järjestäminen opettajille ja koulunkäyntiavustajille erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden opettamisesta, ohjaamisesta ja kuntouttamisesta
- yhteydenpito oppilaiden hyvinvoinnista huolehtiviin yhteistyötahoihin.

Erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden kanssa työskentely on haastava tehtävä. Se edellyttää moniammatillisen osaamisen palveluja, joita tulee olla mahdollista saada erityisen tuen keskuksina toimivilta kouluilta.

Ehdotus

Kuntiin luodaan erikseen sovittavien erityiskoulujen sekä itsenäisten sairaalakoulujen yhteyteen paikallisia ja alueellisia erityisen tuen palvelukeskuksia, jotka muodostavat yhdessä palvelukeskusverkon. Kunnallisten erityisen tuen palvelukeskusten ohjauspalveluita suunnataan sekä oman kunnan että yhteistoimintasopimusten mukaisesti myös lähialueen kuntien kouluille, opettajille ja oppilaiden huoltajille.

Luodaan edellytykset sille, että kunnalliset erityisen tuen palvelukeskukset kehittävät yhteistoimintaa valtion erityiskoulujen erityisen tuen ohjaus- ja palvelukeskusten kanssa.

Kunnallisten erityisen tuen keskusten toimintaa kehitettäessä huolehditaan siitä, että oppilaiden opetus ei kärsi opettajien muiden työtehtävien vuoksi ja että opettajilla on mahdollisuus tehdä ohjaustyötä työaikansa puitteissa.

Kustannusvaikutukset

Ei merkittäviä kustannusvaikutuksia. Työ tehdään viranomaisyhteistyönä.

Ehdotus 12. Erityisen tuen päätöksen perusteiden yhdenmukaistaminen

Pojista oli vuonna 2007 erityisopetukseen otettu tai siirretty 31 202 ja tytöistä 14 883. Poikien suhteellinen osuus erityisopetuksen oppilaista oli 10,7 % ja tyttöjen 5,3 %. Huomiota kiinnittää, että poikia on erityisopetuksen oppilaina kaksi kertaa suurempi määrä kuin tyttöjä.

Suomessa on useita paikkakuntia, joissa yli 15 % kunnan perusopetuksen oppilasmäärästä on saanut erityisopetuspäätöksen. Huomiota kiinnittää myös se, että vaihteluväli eri kuntien välillä erityisopetuspäätöksissä on 0 %–16 %. Tulee selvittää, saavatko kaikki tarvitsevat heille kuuluvaa erityisopetusta, ja onko erityisopetuspäätöksen saaneissa oppilaissa sellaisia, joille se ei ole tarpeen.

Hallituksen esitys perusopetuslain muuttamiseksi (HE 109/2009) vahvistaa erityisopetuspäätösten yhdenmukaistamista.

Erityisen tuen päätöksiä tehtäessä tulee tunnistaa oppilaiden todellinen tuen tarve ja tehdä siirtopäätös vasta tehostettujen toimenpiteiden jälkeen.

Ehdotus

Laaditaan aineistoa erityisen tuen päätöksen perusteiden yhdenmukaistamiseksi, vahvistamiseksi ja selkeyttämiseksi niiden tahojen käyttöön, jotka tekevät erityistä tukea koskevia päätöksiä. Opetushallituksen www.edu.fi -sivuja hyödynnetään aineiston jakamisessa.

Ehdotus 13. Diagnostisen materiaalin laatiminen erityisopetuksen tarpeisiin

Erityisopetusta vaativan tuen tarve tulee havaita mahdollisimman varhain. Tuen tarpeen havaitsemista edesauttaa helposti käytettävissä oleva ja luotettava diagnostinen aineisto. Diagnostisen tiedon lisääntyminen antaa mahdollisuuksia myös pedagogisten menetelmien kehittämiseksi. Diagnostista aineistoa voidaan tuottaa verkkopalveluna ja jakaa EDU.fi -sivuston välityksellä valtakunnallisesti.

Diagnostisen aineiston tuottamisen ja päivittämisen tulee kuulua Valteri-koulun erityisen tuen ohjaus- ja palvelukeskuksen tehtäviin.

Ehdotus

Valteri-koulun tehtäväksi annetaan tuottaa yhdessä erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden erikäväiheisiin soveltuvaa diagnostista materiaalia. Valteri-koulun ja Opetushallituksen tehtäväksi annetaan näin syntyneen aineiston jakaminen omilla verkkosivuillaan.

Kustannusvaikutukset

Materiaalien laatimisesta aiheutuu jossain määrin kuluja, sillä niiden suunnittelemiseen on korkeaa ammattitaitoa vaativaa toimintaa, mikä tulee ottaa huomioon Valteri-koulun määrärahoista päätettäessä.

Ehdotus 14. Erityisoppilaiden korotetun valtionosuuden säilyttäminen valtionosuusuudistuksessa

Erityisopetuksen rahoitusjärjestelmä on yksi merkittävimmistä inklusion toteutumiseen vaikuttavista tekijöistä. Valtionosuusuudistus vaikuttaa jatkossa tehtäviin erityisen tuen päätöksiin.

Ehdotus

Valtionosuuslainsäädäntöä uudistettaessa pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä olevien sekä vaikeimmin vammaisten ja sairaiden oppilaiden lukumäärän perusteella määräytyvä korotettu valtionosuus säilytetään nykyisellään ja maksetaan samojen periaatteiden mukaisesti kuin nykyisin (2,5 x korotus pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä olevat oppilaat ja 4,0 x korotus vaikeimmin kehitysvammaiset oppilaat).

Kustannusvaikutukset

Ei merkittäviä kustannusvaikutuksia nykytilanteeseen verrattuna.

Ehdotus 15. Varhaiskasvatus koulutoimen piiriin

Pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä olevalla oppilaalla oppivelvollisuus alkaa vuotta ennen muita oppilaita, lapsen ollessa kuusivuotias. Hänellä on oikeus aloittaa esiopetuksessa vuotta ennen oppivelvollisuuden alkamista. Jotta erityistä tukea tarvitseva lapsi pääsee vapaaehtoisen esiopetuksen piiriin, on päätös pidennetystä oppivelvollisuudesta tehtävä ennen syyslukukauden alkua sinä vuonna, jona hän täyttää viisi vuotta. Pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä olevat lapset voivat olla koulutoimen piirissä siis jo kaksi vuotta ennen kuin yleisopetuksen oppilailla alkaa oppivelvollisuuden suorittaminen. Koulutoimen tarkoituksenmukaisen järjestämisen kannalta on suotavaa, että kaikki lapset siirtyvät jo esiopetusvaiheessa opetustoimen hallinnon piiriin riippumatta siitä, mikä on heidän oppivelvollisuusikänsä.

Ehdotus

Rakennetaan koulutusjärjestelmästä kaikkia esiopetukseen oikeutettuja ja oppivelvollisia koskeva yhtenäinen kokonaisuus, joka edellyttää, että varhaiskasvatus siirretään hallinnollisesti osaksi opetustointia.

Kustannusvaikutukset

Ei merkittäviä kustannusvaikutuksia. Kunnissa esitettyjä siirtoja on jo tapahtunut. Kyse on lähinnä kuntien sisäisestä budjetoinnista.

Ehdotus 16. Erityiskoulujen opettajien palkkausjärjestelmän kehittäminen vastaamaan opettajan toimenkuvaa

Kun erityiskouluja kehitetään yhä enemmän toimimaan myös alueellisina erityisen tuen keskuksina, ei nykyinen opetusvelvollisuuteen perustuva palkkausjärjestelmä ota huomioon opettajan aikaisempaa konsultatiivisempää työtettä ja muuttunutta toimenkuvaa.

Ehdotus

Erityiskoulujen tehtävän muuttuessa vähitellen myös erityisen tuen palvelukeskuksiksi, otetaan muutos huomioon opettajien virkaehdoista päätettäessä niin, että opettajilla on myös käytännössä mahdollisuus hoitaa muuttuvia tehtäviä. Tämä edellyttää virkaehtojen

tarkistamista siten, että opetusvelvollisuuteen perustuvasta palkkausjärjestelmästä luovutaan ja siirrytään erityiskoulujen opettajien osalta kokonaistyöaikaan.

26.3 Sairaalakoulujen toiminnan kehittäminen

Ehdotus 17. Sairaalakoulun opettajien palkkausjärjestelmän kehittäminen ja konsultoivan työn edellytysten luominen

Erilaisten uusien avotoimintamallien kehittäminen edellyttää toimivaa yhteistyötä oppilaiden kasvatuksesta ja opetuksesta sekä hoidosta tai kuntoutuksesta vastaavien tahojen kesken.

Opettajien työnkuvaan kuuluvat pedagogiset konsultaatiot ja interventiot, jotka suuntautuvat sairaalan hoidon piirissä oleviin oppilaisiin.

Toiminnan selkeyttämiseksi tarvitaan päätös siitä, miten sairaalakoulun opettajat pääsevät konsultoimaan oppilaiden omia kouluja ja kotikuntaa sekä sairaalan vastuualueen kuntia koulupäivien aikana. Kokonaistyöaika tuo tähän ratkaisun.

Virkaehtosopimuksen tulkinta aiheuttaa ongelmia sairaalakoulujen erityisluokanopettajien työtehtävien osalta. Ryhmien koko vaihtelee ja saattaa joskus olla hyvin pieni, toisena hetkenä taas hyvin suuri. Jos opetettavia oppilaita ei ole koko päivänä, opettajan työaika kuluu monien erilaisten työtehtävien ja yhteistyöpalaverien suunnitteluun ja valmisteluun oppilaiden opettamisen sijasta. Kun oppilaat ovat usein lyhyitä jaksoja kerrallaan sairaalassa hoidettavana, sairaalaopettajan työ painottuu yhteydenpitoon oppilaan kotikoulun ja huoltajien kanssa sekä moniammatilliseen yhteistoimintaan sairaalan sisällä. Opetusvelvollisuuteen perustuva työaikamalli ei sovellu tällaiseen työhön.

Palvelutarpeen kasvu ja hoitajaksojen lyhentyminen on lisännyt tuki- ja ohjauspalvelujen kysyntää. Sairaalakoulujen henkilöstö kouluttaa muita opettajia kohtaamaan sairaan lapsen, järjestää tutustumiskäyntejä kouluille sekä antaa asiantuntijaohjausta ja neuvontaa sairaiden lasten opettamisessa.

Ehdotus

Opetusalan virkaehdoista sovittaessa sairaalaopettajille määritellään kokonaistyöaika ja sen mukainen kokonaispalkkaus. Kokonaistyöajan puitteissa opetus, hoitoneuvottelut, konsultoiva työ, ohjaus- ja palvelukeskustoiminta sekä opetus kotisairaanhoidossa mahdollistuvat säädösten mukaisesti.

Kustannusvaikutukset

Kokonaistyöajan käyttöön ottaminen aiheuttanee jossain määrin lisäkustannuksia, joiden suuruus tulee arvioida erikseen.

Ehdotus 18. Yhtenäisten sairaalaopetuksen koulupäivämaksuperusteiden määrittely

Kunta, joka on sairaalassa perusopetuslain 4 §:ssä tarkoitettua opetusta saavan oppilaan kotikunta hoidon aikana, on opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain (635/1998) 50 §:n mukaan velvollinen maksamaan oppilaasta maksuosuuden, joka lasketaan kertomalla hoitopäivien määrä sairaalan sijaintikunnalle opetuksesta hoitopäivää

kohden aiheutuvilla keskimääräisillä todellisilla vuosikustannuksilla. Hoitopäivää kohden lasketut koulupäiväkustannukset vaihtelivat sairaalaopetusyksiköstä riippuen Sairaalaopetuksen kehittämishankkeen, SAIREKE-hankkeen yhteydessä tehdyn selvityksen mukaan 47–160 euroon.

Epäselvyyttä on syntynyt siitä, mitkä toimintamuodot ja niistä aiheutuneet kustannukset on katsottava sairaalaopetuksen piiriin kuuluviksi. SAIREKE-hankkeen tekemän selvityksen mukaan sairaalaopetuksen koulupäivämaksun perusteina ovat olleet henkilöstön palkkakulut, koulun käyttömenot: tarvikkeet, palvelut ja kiinteistön hoito sekä siivouskustannukset. Selvityksen mukaan muutamassa koulussa kiinteistökulut eivät sisälly koulupäivämaksuun, koska koulu toimii sairaalan tiloissa eikä sairaala peri opetuksen järjestäjältä vuokraa tai sairaalaopetus annetaan sairaalan lähellä sijaitsevilla peruskoulun tiloissa.

Samoin epäselvyyksiä on syntynyt siitä, kuinka laajalle opetustoimen vastuu ja velvoitteet koulutuksen järjestelyissä ulottuvat sairaanhoidon ja terveydenhoidon alueelle. Tällaisia kiistan aiheita ovat olleet esimerkiksi opettajan osallistuminen hoitotyön neuvotteluihin ja hoidon suunnitteluun.

Ehdotus

Määritellään sairaalakoulun koulupäivämaksulle yhtenäiset perusteet. Koulupäivämaksuun sisältyvät kustannukset voivat olla

- konsultointi lähettävän tahon kanssa, tietojen hankinta oppilaasta
- oppilaan tulo- ja lähtöpäivän järjestelyt
- koulunkäynnin edellytysten arviointi, hoitotiimin työhön osallistuminen
- oppilaan opetukseen käytetty tuntimäärä
- tarpeen mukaiset seuranta- ja ohjauskäynnit

Kustannusvaikutukset

Ei ole merkittäviä kustannusvaikutuksia.

Ehdotus 19. Poikkeuksellisen kalliin sairaalaopetuksen rahoituksen järjestäminen

Sairaalakoulua käyvien oppilaiden aiheuttamat kustannukset eivät saa missään tilanteessa muodostua yksittäiselle kunnalle kohtuuttomaksi. Sen vuoksi tulee kehittää poikkeuksellisen kalliin opetuksen rahoitusta.

Yksi vaihtoehto on korkeiden sairaalaopetuskustannusten tasausmaksu.

Toinen vaihtoehto on varata sairaalaopetuksen yksiköille erillinen määräraha sairaalaopetuksen järjestämiseksi. Silloin ei synny taloudellisia eroja kuntien välille opetuksen järjestelyissä. Kun on päätetty siitä, mitkä kustannukset otetaan huomioon koulupäivämaksussa, on mahdollista määritellä yhtenäisin perustein keskimääräinen koulupäivämaksu, jonka perusteella valtionosuus määräytyy.

Kun puhutaan sairaalakoulussa annettavan opetuksen kustannuksista, on tarkoituksenmukaista käyttää termiä koulupäivämaksu eikä hoitopäivämaksu.

Ehdotus

Vaihtoehto 1

Säädetään suurten sairaalaopetuskustannusten tasausmaksu, jolloin tietyn, erikseen sovittavan, euromäärän ylimenevä osa rahoitetaan asukas pohjaisella maksulla. Tasausmaksu vastaa lastensuojelun suurten kustannusten tasausmaksua sairaanhoitopiirille.

Vaihtoehto 2

Varataan valtion talousarvioon sairaalaopetuksen yksiköille erillismääräraha opetuksen järjestämiseksi. Kun oppilaista maksetaan erillinen valtionosuus koulunkäyntiin sekä sairaalahoidojaksojen että sairaalaopetukseen liittyvän avohoidon aikana, ei kunnille tule kaksoiskoulupaikkarasitetta, oppilaiden hoitoon pääsyyn ei synny taloudellisia esteitä eikä kuntien välille synny taloudellisia eroja opetuksen järjestämisessä sairaalaopetuksena.

Kustannusvaikutukset

Sairaalaopetus saattaa olla joskus huomattavan kallista, jolloin kuntien velvollisuus hoitaa aiheutuneet kulut rasittaa kuntia kohtuuttomasti ja epäoikeudenmukaisesti. Esitetyt vaihtoehdot aiheuttavat valtiolle lisäkustannuksia. Kallista sairaalaopetusta saa vuosittain kuitenkin vain osa sairaalakoulujen oppilasta. Kokonaisuutena ei ole kyse merkittävästä lisäkustannuksesta.

Ehdotus 20. Sairaalaopetuksen kustannuksien seurantajärjestelmän luominen

Sairaalaopetukselle tulee luoda kustannusten seurantajärjestelmä. Kustannusten seurantajärjestelmän perusteella määritellään kustannusten jakautuminen nykyistä selkeämmin oppilaan kotikunnille. Sairaalaopetuksen taloudellisen pohjan muodostaa näin ollen todellisiin kustannuksiin pohjautuva resursointi, jossa koulun oppilaista myönnettävää valtionosuutta täydentää perusopetuslain nojalla oppilaiden kotikunnilta laskutettava todellisiin kustannuksiin perustuva maksuosuus.

Jos sairaalakouluopetuksen rahoitus tapahtuu valtion määrärahojen puitteissa, säilyy sama kustannusten seurantavelvoite.

Ehdotus

Sairaalakoulun koulupäiväkustannusten muodostumisen seuraamiseksi luodaan seurantajärjestelmä.

Kustannusvaikutukset

Ei merkittäviä kustannusvaikutuksia.

Ehdotus 21. Määritellään nykyistä selkeämmin, kuka on "sairaalassa potilaana oleva oppilas"

Perusopetuslain 4 §:n mukaan sairaalan sijaintikunta on velvollinen järjestämään sairaalassa potilaana olevalle oppilaalle opetusta.

Kotikunnan maksuosuudessa huomioon otettaviksi koulupäiviksi luetaan ne työpäivät, joina oppilas on ollut virallisesti sairaalassa potilaana ja sairaalaopetuksen oppilaana. Epäselvyyttä on aiheutunut usein siitä, milloin oppilas on otettu sairaalaopetukseen piiriin. Ongelmia saattaa esiintyä useasta eri syystä. Niitä esiintyy esimerkiksi siinä vaiheessa kun oppilas on kotihoidossa avo-oppilaana tai kun hänet on siirretty pois osastolta, mutta hän ei kykene vielä osallistumaan oman koulun opetukseen. Samoin tapahtuu, jos oppilaalla on usein toistuvia polikliinisiä hoitokäyntejä.

Avopalvelujen, kotisairaanhoidon ja ohjauskäyntien osuus kasvaa oppilaiden hoitoaikojen lyhentyessä.

Joskus oppilas ei kykene osallistumaan oman kotikoulun järjestämään opetukseen, kun hän on vielä toipilas tai hänellä on tartuntavaara taikka psyykkiset syyt estävät omaan kouluun menemisen, Näin tapahtuu myös silloin, kun sairaalahoido päättyy jaksoittain.

Sairalakoulu järjestää koulunkäynnin tukijaksoja oppilaille, joiden oppimisen tai koulunkäynnin tilanne kaipaa selkiyttämistä, arviointia tai kuntoutussuunnitelman laatimista tai tarkistamista. Tarvittaessa oppilas otetaan kouluun niveljaksolle. Tutkimus- ja niveljaksoilla olevilla oppilailla sekä sairaalaan pääsyä jonottavilla tai sairaalasta uloskirjoitetuilla toipilailla, jotka eivät vielä kykene siirtymään omaan kouluun, tulee myös olla oikeus saada sairaalaopetusta.

Sairalaopetuksen piiriin kuuluu myös polikliinisessä hoidossa olevien opetus. Oppilaalle muodostuu yhteys sairaalakouluun sairaalan polikliinisen asiakassuhteen perusteella. Esimerkiksi neurologisen diagnoosin saaneet oppilaat käyvät usein polikliinisillä käynneillä ja tämän vuoksi tarvitsevat avohoidollisia opetus- ja tukipalveluja. Oppilaita ei kirjoiteta sisään potilaiksi käyntipäivinä. Osa oppilaista käy sairaalassa niin kutsuttuina päiväpotilaina. Avohoidon lisääntyminen heijastuu sairaalakoulujen oppilaaksiottoalueiden kouluihin paineina kehittää sekä tehostettua tukea että erityistä tukea ja sen osana erityisopetusta.

Oppilas, joka on sairaalan erikoissairaanhoidon piirissä ja joka ei kykene opiskelemaan ilman sairaalaopetuksen antamaa tukea, on käytännössä "sairaalassa potilaana oleva oppilas".

Ehdotus

Selkeytetään, mitä tarkoittaa perusopetuslain 4 §:n kohta "sairaan sijaintikunta on velvollinen järjestämään sairaalassa potilaana olevalle oppilaalle opetusta". Molemmat käsitteet, sekä "sairaala" että "potilaana oleva oppilas", tarvitsevat tarkempaa määrittelyä. Säädösten tulee mahdollistaa nykyistä avarampi tulkinta. Myös avohoidossa, kuten polikliinisessä hoidossa olevalle tai sairaalaan polikliinisessä hoitosuhteessa olevalle kotona sairastavalle oppilaalle, tulee antaa sairaalaopetusta, jos oppilaan terveydentila sekä hoidon ja opetuksellisen tuen tarve sitä edellyttävät.

Kustannusvaikutukset

Ei tule merkittäviä kustannusvaikutuksia. Työ tehdään virkatyönä.

Ehdotus 22. Kotikunnan maksuosuuteen kohdentuvien kustannuksien määrittely

Sairaalakoulun opetuspäivää ei ole määritelty, ja siksi on muodostunut erilaisia käytänteitä. Tämän vuoksi on tarpeen määritellä, mitkä kustannukset ja suoritteet voivat olla laskutuksen perusteena. Rahoituslain mukaan kunta, joka on sairaalassa olevan oppilaan kotikuntalaissa tarkoitettu kotikunta hoidon aikana, on velvollinen maksamaan oppilaasta sairaalan sijaintikunnalle maksuosuuden, joka lasketaan kertomalla hoitopäivien määrä sairaalan sijaintikunnalle opetuksesta hoitopäivää kohden aiheutuvilla keskimääräisillä todellisilla vuosikustannuksilla.

Oppilaan koulupäivä saattaa vaihdella yhdestä oppitunnista kokonaiseen koulupäivään. Sairaalaopettaja osallistuu tavallisesti neuvotteluihin jo ennen oppilaan tuloa sairaalakoulun oppilaaksi, tulopalaveriin ja muihin nivelvaiheiden kokouksiin sekä erilaisiin neuvotteluihin oppilaan koulussa oloaikana.

Ehdotus

Määritellään, mitkä suoritteet luetaan laskutuksen perusteena olevaan hoitopäivään ja sitä kautta kunnan maksuosuuteen.

Kustannusvaikutukset

Ei ole kustannusvaikutuksia.

26.4 Henkilöstön kelpoisuus, saatavuus ja osaamistarpeet

Ehdotus 23. Erityisopettajan ja -lastentarhaopettajakoulutuksen laajentaminen

Erityisopetuksen strategiassa ehdotettiin erityisopettajakoulutuksen määrällistä lisäämistä siten, että erityisopettajakoulutuksen vuotuiseksi sisäänotoksi ehdotettiin vähintään 500 opiskelijaa ja erityislastentarhanopettajakoulutuksen vähintään 100 opiskelijaa. Opetusministeriö on esittänyt yliopistoille koulutusmäärien ja vuotuisen sisäänoton korottamista vuosina 2010–2012 Erityisopetuksen strategiassa ehdotetun mukaisesti.

Koulutustarpeen ennakointiin vaikuttavat arviot erityisopetuksen tarpeen kasvusta sekä erityisopettajien ikärakenne ja kelpoisuustilanne. Opettajatarvetta lisää erityisopettajien ja erityisluokanopettajien ikääntyminen, sillä kolmasosa erityisopettajista on yli 50-vuotiaita.

Erityisopettajakoulutus on ollut opettajakoulutuksessa määrällisesti suurin laajennusohjelmien kohde vuosina 2001–2009. Tänä aikana on koulutettu noin 1300 erityisopettajaa. Opetushallituksen ennakkoinnin perusteella erityisopettajavajauksen täyttäminen edellyttäisi vuositasolla noin 450 opiskelijan sisäänottoa erityisopettajakoulutukseen.

Ammatissa toimivien opettajien mahdollisuutta kouluttautua erityisopettajiksi tulee parantaa. Tätä varten yliopistoissa tulee avata nykyistä paremmat mahdollisuudet järjestää erityisopettajakoulutusta luokanopettajille ja myös muille opettajille kelpoisuutta laajentavana lisä- ja täydennyskoulutuksena, jolloin opinnot suoritetaan maisterin tutkinnon jälkeen erillisinä opintoina. Koulutus on tarkoituksenmukaista kytkeä lähelle opettajan arkityötä myös oppilashuollon ja erityiskasvatuksen eri toimintojen osalta.

Varhaiskasvatuksessa erityislastentarhanopettajista on jatkuva puute.

Ehdotus

Erityisopettajankoulutukseen otettavien määrää tulee lisätä sekä suomenkielisessä että ruotsinkielisessä koulutuksessa. Lisäykset tulee kohdentaa erityisesti Jyväskylän ja Helsingin yksiköiden sekä Åbo Akademin koulutusvastuuseen.

Erityisopettajankoulutuksen otettavien määrää mitoitetaan siten, siten, että Opettajankoulutus 2020 -selvityksen mukainen tavoite, noin 4 600 uutta erityis- ja erityisluokanopettajaksi opiskelevaa saavutetaan vuoteen 2020 mennessä. Mikäli uusien opiskelijoiden sisäänotto tapahtuu Erityisopetuksen strategiassa esitetyllä tavalla, tavoite saavutetaan. Se edellyttää vuositason noin 450 opiskelijan sisäänottoa erityisopettajankoulutukseen.

Lisäksi koulutusta suunniteltaessa otetaan huomioon kasvava tarve erityislastentarhanopettajista. Erityislastentarhanopettajakoulutuksen tulee ottaa vuosittain noin 100 opiskelijaa.

Koulutusta kehitetään siten, että erityisopettajien koulutusohjelmat integroituvat muun opettajakoulutuksen kanssa mahdollisimman yhtenäisiksi koulutusrakenteiksi.

Avataan nykyistä paremmat mahdollisuudet järjestää erityisopettajankoulutusta luokanopettajien ja myös muiden opettajien kelpoisuutta laajentavana lisä- ja täydennyskoulutuksena.

Suunnitellaan lastentarhan-, luokan- ja aineenopettajakoulutuksen koulutusrakenteet ja -sisällöt siten, että opiskelijat saavat mahdollisuuden perehtyä monipuolisesti käytännössä erityiskasvatukseen opintojensa eri vaiheissa.

Kenttäharjoittelua kehitetään siten, että opiskelijat pääsevät käytännössä tutustumaan erityisopetuksen eri muotoihin, harjaantumaan erityisopetuksen käytännön tilanteisiin, tehostettuun tukeen, oppilashuoltoon ja oppilaanohjaukseen.

Kustannusvaikutukset

Lisätty erityisopettajankoulutus edellyttää myös lisää henkilöresursseja yliopistoihin. Lopullinen kustannusvaikutus määräytyy koulutuspaikkojen määrän ja koulutukseen otettavien opiskelijoiden lukumäärän perusteella.

Ehdotus 24. Maahanmuuttajataustaisten erityisopettajien kouluttaminen

Maahanmuuttajataustaisissa oppilaissa on paljon erityisen tuen tarpeessa olevia oppilaita. Joskus maahanmuuttajataustaisia oppilaita on siirretty erityisopetukseen puutteellisten kieli- ja kommunikaatiovalmiuksien vuoksi. On tärkeää, että myös maahanmuuttajataustaisilla oppilailla on mahdollisuus saada erityisopetuksen tukea opettajalta, jolla on sama kulttuuritausta ja kielitaito kuin oppilaalla. Erityisesti pääkaupunkiseudulla asuu runsaasti maahanmuuttajataustaisia oppilaita, joista merkittävä osa on erityisen tuen tarpeessa ja joista osa opiskelee erityiskouluissa.

Ehdotus

Käynnistetään maahanmuuttajataustaisille henkilöille tarkoitettu erityisopettajan koulutusohjelma. Koulutukseen otetaan vuositason 10–20 opiskelijaa. Maahanmuuttajataustaisia erityisopettajia tarvitaan sekä erityiskouluissa että yleisopetuksen kouluissa tasaamaan niitä ongelmia, joita on maahanmuuttaneilla erityistä tukea tarvitsevilla lapsilla ja nuorilla.

Kustannusvaikutukset

Koulutuksen järjestäminen edellyttää vähintään yhden maahanmuuttajien asioihin paneutuneen henkilön palkkaamista koulutusta antavaan opettajankoulutusyksikköön.

Ehdotus 25. Opetushenkilöstön erityisopetuksellisten valmiuksien laajentaminen

Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelmassa todetaan, että koulutuksen järjestäjille säädetään velvoite huolehtia siitä, että henkilöstö saa säännöllisesti ammatillista osaamista parantavaa täydennyskoulutusta.

Opettajien täydennyskoulutuksessa on kiinnitettävä huomiota koulutustarpeiden muutoksiin opettajauran eri vaiheissa. Nuori vastavalmistunut opettaja tarvitsee erilaista täydennyskoulutusta kuin kauan alalla toiminut, kokenut opettaja. Kaikki opettajat tarvitsevat yhä lisääntyvässä määrin erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden integrointiin ja inklusioon perehdyttää täydennyskoulutusta. Uutena erityis- tai sairaalakouluun tuleva opettaja tarvitsee vankan perehdytyksen tulevaan työyhteisöönsä, sen toimintakulttuuriin ja arkipäivän rutiineihin. Työssä oppimisen tueksi uusi opettaja tarvitsee tutor-opettajan, joka perehdyttää uuden opettajan koulun käytänteisiin ja toimintakulttuuriin.

Opettajaksi valmistuvien harjoittelujaksoihin kuuluu niukasti erityisopetuksen, oppilashuollon, oppilaanohjauksen ja kuntoutuksen sisältöjä. Laajentunut erityisoppilaiden integrointi ja inklusio yleisopetuksen ryhmiin edellyttää kaikilta opettajilta uudenlaisia valmiuksia kohdata vakavasti käytöshäiriöisiä, moniongelmaisia tai vaikeasti vammaisia taikka sairaita oppilaita.

Ehdotus

Täydennyskoulutusta suunniteltaessa otetaan huomioon työuransa eri vaiheissa olevien opettajien erilaiset tarpeet. Nuoret, vähän aikaa alalla olleet erityis- ja sairaalaopettajat, tarvitsevat opetuksen antamiseen ja pulmatilanteiden ratkaisemiseen liittyvää koulutusta, kokeneemmat opettajat esimerkiksi erityispedagogiikan kehityksen mukanaan tuomaan uudenlaisiin näkemyksiin ja uuteen tietoon liittyvää perehdytystä.

Täydennyskoulutusta suunniteltaessa huolehditaan siitä, että luokanopettajille ja aineenopettajille annetaan erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden integroinnin ja inklusion edellyttämää täydennyskoulutusta. Täydennyskoulutuksen tulee olla riittävän laajaa, jotta sen aikana kyetään kehittämään tuloksellisesti opettajien erityisopetuksellisia valmiuksia.

Kustannusvaikutukset

Ei merkittäviä kustannusvaikutuksia.

28 Lopuksi

Jokaisella lapsella ja nuorella tulee olla yhtäläinen oikeus saada kykyjensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti opetusta, ohjausta ja tukipalveluja sekä kehittää itseään varallisuudesta riippumatta.

Opetussuunnitelmien ja opetusmenetelmien tulee tukea kaikkien nuorten opiskelua. Opetussuunnitelmat tulee laatia siten, että myös muita hitaammin oppivan on kouluvuosiensa aikana mahdollista suorittaa perusopetuksen koko oppimäärä. Se edellyttää että oppimateriaalit on laadittu palvelemaan oppilaiden yksilöllisiä tarpeita, opetusvälineet ovat ikäkaudelle soveltuvat ja että oppilas saa tarvitsemansa oppimista tukevan kuntoutuksen ja välttämättömät terapiat.

Jokaiselle lapselle ja nuorelle täytyy antaa tilaisuus eri oppiaineissa saavuttaa ja säilyttää mahdollisimman korkea osaamisen taso. Erityistä tukea tarvitseville täytyy antaa mahdollisuus opiskella tavallisissa yleisopetuksen kouluissa, joissa heidän tarpeisiinsa vastataan oppilaskeskeisen pedagogiikan keinoin. Yleisopetuksen koulut, joissa opiskelee erityistä tukea tarvitsevia lapsia ja nuoria, ovat tehokkain keino syrjivien asenteiden voittamiseksi.

Vammaisten ja vaikeasti sairaiden lasten sekä muiden erityistä tukea tarvitsevien nuorten opetuksen tulee olla itsenäistymisen ja omatoimisuuden kehittymistä tukevaa. Koulujen vastuulla on myös fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen oppimisympäristön rakentaminen oppilaiden tarpeita vastaavaksi.

Jokaisella vammaisella ja vaikeasti sairaalla lapsella tulee olla tasavertaiset mahdollisuudet koulutukseen, turvaan, ihmisarvoon ja arvokkuuteen. Aidosti sivistynyt kansakunta pitää huolta heikoimmistakin jäsenistään eikä ketään jätetä oman onnensa nojaan. Asiat pitää nähdä myös sydämellä kuten Antoine de Saint-Exupéry:n Pikku Prinssi:

"Ainoastaan sydämellä näkee hyvin. Tärkeimpiä asioita ei näe silmillä."

Kirjallisuus ja lähteet

- Avramidis, E., Bayliss, P. & Burden, R. 2000. A survey into mainstream teachers' attitudes towards the inclusion of children with special education needs in the ordinary school in one local education authority. *Educational Psychology* 20 (2), *An International Journal of Experimental Educational Psychology*.
- Blom, H., Laukkanen, R., Lindström, A., Saresma, U., Virtanen, P. (toim.). *Erityisopetuksen tila*. 1996. Arviointi 2/1996. Helsinki: Opetushallitus.
- Erityisopetuksen strategia. 2007. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:47. Helsinki: Opetusministeriö.
- Erityisopetus Euroopassa. 2003. The European Agency for Development in Special Needs Education. Odense: Denmark.
- Euroopan neuvoston vammaispoliittinen toimintaohjelma. 2006. STM:n julkaisuja 2006:18. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Hotula, R. & Takala, M. 2008. Helsingin erityisopetuksen laatua arvioimassa. Helsingin kaupungin opetusviraston julkaisusarja A1:2008. Helsinki: Edita.
- Jahnukainen, M. (toim.) 2001. Lasten erityishuolto ja -kasvatus Suomessa. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Jokinen, M. 2000. Viittomakielinen opettajankoulutus. Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen ennakointihankkeen (OPEPRO) selvitys 7. Helsinki: Opetushallitus
- Kohti yhteiskuntaa kaikille. Vammaispoliittinen ohjelma. 1995. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1995:10. Helsinki: Valtakunnallinen vammaisneuvosto.
- Korkeakoski, Esko. 2005. Perusturva ja erityisopetus oppilaan hyvän oppimisen ja hyvinvoinnin tukena. Teoksessa Korkeakoski, Esko (toim.)
- Koulutuksen perusturva ja oppimisen tuki perusopetuksessa. Osaraportti 3: Syventävät artikkelit. Julkaisuja 10. Jyväskylä: Koulutuksen arviointineuvosto,
- Koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan lainsäädännön toimivuus, toiminnan laatu ja muutostarpeet. 2009. Helsinki: Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2009:8.
- Koulunkäyntiavustajan ammattitutkinnon perusteet. 2003. Määräys 28/011/2003. Helsinki: Opetushallitus.
- Koulunkäyntiavustajan erikoisammattitutkinnon perusteet. 2004. Määräys 24/011/2004. Helsinki: Opetushallitus.
- Koulutus ja tutkimus 2007–2012. Kehittämissuunnitelma. 2007. Helsinki: Helsinki: Opetusministeriö.

- Kumpulainen, T. (toim.). 2009. Koulutuksen määrälliset indikaattorit 2008. Helsinki: Opetushallitus.
- Kumpulainen, T. 2009. Opettajatiedot. Perusopetus ja lukiokoulutus. Perusopetuksen ja lukiokoulutuksen opettajat kevätlukukaudella 2008. Helsinki: Opetushallitus.
- Kuorelahti, M. 2000. Sopeutumattomien luokkamuotoisen erityisopetuksen tuloksellisuus. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 169. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kuusela, J., Temaattisia näkökulmia perusopetuksen tasa-arvoon. 2006. Oppimistulosten arviointi 6/2006. Helsinki: Opetushallitus.
- Kuusela J., Etelälahti A., Hagman Å., Hievanen R., Karppinen K., Nissilä L., Rönnberg U. ja Siniharju M. Maahanmuuttajaoppilaat ja koulutus – tutkimus oppimistuloksista, koulutusvalinnoista ja työllistämisestä. 2008. Opetushallitus. Helsinki: Edita.
- Laaksonen, A. 2008. Maahanmuuttajaoppilaat erityiskouluissa. Annalis Universitatis Turkuensis C 262. Turku: Turun yliopisto.
- Lääninhallitusten keskeiset arviot peruspalvelujen tilasta 2007. 2008. Valtiovarainministeriön julkaisuja 23/2008. Helsinki: Valtiovarainministeriö.
- Naukkarinen, A. 2003. Inklusiivista koulua rakentamassa. Tutkimus yleisopetuksen koulun ja erityiskoulun yhdistymisen prosessista. Monisteita 9. Helsinki: Opetushallitus.
- Opettajankoulutus 2020. 2007. Opetusministeriön selvityksiä 2007:44. Helsinki: Opetusministeriö
- Opetushallituksen tilasto. 2009. Vammaisten lasten koulujen vuoden 2008 kustannustietoa tulosalueittain. Julkaisematon tilasto.
- Opetushallituksen tilasto. 2009. Vammaisten lasten koulujen vuoden 2008 kustannusvastaavuuslaskelma, liiketaloudelliset suoritteet. Julkaisematon tilasto.
- Opetushallituksen tilasto. 2009. Vammaisten lasten koulujen toiminnan laajuus vuonna 2008. Julkaisematon tilasto.
- Opetushallituksen tilasto. 2009. Vammaisten lasten koulujen maksullisen palvelutoiminnan kustannusvastaavuuslaskelma 1.1.2008–31.12.2008, julkisoikeudelliset suoritteet. Julkaisematon tilasto.
- Osallistuva oppilas – yhteisöllinen koulu. Oppilaskunnan ohjaavan opettajan opas. 2005. Opetusministeriön julkaisuja 2005:19. Helsinki: Opetusministeriö..
- Peruskoulun oppilasmäärät 2008. 2008. Opetusministeriön politiikka-analyysijä 2008:5. Helsinki: Opetusministeriö.
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. 2004. Helsinki: Opetushallitus.
- Peruspalveluohjelma 2007–2011. 2006. Helsinki: Valtiovarainministeriö
- Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma. 2003. Helsinki: Edita
- Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma. 2007. Helsinki: Edita.
- Rainò, P. 2009. Kohdennettu keskustelu, sähköposti: Kuurojen opetuksen kehitys ja viittomakieltä käyttävien lukumäärät.
- Sairaalakoulujen toimintaedellytysten ja rahoitusaseman kehittäminen. 2004. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2004:8. Helsinki: Opetusministeriö.
- Sivistysvaliokunnan lausunto 9:2004 vp. 2004. Helsinki: Eduskunta
- Tilus, P. & Vuorenmaa, S.-R. 2006. Kartoitus ohjaus- ja tukipalvelutarpeista sekä virtuaaliopetuksen mahdollisuuksista sairaalaopetuksen oppilaaksiottoalueen kunnissa ja kouluissa. Sairaalaopetuksen virtuaalikouluhankkeen selvityksiä 1:2006. Jyväskylä.
- Tilus, P. Löytöretkillä sairaalakouluissa. 2008. SAIREKE-hankkeen raportteja 2:2006. Jyväskylä: Opetushallitus.

Tilus, P. Sairaalaopetuksen kehittämishanke 2005–2008. 2008. Loppuraportti.
 SAIREKE-hankkeen raportteja 3:2008. Jyväskylä: Opetushallitus.

Unescon Salamancan sopimus 1994 (Salamanca Statement)
http://www.unesco.org/education/information/nfsunesco/pdf/SALAMA_E.PDF

Valtion erityiskoulujen tilan ja toiminnan selvitys. (Julkaisematon käsikirjoitus). 2006.
 Opetusministeriö. Helsinki

Valtion erityiskoulut palvelevat. 2002. Helsinki: Opetushallitus.

YK:n Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus. <http://www.ykliitto.fi/ihmis/julistus.htm>

YK:n Yleissopimus lapsen oikeuksista (YK:n lapsen oikeuksien sopimus).
http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/Lasten_oik_sopimus.pdf

YK:n Vammaisten oikeuksien julistus. 1975. Declaration on the Rights of Disabled Persons)

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus 2006.
<http://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/convtexte.htm>

Valtioneuvoston selonteko vammaispolitiikasta 2006. 2006. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja
 2006:9. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Vammaisten henkilöiden mahdollisuuksien yhdenvertaistamista koskevat yleisohjeet "Standard Rules".
 1993. The General Assembly adopted the Standard Rules on the Equalization of Opportunities for
 Persons with Disabilities www.un.org/esa/socdev/enable/dissre00.htm

Tilastot

Opetushallituksen, opetusministeriön, Kunnallisen työmarkkinalaitoksen ja Tilastokeskuksen tilastot
 (tilastoviitteet mainittu tekstissä).

Säädökset

Voimassa oleva lainsäädäntö

1. Lait

Kansanterveyslaki (66/1972)
 Laki kehitysvammaisten erityishuollosta (519/1977)
 Laki kansaneläkelaitoksen järjestämästä kuntoutuksesta (610/1991)
 Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (380/1987)
 Valtion maksuperustelaki (150/1992)
 Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992)
 Laki sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionosuudesta (733/1992)
 Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista (734/1994)
 Kuntalaki (365/1995).
 Hallintolainkäyttölaki (586/1996)
 Perusopetuslaki (628/1998)
 Laki valtion ja yksityisen järjestämän koulutuksen hallinnosta (634/1998).
 Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta (635/1998)

Henkilötietolaki (523/1999)
Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999)
Perustuslaki (731/1999)
Päivähoitolaki (1290/1999)
Laki lasten kotihoidosta ja yksityisen hoidon tuesta (1291/1999)
Rikostaustalaki (504/2002)
Hallintolaki (434/2003)
Laki kuntoutuksen asiakasyhteistyöstä (497/2003)
Yhdenvertaisuuslaki (94/2004)
Laki Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuksista (566/2005)
Opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain muuttamisesta annettu laki (1014/2005)
Lastensuojelulaki (417/2007)

2. Asetukset

Asetus vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (759/1987)
Mielenterveysasetus (1247/1990)
Asetus lääkinnällisestä kuntoutuksesta (1015/1991)
Asetus valtion talousarviosta (1243/1992)
Valtion talousarviosta annetun asetuksen muutosasetus (927/1994)
Perusopetusasetus (852/1998)
Asetus kuntoutusraha-asetuksen muuttamisesta (726/1999)
Opetusministeriön asetus eräiden valtion oppilaitosten maksullisista suoritteista annetun opetusministeriön päätöksen 2 §:n muuttamisesta (1041/2000)
Valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta (1435/2001)
Valtioneuvoston asetus koulutuksen arvioinnista (150/2003)

3. Muut säädökset

Opetusministeriön päätös eräistä eräiden valtion oppilaitosten johtokunnista (384/1993)
Opetusministeriön päätös eräiden valtion oppilaitosten maksullisista suoritteista (1097/1998)
Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2000 (OPH 64/011/2000)
Oppivelvollisille tarkoitetun perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004 (OPH 1/011/2004)
Perusopetukseen valmistavan opetuksen opetussuunnitelman perusteet (OPH 2/011/2004)
Lisäopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004 (OPH 3/011/2004)
Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteiden muutos (OPH 42/011/2004)

4. Hallituksen esitykset

Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi perusopetuslain sekä opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain 17 §:n muuttamisesta (HE 109/2009 vp)

Kumotut säädökset

Kansakouluasetus vuodelta 1866

Aistivalliskouluja koskeva asetus vuodelta 1892

Laki yleisestä oppivelvollisuudesta (101/1921)

Asetus 15 päivänä huhtikuuta 1921 annetun oppivelvollisuuslain täytäntöönpanosta (183/1921)

Invaliidihuoltolaki (907/1946)

Apukouluasetus (32/1952),

Kansakoululaki (246/1957)

Kansakoululaki (321/1958)

Asetus vammaisten lasten erityiskouluista (398/1976)

Laki valtion haltuun siirtyvän Lohipadon erityiskoulun henkilökunnan aseman järjestämisestä (30/1976)

Laki kuulovammaisten ja näkövammaisten kouluista (481/1983)

Asetus kuulovammaisten ja näkövammaisten sekä liikuntavammaisten kouluista (724/1984)

Laki kuulovammaisten ja näkövammaisten kouluista annetun lain muuttamiseksi (36/1986)

Asetus kuulovammaisten ja näkövammaisten sekä liikuntavammaisten kouluista (312/1986)

Tapaamiset ja haastattelut

Irmeli Halinen, Opetushallitus

Marja-Leena Isomursu, Opetusalan Ammattijärjestö OAJ

Johanna Juvonen, Mikael-koulu, Mikkeli

Anneli Kangasvieri, Suomen Kuntaliitto

Antti Karjula, Mikael-koulu, Mikkeli

Pirjo Koivula, Opetushallitus

Sirpa Lautjärvi, Auroran koulu, Helsinki

Pirkko Luukkonen, Opetushallitus

Anne Martikainen, Tervaväylän koulu, Oulu

Armi Mikkola, opetusministeriö

Terhi Ojala, Jyväskylän yliopisto

Hannu Pesola, Opetushallitus

Jussi Pihkala, opetusministeriö

Asko Peuraniemi, Rovaniemen sairaalakoulu

Päivi Rajala, Suomen Kuntaliitto

Outi Salo, Helsingin kaupungin opetusvirasto

Hanna-Mari Sarlin, Opetushallitus
Veijo Suhonen, Mikael-koulu, Mikkeli
Reino Tapaninen, Opetushallitus
Pirjo Tilus, Jyväskylän sairaalakoulu
Pirkko Virtanen, ylitarkastaja emerita, Espoo
Tuula Vähäkainu-Kujanen, Haukkarannan koulu, Jyväskylä
Raija Väisänen, Jyväskylän näkövammaisten koulu

Selvityksen yhteydessä toteutetut kyselyt

Selvityshenkilö toteutti osana selvitystyötään kolme verkkopohjaista kyselyä, joilla luodattiin erityis- ja sairaalakoulujen tilannetta, toimintaa ja kehittämistarpeita sivistystoimen johdon, erityis- ja sairaalakoulujen rehtoreiden sekä opettajien näkökulmista. Kyselyyn vastasi 56 kuntien sivistystoimen johtajaa tai vastaavaa sekä valtion ja yksityisten erityiskoulujen johtokunnan edustajaa, 103 erityis- ja sairaalakoulun rehtoria sekä 402 mainittujen koulujen opettajaa. Kyselyt ajoitettiin helmi-maaliskuulle. Internetin avulla tehdyn kyselyn toteutti Fountain Park Oy, joka laati kyselystä yhteenvedon.

Opetusministeriön julkaisuja -sarjassa vuonna 2009 ilmestyneet

1 Kansallisen tason tutkimusinfrastruktuurit: Nykytila ja tiekartta	26 Joustavaan perusopetukseen
2 National-level Research Infrastructures: Present State and Roadmap	27 Koulutus ja kulttuuri. Vuosikatsaus 2008
3 Kansallisen tason tutkimusinfrastruktuurit: Nykytila ja tiekartta. Tiivistelmä ja suositukset	31 Finnish Library Policy; National strategic areas of focus
4 National-level Research Infrastructures: Present State and Roadmap. Summary and recommendations	35 Noste-ohjelma – aikuiskoulutuksen harppaus?
5 Forskningsinfrastrukturerna på nationell nivå. Nyläge och vägvisare. Sammanfattning och rekommendationer	36 NOSTE-ohjelma vuonna 2008. Vuosiraportti 2008
6 Liikuntatoimi tilastojen valossa; Perustilastot vuodelta 2007	38 Näin suomalaista kulttuuria viedään; Kulttuurivientiraportti 2008
7 Yrittäjyyskasvatuksen suuntaviivat	40 Tulevaisuus meissä. Kasvaminen maailmanlaajuiseen vastuuseen
8 Riktlinjer för fostran till företagsamhet	
9 Guidelines for entrepreneurship education	
10 Työssäoppimisen lumo	
11 Oppisopimuskoulutus Euroopassa. Hyviä käytäntöjä etsimässä	
12 Kulttuuripolitiikan strategia 2020	
13* Culture Satellite Account; Final report of pilot project	
14 Kulturpolitisk strategi 2020	
15* Varmennekorttien käyttöönotto ja ylläpito yliopistoissa. Yliopistojen yhteinen suositus. Loppuraportti	
16 Tutkimus kuntien yleissivistävän koulutuksen opetustoimen johtamisen tilasta ja muutoksista Suomessa	
17 Valtioneuvoston periaatepäätös liikunnan edistämisen linjoista / Statsrådets principbeslut om riktlinjer för främjande av idrott och motion	
18 Uusi suunta liikuntatutkimukseen; Opetusministeriön strategia liikuntatutkimuksen suuntaamiseksi ja hyödyntämiseksi	
19 Perusopetuksen laatukriteerit	
24 Taikalamppujen loisteessa; Lastenkulttuurin taikalamppuverkoston keskusten vuosien 2006–2008 toiminnan arviointi	
25 Luova maaseutu – luovan talouden ja kulttuurin kehittäminen maaseudulla	

* Ei painettu, vain verkossa

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Julkaisumyynti / Bokförsäljning

Yliopistopaino / Universitetsstryckeriet

PL 4 / PB 4 (Vuorikatu 3 / Berggatan 3)

00014 Helsingin Yliopisto / Helsingfors Universitet

puhelin / telefon (09) 7010 2363

faksi / fax (09) 7010 2374

books@yopaino.helsinki.fi

www.yliopistopaino.helsinki.fi

ISBN 978-952-485-752-9 (nid.)

ISBN 978-952-485-753-6 (PDF)

ISSN 1458-8110 (Painettu)

ISSN 1797-9501 (PDF)

Helsinki 2009